Orice limbă oferă privirii, asemenea morenelor de la baza gheţarilor, tabloul unui morman enorm de lucruri adunate de-a lungul secolelor, lucruri care au o singură dată, *dar şi* date foarte diferite, *aşa cum în depozitele glaciare putem să ne dăm seama că o bucată de granit vine de la o distanţă de mai multe leghe, de pe cele mai înalte vârfuri ale lanţului muntos, în vreme ce un anumit bloc de cuarţ vine de la poalele muntelui...*

Ferdinand de Saussure, *Scrieri de lingvistică generală*

ISBN 978-973-37-1726-3

LUMI DISCURSIVE

Ioan Milică

JUNIMEA

Ioan Milică

LUMI DISCURSIVE

STUDII DE LINGVISTICĂ APLICATĂ

Ioan Milică

LUMI DISCURSIVE

Studii de lingvistică aplicată

Coperta: Florentina Vrăbiuță

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
Lumi discursive : studii de lingvistică aplicată /
Ioan Milică. - Iași : Junimea, 2013
ISBN 978-973-37-1726-3

811.13

Ioan Milică

LUMI DISCURSIVE

Studii de lingvistică aplicată

EDITURA JUNIMEA
IAŞI – 2013

Cuprins

Introducere

Când Ferdinand de Saussure trasa, în urmă cu un secol, distincția între lingvistica limbii și lingvistica vorbirii, urmărind ca prin respectiva deosebire să pună în valoare antinomia dintre ipostaza abstractă, colectivă și ideală a limbii și ipostaza ei concretă, individuală și materială, savantul genevez configura două vaste teritorii de cercetare științifică a limbii. Lingvistica limbii, scrie Ferdinand de Saussure (1998: 44), este „*lingvistica propriu-zisă, aceea al cărei unic obiect este limba*”. Prin contrast, lingvisticii vorbirii, pentru care întemeietorul structuralismului realizează doar o cartografie de principiu, i se rezervă ca obiect de cercetare „*partea individuală a limbajului, adică vorbirea*” (idem: 43).

Iată-ne în fața unei bifurcații fără echivoc: în cercetarea limbilor naturale, generalul și esențialul prevalează în fața particularului și evenimențialului. Cu toate acestea, ne putem întreba dacă realmente se poate face diferența între o lingvistică „*propriu-zisă*”, de rang major, și o lingvistică auxiliară, de rang minor, după cum nu este lipsit de relevanță să aflăm ce anume motivează această ierarhizare care, la prima vedere, poate contraria.

Distincția saussuriană este, fără îndoială, de ordin epistemologic. Prin stabilirea opoziției *limbă-vorbire*, perspectiva teoretică, de ordin general asupra relațiilor dintre elementele sistemului lingvistic, este principial despărțită de studiul aplicat și particular al faptelor de vorbire. Ceea ce Ferdinand de Saussure cristalizează prin cele două noțiuni delimitate opozitiv este necesitatea de a nu restrânge cercetarea lingvistică la un imens laborator de analize și descrieri individuale, ci de a formula, pornind de la exemple, dar nelimitând interpretarea la sfera

lor de cuprindere, principiile și relațiile care pun în evidență natura fundamentală a limbii: ansamblu organizat de semne lingvistice prin care se exprimă idei.

Astăzi, după un veac de la stabilirea hotarelor între lingvistica teoretică („lingvistica limbii") și lingvistica aplicată („lingvistica vorbirii"), dezideratul saussurian al investigației fără rest, adică studiul exhaustiv al limbii atât din unghiul generalului cât și din punctul de vedere al studiului de caz se prezintă mai degrabă ca ideal științific decât ca realizare. Fie că este vorba despre teoria limbii sau despre studiul aplicat al comunicării verbale, reliefurile lingvisticii actuale sunt departe de a fi fost egalizate la nivelul conceptualizărilor și descrierilor ultime, definitive și atotcuprinzătoare. Dimpotrivă, ceea ce caracterizează peisajul științific contemporan este varietatea preocupărilor științifice. În realitatea cercetării, nu există o lingvistică a limbii, ci teorii lingvistice concurente, după cum nu există o lingvistică a vorbirii, ci practici de analiză și descriere lingvistică dezvoltate pe baza unor ideologii și programe mai mult sau mai puțin individualizate și formalizate. Mai mult decât atât, cele două căi ale bifurcației, una „*mai aproape de* ***limbă****, depozit pasiv*", iar cealaltă „*mai aproape de* ***vorbire****, forță activă și adevărata sursă a fenomenelor ce pot fi observate ulterior, încetul cu încetul, în cealaltă parte a limbajului* [adică în limbă – n.m.]" (Saussure 2004: 272), au fost supuse unor delimitări și reconfigurări succesive, astfel încât, în prezent, o teorie lingvistică lipsită de sprijinul evidențelor din realitatea vorbirii pare tot atât de fragilă ca și o cercetare aplicată privată de un suport teoretic solid.

Semnalând că, în viziunea lui Saussure, deosebirea dintre investigarea relațiilor și raporturilor în care se înscriu semnele sistemului limbii și descrierea vorbirii este, între altele, motivată de țelul de a separa ceea ce aparține limbii (forme și conținuturi linguale) de tot ceea ce constituie element exterior, de natură non-lingvistică, se cuvine să adăugăm că lingvisticii aplicate îi este rezervat rolul de a cuprinde eterogenitatea faptelor de comunicare verbală, iar această lingvistică a vorbirii poate fi, după caz, descriptivă, prescriptivă sau prospectivă. De fapt, așa cum constată Cook (2003: 7-8), cercetările de lingvistică aplicată s-au orientat îndeobște asupra următoarelor direcții: 1) *limbă și*

educație, sector care include domenii de studiu precum achiziția și cultivarea limbilor materne, secundare sau străine, strategiile de evaluare a competenței și performanței comunicative și investigațiile de lingvistică medicală, cuprinzând patologiile și deficiențele de limbaj; 2) *limbă, activități profesionale și legislație*, sector din fac parte arii de cercetare precum comunicarea la locul de muncă și cea dintre instituții, planificarea și politicile lingvistice și repertoriul de realități comunicative care intră sub incidența lingvisticii juridice și criminalistice; 3) *limbă, informație și efect*, sector de care apațin orientări cum ar fi analiza discursului, traducerea și interpretariatul, lexicografia, designul lingvistic și lingvistica textului.

Acest repertoriu de preocupări ne permite să observăm că demersuri precum analiza discursului, lingvistica textului, lexicografia sau investigațiile clinice asupra comunicării verbale sunt predominant descriptive. În schimb, alte sfere de interes, ca de exemplu educația și evaluarea comunicativă, au o componentă pronunțat prescriptivă, în timp ce planificarea și politicile lingvistice au o evidentă dimensiune prospectivă.

Înglobarea textului și discursului în obiectul de cercetare al lingvisticii aplicate se înscrie în limitele deosebirii (Saussure 2004: 120) dintre „*limba discursivă*” (*parole*) și „*tezaurul mental*” (*langue*), însă studiul acestor realități comunicative a cunoscut în timp o evoluție remarcabilă, astfel încât textul și discursul formează astăzi obiecte distincte ale unor cercetări de tip interdisciplinar și sunt revendicate de mai multe științe ale limbajului, poetica, pragmatica, psiholingvistica, sociolingvistica, stilistica și retorica fiind doar câteva din disciplinele cu tradiție notabilă. Nu greșim dacă afirmăm că paleta de metode descriptive și interpretative care s-a configurat în dezbaterile din lingvistica ultimei jumătăți de veac este o dovadă care pune în valoare vitalitatea și creativitatea cu care spiritul științific contemporan se apleacă asupra ipostazelor comunicării verbale. De asemenea, trebuie consemnată pluralitatea de perspective asupra semiozelor textuale și discursive. Proiectul lui Heinrich Plett (1983) de a pune bazele unei

„științe a textului”, de fapt o semiotică a textului concepută după tiparele semiologiei lui Charles Morris[1], reflectă propensiunea către integralism și pune în evidență efortul de a unifica tendințe și direcții de cercetare cu pronunțat caracter analitic și inductiv. Nu mai puțin important este faptul că demersurilor de tip structural și funcțional li s-au adăugat, începând cu ultimele decenii ale secolului trecut, modele, metode și proiecții generativiste și cognitiviste, orientate fie asupra condițiilor de producere și de receptare a actelor comunicative, fie asupra paradigmelor conceptuale condensate și codificate în actul verbal. Este suficient să amintim orientări precum logica lumilor posibile (Bradley/Swartz 1988), teoria lumii textuale (Werth apud Gavins 2007), semantica spațiilor mentale (Fauconnier 1994) și integrarea conceptuală (Fauconnier/Turner 2002) pentru a arăta că interesul acordat textului a generat formalizări și teoretizări dintre cele mai importante și mai interesante.

Aceeași bogăție de formule analitice se remarcă și în câmpul analizei discursului, iar această evoluție ne îndeamnă să credem că fără a se fi profilat ca cercetare de tip auxiliar, secundar, lingvistica aplicată a prospectat teritorii de limbaj puțin cunoscute și a propus nu doar metode adecvate de lucru ci și generalizări care au contribuit în mod decisiv la dezvoltarea unor modele și abstractizări teoretice de prestigiu. Această constatare atrage după sine ideea că prevalența constructului

---

[1] Charles Morris (1901-1979), semiolog american, este autorul unei teorii unificatoare în centrul căreia se află înscrierea semnelor în trei dimensiuni comunicative simultane. *Dimensiunea semantică* se întemeiază pe raportul semn-obiect. Relațiile dintre semne și obiectele la care acestea fac trimitere trebuie considerate în câmpul vast al unei semantici a cărei cuprindere depășește granițele semanticii lingvistice, din moment ce ființa umană întrebuințează în comunicare atât semne verbale cât și non-verbale. *Dimensiunea sintactică*, întemeiată pe raportul semn-semn, legitimează existența sintaxei mixte și a gramaticilor de tip non-lingvistic. *Dimensiunea pragmatică*, reliefată de raportul semn-utilizator (interpret), reflectă atitudinile și reacțiile umane față de activitatea de întrebuințare a semnelor în procesul de comunicare. H. Plett (1983: 47) observă cu îndreptățire că cele trei dimensiuni *„sînt doar aspecte ale unui proces unitar”*.

teoretic asupra descrierii particulare a fost înlocuită de o fructuoasă solidaritate între parcursul interpretativ abstract și exercițiul analitic propriu-zis.

Deschiderea către concretul comunicării verbale a avut numeroase consecințe benefice pentru cercetarea lingvistică. Între cele mai însemnate urmări pot fi amintite rafinarea schemelor de desfășurare a procesului de comunicare verbală, decelarea condițiilor care catalizează sau temperează manifestarea anumitor mecanisme textuale și discursive, inventarierea tipurilor de interacțiune comunicativă, conturarea unor tipologii ale actelor verbale, descrierea macro- și microstructurilor textuale și discursive, analiza cât mai multor specii de text și de discurs și evaluarea implicațiilor comunicative ale acestora ș.a.

Eforturile depuse de specialiști pentru a realiza tablouri cât mai detaliate ale realităților ce țin de planul vorbirii au favorizat înțelegerea acestora ca lumi textuale și discursive, ca arhitecturi lingvistice și conceptuale în care formele și conținuturile limbii se conjugă cu ansamblul reprezentărilor mentale pe care un act verbal le suscită în conștiința protagoniștilor. Considerat din unghiul desfășurării procesului comunicativ, actul lingvistic presupune existența a doi sau mai mulți protagoniști angajați într-o interacțiune verbală, fie că este vorba despre o conversație desfășurată față în față, despre un dialog telefonic sau despre un contract de lectură încheiat în mod tacit între cititor și autor. Numitorul comun al unor astfel de situații de comunicare diferite este întâlnirea dinamică dintre experiența de viață și de comunicare a unui constructor de mesaj în raport cu universul de cunoaștere și de limbaj al unui receptor.

Înscrise într-o negociere în care sunt depotrivă antrenate elemente de cunoaștere lingvistică și enciclopedică[2], cele două instanțe

---

[2] În general, această separație fructificată în unele lucrări actuale de lingvistică subliniază necesitatea de a trasa o distincție de ordin metodologic între ceea ce aparține domeniului limbii și ceea ce ține de planul realiilor, adică între conștiința lingvistică a vorbitorului și cunoștințele pe care acesta le posedă despre variile aspecte constitutive

comunicative, emițătorul și destinatarul, ni se relevă ca personalități discursive. Fiecare imprimă actului lingvistic note particulare derivate din valorile, credințele și deprinderile de comunicare și de reprezentare ale indivizilor, iar gama de posibilități implicate în acest schimb de enunțuri și de reprezentări variază de la armonie, acord și cooperare până la conflict, neînțelegere și nepotrivire.

Afirmând că producerea, derularea și înțelegerea unui act de comunicare sunt, pe de o parte, legate de libertățile și constrângerile semiotice care modelează exprimarea și, pe de altă parte, de conceptualizările angajate în negocierea comunicativă, nu facem decât să semnalăm că în constituirea lumilor de limbaj, unitățile lingvistice și presupozițiile dezvoltate prin recurs la experiențele de viață și de comunicare ale protagoniștilor au rol fondator (Gavins/Steen 2003).

Inspirându-ne din modelul semiologic propus de Plett, vom considera că hotarele semantice, sintactice și pragmatice ale lumilor textuale și discursive se fixează în procesul de negociere comunicativă, iar caracteristicile semiotice ale acestui proces pun în prim-plan rolul activ pe care protagoniștii actului de vorbire și-l asumă atunci când se angajează în relații de creditare și cooperare eficientă sau, dimpotrivă, în raporturi de neînțelegere și discreditare. Așadar, contribuția fiecărui participant, determinată de ansamblul experiențelor sale cognitive și

---

ale lumii înconjurătoare. Adaptând definițiile formulate de Cruse (2006: 47), vom spune că în cunoașterea enciclopedică este inclus „*tot ceea ce este cunoscut despre referentul unui cuvânt*", ceea ce conferă acestui tip de cunoaștere o identitate idiosincratică din moment ce nu toți indivizii dețin aceleași date și reprezentări despre realitate, în timp ce cunoașterea lingvistică cuprinde îndeobște „*proprietățile lingvistice ale cuvântului*" sau, mai precis, informațiile „*de ordin lexical, sintactic, semantic, fonologic și morfologic*" (Widdowson 1996: 105). Alți specialiști, precum Riemer (2010: 103), notează că „*distincția nu este acceptată de mulți lingviști. Aceasta se datorează în principal faptului că granița dintre cele două (tipuri de cunoaștere –n.r.) este foarte permisivă, dacă nu chiar inexistentă*". În ciuda acestei obiecții, distincția se poate dovedi folositoare în a semnala că relația de desemnare (semn lingvistic-referent) nu coincide cu relația de semnificare (expresie lingvistică – conținut semantic). Altfel spus, nu toate proprietățile unui obiect supus cunoașterii umane capătă codificare lingvistică.

comunicative, are potențialul de a influența identitatea lumii de enunțuri și de reprezentări care se naște în activitatea de comunicare.

În spiritul considerațiilor de mai sus, titlul lucrării de față, *Lumi discursive*, are menirea de a atrage atenția asupra faptului că firele de legătură ale studiilor cuprinse în volum se reunesc în interpretarea actului lingvistic drept o lume dinamică, adaptativă, ale cărei limite depind, pe de o parte, de resursele semiotice ale limbii cunoscute și vorbite de protagoniști și, pe de altă parte, de personalitatea fiecăruia dintre participanții la negocierea comunicativă.

Admițând că relevanța semiotică și cognitivă a lumilor textuale și discursive poate fi cercetată din unghiul și cu mijloacele lingvisticii aplicate, am considerat utilă organizarea expunerii sub forma unor studii de caz dezvoltate în jurul unor realități comunicative multifațetate: lumea discursului public, universul proverbelor și sferele terminologiilor populare și culte întrebuințate pentru a exprima cunoștințe, noțiuni și idei. Pentru fiecare dintre acestea, reperele teoretice și metodologice alese pentru a descrie și interpreta faptele de limbă sunt multiple. Caracterul interdisciplinar al formulelor analitice la care am recurs pentru a interpreta diverse realități comunicative este, în primul rând, motivat de natura și complexitatea materialului lingvistic analizat. De regulă, faptele de limbă nu sunt studiate unilateral, adică exclusiv din unghiul unui singur suport metodologic. Natura organică a activității de comunicare verbală, profilată ca unitate în diversitate, favorizează recursul la o suită de instrumente necesare unei analize adecvate a solidarității dintre faptele de limbă și situațiile de comunicare în care acestea sunt întrebuințate. În al doilea rând, situarea demersului științific pe terenul lingvisticii aplicate impune adoptarea unor tehnici de lucru potrivite cu specificul realităților de limbaj avute în atenție. Toate studiile de caz cuprinse în volum sunt analizate prin raportare la articularea lor semiotică, nepărăsind direcția propusă de Morris și reînnoită de Plett, însă dincolo de această necesară unitate de viziune, fiecare fenomen analizat este studiat în acord cu natura sa, astfel încât metodologia de observație și analiză științifică să permită reliefarea aspectelor sale distinctive. Nu în ultimul rând, cercetarea aplicată a faptelor de limbă incluse în studiile de caz permite

observarea tensiunilor dintre stabilitate și variabilitate, dintre ceea ce constituie model și ceea ce se afirmă ca inovație, astfel încât traiectul interpretativ să permită completarea demersului de tip inductiv cu cel de tip deductiv și să invite cititorul la reflecție, pe măsură ce analiza interoghează ipoteze și oferă explicații formulate de alți specialiști sau propuse de autorul lucrării de față.

Fiecare secțiune reflectă interese de cercetare de durată, concretizate, în ultimii ani, într-un proiect de cercetare, *Sens și expresivitate*, finanțat prin programul operațional POSDRU/89/1.5/S/49944, „Dezvoltarea capacității de inovare și creșterea impactului cercetării prin programe post-doctorale", derulat între 2010 și 2013 la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iași. În mod firesc, rezultatele obținute au fost diseminate în diverse publicații și volume științifice cu impact național și internațional, însă pentru includerea în volum a fost necesară revizuirea și îmbogățirea cercetărilor.

Prima secțiune, *Discursul public*, reunește studii de caz care pun în evidență fenomene prezente în comunicarea politică și mediatică. Semioza discursului totalitar este configurată prin raportare la eșantioane reprezentative (texte publicistice și juridice) și la realități lingvistice precum onomastica și toponimia urbană cu motivare ideologică. Analiza este dezvoltată de pe pozițiile teoretice ale semioticii generale și prin recurs la instrumente metodologice de uz curent în lingvistica actuală, cum ar fi analiza critică a discursului și teoria metaforei conceptuale.

Considerată mai întâi ca trăsătură a discursului totalitar, violența de limbaj este mai apoi cercetată ca prezență în discursul politic românesc actual. Analiza este orientată atât spre semnalarea particularităților retorice, pragmatice și stilistice ale discursului violent cât și asupra prezenței unor elemente și fenomene lingvistice îndeobște incompatibile cu specificul structural și funcțional al discursului politic: insulta și calomnia, folosirea calificativelor peiorative și a imprecațiilor, întrebuințarea limbajului trivial, instigarea la agresiune, utilizarea de termeni argotici, atribuirea de porecle și supranume injurioase, deformarea numelui de persoană etc. Repertoriul conceptual,

terminologic și metodologic valorificat pentru a realiza descrierea unora dintre anomaliile inventariate este de esență pragmatică și stilistică, fiind privilegiate analiza critică a discursului, teoria pertinenței și teoria actelor de limbaj. Dintre irizările violenței de limbaj, o atenție sporită este acordată prezenței argoului în declarațiile politice ale parlamentarilor români, pentru ca, în studiul următor, să fie avut în atenție un alt fenomen pregnant în discursul politic și în cel mediatic, anume agresarea numelor de persoană. În acest caz, studiul sincronic este completat cu o schiță de parcurs diacronic astfel încât cititorul să poată observa liniile de continuitate și discontinuitățile în practica de a deforma numele cuiva, de regulă o persoană publică, pentru a pune în evidență o atitudine critică și pentru a dezvolta un efect expresiv. Cu alte cuvinte, cele trei studii individualizează practici discursive din epoci diferite, dar înscrise în relații de delimitare reciprocă.

În cea de-a doua secțiune, *Universul proverbelor*, sunt discutate câteva fenomene discursive fundamentale pentru interpretarea adecvată a folosirii proverbelor în comunicarea verbală: tiparele structurale și ornamentale ale paremiilor, modalitățile de ancorare a acestor enunțuri sapiențiale în discurs și calitatea lor de embleme imagologice în care se condesează observații cu privire la natura umană și la interacțiunea omului cu lumea și cu semenii. Tiparele lingvistice ale proverbelor sunt prezentate în acord cu teza că în universul semiotic al paremiilor gramaticalizarea și stilizarea sunt procese corelate prin care se dezvoltă identitatea gnomică a enunțurilor sapiențiale. Analiza conectorilor paremiologici și a modalităților de ancoraj proverbial oferă oportunitatea de a investiga, cu mijloacele pragmaticii și stilisticii funcționale, rolurile discursive ale enunțurilor și structurilor paremiologice, țelul analizei fiind acela de a propune o tipologie a actualizărilor contextuale ale formulelor paremiologice, pentru fiecare tip de actualizare – directă, indirectă și mixtă – existând mai multe grade de fidelitate: redare, adaptare, parafrazare și aluzie. În sfârșit, capacitatea proverbelor de a tezauriza observații despre relațiile interumane este cercetată în raport cu problematica stereotipurilor, punctul teoretic asumat fiind acela că în proverbele cu referință etnică sunt formalizate și codificate lingvistic aspecte ale imaginarului colectiv

ce pot fi analizate luând ca reper distincția trasată de Erving Goffman între identitatea virtuală și identitatea actuală a individului. Materialul ilustrativ a fost analiza prin recurs la tehnici de lucru precum analiza conceptuală, descrierea comparativă și interpretarea semantică.

Secțiunea *Modele naive, modele savante*, include studii al căror fond comun constă în identificarea, descrierea și exemplificarea proprietăților prin care se asigură unitatea și coerența a două viziuni asupra lumii, cea empirică, de factură populară, și cea științifică, de factură cultă. Cuprinderea în volum a acestei arii de cercetare este motivată, între altele, de faptul că practicile comunicative sunt expresii ale unor modele cognitive care întrețin energiile de semnificare ale actelor de limbaj. Din acest punct de vedere, studiul terminologiilor populare și științifice este extrem de util în arăta că unele din lumile discursive au caracter esențialmente metaforic. De exemplu, terminologia botanică, atât cea populară cât și cea științifică, oferă ocazia de a observa ce caracteristici ale realiilor vegetale sunt codificate în denumiri precum și unghiurile antropologice (biologic, psihologic, social, cultural, ideologic) din perspectiva cărora se realizează codificarea denominativă. Mai departe, întrucât poreclele și supranumele de sorginte de animalieră sunt de uz curent în presa sportivă românească și internațională, am considerat că o descriere funcțională a acestor oglinzi metaforice avantajează examinarea corelațiilor pe care dătătorii de porecle și supranume (suporteri, sportivi, gazetari) le stabilesc între abilitățile atleților și echipelor cărora li se atribuie astfel de emblemele onomastice și însușirile reale sau imaginare ale animalelor ale căror denumiri intră în ecuația de transfer metaforic. Deoarece modelelor cognitive și denominative de ordin empiric li se contrapun cele de tip științific secțiunea este completată cu un studiu asupra trăsăturilor și funcțiilor metaforei în discursul științific, demersul având rolul de a sublinia că esența metaforică a unei lumi discursive se desfășoară pe paliere multiple de relevanță cognitivă, socio-culturală și expresivă.

În ansamblu, studiile de lingvistică aplicată incluse în lucrarea de față sunt ilustrări menite să sublinieze că plasarea cercetării în imperiul viu și dinamic al vorbirii reliefează plenar implicațiile unei profunde și

metaforice considerații saussuriene: „*Orice limbă oferă privirii, asemenea morenelor de la baza ghețarilor, tabloul unui morman enorm de lucruri adunate de-a lungul secolelor, lucruri care au* o singură dată, *dar și* date foarte diferite, *așa cum în depozitele glaciare putem să ne dăm seama că o bucată de granit vine de la o distanță de mai multe leghe, de pe cele mai înalte vârfuri ale lanțului muntos, în vreme ce un anumit bloc de cuarț vine de la poalele muntelui...*" (Saussure 2004: 151).

I. Discursul public

Ideologie și limbaj

Rețeaua complexă de conexiuni care pun în relief ipostazele raportului ideologie-limbaj generează provocări şi controverse. Configurările conceptuale diferă de la o şcoală de gândire la alta, iar natura intimă a raportului, departe de a fi cercetată din unghiul certitudinilor, se situează pe terenul dezbaterilor, astfel încât, în perioada actuală, dominantele acestui câmp de studiu comun mai multor ştiinţe pot fi integrate sub semnul relativității. Într-o anumită măsură, se poate vorbi despre atingerea unei limite în pozitivismul definițiilor care își propun să epuizeze sferele de cuprindere noțională și terminologică ale celor doi poli ai raportului. Considerate separat şi în sine, ideologia şi limbajul uman se prezintă ca închegări de spirit şi de acțiune ale căror manifestări sunt extraordinar de variate. Dacă diversitatea speciilor de ideologie şi de limbaj evidenţiază existenţa şi importanța unor trăsături greu de depășit în vederea fixării unor formule definiționale cu pretenții de universalitate, nu e mai puțin evidentă existența unor aspecte comune prin care multiplele fenomene ce țin de sfera ideologiei sau de cea a limbajului se apropie unele de altele. Multiforme şi heteroclite, ideologia, pe de o parte, şi limbajul, pe de altă parte, își dispută, în evoluția spirituală şi materială a comunităților umane, înscrierea în relații cu gândirea şi cu societatea.

Considerate din unghi istoric, constructele ideologice şi faptele de limbaj se situează în tensiune cu esența cognitivă a ființei umane şi cu natura socială a omului. O ideologie, oricare ar fi specificul ei, și un fapt de limbaj, indiferent de natura sa semiotică, se relevă, din perspectiva curgerii timpului, ca realități cultural-istorice de factură

dinamică (apar, evoluează, dispar), ceea ce favorizează descrierea corelată a manifestărilor ideologice şi de limbaj. Se cuvine deci să acceptăm şi să ținem seamă de importanța *principiului relativității*, potrivit căruia un complex ideologic se împleteşte cu un ansamblu de fapte de limbaj în măsura în care o configurație semiotică este sau devine aptă să exprime ideologicul.

Un complex ideologic nu se poate închega în absența unui veşmânt semiotic. Fără un limbaj în care să se concretizeze și care să o poarte, ideea nu capătă viață, ceea ce înseamnă că nici o ideologie nu se poate manifesta fără un suport semiotic.

Pe de altă parte, nu toate limbajele sunt în mod invariabil purtătoare ale ideologicului (Ponzio în Posner/Robering/Sebeok 2004/IV: 3437). Admițând că o ideologie, *I*, poate fi înscrisă în diverse specii de limbaj, L_1, L_2,... L_n, în timp ce un limbaj, *L*, se poate constitui în expresie a uneia sau mai multor ideologii (I_1, I_2, ... I_n), observăm că *asimetria* evidențiază capacitatea unităților de limbaj (semnele) de a simboliza activitatea cognitivă și practicile socio-culturale. Mai departe, asimetria dintre ideologie şi limbaj pune în lumină existența unui al doilea principiu care asigură pertinența relației între poli, *principiul adecvării*. Potrivit acestui principiu, legăturile dintre ideologie şi limbaj generează *arhitecturi simbolice*.

Ca realizare pertinentă, optimă şi eficientă a solidarității dintre ideologie şi limbaj, o arhitectură simbolică are, prin elementele care o alcătuiesc, natură dublă: ideal-abstractă, desprinsă din considerarea ideologiei şi limbajului ca manifestări ce țin de planul gândirii, şi material-concretă, desprinsă din actualizarea respectivelor manifestări în plan social. Raportarea la gândire permite observarea valorilor ideatice pe care se edifică o arhitectură simbolică, în timp ce raportarea la societate dă seamă despre circulația concretă, în plan socio-cultural, a valorilor respective.

Paleta elementelor care formează o arhitectură simbolică este foarte bogată. De pildă, în planul vieții social-politice, corpusurile de texte doctrinare, lozincile, imnurile naționale sau ale grupurilor,

drapelele, stemele, însemnele grupărilor şi formaţiunilor (culturale, sociale, politice etc.), sunt, dacă e să le interpretăm în conformitate cu un model semiologic diadic, tot atâtea ansambluri de simboluri a căror identitate rezultă din unirea unui tip de *simbolizant*, adică a unui tip de suport semiotic (sonor, vizual, tactil, mimico-gestual etc.), cu un tip de *simbolizat* în a cărui cuprindere se fixează valorile ideologice, fie acestea concepte, constelaţii conceptuale sau modele ample de configurare ideologică.

Simbolul este unitatea de bază a arhitecturii simbolice în care ideologia şi limbajul se împletesc. Prin latura material-concretă, a cărei constituire, convenţionalizare şi întrebuinţare evidenţiază dimensiunea socială a raportului ideologie-limbaj, simbolul capătă o articulare cultural-istorică specifică. Prin latura ideal-abstractă, a cărei complexitate oglindeşte dimensiunea cognitivă a raportului ideologie-limbaj, simbolul transmite un conţinut valoric. Prin natura particulară a suportului semiotic, simbolizantul se cristalizează, se concretizează într-o anume formă şi deschide drumul către simbolizat. La rândul său, simbolizatul, în calitate de construct convenţional prin care se pune în circulaţie o valoare ideologică, condiţionează fixarea în câmp socio-cultural a simbolizantului, instituţionalizarea sa. Un simbol ideologic este recunoscut ca element constitutiv al unei arhitecturi simbolice graţie caracterului său bilateral.

Simbolul ideologic are caracter relativ. Proiectat pe fundalul împletirii ideologiei cu limbajul, simbolul se dezvăluie ca relaţie între un suport semiotic şi un conţinut valoric. Într-o arhitectură simbolică, elementele ideologice se materializează în suporturi semiotice distincte. De pildă, doctrina numită comunism nu se limitează doar la un ansamblu de teze fixate într-un corpus canonic sau apocrif de texte doctrinare. Aceasta este doar una din părţile ce alcătuiesc arhitectura simbolică a complexului ideologic respectiv. Tot ca reflexe ale ideologiei (politice, în cazul invocat) interpretăm şi alte faţete ale arhitecturii

simbolice[1]: însemnele (‘secera şi ciocanul’, ‘steaua roşie’), portretizarea fondatorilor (a căror „deificare” este multiformă: statui, tablouri, tapiserii, tipărituri, fotografii, medalii, filme, imnuri etc.), literatura omagială (encomioane, ode, naraţiuni cvasi-folclorice) ş.a. Aşadar, vom numi *totemizare ideologică*[2] clasa vastă de fenomene semiotice prin care un aspect ideologic este pus în valoare, transmis de mai multe limbaje, deopotrivă de factură verbală şi non-verbală. Prin totemizare ideologică, elementele constitutive ale unei arhitecturi simbolice devin emblematice.

Înţelegând că un aspect ideologic poate fi purtat de mai multe limbaje, nu e mai puţin important să remarcăm că o arhitectură simbolică nu aparţine exclusiv unei infrastructuri semiotice, ci poate fi reperată şi în alte configuraţii ideologice, înrudite sau neînrudite, anterioare sau posterioare[3], în orice caz autonome sau independente faţă de arhitectura luată ca reper. Prin urmare, principiul relativităţii

---

[1] Se poate obiecta că arhitectura simbolică reflectă cadrele unui regim, nu ale unui model ideologic în sine, dar considerarea ei ca realizare a unei ideologii e posibilă atâta vreme cât se are în atenție valoarea simbolică a fenomenelor respective, relația lor cu o *forma mentis* recunoscută ca ideologie.

[2] În acord cu definirea totemului ca reprezentare simbolică a unui strămoş mitic, prin «totemizare ideologică» înțelegem procesul de configurare semiotică prin care mai multe clase de semne verbale și non-verbale sunt învestite cu valoare simbolică pentru a pune în circulaţie un anumit ansamblu ideologic. Aşa cum totemele propriu-zise conservă, prin funcţia lor de reprezentare, elementele esenţiale ale unei concepţii asupra lumii şi, prin funcţia lor socială, datele unei articulări sociale, „totemele” ideologice subliniază dimensiunile cognitivă şi socială ale unui aspect ideologic dat. Paralela între simbolurile totemice şi simbolurile ideologice are rostul de a atrage atenţia asupra ritualizării care caracterizează propagarea în plan social a elementelor ideologice.

[3] Într-o sinteză privind istoria propagandei, ale cărei ipostaze sunt urmărite din Antichitate până în perioada contemporană, este prezentat un inventar bogat de arhitecturi simbolice menite să semnaleze, să fixeze sau, dimpotrivă, să discrediteze, să micşoreze forţa unor doctrine în raport cu altele, fie acestea religioase, politice, militare, coloniale etc. În acelaşi volum este supusă interpretării şi filiaţia istorică a unor tipuri şi mijloace de propagandă. (Taylor 2003).

domină şi celălalt vector al relației: unul și acelaşi fapt de limbaj poate fi învestit cu valori ideologice diferite al căror purtător devine. Noțiuni și cuvinte precum *libertate*, *dreptate*, *adevăr* se află, succesiv sau concomitent, în uzul mai multor ideologii, deosebirile între valori fiind realizate prin segmentări conceptuale specifice vehiculate de respectivele orientări ideologice. Plurivalența ideologică a unui simbol precum 'steaua roşie' aduce în prim plan relativitatea cultural-istorică a simbolizării ideologice; de la o epocă la alta, semnul se poate integra în variate arhitecturi simbolice, religioase, militare, administrative, politice etc. Acest proces de *ideologizare a resurselor semiotice* oglindeşte natura frecvent reactivă a confruntărilor ideologice, a căror situare în competiție se manifestă fie prin creditare (o teză ideologică se dezvoltă prin raportare convergentă la aspecte ale altor ideologii), fie prin discreditare (o teză ideologică subminează, prin raportare divergentă, alte configurații ideologice), şi reliefează faptul că un semn oarecare poate căpăta o funcție ideologică pe care în chip obişnuit nu o are.

Adecvarea simbolului la valoarea ideologică pe care o reprezintă și o transmite este de tot atât de mare importanță ca și principiul relativității ce domină raportul ideologie-limbaj. Orice semn purtător de valoare ideologică se prezintă, în condiția sa de veşmânt semiotic, atât ca potrivit cu valoarea ideologică pe care o transmite, cât și ca relativ, în sensul că nu există în chip izolat și independent de alte semne, ci, dimpotrivă, face parte dintr-o rețea de relații semiotice învestite cu potențial de semnificare ideologică.

Cuprinderea unei ideologii într-o arhitectură de semne simbolice reflectă capacitatea limbajului de a se adecva forțelor de producție și de transmitere care asigură existența și răspândirea unui ansamblu ideologic. Esența pe care o reclamă principiul adecvării este că o ideologie - prin raportare la formele de limbaj pe care şi le apropriază - creează sau modifică un cadru, iar acesta se impune indivizilor şi grupurilor ca evidență cognitivă și socială. Astfel, cadrul devine concomitent spațiul în care se încheagă, prin limbaj, o ideologie și limita pe care o negociază, în câmp social, ființele umane.

În virtutea acestor observații preliminare, descrierea și interpretarea unor cadre în care se concretizează raportul ideologie-limbaj se va materializa în examinarea unor fapte de limbaj care, în calitatea lor de elemente constitutive ale unor arhitecturi simbolice, asigură și întrețin existența și circulația de valori ideologice. Mai precis, ne propunem să examinăm, prin mijlocirea teoriei metaforei conceptuale, câteva din elementele ideologice vehiculate în presa românească din anii mișcării legionare și din perioada regimului comunist, pentru a observa caracterul statornic al unor conceptualizări de mare circulație în discursul autoritar. Analiza are la bază premisa că în regimurile totalitare raza de acțiune a ideologiei politice tinde să controleze sau chiar să acapareze teritoriile simbolice ale unor instituții precum biserica, învățământul, justiția ș.a., care, la rându-le, deși au capacitatea de a pune în circulație valori ideologice, prin subordonarea față de politic își pierd funcția critică de a asigura trainicia diversității ideologice, condiție primă a echilibrului între forțele care animă viața socio-culturală și buna funcționare a unei societăți.

Mijloacele de comunicare în masă au proprietatea de a cataliza sau, dimpotrivă, de a inhiba raportul de forțe dintre diverse ideologii. În totalitarism, concomitent cu exercitarea altor măsuri limitative, punerea sub control politic a mass-media înseamnă luarea în stăpânire a discursului public și exploatarea lui, prin denaturarea puterii sale elementare de interpretare a lumii, în așa fel încât discursul public decade din statutul firesc de mediator între ideologii și capătă rolul ingrat de unealtă aservită unor scopuri mai mult sau mai puțin explicit formulate.

Încosertarea discursului public și instrumentalizarea acestuia pentru a servi exclusiv anumitor interese motivate ideologic reflectă prefacerile care au loc în planul raportului ideologie-limbaj. În condițiile în care un ansamblu de valori ideologice este impus pentru a exclude dreptul de manifestare al altor ansambluri ideologice, unele resurse de limbaj sunt marginalizate, iar altele sunt scoase în afara spațiului public (și privat), prin activarea interdicțiilor de tot felul.

Intensitatea *tabuizării* prin care se semnalează renunțarea la libertățile presupuse de pluralitatea ideologică şi de limbaj şi instituționalizarea acerbă a unei ideologii care îşi anexează sau deturnează de la condiția lor firească diverse fapte de limbaj, astfel eliminând alte ideologii considerate *concurente*, sunt direct proporționale cu severitatea formelor de control exercitate asupra indivizilor şi grupurilor.

Interdicțiile[4] dictate de aşa-zisele rațiuni ideologice au, în planul comunicării publice, mai multe efecte, cele mai importante fiind a) *supralicitarea* unor fapte de limbaj, care devin mijloace favorite de punere în circulație a anumitor valori ideologice şi b) *supracodificarea* conținuturilor ideologice, transmise prin cât mai multe varietăți de limbaj. Dacă supralicitarea faptelor de limbaj este subliniată, de pildă, de fetişul emblemelor (însemne de identitate, de putere şi de ierarhizare, forme ritualizate de adresare şi de comportament ş.a.m.d.), supracodificarea dezvăluie conlucrarea faptelor de limbaj în procesul de reprezentare a unor valori ideologice, transmise atât prin mijloace verbale (texte doctrinare, discursuri, sloganuri, termeni şi formule de recunoaştere) cât şi non-verbale (vestimentație, comportament ş.a.).

Efectele pe care am convenit să le numim supralicitare şi supracodificare atrag atenția asupra câtorva aspecte demne de semnalat. Pluralitatea ideologică şi de limbaj menține, în principiu, echilibrul între reprezentări şi punerea lor în acțiune. În calitate de fenomen bazat pe o ideologie agresivă, reactivă și expansionistă, aflată în căutarea unui ansamblu de mijloace semiotice pe care să le exploateze până la epuizare, totalitarismul este caracterizat tocmai de dezechilibrul creat între ceea ce este reprezentat şi fixat ca ideologie şi ceea ce se pune în acțiune prin limbaj. Intoleranța față de alte ansambluri ideologice pe care o doctrină totalitară le marginalizează sau le suprimă derivă din dogmatizare. În conştiința susținătorilor ei devotați, ideologia asumată

---

[4] Interdicțiile de limbaj sunt corelate cu interdicțiile ideologice pe care le gestionează un regim autoritar sau totalitar.

este, în mod invariabil, mai presus de orice altă configurație ideologică și singura adevărată. Impusă ca absolută, doctrina acaparatoare este inoperantă într-un sistem ai cărui constituenți se raportează unii la alții pentru a-și releva identitatea. Dacă monopolul ideologic îi afectează funcționarea, sistemul de relații între arhitecturile ideatice își pierde forța de a produce și de a întreține distincții și delimitări. Ostilitatea față de alte constructe ideologice face ca o dogmă să aibă mai degrabă caracter performativ decât constatativ[5]. Din moment ce valorizarea ideologică este considerată cardinală, identitatea doctrinară nu mai este întreținută prin relații sistemice de conceptualizare, ci prin exerciții practice de instituționalizare socială, puse în scenă cu forța. Ceea ce la origine va fi fost ipoteză, se transformă în teză și apoi în dogmă. Forța dogmei rezidă în preluarea controlului și în impunerea interdicțiilor, nu în aflarea unui loc în interiorul unui sistem abstract și relativ de negocieri simbolice și de delimitări conceptuale. Acesta este, în opinia noastră, parcursul (simplificat) prin care se dezvoltă, în regimurile totalitare, arhitecturi simbolice laborioase, cu ornamentare luxuriantă, menite să ancoreze dogmele în câmp social și să le confere autoritate.

Între faptele de limbaj care au proprietatea de a simboliza și de a transmite valori ideologice, limbile naturale ocupă locul cel mai important. Limba, scrie Ferdinand de Saussure (1998: 41), nu este nimic altceva decât „*un sistem de semne ce exprimă idei*". Spre deosebire de celelalte categorii de semne, simbolurile verbale pot fi întrebuințate

---

[5] Considerat în sine și fără a fi restrâns la totalitarism, raportul ideologie-limbaj ne apare – dacă e să adaptăm terminologia propusă de John Austin (2003) - ca raport de natură constatativă. Cu alte cuvinte, un fapt de limbaj are capacitatea de a reprezenta elemente ideologice a căror valoare de adevăr poate fi, la rigoare, evaluată și interpretată. Dacă, însă, raportul amintit este cercetat din punctul de vedere al practicilor sociale prin care se materializează, el apare ca fiind de factură performativă, ceea ce înseamnă că un fapt de limbaj este nu atât o reprezentare cât o punere în acțiune a unei componente ideologice, fără ca valoarea de adevăr a conținutului ideologic să stea numaidecât în prim-plan.

pentru a descrie atât organizarea şi funcţionarea sistemului din care fac parte cât şi specificul semiotic al oricărui alt sistem de comunicare. Prin calitatea de produs al activității de gândire şi de trăire a omului în plan istoric și socio-cultural, orice ideologie se face cunoscută într-o limbă naturală, care, la rândul ei, este tot creație a omului-ființă socială[6]. Versatilitatea limbii în a exprima o ideologie sau alta este atât de mare încât unul şi acelaşi idiom are capacitatea de a transmite serii ample de elemente ideologice. Această caracteristică ține de solidaritatea legăturilor între limbă şi gândire[7].

Pentru a fi exprimată, lumea se proiectează în unitatea cuvânt - idee. În consubstanțialitate cu gândirea, limba activează şi tezaurizează configurații conceptuale şi sonore apte să transmită imaginea despre lume făurită în conştiinţa omului. Prin această funcţie, limba se constituie ca repertoriu de interpretări date de vorbitorii ei asupra lumii. Această observație trezeşte întrebarea dacă limba este sau nu ideo-logică, în calitatea ei de întreg (organ) de gândire şi de vorbire. O astfel de interogație intră ca parte a unui set mai amplu de probleme în preocupările de filosofia limbajului şi în aria de interes a mai multor orientări ştiinţifice actuale de sorginte cognitivistă, precum teoria metaforei conceptuale, analiza critică a discursului, pragmatica cognitivă ş.a.

De pildă, pentru unii dintre adepții paradigmei cognitive, termenii *ideologie* şi *discurs* comportă, dincolo de sensurile particulare pe care le vehiculează diverse şcoli teoretice, două clase de definiţii, o definiție largă şi o definiție restrânsă (Dirven/Polzenhagen/Wolf în Geeraerts/Cuyckens 2007: 1223). Astfel, în accepția largă a termenului, ideologia este un sistem de gândire, „*reflectat mai degrabă ca set de norme şi valori implicite şi explicite care furnizează modele de acţiune şi de existență în câmpul interacțiunilor sociale*". Potrivit accepției

[6] Pentru detalii asupra raportului limbă - gândire - societate, vezi, pildă, Irimia 2011: 87-175.

[7] „*Limba este organul formator al gândului*" (Humboldt 2008:89).

restrânse, cuvântul *ideologie* trimite la „*atitudini față de relațiile de putere*” sau, în termenii lui Fairclough, la „*reprezentări ale aspectelor lumii care contribuie la stabilirea, menținerea şi schimbarea raporturilor sociale de putere, dominare şi exploatare*”. În paralel, conform accepției largi, *discurs* denumeşte ansamblul de „*practici discursive tradiționale în interacțiunile sociale*”, în vreme ce definiția restrânsă reduce sfera de înțeles la „*material lingvistic scris sau vorbit*”.

Oricare din cei doi termeni este luat ca reper, relația dintre clasele de definiții este una de întrepătrundere, cu observația că studiul legăturilor dintre ideologie şi discurs presupune analiza cadrelor, domeniilor şi/sau modelelor culturale, deopotrivă voluntare şi involuntare, ce evidențiază transmiterea prin limbă a elementelor conceptuale din alcătuirea unui sistem ideologic.

De pildă în teoria metaforei conceptuale, direcție de cercetare deschisă de George Lakoff şi Mark Johnson (1980), primează identificarea unor domenii noționale, aşa cum sunt ele reliefate în discurs prin sensurile cuvintelor şi expresiilor; identificarea este urmată de descrierea unor tipuri de relații între respectivele domenii. Analiza conduce la evaluarea importanței unor procese de transfer conceptual, numite, în acord cu anumite proprietăți, *metaforă conceptuală*, respectiv *metonimie conceptuală*. Acestea orientează înțelegerea şi exprimarea unui domeniu de cunoaştere, numit domeniu-țintă, în termenii altui domeniu, numit domeniu-sursă. Considerate ca „focalizări”, mecanismele de conceptualizare pun în lumină faptul că activitatea de categorizare şi de raportare a unor categorii la altele este sistematică. Astfel, în fragmentul

„*Pentru zidirea unei noui lumi va trebui să fie înfrînt cerberul vechilor aşezări care este incontestabil forța odioasă a francmasoneriei. Înfrângerea ei va deschide larg drumul spre zările albastre ale nouei arhitecturi a omenirii. În primul rând însă Europa, în iureşul ei de purificare, cutremurată de pasul gigantic al revoluției ziditoare de*

veacuri noui, va trebui să extirpe radical dintre vechile sale hotare germenele diabolic al masoneriei.”[8],

observăm că referirile la *lumea nouă* angajează termeni din domeniul *ridicării de monumente.* Cu alte cuvinte, prin transfer noțional se dezvoltă metafora conceptuală LUMEA ESTE UN EDIFICIU. Această punere în perspectivă are mai multe implicații pentru înțelegerea cadrului conceptual pe care semantica textului îl reliefează. Interpretând lumea ca o construcție monumentală, gazetarul lasă de înțeles că cei ce participă la zidirea „*lumii noui*”, adică adepții mişcării legionare, îşi asumă rolul de ARHITECT sau de CONSTRUCTOR. TERENUL pe care urmează a se înălța noul monument este Europa, un spațiu aflat, după cum ne dirijează autorul să înțelegem, în plin proces de CURĂȚARE („*iureşul ei de purificare*”). Pentru a înălța EDIFICIUL (lumea nouă), CONSTRUCTORUL (legionarul) trebuie mai întâi să curețe TERENUL (patria, continentul) conform unui PLAN ARHITECTURAL (ideologia).

Textul ne dirijează să înțelegem că IDEOLOGIA ESTE O ARHITECTURĂ. Clădirile nu se înalță la întâmplare, ci în conformitate cu un plan de construcție și pe baza unui proiect prestabilit. Pentru a face posibilă punerea în aplicare a unui plan de construcție, de pe teren trebuie înlăturate structurile vechi, decăzute, aflate în mizerie. „*Vechile aşezări*” sunt însă păzite de un cerber, de o bestie odioasă, ivită parcă din Iad, purtătoare de boli. Casa veche și dărăpănată, aflată în paza unui câine turbat, extrem de periculos, care trebuie ucis pentru a asigura siguranța comunității, trebuie să fi fost o imagine familiară cititorilor de presă din anii 1940. Imaginarul animalier este angajat pentru a declanşa atacul retoric şi ideologic împotriva unui inamic, francmasoneria, caracterizat în termenii metaforei conceptuale FRANCMASONERIA ESTE O FIARĂ. În esență, textul impune ideea că anihilarea fiarei purtătoare de germeni (francmasoneria) este un act benefic de ecarisaj, o muncă

[8]Mircea Ruş..., „Lupta împotriva francmasoneriei”, *Sfarmă-Piatră*, An VI, nr. 49 (serie nouă), Duminică, 17 Noembrie 1940, p. 3.

sanitară, de curățare a terenului pe care se va ridica monumentul (lumea nouă) a cărui arhitectură (ideologia legionară) se va contopi cu „*zările albastre*”. Militantismul retoric al textului, patosul discursiv amplificat ostentativ prin lanțuri de hiperbole dezvăluie o pretenție ideologică: OMUL LUMII NOI (legionarul) ESTE UN TITAN.

Ce observații pot fi făcute pe marginea acestui sumar cadru conceptual profilat în planul reprezentărilor discursive ?

În primul rând, se cuvine să menționăm că metaforele conceptuale trimit către aspecte dogmatice mai mult sau mai puțin dificil de identificat.

Mitul omului nou este o teză de mare circulație în mișcările de tip naționalist, fie de dreapta, fie de stânga. Legionarul, comunistul, sunt, în concepția arhitecților doctrinari, ființe de excepție, eroi civilizatori cu imens potențial creator. Eul creator al omului nou se manifestă activ în societate. Înainte de toate, omul nou trebuie să zdrobească vechea ordine a lumii. Conceptualizarea acestuia ca ARHITECT, ca ZIDITOR, este legată de forța de propagare a ideii că lumea nouă și cea veche sunt fundamental incompatibile. Lumea nouă ia ființă numai după ce este înlăturată lumea veche.

O altă teză larg răspândită în diversele configurații ideologice ale spectrului naționalist este aversiunea față de străin. Străinul este considerat un invadator, un necunoscut periculos cu interese oculte, care poate acapara puterea sau care poate contamina puritatea idealurilor unui popor și tradiția sacră a unui neam. În consecință, asigurarea spațiului vital al națiunii depinde de adoptarea uneia sau mai multor atitudini ostile față de străin: discreditare, ostracizare, lichidare. Instigarea la violență contra străinului este adesea dezvoltată prin reprezentări oblice și acte indirecte de limbaj. Pentru a fi mai lesne supus oprobriului, străinul este mai întâi dezumanizat. El încetează să mai fie o ființă umană în carne și oase și este transfigurat în ceva ce poate declanșa stări emoționale negative de mare intensitate precum

teama sau oroarea. Prin urmare, conceptualizarea străinului ca FIARĂ, DEMON[9], FLAGEL sau GUNOI ține de ideea că autohtonul şi străinul sunt entități radical diferite. Omul locului are obligația de a domina veneticul, nu de a se lăsa dominat.

În al doilea rând, e indicat să arătăm că metaforele conceptuale au infuzie ideologică variată în funcție de rolul asumat de un anumit organ de presă. Presa de propagandă este, din acest punct de vedere, instrumentalizată, înregimentată și instituționalizată ideologic. În articolele propagandistice, încărcătura ideologică a domeniilor şi cadrelor conceptuale este sau tinde să fie maximă. Oprindu-ne asupra unor exemple de materiale publicate în presa legionară şi comunistă, vom încerca să identificăm câteva din conceptualizările metaforice dominante prin care sunt amorsate încărcăturile ideologice. Arhitecturile simbolice pe care le profilează metaforele conceptuale pot fi examinate în funcție de potențialul lor de a ilustra cele două mari clase de fenomene deja menționate, anume *totemizarea ideologică* şi *ideologizarea resurselor semiotice*.

Totemizarea ideologică. Ca exemple de embleme lingvistice ale unei ideologii considerăm: a) termenii și structurile care denumesc tipul de orientare (*anarhism*, *liberalism*, *dirijism*, *intervenționism*, *socialism* etc.), conceptele operatorii (*echitate*, *autonomie*, *capital*, etc.) sau finalitatea proiectului ideologic (*progres*, *conservare*, *colonizare*, *anexare*, *subjugare* etc.), b) supranumele fondatorilor/ conducătorilor (*Der Führer*, *Il Duce*, *Căpitanul*, *El Lider Maximo*, *Cel mai iubit fiu al poporului*), c) denumiri privind tipurile de organizații ale adepților (*străjerii*, *cămășile verzi*, *pionierii*, *șoimii*) sau ierarhia de organizare a grupurilor, cu impact doctrinar (*cuib*, *celulă*, *comitet*) şi d) termeni referitori la atitudini ale indivizilor şi grupurilor (*retrograd*, *ultraliberal* etc.).

---

[9] „*Începând cu acest număr vom publica un breviar al francmasoneriei Marii Britanii care este după cum se știe* ***focarul*** *agresiunii iudaice și baza cea mai periculoasă a* ***satanicelor*** *sale instrumente*”, *Sfarmă-Piatră*, an VI, nr. 49 (serie nouă), duminică, 17 noiembrie 1940, p.1.

Aceste rețele de fapte de limbă prin care se denumesc aspecte ale constituirii, dezvoltării şi funcționării uneia sau alteia dintre ideologii au grade diferite de specificitate semiotică. Unele cuvinte redau în chip exclusiv o valoare ideologică, altele pot fi comune mai multor configurații ideologice. Caracterul lor totemic este dat de gradul de ritualizare actualizat în interiorul arhitecturii simbolice prin care se propagă o ideologie. Emblemele lingvistice sunt, de regulă, convergente cu alte suporturi semiotice pasibile de totemizare: însemne, imnuri, imagini.

Presa aglutinează toate aceste embleme semiotice şi le propagă diferențiat, în funcție de interesele indivizilor şi organizațiilor care proiectează, fixează sau susțin o configurație ideologică. În societățile în care diferitele doctrine şi configurații ideologice se situează într-un echilibru dinamic, aservirea ideologică a unor sectoare ale presei nu perturbă, ci întreține, prin contrast, libertatea de circulație a informației atâta vreme cât funcția de informare nu este periclitată de prezența unei concentrații excesive de aspecte doctrinare aparținând unui singur complex ideologic. Atunci când mijloacele de informare în masă sunt subordonate unui singur ansamblu ideologic al cărui monopol se instituie odată cu eliminarea pluralității de idei, funcția de informare este înlocuită de o funcție de ideologizare. Redusă la condiția de instrument menit să asigure propagarea doctrinei, presa nu mai aduce în prim-plan datele caleidoscopice ale realității, ci imagini deformate de interpretarea ideologică a acestora.

Nemaireflectând realitatea, ci (re)construind-o pe fundamente ideologice, presa devine expresia constrângerilor de tot felul. Tabuizarea ideologică instaurată pe fondul eliminării pluralității ideologice se prelungeşte, în activitatea presei, prin impunerea cenzurii şi/ sau autocenzurii. Severitatea formelor de cenzură depinde de intensitatea tabuizării. Cu alte cuvinte, interdicțiile de limbaj înlesnesc totemizarea ideologică a unor fapte de limbă. În mijloacele de informare în masă, totemizarea se manifestă prin *supralicitarea* unor fapte de limbaj (cuvinte, expresii, enunțuri), care, în calitate de

embleme ale unor arhitecturi simbolice, se transformă, prin reluare obsesivă, în *clişee*. Caracterul lor dogmatic se întăreşte prin efectul de *supracodificare* a conţinuturilor ideologice. De pildă, *Legea presei din Republica Socialistă România*, document prin care se fixa importanța ideologică a mijloacelor de informare în masă în detrimentul funcției de informare a acestora, includea şi individualiza numeroase fapte de limbaj din categoria totemelor ideologice. Sintagme emblematice precum „*omul nou*"[10] sau „*societate multilateral dezvoltată*"[11] ilustrau nu doar existența şi impactul *limbii de lemn*, ci, mai cu seamă, funcția ideologică a respectivelor mijloace lingvistice, adică de „*modificare a imaginii unei comunități asupra lumii*" (Guțu-Romalo 2005: 231).

În totalitarism, totemizarea ideologică a unor cuvinte şi expresii pune în lumină supremația ideologiei asupra limbajului şi oglindeşte servitudinea mijloacelor de informare în masă. Aşa cum rezultă din capitolul al doilea al Legii nr. 3/28 martie 1974, „*funcțiile social-politice ale presei*" erau legiferate prin recurs frecvent la clișee ideologice. Exprimarea caracterizată de un cumul de șabloane atrage atenția asupra a două cadre conceptuale, simptomatice pentru înțelegerea statutului presei în regimurile totalitare: *instituționalizarea doctrinară* și *ostilitatea ideologică*.

Cadrul *instituționalizării doctrinare* este schițat prin structuri sintactice alcătuite din verbe de angajament, de mare frecvență în limba de lemn adoptată de regimul comunist, precum *a contribui*, *a cultiva*, *a exercita*, *a milita*, *a promova*, urmate de compliniri obligatorii sau circumstanțiale, adică de ample dezvoltări nominale ale căror nuclee de

---

[10] „Art. 9 *Presa are un important rol educativ în dezvoltarea conştiinței socialiste a cetățenilor, în* ***formarea omului nou*** *și* ***afirmarea multilaterală a personalității umane***" (L. 3/28.03.1974).

[11] „Art. 7 *În Republica Socialistă România presa exercită un rol activ în cunoașterea de către mase a politicii interne și externe a Partidului Comunist Român, militează pentru transpunerea în viață a* ***programului de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate****, a societății comuniste.*" (L. 3/28.03.1974).

semnificare pun în relief embleme ideologice precum *Partidul Comunist*, *clasa muncitoare*, *socialismul*. Conform legii menționate, presa trebuia să contribuie la răspândirea tuturor deciziilor Partidului Comunist, să cultive dragostea față de partid și de stat, să asigure coeziunea națională și internațională a clasei stăpânitoare („*oamenii muncii*") în jurul partidului unic, să exercite activ rolul de mijloc de răspândire a politicilor Partidului Comunist, să militeze pentru făurirea societății socialiste multilateral dezvoltate, să promoveze în rândul maselor valorile ideologice ale socialismului ş.a.m.d. În planul reprezentării discursive se configurează metafore conceptuale de tipul PRESA ESTE UN AGITATOR, PRESA ESTE UN ACTIVIST ş.a. Rolurile mijloacelor de informare în masă sunt exprimate în termenii aservirii. Metafora conceptuală PRESA ESTE UN SLUJITOR reflectă ideea că presa serveşte, în primul rând, propagării ideologicului.

Cadrul *ostilității ideologice* este configurat, în legea presei, de structurile sintactice alcătuite din verbe sau expresii verbale, aparent de angajament, în esență de natură punitivă, precum *a manifesta* (intransigență față de ceva), *a avea datoria* (de a face ceva), și determinanți care subliniază caracterul represiv al eventualelor ieşiri în afara traseelor ideologice agreate și întreținute de partidul unic. Dacă art. 8 accentuează raportul de excludere între tezele ideologice ale comunismului și alte orientări ideologice[12], pe care, de altfel, legea le condamnă în chip explicit, art. 14 insistă asupra rolului inchizitorial al presei[13], ale cărei atribuții, cu nimic mai prejos decât cele ale unei

---

[12] „Art. 8 *Presa contribuie la formarea concepției științifice, materialist-dialectice și istorice a partidului despre viață și societate*, ***manifestă intransigență revoluționară față de concepțiile obscurantiste, retrograde și antiumanitare***" (L. 3/28.03.1974).

[13] „Art. 14 ***Presa are datoria de a interveni în spirit critic, militant, pentru înlăturarea neajunsurilor și stărilor de lucruri negative, din orice domeniu de activitate, de a combate manifestările cu caracter antisocial, abaterile de la normele eticii și echității socialiste, de a dezvălui fenomenele dăunătoare societății noastre și de a acționa pentru înlăturarea lor***" (L. 3/28.03.1974).

organizații polițienești, au ca finalitate înlăturarea elementelor perturbatoare. Altfel spus, presa *combate*, *condamnă*, *critică*, *demască*, *înlătură*, *lichidează* „*fenomenele dăunătoare*” care pot apărea, aidoma unor boli, în organismul sănătos al societății socialiste. Atribuirea unor astfel de sarcini sugerează că, în complicitate cu alte instituții de represiune aflate în slujba unui regim autoritar, mijloacele mass-media au capacitatea de a acționa ca mecanisme de exercitare a controlului asupra maselor. Concomitent cu proslăvirea realizărilor regimului, presa revoluționară, militantă, ia parte la eliminarea „*neajunsurilor şi stărilor de lucruri negative, din orice domeniu de activitate*”. Aparent, în planul reprezentării discursive stă o conceptualizare considerată favorabilă regimului, PRESA ESTE UN JUSTIȚIAR. În realitate, conceptualizarea este defavorabilă și are identitatea PRESA ESTE UN INCHIZITOR.

Ostilitatea ideologică nu se manifestă doar la nivelul legislației prin care se impune controlul asupra canalelor publice de comunicare ci este formalizată, prin interdicții cu grad variabil de intensitate, chiar în legile fundamentale, în Constituțiile regimurilor autoritare și totalitare. Astfel, Constituția României din 1938 cuprindea paragrafe prin care era exprimată, între altele, fie *aversiunea față de tot ceea ce este străin* (Art. 3: „*Teritoriul României nu se poate coloniza cu* ***populațiuni de seminție străină***”; „Art. 28: „*Decorațiunile* ***străine*** *se vor purta de Români numai cu autorizarea regelui*”), fie *repulsia față de ideologia comunistă* (Art. 7: „*Nu este îngăduit nici unui Român a propovădui prin viu grai sau în scris schimbarea formei de guvernământ a Statului, împărțirea ori distribuirea averii altora, scutirea de impozite ori* ***lupta de clasă***”). În replică, Constituția Republicii Socialiste România din 1965 *cenzurează libertatea de exprimare* și *scoate în afara legii orice ideologie „antidemocratică*” (Art. 29: „*Libertatea cuvîntului, presei, întrunirilor, mitingurilor și demonstrațiilor nu pot fi folosite în scopuri potrivnice orînduirii socialiste și intereselor celor ce muncesc. Participarea la astfel de asociații și propaganda cu caracter fascist sau antidemocratic sînt pedepsite prin lege.*”).

Prin tabuizare, presa este instrumentalizată și aservită intereselor ideologice ale unui regim acaparator, fiind redusă la condiția de vehicul de propagandă și manipulare (Roșca 2006). Concomitent cu procesul de legiferare a asumpțiilor ideologice trebuie consemnat și un alt fenomen semiotic important, punerea în circulație a unor embleme și sloganuri cu mare încărcătură propagandistică. Atât presa legionară cât și presa comunistă au recurs intens la acest mecanism de totemizare. Publicații ale mișcării legionare precum „*Buna-vestire*", „*Cuvântul*", „*Garda*" sau „*Sfarmă-piatră*" erau însoțite de lozinci mai mult sau mai puțin explicite din punct de vedere ideologic, precum „*Ziar al Mișcării Legionare*" (*Cuvântul*), „*Ziar liber de luptă și doctrină românească*" (*Buna-Vestire*), „*Săptămânal de doctrină și luptă românească*" (*Sfarmă-Piatră*). Conceptualizarea fundamentală a acestor simboluri este LUPTA, subliniindu-se astfel dimensiunea militantă, agresivă a doctrinei.

Un tip asemănător de totemizare ideologică îl întâlnim pe prima pagină a publicației-fanion din perioada comunistă, „*Scînteia*", pe al cărei fronton figurau semne iconice precum „secera și ciocanul", „flacăra roșie" și stema republicii cu săbii încrucișate, embleme însoțite de sloganul „*Proletari din toate țările, uniți-vă*!". În cazul acestor simboluri, conceptualizări precum MUNCA și UNITATEA sunt dublate de sugestia LUPTEI, pentru a se sublinia dimensiunea revoluționară a ideologizării. Un alt aspect notabil ce trebuie pus în legătură cu totemizarea ideologică privește denumirile unora din publicațiile tipărite în perioada comunistă. Spre exemplu, în inventarul publicațiilor literare românești cuprinse în *Dicționarul presei literare românești* (Hangiu 1987) regăsim titluri precum „*Era socialistă*" (din 1972), „*Flacăra*" (din 1952), „*Glasul patriei*" (1955 - 1972), „*Lupta de clasă*" (1920-1972) sau „*Scînteia tineretului*" (suplimentul literar-artistic înființat în 1981), care în mod denotativ sau conotativ evidențiază acțiunea sau expansiunea ideologicului. Denumirile acestor publicații continuă, într-un fel sau altul, imaginarul revoluționar al unor publicații cu fond ideologic mai vechi, precum „*România muncitoare*". Acestor titluri le trebuie adăugată lista publicațiilor de ideologizare

destinate copiilor și adolescenților precum „*Cravata roșie*" (1953-1967), „*Cutezătorii*" (1967-1989), „*Pionierul*" (apărută în 1949, între 1953-1967 „*Scânteia Pionierului*"), „*Șoimii patriei*" (1980-1989), „*Tânărul leninist*"/ „*Tineretul leninist*" (1951-1974).

Dacă se iau ca reper titlurile publicațiilor trebuie arătat că, în perioada comunistă, totemizarea ideologică s-a concretizat în impunerea unui repertoriu uriaș de termeni onomastici și toponimici menit să glorifice ideologia și regimul. Cercetarea acestui mare inventar de denumiri ar indica cât de intens marcată a fost infuzia de ideologie în unele aspecte ale vieții cotidiene. De exemplu, un ghid al orașului București[14] publicat în 1962, evidențiază, prin numele de instituții și de străzi, amploarea procesului de totemizare ideologică. Principalele clase denominative sunt:

a) denumiri ale unor unități industriale: *Uzinele „Grivița Roșie"* (74), *Uzinele „23 August"* (77), *Uzinele „Steaua Roșie"* (79), *Uzinele metalurgice „Timpuri Noi"* (79), *Uzina „9 Mai"* (83), *Fabrica „Victoria socialistă"* (86), *I.I.S. „Flamura roșie"* (87), *Uzinele textile „7 Noiembrie"* (88), *Fabrica „Tricotajul roșu"*, *Fabrica „Flacăra roșie"* (89), *I.I.S. „1 Mai"* (90), *Întreprinderea „I. C. Frimu"* (91) etc.;

b) denumiri ale unor instituții de învățământ: *Școala medie nr. 23 „Dr. Petru Groza"* (121), *Școala medie nr. 32 „Filimon Sîrbu"* (121), *Școala medie nr. 38 „23 August"*, *Școala superioară de partid „Ștefan Gheorghiu"* (130), *Institutul de științe economice „V. I. Lenin"* (130), *Institutul pedagogic „Maxim Gorki"* (131) etc.;

c) denumiri ale unor instituții de cultură: *Muzeul „Marx-Engels-Lenin" de pe lîngă Institutul de Istorie al P.M.R.* (153), cinematografele „*Patria*", „*Republica*", „*Victoria*", „*Flacăra*", „*I. C. Frimu*", „*Ilie Pintilie*", „*1 Mai*", „*30 decembrie*" (182-184), bibliotecile „*Cravata roșie*", „*16 februarie*", „*Th. Neculuță*" (208-209) etc.;

---

[14] Am trecut între paranteze rotunde paginile la care se află exemplele citate.

d) denumiri de străzi, cu subclasele[15]:

1. denumiri referitoare la fondatorii doctrinari[16]: *Karl Marx*, [Fr. Engels], [V. I. Lenin], [I.V. Stalin] etc.

2. denumiri referitoare la membrii eșalonului de conducere: [Ana Pauker], *Dr. Petru Groza*, [Gheorghe Gheorghiu-Dej], [Nicolae Ceaușescu] etc.

3. denumiri referitoare la „strămoși", „eroi" și „martiri" ideologici: *Constantin Dobrogeanu Gherea*, *Ștefan Gheorghiu*; *Olga Bancic*, *I. C. Frimu*; *Filimon Sîrbu*, *Ilie Pintilie*, *Vasile Roaită* etc.

4. denumiri referitoare la momente cu rezonanță ideologică internațională și națională: *16 Februarie* 1933 (greva muncitorilor de la Atelierele C.F.R. Grivița) *6 Martie* 1945 (instaurea primului guvern comunist în România), *1 Mai* 1889 (Ziua Internațională a Oamenilor Muncii), *9 Mai* (ziua capitulării Germaniei naziste), *23 August* 1944 (ziua „întoarcerii armelor") *7 Noiembrie* 1917 (instaurarea regimului comunist în Rusia), *30 decembrie* 1947 (proclamarea Republicii Populare România) etc.

5. denumiri referitoare la locuri simbolice sub aspect ideologic: [Doftana] (închisoare în care au fost deținuți numeroși lideri comuniști și nu numai), [Grivița] (Atelierele C.F.R. în care s-a desfășurat greva muncitoarească din 16 februarie 1933) etc.

6. denumiri referitoare la lupta contra altor ideologii: *Bd. Armatei Poporului*, *Șos. Armatei Sovietice*, p. 350; *Drumul luptătorilor antifasciști*, p. 361 ș.a.

Fără a fi epuizat clasele și subclasele vastului registru de denumiri marcate ideologic, se poate nota că unele denumiri din ghidul menționat reflectă noțiuni-cheie ale doctrinei comuniste precum LUPTA (*Fabrica „Victoria socialistă"*; *Bd. Armatei Poporului*, *Drumul luptătorilor antifasciști*, *Șos. Armatei Sovietice*), MUNCA (*Bd. ~*, *Piața ~*,

[15] Am pus între paranteze pătrate denumiri de străzi care nu apar în ghidul citat.

[16] Numele de persoane trecute între paranteze pătrate sunt denumiri de străzi din alte localități românești.

Str. Muncii, *Str. Muncitorul*, 373; *Str. Proletarului*, 379; *Str. Romînia muncitoare*, 380), PROGRESUL (*Uzinele metalurgice „Timpuri Noi*", *Str. Progresului*), SACRIFICIUL (*Uzinele „Grivița Roșie*", *Fabrica „Tricotajul roșu*"), NAȚIUNEA (cinematografele „*Patria*", „*Republica*"; *Bd. Republicii*) ș.a. Această ultimă constatare legitimează ipoteza că totemizarea ideologică este solidară cu procesul de ideologizare a resurselor semiotice.

Ideologizarea resurselor semiotice. Mecanismul prin care diverse categorii de semne întrebuințate în comunicarea umană sunt asociate unor valori ideologice, deși, în mod natural, respectivele semne nu sunt purtătoare ale unor asemenea valori se numește ideologizare a resurselor semiotice. Cercetătorii au remarcat că acest fenomen are *pertinență culturală*. Pentru vorbitorii unei limbi neaservite unei ideologii totalitare, noțiuni precum LIBERTATE, MOBILIZARE, ORDINE, PATRIOTISM au alte rezonanțe cognitive și emoționale decât pentru vorbitorii unei limbi instrumentalizate ideologic (Rose în Michael/Doer 2002: vii). Alți specialiști afirmă că ideologiile totalitare se impun prin violență extremă (Gerlach/Welth în Geyer/Fitzpatrick 2009: 137 ș.u.), implicațiile de ordin semiotic fiind multiple. Multe studii românești, precum Teodorescu 2000, Rad 2009, Zafiu 2007, au descris și comentat trăsăturile *limbii de lemn*, înțeleasă ca specie de limbaj politic care anihilează alte tipuri de discurs și impune prin forță doar ideologia oficială (Zafiu 2007), însă adoptarea unei perspective mai largi decât unghiul lingvistic ar permite punerea în dezbatere a ideologizării resurselor semiotice, fenomen care afectează mai multe feluri de semne specifice comunicării umane: vizuale, auditive, gestuale.

Domeniul studiilor asupra propagandei cuprinde o mare bogăție de ilustrări care probează presiunea ideologiei asupra limbajului, definit aici în sensul larg, de facultate a omului de a comunica prin semne. Cercetarea resurselor, mijloacelor și strategiilor de ideologizare a semnelor din comunicarea umană nu trebuie să neglijeze dovezi precum *afișul* (Moore 2010), *filmul* (Hoffmann 1996), *fotografia*, *literatura*, *muzica*, *pictura*, *sculptura* (Cull/Culbert/Welch 2003) ș.a.,

adică întregul spectru de probe semiotice care demonstrează că semioza ideologiilor totalitare tinde să își aproprieze, dacă ar fi posibil, toate codurile și canalele de comunicare. Dată fiind vastitatea acestui câmp de investigație, în cele ce urmează vom descrie doar două aspecte importante privind raportul ideologie-limbaj în totalitarism: *portretizarea fondatorilor ideologiei* și *hegemonia discursului unic*.

Constantele semiotice ale portretizării fondatorilor sunt *metaforizarea* și *hiperbolizarea excesivă*. Aidoma strămoșului totemic, fondatorul este un simbol revendicat pentru a legitima individualitatea, forța și statornicia constructelor ideologice. În regimurile totalitare, „deificarea" fondatorului capătă caracter absolut, în sensul că îi sunt alocate cele mai multe, dacă nu chiar toate tipurile de resurse semiotice disponibile la un moment istoric dat. În timp, biografia fondatorului este ficționalizată. În arhitectura simbolică a portretizării, cuvintele, imaginile, muzica etc. au rolul de a plăsmui o figură legendară, ale cărei atribute sunt conturate în mod exclusiv elogios. Mijloacelor de informare în masă le este trasată sarcina de a răspândi cu orice prilej o astfel de literatură omagială, constituită prin *deformarea proporțiilor* și prin *ritualizarea ceremonialului omagial* (Roșca 2006: *passim*). O altă caracteristică dominantă a acestui gen de portretizare este *maniheismul*; pe cât de luminoasă și aurorală este figura tutelară a fondatorului, pe atât de întunecată și violentă este raportarea la părinții ideologiilor adverse. Două ne par a fi strategiile implicate în preamărirea fondatorului și blamarea potrivnicilor ideologici, reali sau închipuiți. Prima strategie are la bază legea proporționalității directe: acumularea laudei este dublată de o acumulare a blamului[17]. Cea de-a doua strategie

---

[17] *„Măreţele principii ale internaţionalismului proletar şi-au găsit o minunată expresie în acea lozincă ce însufleţeşte de peste un secol lupta omenirii muncitoare: „**Proletari din toată ţările, uniţi-vă!**". În zadar burghezia şi toate slugile sale ideologice, dela duşmanii făţişi şi până la reformiştii şi revizioniştii de toate felurile, s'au năpustit pline de ură împotriva învăţăturii marxiste, căutând fie s'o nimicească, fie s'o târască în*

se manifestă după legea proporționalității inverse: acumularea laudei se realizează pe fondul restrângerii blamului, până la eliminarea din encomion a imaginii adversarului. Această a doua strategie de portretizare pare a se instaura pe măsură ce regimul își elimină adversarii ideologici, iar portretul fondatorului este astfel construit încât să nu admită comparație. Uzul exclusiv al uneia sau alteia dintre strategii pare slab reprezentat în presa vremii, fiind preferate variante mixte de portretizare. Între metaforele conceptuale frecvent întâlnite în portretizarea fondatorilor putem include conceptualizări precum FONDATORUL ESTE UN EROU CIVILIZATOR[18], FONDATORUL ESTE UN GENIU[19], FONDATORUL ESTE UN LUPTĂTOR[20], FONDATORUL ESTE UN REVOLUȚIONAR[21], FONDATORUL ESTE UN SFÂNT[22] sau FONDATORUL

---

mlaștina oportunismului, să-i tocească ascuțișul, să-i smulgă miezul revoluționar." (*Scânteia*, anul XXII, nr. 2608, sâmbătă, 14 martie 1953, p. 1).

[18] „*toată suflarea omenească ce crează și luptă pentru pace, socialism și viitorul fericit al omenirii sărbătorește astăzi, cu nemărginită dragoste și nădejde, 70 de ani dela nașterea* ***genialului nostru dascăl și conducător****, Iosif Vissarionovici Stalin*" (*Scânteia*, seria III, anul XVIII, nr. 1613, miercuri, 21 decembrie 1949, p. 1).

[19] „*Dar* ***geniul lui Adolf Hitler*** *nu se oprește aici. El lucrează mai departe la reclădirea globului, pe care-l vede grupat în mari spații organice, cari să se complecteze armonic, prin relații prietenești*" (*Sfarmă-Piatră*, an VI, nr. 49 (serie nouă), duminică, 17 noembrie 1940, p. 4).

[20] „*De peste 50 de ani,* ***tovarășul Stalin luptă fără întrerupere pentru cauza clasei muncitoare****, pentru fericirea celor ce muncesc.*" (*Scânteia*, seria III, anul XVIII, nr. 1613, miercuri, 21 decembrie 1949, p. 3).

[21] „*D. General Antonescu, Conducătorul Statului Român, se găsește la ora aceasta în Italia ca oaspete al Ducelui Mussolini.* ***Ambasador al unanimității conștiințelor și al sufletului legionar al țării acesteia care renaște din suferință și din dezastru****, d-sa a fost primit la Roma* ***cu cinstea cuvenită unei mari figuri europene și demn reprezentant al unei revoluții cu legitimă filiațiune în gîndirea înnoitoare de veac a fascismului****.*" (*Sfarmă-Piatră*, an VI, nr. 49 (serie nouă), duminică, 17 noembrie 1940, p. 5).

[22] „*Mai înalt, mai sfânt și mai biruitor/ Te'nalți peste eroii Neamului – martir/ Al celor mai curate năzuinți/ Al lutului și morții 'nvingător,/ De-a-pururi uns cu-al*

ESTE UN TITAN[23].

Prin acumulare[24], astfel de conceptualizări configurează o *retorică encomiastică* menită să contribuie la instaurarea și dezvoltarea *cultului personalității*. La dezvoltarea cultului personalității contribuie „*o armată de activiști, artiști, oameni de litere și ziariști*"[25]. Discreditarea violentă a inamicului ideologic[26] are rolul de a sublinia anvergura

---

nemuririi mir/ Și luminat de focul marilor credinți" (*Sfarmă-Piatră*, an VI, nr. 49 (serie nouă), duminică, 17 noembrie 1940, p. 4).

[23] „*Se împlinesc astăzi 83 de ani dela nașterea lui Vladimir Ilici Lenin,* ***titanul gândirii și acțiunii revoluționare, conducătorul și învățătorul oamenilor muncii din toate țările lumii***" (*Scânteia*, anul XXII, nr. 2642, miercuri, 22 aprilie 1953, p. 1).

[24] „*Ziua de 22 Aprilie este o dată remarcabilă în istoria omenirii. Este ziua în care s'a născut Vladimir Ilici Lenin –* ***genialul continuator al operei nemuritoare a lui Marx și Engels, conducătorul tuturor asupriților și exploataților, întemeietorul Partidului Bolșevic, organizatorul și conducătorul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, creatorul primului stat socialist din lume***." (*Scânteia*, anul XXI, nr. 2329, duminică, 20 aprilie 1952, p. 2).

[25] Adrian Cioroianu, „*Cine a profitat de cultul lui Ceaușescu*?" în *Historia*, nr.99/2010, p. 36-37. A se vedea și arhiva de tablouri omagiale din patrimoniul Muzeului Național de Istorie a României, disponibilă la adresa www.comunismulinromania.ro.

[26] O portretizare a „Generalissimului" Stalin semnată de Gh. Gheorghiu-Dej și publicată pe prima pagină a ziarului *Scânteia* evidențiază rolul de marcator de distanță (ideologică, retorică, expresivă) al seriei de elemente prin care se potențează blamul dușmanilor de clasă, concomitent cu utilizarea cumulului de atribute pozitive prin care este glorificată personalitatea tutelară a fondatorului ideologic: „*Pentru popoarele sovietice, numele lui Lenin și Stalin sunt* ***nume de eliberatori glorioși****, care le-au salvat din* ***cumplita beznă a robiei capitaliste****. În cântece populare și legende, în povestiri și poeme eroice, cele peste o sută de naționalități din U.R.S.S. își exprimă marea dragoste și recunoștință pentru* ***omul genial care le-a ridicat la o viață demnă și fericită, la o cultură înaintată, care le-a condus la victoria socialismului și la victoria asupra cotropitorilor fasciști germani****. Nu numai popoarele sovietice, ci și popoarele din lume întreagă văd în Stalin pe* ***organizatorul victoriei asupra fascismului, pe salvatorul civilizației de sub amenințarea barbariei hitleriste*****, pe** ***marele eliberator al popoarelor***." (*Scânteia*, seria III, anul XVIII, nr. 1613, miercuri, 21 decembrie 1949, p. 3).

urieșească a calităților morale ale fondatorului. În alte medii semiotice, precum sculptura sau pictura, ideologizarea calităților fondatorilor se traduce în exploatarea unor spații de mari dimensiuni. Cea mai mare statuie a lui Lenin, ridicată în Volgograd (fostul Stalingrad), avea o înălțime de 27 de metri. Monumentul lui Stalin din Praga (1955-1962) măsura 15 metri în înălțime și avea o lungime de 22 de metri. Ca și sculptura, pictura omagială mizează pe grandoare, până la frizarea absurdului (Cioroianu 2010). În arhitectură, presiunea extremă a ideologiei totalitare se concretizează în realizări monumentale cu evident rol propagandistic (Groyn 2008), pe care istoria le conservă sub denumiri cu atribute de ordin doctrinar: arhitectura *nazistă*/ *stalinistă*/ *ceaușistă* etc.

Înregimentarea ideologică a artelor subliniază *hegemonia discursului unic* întreținut în totalitarism. În plan semiotic, pluralitatea și diversitatea sunt înlocuite de uniformitate, iar eterogenitatea este suspendată pentru a legitima omogenitatea. Procesul de nivelare semiotică se întemeiază pe premisa de altfel falsă conform căreia ideologiei partidului-stat trebuie să îi corespundă un singur tip de limbaj sau un singur canon de instrumentalizare a limbajelor. Una din caracteristicile de fond ale acestui proces abuziv de uniformizare este apariția *pletorelor* prin care se dezvoltă lanțuri de echivalențe menite să extindă cuprinderea constructelor ideologice asupra unor noțiuni lipsite de asemenea conținut. De pildă, în presa comunistă din România, *socialism*, *proletariat* și *partid* au fost mereu puse în echivalență cu *fericire*, *forță*, *glorie*, *libertate*, *lumină*, *luptă*, *pace*, *progres*, *putere*, *revoluție*, *succes*, *superioritate*[27] ș.a., în vreme ce *capitalism* și

---

[27] „*Oamenii muncii, întreaga omenire progresistă și iubitoare de pace salută astăzi a 35-a aniversare a Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. Flacăra aprinsă cu 35 de ani în urmă de către forțele revoluționare din Rusia, în frunte cu proletariatul, sub conducerea gloriosului partid al lui Lenin și Stalin, a crescut an de an tot mai uriașă și luminează cu neasemuită strălucire drumul sutelor de milioane de oameni ai muncii de*

imperialism au fost sintactic și ideatic legate de *crimă*, *criză*, *foamete*, *lăcomie*, *mizerie*, *povară*, *război*, *robie*, *sclavie*, *stagnare*[28] ș.a., funcția manipulatoare a acestor paralelisme de tip maniheist neputând fi tăgăduită. Aceleași echivalențe pot fi observate și în planul reprezentărilor vizuale oficiale. Schițele, desenele, gravurile și tablourile omagiale îi înfățișează pe fondatori și pe conducători în lumină pozitivă. Prototipul conceptual al PĂRINTELUI IUBITOR nu e dificil de recunoscut: liderii cu figuri zâmbitoare și gesturi grijulii sunt înfățișați în mijlocul unei mulțimi de oameni simpli, cu chipuri fericite. Lumina ce înconjoară conducătorul se revarsă asupra mulții cuprinse de extaz. În antiteză, universul capitalismului este pus în lumină negativă. Fotografiile și caricaturile care acompaniază uneori textele de presă înfățișează o lume aflată în disoluție.

Hegemonia discursului unic poate fi interpretată în cel puțin două direcții. Pe de o parte, trebuie luată în considerare tendința discursului totalitar de a acapara un bazin de resurse semiotice cât mai larg iar, pe de altă parte, trebuie avută în vedere tendința de a recurge la șabloane în orice context comunicativ. Însă uniformitatea și simetria nu probează puterea ideologiei totalitare asupra limbajului, ci faptul că, la scară istorică, semioza artificială și efemeră rezultată din corelarea în raport de 1:1 a constructelor ideologice cu resursele limbajului natural uman nu poate fi decât un eșec răsunător.

---

pretutindeni spre socialism și fericire, spre pace și progres" („Sub steagul victorios al lui Lenin și Stalin", *Scânteia*, anul XXII, nr. 2499, joi, 6 noiembrie 1952, p. 1).

[28] „*Într'un contrast puternic cu succesele mărețe ale Uniunii Sovietice, cu viața liberă și înfloritoare spre care duce drumul socialismului, apare astăzi tabloul întunecat al lumii capitaliste, lumea robiei, foametei și războiului. La 35 de ani după lovitura pricinuită de Revoluția din Octombrie, lumea capitalismului se caracterizează astăzi printr-o economie care bate pasul pe loc și se zbate în ghiarele crizei generale a capitalismului ce se adâncește tot mai mult, prin criza economică, care se repetă mereu, prin militarizarea intensă a economiei, prin concurența sălbatică și înrobirea unor țări de către altele.*" („Sub steagul victorios al lui Lenin și Stalin", *Scânteia*, anul XXII, nr. 2499, joi, 6 noiembrie 1952, p. 1).

Cuvintele discordiei

Constant prezentă în discursul public, violența este condiționată de un complex de factori interni și externi și are unde de propagare variabile în epoci, teritorii și civilizații diferite. Categorizarea unui act de limbaj, a unui comportament ori a unei acțiuni sau atitudini ca «violent(ă)» are caracter istoric și caracter normativ. Caracterul istoric al categorizării este evidențiat de tradiția recursului la violență într-o anumită societate[1], iar caracterul normativ derivă nu doar din motivele, reale sau fabricate, care generează și alimentează violența, ci și din natura socio-culturală a practicilor prin care se declanșează și se reprimă violența[2]. Observarea, descrierea și interpretarea a ceea ce indivizii și comunitățile consideră a fi violent reflectă, în esență, legăturile intime dintre gândire, limbaj și acțiune. Acest aspect atrage o sumă de interogații asupra cărora vom insista: Ce este violența de limbaj ? Care îi sunt ipostazele ? Este discursul violent un discurs pertinent ? Care sunt consecințele propagării violenței de limbaj în spațiul public ?

A răspunde la întrebarea „Ce este violența de limbaj ?” presupune fixarea unor nivele de raportare conceptuală. Pentru Paul Ricoeur (1998: 33), „*violența și limbajul se măsoară, de la un capăt la celălalt, ca două contrarii, fiecare potrivit cu întreaga extensie a celuilalt*”. Coborârea din abstractul facultății umane de a comunica în concretul

---

[1] Caracterul cultural-istoric al violenței este explorat în Schmidt/Schröder 2001.

[2] O sinteză interesantă asupra practicilor de reprimare a violenței individuale și colective este realizată de Miethe/Lu 2005.

vorbirii reflectă convertirea libertăților din polul limbajului în constrângeri guvernate de polul violenței. Pe fondul opoziției *violență - limbaj*[3], violența de limbaj apare ca limitare a libertăților de exprimare la un anumit tip de discurs, un discurs îngustat, un discurs partizan, un discurs deturnat.

Din perspectiva acestui prim nivel de raportare conceptuală, *violență - limbaj*, decurge ipoteza că *limbajul violent este limbajul care încearcă să-și legitimeze autoritatea prin intensitate, vehemență și impetuozitate*.

Din perspectiva unui al doilea nivel de raportare conceptuală, *violență - limbă naturală*, în literatura de specialitate sunt reținute ca fundamentale două categorii de violență discursivă: 1) violența unor acte de limbaj agresive în sine, precum insulta, înjurătura sau blestemul şi 2) violența reprezentată în discurs, transpusă în acte de limbaj al căror potențial agresiv rezidă în capacitatea lor de a instiga, de a demasca, de a amenința (Zafiu 2007: 218). Actele de vorbire din prima categorie reflectă dimensiunea *inerentă*, *explicită* a violenței de limbaj, cele din cea de-a doua categorie reflectă dimensiunea ei *aferentă*, *implicită*.

Manifestările inerente și aferente ale violenței în limba naturală deschid calea către observarea celui de-al treilea nivel de raportare conceptuală, *violență – act lingvistic*, din perspectiva căruia se poate evalua, urmându-l pe Coşeriu, „***potrivirea*** *cu privire la lucrurile despre care se vorbeşte, numind această potrivire* ***adecvare***" (Coșeriu 1994: 169). Adecvarea este esențială pentru a evalua violența discursivă, întrucât permite deosebirea a ceea ce este potrivit de ceea ce este nepotrivit, distingerea, în planul efectelor de receptare, a ceea ce convine de ceea ce nu convine, dar, mai ales, delimitarea, în funcție de circumstanțele în care se desfăşoară actul de limbaj, a ceea ce este

---

[3] „*Putem continua să considerăm ca adevăr formal, deşi steril, ideea că discursul şi violența sunt contrariile fundamentale ale existenței umane*" (Ricoeur 1998 40).

oportun de ceea ce nu este oportun. Mai concret, în virtutea adecvării, violenţa discursivă poate fi judecată din perspectiva realizărilor *potrivit – nepotrivit*, *convenabil - inconvenabil*, *oportun – inoportun*. Dialectica acestor realizări poate forma, la rigoare, baza unei clasificări a fenomenelor de violenţă discursivă.

Înjurătura, prin violenţa ei inerentă, se potriveşte cu felul de a vorbi al anumitor indivizi, convine mai ales receptorilor predispuşi către vulgaritate şi este oportună doar în anumite cadre socio-culturale (Andersson/Trudgill 1990: 53-66), însă acelaşi fapt de limbă nu e compatibil cu registrele culte (didactic, academic, diplomatic), nu convine urechilor delicate şi nu ar trebui să îşi afle rostul în sferele de sus ale discursului. Mai departe, cuiva i se pare potrivit să insulte, şi, uneori, aşa cum se întâmplă în cazul anumitor tipuri de dueluri verbale (de tipul *flyting*[4] sau *ritual insults*[5]), insulta este şi convenabilă şi oportună, dar, alteori, se dovedeşte, judecând după efectele produse, că violenţa nu e nici convenabilă, nici oportună. Altcuiva îi pare convenabilă apropierea de trivialitate şi obscenitate, dar, de fapt, cadrul nu e nici potrivit, nici oportun (Jay 1992: 195-234), iar individul devine pasibil de sancţiuni.

Violenţa aferentă unor acte de limbaj precum instigarea poate fi, de asemenea, interpretată din perspectiva realizărilor *potrivit – nepotrivit*, *convenabil - inconvenabil*, *oportun – inoportun*. Ceea ce lucrătorului îndemnat să înceteze lucrul şi să protesteze vehement i se pare potrivit, convenabil şi oportun, patronului îi apare ca instigare nepotrivită, inconvenabilă şi inoportună.

Exemplele sugerează că în categorizarea fenomenelor de violenţă trebuie ţinut cont de *relativitatea* lor. Cineva sau ceva este considerat violent numai prin prisma raportării la altcineva sau altceva,

---

[4] Termenul denumeşte concursurile de insulte şi înjurături la care luau parte reprezentanţii nobilimii, mai cu seamă ai aristocraţiei scoţiene, în perioada de început a Renaşterii. Pentru detalii, vezi Hughes 2006: 173 - 177.

[5] Labov 1972: 297-353.

considerate altcumva şi din perspective diverse: temporală, geografică, socio-culturală[6] ş.a. În virtutea relativităţii care guvernează judecăţile asupra violenţei de limbaj, o cercetare realizată cu mijloacele retoricii, pragmaticii şi stilisticii nu are decât de câştigat.

Înscrisă în *perspectivă retorică*, conjuncţia *violenţă - discurs* se dezvoltă mai cu seamă prin *patos*[7]. Răscolirea pasiunilor are mare forţă discursivă. Quintilian demonstrează că în discursul animat de patos nu faptele interesează, ci abilitatea oratorului de a le înfăţişa ca şi cum ar fi luat parte la săvârşirea lor: „*Numai focul dă naştere incendiului; numai lichidul umezeşte; nici o substanţă nu dă alteia culoarea pe care nu o are ea însăşi. Aşadar, trebuie, (...) să fim emoţionaţi noi înşine înainte de a încerca să emoţionăm pe alţii*" (Quintilian 1974/II: 154). Oratorul care ştie să creeze rezonanţa emoţională cu auditoriul trebuie să fie înzestrat cu imaginaţie, cu darul de a ilustra şi cu priceperea de a reliefa. Răscolirea pasiunilor poate eşua, dacă actorul discursiv nu reuşeşte să atingă starea pe care doreşte să o transmită: „*Căci numai imitând jalea, mânia, indignarea putem deveni chiar ridicoli, dacă vom potrivi bine numai cuvintele şi fizionomia, nu şi sufletul*" (Quintilian 1974/II: 153).

Susţinând că *discursul violent este un discurs de tip patetic*, urmăm distincţia trasată de Quintilian între *patos* şi *etos*. *Patosul* se dezvăluie prin stări afective violente, *etosul*, prin stări calme şi ordonate. „*În prima specie*", notează Quintilian, „*pornirile sînt vehemente; în a doua domoale; primele poruncesc, acestea din urmă conving; unele au o*

---

[6] O cercetare interesantă şi bogată asupra atitudinilor faţă de tipurile stigmatizate de uz lingvistic, sprijinită pe teza că reacţiile faţă de anumite fenomene lingvistice depind de anumite practici şi modele culturale, este realizată de Battistella 2005. Un alt cercetător, Mc Ennery 2006, examinează efectele culturale ale politicilor de cenzură care au determinat, în societatea britanică, atitudinile moderne faţă de limbajul vulgar şi fixează ca moment de referinţă răscrucea dintre veacurile al XVII-lea şi al XVIII-lea, perioadă în care discursul purist a devenit un discurs al puterii.

[7] „*Patosul constă, aproape în întregime, din mânie, ură, teamă, antipatie, milă*" (Quintilian 1974/II: 151).

eficacitate mai mare în a provoca o emoţie puternică, celelalte pentru a naşte bunăvoinţă" (Quintilian 1974/II: 148). Se pot, în consecinţă, deosebi două categorii de discurs patetic: a) discursul în care patosul este *autentic* şi b) discursul în care patosul este *gratuit*, *parazitar*.

Considerată din *unghiul pragmaticii*, violenţa discursivă trebuie corelată cu principiile pragmatice ale comunicării, cooperarea[8], politeţea[9] şi pertinenţa[10]. Violenţa discursivă are, principial vorbind, natură uzurpatoare. Cele mai importante mize ale violenţei de limbaj sunt denaturarea, defavorizarea sau pulverizarea altor tipuri de discurs, prin discreditare, destabilizare sau dislocare, în favoarea legitimării propriului tipar. Maximele principiului cooperării, cantitatea[11], calitatea[12], relaţia[13] şi maniera[14] sunt tensionate în grade diferite, pentru a se încerca legitimarea violenţei. Contorsiunile cele mai evidente le

---

[8] Grice în Cole/Morgan 1975: 41-58.

[9] Din multitudinea de studii privind politeţea, evidenţiem doar următoarele lucrări de referinţă: Brown/Levinson 2004, Culpeper 2011 şi Leech 1983.

[10] Principiul a fost teoretizat de Sperber/Wilson 1995.

[11] Prin maxima cantităţii, Grice (1975: 45) conceptualizează dezideratul echilibrului informativ: „*Oferă numai informaţia care ţi se cere*".

[12] Prin maxima calităţii, Grice (1975: 46) se raportează la idealul de a spune numai adevărul: „*Rosteşte adevărul*".

[13] Prin maxima relaţiei, Grice (1975: 46) problematizează relevenţa intervenţiilor discursive: „*Fii pertinent*". Mai apoi, Sperber/Wilson 1995 demonstrează că această maximă poate fi ridicată la rang de principiu. În accepţia celor doi cercetători, pertinenţa are o dimensiune cognitivă şi o dimensiune comunicativă. În rezumat, un enunţ este pertinent dacă generează un efect cognitiv pozitiv, adică dacă produce schimbări în universul de cunoaştere al receptorului. Pertinenţa este direct proporţională cu efectul cognitiv dezvoltat şi invers proporţională cu efortul de înţelegere depus de receptor. Mai simplu spus, un enunţ are pertinenţă scăzută dacă cineva depune efort mare de înţelegere dar efectul cognitiv pozitiv al procesului de înţelegere este mic.

[14] În maxima manierei sunt cuprinse mai multe deziderate ale intervenţiilor discursive: „*Evită obscuritatea şi ambiguitatea, exprimă-te concis şi clar*" (Grice 1975: 46).

suferă maximele calităţii şi manierei. În cazurile extreme de violenţă discursivă, sub presiunea separărilor maniheiste, dezideratul calitativ al adevărului este restrâns la „*adevărul meu*/nostru” care contrastează inevitabil cu „*vorbele* (*mincinoase*) *ale celuilalt*/*celorlalţi*” iar idealul clarităţii, coerenţei şi conciziei este aservit unei transformări majore de rol: actorul discursiv se erijează în acuzator, fie în ipostază *activă*, de agent al acuzării, fie în ipostază *reactivă*, de victimă devenită acuzator.

Violenţa discursivă nu promovează cooperarea cu, ci descompunerea modelelor şi practicilor discursive concurente, pe care, într-un fel sau altul, le situează sub semnul eşecului ori le neagă. De aceea trebuie luată în considerare şi chestiunea (im)politeţii.

Conform modelului socio-pragmatic propus de Leech 1983, maximele principiului politeţii (*tactul*, *generozitatea*, *modestia*, *aprobarea*, *acordul* şi *simpatia*) sunt descrise în limitele unei scale dezvoltate pe baza raportului *cost-beneficiu*[15]. Un act de limbaj poate fi evaluat drept mai mult sau mai puţin politicos, în funcţie de costurile şi beneficiile resimţite de participanţii la conversaţie („sinele” şi „celălalt”). Dacă beneficiile celuilalt cresc concomitent cu scăderea costurilor, politeţea interacţiunii verbale creşte. Dacă scad beneficiile celuilalt, crescându-i, în schimb, costurile, politeţea interacţiunii verbale descreşte.

Includerea violenţei de limbaj în limitele raportului valorificat de Leech arată că proferarea de injurii devalorizează dramatic beneficiile interlocutorului, concomitent cu multiplicarea costurilor acestuia. În asemenea cazuri mai poate fi vorba de politeţe ? Studiile asupra mai

---

[15] Maxima *tactului* presupune micşorarea costurilor discursive ale interlocutorului, concomitent cu mărirea beneficiilor acestuia. Maxima *generozităţii* implică creşterea costurilor şi scăderea beneficiilor sinelui. Maxima *modestiei* implică minimalizarea elogioasă a sinelui în favoarea creditării elogioase a celuilalt. Maxima acordului şi maxima simpatiei sunt maxime ale reciprocităţii. Maxima *acordului* se întemeiază pe diminuarea dezacordului între interlocutori, iar maxima *simpatiei* presupune reducerea antipatiei între actanţi (Leech 1983: 104-151).

multor specii de discurs conflictual au arătat că acestea își dezvoltă identitatea prin suspendarea maximelor politeții[16]. Manifestările discursive ale violenței sau, mai precis, strategiile menite să submineze, prin vehemență, tactul, să creeze impresia falsă de toleranță și modestie, să îngreuneze negocierea unui acord comunicativ între participanții implicați într-o anume interacțiune verbală sau să sporească rivalitatea, neîncrederea, tensiunile și dușmănia dintre actorii discursivi oferă prilejul de a comenta că cine practică violența discursivă este nu doar nepoliticos, ci și iresponsabil și periculos.

Deosebind, în planul discursului, *conflictul* de *violență*, prin prisma faptului că violența discursivă are natură conflictuală, însă discursul conflictual nu este numaidecât un discurs al violenței, se poate aprecia că unele specii de discurs violent poartă numai aparența mărcilor politeții, dar, în esență, sunt investite cu forța impoliteții. Această deghizare confirmă validitatea deosebirii între actele de limbaj inerent agresive, al căror potențial violent se manifestă *direct*, și actele de limbaj în care violența este reprezentată și al căror potențial ofensator se dezvoltă în chip *indirect*, *mascat*.

Este violența discursivă pertinentă ? La această întrebare delicată nu se poate oferi, deocamdată, un răspuns clar. Impolitețea, arată Culpeper (2011: 3), este un domeniu de cercetare interdisciplinar care poate fi abordat cu mijloacele mai multor științe social-umane (istorie, psihologie, sociologie, drept, politologie, lingvistică etc.). Și cercetarea violenței se situează în arealul comun al acelorași discipline, iar o sinteză transdisciplinară nu se află încă la dispoziția specialiștilor. Cuvântul de ordine care se potrivește cel mai bine încercărilor de

---

[16] Un inventar al speciilor de discurs în care impolitețea ocupă locul central este realizat de Culpeper/Bousfield/Wichmann 2003: 1545-1579. Amintim, cu titlu de exemplificare, interacțiunile verbale din timpul antrenamentelor militare, unele specii de discurs parlamentar, unele forme de talk-show etc. Pentru analiza succintă a impoliteții în discursul militar și în cel literar poate fi consultat studiul lui Culpeper 1996: 349-367.

evaluare a agresivității, în general, şi a violenței de limbaj, în particular, este prudența. Multitudinea de factori implicați face foarte dificilă o judecare fără echivoc a pertinenței actelor de violență verbală şi nu numai. În consecință, certitudinile prezentului nu permit formularea de concluzii categorice. Este cert că violența de limbaj are caracter intențional, în sensul că este orientată spre atingerea unor scopuri mai mult sau mai puțin legitime. La fel de cert este că violența de limbaj are caracter performativ, adică tinde să schimbe, şi, adesea, chiar transformă orizontul de cunoaştere, de limbaj şi de acțiune al ființelor umane. În fond, singura mărturie mai solidă pe care o avem despre pertinența violenței este aceea că societatea depune eforturi consistente pentru limitarea proliferării fenomenelor de violență, prin îngrădirea şi reprimarea, uneori violentă, a actelor violente.

Identificat încă din Antichitate, izvorul afectiv al violenței de limbaj poate fi studiat cu *mijloacele stilisticii*. Încă de la Aristotel (2004: 189) a rămas validă observația că stările afective influențează judecata asupra unui fenomen sau altul. Transpusă discursiv, emoția, reală sau simulată, este generatoare de expresivitate. Mai mult decât atât, limba pune la dispoziția vorbitorilor un inventar variat de unități apte să concretizeze, în planul vorbirii, universul emoțiilor. Nu doar emoția este responsabilă pentru generarea unor fenomene de violență de limbaj. Fantezia, al doilea mare izvor al faptelor de stil ocupă, de asemenea, o poziție centrală în potențarea expresivității verbale. Quintilian (1974/II: 154-155) prezintă în chip strălucit solidaritatea între emoții şi fantezie. Dacă nu este ingenuă, o stare afectivă poate fi, grației fanteziei, re-produsă. Ca „*hoinăreală a spiritului*”, fantezia reflectă unitatea dintre dimensiunea cognitivă a ființei umane şi dimensiunea ei afectivă.

În analiza faptelor de violență discursivă este, prin urmare, necesară fructificarea distincțiilor trasate de Irimia (1999: 57) între *mărcile stilistice implicite*, embleme expresive constituite prin tradiție, (re)cunoscute şi folosite ca atare de vorbitori şi *mărcile stilistice explicite*, embleme expresive create prin forța personalității discursive a

emițătorului. Valorificarea acestei opoziții între mărci ne permite să afirmăm 1) că unele din actele de limbaj agresive în sine sunt purtătoare de expresivitate implicită, fiind, prin tradiția uzului, fixate în conştiința maselor de vorbitori, şi 2) că unele acte de limbaj în care violența este reprezentată discursiv sunt mai degrabă purtătoare de expresivitate explicită, întrucât acestea sunt creații individuale ale vorbitorilor, nu bunuri lingvistice ale comunității. Prin exemplificare, înjurăturile, blestemele, termenii și expresiile vulgare se înscriu în categoria unităților cu expresivitate implicită, în timp ce instigarea se poate dezvolta ca act de limbaj indirect, purtător de expresivitate explicită.

Pe de altă parte, valorile stilistice prin care este marcată expresivitatea unui discurs deschid drumul spre o clasificare funcțională; există mărci de *identitate* (de identificare), definite ca ansamblu de trăsături expresive prin care se asigură identitatea stilistică a discursului şi mărci *descriptive* (de caracterizare), înțelese ca serii de proprietăți expresive care contribuie la scoaterea în relief a unui profil stilistic discursiv (Irimia 1999: 63-75). Între mărcile de identitate ale violenței de limbaj includem recursul la cuvinte injurioase, întrucât ele se numără printre resursele lingvistice tipice ale agresivității, dar arhitectura expresivă denigratoare concepută de creatorul unui discurs poate fi dezvoltată atât prin folosirea resurselor lingvistice ale violenței cât şi prin întrebuințarea altor categorii de resurse lingvistice şi extralingvistice, fiind, în consecință, nu atât o reflectare a identității stilistice a discursului, cât o reliefare a unei atitudini stilistice (Vianu 1968: 35-40).

Violența şi politica sunt realități învecinate şi înlănțuite. Violența de acțiune şi de limbaj sunt în parte generate de dinamica internă a grupurilor de indivizi şi a nevoilor acestora (Chilton 2004: 128), iar grupările, partidele şi organizațiile politice nu fac excepție de la regula respectivă. De fapt, natura practicilor de violență tolerate de politic variază în acord cu parametrii majori ai oricărui fenomen cultural omenesc: timp, spațiu, organizare socială, istorie, mentalitate ş.a. Ca şi în cazul fenomenelor religioase edificate pe fundamentele violenței, practicile violente aflate sub patronajul sau în proximitatea vieții

politice tind să devină ritualizate, prin dobândirea de valori simbolice. O paradă militară nu este atât o defilare cu soldați costumați impecabil, cât și un modalitate ritualică eficientă de a propaga atributele violenței: energie, forță, putere, superioritate. Regimurile totalitare valorifică plenar astfel de configurații simbolice. În orice regim totalitar, violența este mai mult decât o armă, ea devine însăși substanța prin care se legitimează, se impune și se întreține autoritatea ideologicului (Geyer/Fitzpatrick 2009), putându-se vorbi de violență *structurată, instituționalizată și dirijată*.

În sistemele pluripartite, violența are doar caracter potențial, relația între violență și politic nemaifiind de contopire, ca în cazul totalitarismului, ci de reciprocitate: violența animă politicul iar politicul tolerează practicarea violenței în limite variabile de la caz la caz. Acest fapt derivă, așa cum demonstrează studiile de tip cognitiv, din însăși modul de a concepe natura și funcțiile politicului. În discursul politic din S.U.A., observă Kövecses (2010: 68, 122-123), una din metaforele conceptuale de largă circulație este POLITICS IS WAR. Domeniul-țintă, al vieții politice, este structurat metaforic în termenii unui domeniu-sursă, războiul. Formațiunile politice sunt conceptualizate ca grupări militare, șefii de partide ca lideri militari, membrii ca soldați, dezbaterile politice ca bătălii, ideile ca arme, succesele și eșecurile politice ca victorii și înfrângeri. Acest tip de conceptualizare funcționează și în discursul politic românesc. Interogarea arhivei electronice a dezbaterilor din Parlamentul României (disponibilă la adresa www.cdep.ro), atestă recurența în intervențiile discursive ale membrilor partidelor parlamentare a unor termeni și enunțuri prin care se evidențiază forța și pertinența metaforei conceptuale POLITICA E O BĂTĂLIE: a) confruntarea propriu-zisă: *luptă*, *bătălie*, *război*[17]; b) armele: *arme*, *a*

[17] „*Trebuie stabilit cu promptitudine și seriozitate prioritățile țării noastre, mai exact tranșarea unei probleme care ne definește inacțiunea politică. Europa sau* ***războiul dintre noi***?” (Călin Potor, PNL, Ședința Camerei Deputaților, 8 februarie 2011).

bombarda[18]; c) trupele: *soldați*[19], d) liderii şi strategia: *duel*, *aghiotanți*[20] etc. O astfel de schematizare sugerează că discursul politic se hrăneşte cu resursele metaforice ale imaginarului violent.

O cercetare a resurselor lingvistice întrebuințate în discursul parlamentar românesc din ultimul deceniu evidențiază preferința pentru *actele de limbaj inerent agresive*, *cu expresivitate implicită și potențial violent direct*, ceea ce demonstrează că violența de limbaj este conştientizată[21], dar nu asumată. Se practică discursul josnic, injurios, centrat pe desființarea individului şi a imaginii sale publice, printr-o paletă foarte diversă de vitrioluri verbale:

a) insultă[22] și calomnie[23]: înfățișarea fizică este ridiculizată, se

---

[18] „*Pe termen lung, proiectul de revizuire a Constituției pe care l-a promovat Traian Băsescu urma să constituie* (...) ***o armă electorală puternică*** *prin care PDL și preşedintele urmau să atace opoziția cu teme (evident false) precum „PNL și PSD ignoră voința poporului*" (...) ***Bombardarea*** *zilnică a populației cu astfel de teme ar fi dus până la urmă la „convingerea" unor nehotărâți*" (Gigel-Sorinel Ştirbu, PNL, Şedința Camerei Deputaților, 7.06.2011).

[19] „*Prin proiectul nostru, al USL, propunem diminuarea numărului de parlamentari, cu păstrarea celor două camere, alegerea parlamentarilor printr-un singur tur de scrutin și interzicerea migrației politice, care a fabricat* ***soldați-mutant în slujba puterii***" (Dorel Covaci, PSD, Ședința Camerei Deputaților, 7.06.2011).

[20] „*Ca orice* ***comandant de oşti***, *Blaga și Băsescu* ***nu se duelează*** *în mod direct, ci îi lasă pe „****aghiotanți****" să ducă greul* ***războiului***" (Dumitru Chiriță, PSD, Şedința Camerei Deputaților, 10.05.2011).

[21] Pot fi amintite, în acest sens, intervențiile unor parlamentari care condamnă violența discursului politic actual, în genere, şi a discursului parlamentar, în special: Mario Ovidiu Oprea, PNL, „Puterea limbajului", Şedința Senatului, 12.02. 2007; Mircea-Gheorghe Drăghici, PSD, „Derapajele din limbajul politic contemporan", Şedința Camerei Deputaților, 6.09.2011.

[22] „*ce am fost şi ce-am ajuns! De la căpeteniile neamului: Burebista, Gelu, Vlad, Ştefan sau Mihai, la* ***căpetenia de pirați, matrozul machitor și bordelist Traian - Hâc! - Băsescu***" (Laurențiu Nistor, PSD, Şedința Camerei Deputaților. 9.11.2010).

[23] „*acest* ***scopete*** *a fost minitrul CDR-ist al economiei. Ce isprăvi a făcut* ? *Multe*, ***el lua şpagă sub semnătură proprie*** *(...) după care, a doua zi, dispunea oprirea furnizării*

aduc ofense inteligenței, moravurilor şi conduitei individuale, se practică umilirea membrilor familiei, se colportează aluzii jignitoare;

b) recurs la calificative peiorative[24] şi imprecații[25], preferându-se adresarea directă, pe un ton superior, profund disprețuitor;

c) folosirea unor fapte de limbă aparținând registrului trivial[26];

d) instigarea la violență fizică, însoțită de aluzii licențioase[27], tehnică de atac la persoană ce mimează discursul machist, bulevardier;

e) recursul la termeni şi expresii din argou, argotismele din discursul parlamentar fiind fapte de limbă din stratul argotic comun, preluate, deci, din vorbirea maselor;

f) atribuirea de porecle[28] şi supranume[29], fenomen de sorginte

---

energiei electrice către Basarabia, pentru că, vezi-Doamne, frații noştri aveau o datorie (...). *Dar datoria noastră către cei de dincolo de Prut, cât valorează,* ***animalule****?*" (Costache Mircea, PRM, Şedința Camerei Deputaților, 11.10.2005).

24 „*'Absolvenți' ai înaltei şcoli a trădării liberale*, ***şobolanii moralişti porecliți*** *Norica Nicolai, Relu Fenechiu, Dan Radu Ruşanu, Ludovic Orban, Nini Săpunaru, Radu Stroe şi alții i-au întors spatele lui Călin pentru, deh, floarea de Crin cu miros de trandafir(i).*" (Alexandru Mocanu, PD-L, Şedința Senatului, 23.03.2009).

25 „***Cu borfaşii ăştia vrea matrozul dezaxat*** *să convingă țara că în doi ani şi jumătate de mandat n-a putut lupta cu mafioții şi cu corupții, din cauza mea, fiindcă nu l-am lăsat noi sau PRM-ul?* ***Hai sictir****!*" (Costache Mircea, PRM, Şedința Camerei Deputaților, 8.05.2007).

26 „*Drapelul României devine portocaliu cu mult negru, ziua națională a României este ziua de naştere a lui Traian Băsescu, imnul național al României este „Puşca şi cureaua lată", iar limba oficială este* ***nem tudom limba română, mânca-ți-aş***!" (Vasile Popeangă, PSD, Şedința Camerei Deputaților, 7.06.2011).

27 „*Alo! Dragi colegi, propun să punem mână de la mână şi* ***să-i dăm nişte ciocane*** *lui Avramescu. Dar dacă nu ne lasă Roberta*? ***Să-i dăm şi ei***...?!? (...) *În concluzie*, ***să-i luăm la ciocane****!*" (Adrian Solomon, Şedința Camerei Deputaților, 13.10.2009).

28 „***Urechilă-Meleşcanu*** *le-a încercat pe toate, fiind succesiv, comunist-fesenist-aperist, iar acum liberal.*" (Petre Posea, PSD, Şedința Camerei Deputaților, 25.11.2003).

29 „*ziua de 1 aprilie să fie declarată Zi de Sărbătoare Portocalie, iar premierul Emil Boc să fie desemnat* ***Păcăliciul Națiunii***!" (Andrei Dominic Gerea, PNL, Şedința Camerei Deputaților, 5.04.2011).

populară cu potențial ofensator și umoristic remarcabil, adoptat pentru a discredita şi caricaturiza adversarii politici;

g) atacuri asupra numelui[30]; în cazurile extreme, deformarea antroponimică este de o violență ieșită din comun şi îşi are originea în conştiinţa că schimonosirea numelui prejudiciază imaginea publică şi prestigiul social al purtătorului;

h) născocirea unor efemeride lexicale peiorative, dezvoltate fie prin unirea unor constituenți divergenți, precum o bază de derivare cu potențial subversiv și un afixoid de compunere savantă: *aerofil*, *cuvântolog*[31], *furtocrație*[32], fie prin calambur: *agrognom* < *agronom*[33].

i) citarea altor acte de limbaj agresive în sine[34], mijloc de potențare a violenței de limbaj prin tehnici de „ecou”.

Tehnicile violente de atac din discursul parlamentar românesc actual evidențiază, pe de o parte, principalele embleme identitare ale unui

---

[30] „*Dacă noua clasă la care lucrează de zor Preşedintele cu ciracii lui şi cu* ***intelectualii corupți şi nevertebrați de teapa lui Pramatievici, Liicheanu ori Cretilin Avramescu*** *şi odioasa lui soție, ne-am procopsit*” (Costache Mircea, PRM, Şedința Camerei Deputaților, 26.06.2007).

[31] „*Am intitulat declarația politică de astăzi „Agronomul” şi ea se doreşte a fi simultan şi o modalitate de protest față de una din multiplele afirmații ale domnului Emil Boc, preşedintele* ***aerofil*** *al Partidului Democrat. Asemenea unui avocat stagiar, care îşi consolidează devenirea profesională prin delegarea lui ca apărător "din oficiu",* ***cuvântologul*** *din Dealul Feleacului sare ca ars ori de câte ori trebuie să ia apărarea preşedintelui adevărat al partidului*” (Dumitru Bentu, PSD, Ședința Camerei Deputaților, 27.02.2007).

[32] „*Mecanismele perfecte ale* ***furtocrației*** *portocalii*” (Ion Țundrea, PC, Şedința Camerei Deputaților, 24.06.2008).

[33] „*Încerc să-l scuz, totuşi, pe domnul Boc şi să cred că n-a vrut să spună că devine agronom, ci* ***agrognom***” (Dumitru Bentu, PSD, Şedința Camerei Deputaților, 27.02.2007).

[34] „*Eşalonul secund al PDL-ului a realizat deja că vor pierde războiul dus împotriva poporului român. Acest lucru este dovedit de fraza următoare, sper eu profetică, adresată de către un primar PDL lui Vasile Blaga*: ***„Să ai sânge în instalație, nu ca piticu', că ne ia dracu***”” (Dumitru Chiriță, PSD, Şedința Camerei Deputaților, 10.05.2011).

discurs adesea nepermis de agresiv şi, pe de altă parte, dovedesc existenţa unei convergenţe pragma-stilistice între grosolănie, vulgaritate şi licenţiozitate. Deplasată din zona ei naturală de folosire (registrele inferioare ale suburbanului), această convergenţă se grefează pe modelele discursului public, formal şi dă naştere unui hibrid discursiv inadecvat, virulent şi inoportun. Totodată, trebuie remarcat că situarea actorului politic în câmpul simbolic al intoleranţei faţă de alte modele discursive practicate în viaţa politică se produce sub pretextul necesităţii de a rosti adevărul, însă vehemenţa transformă discursul într-o diatribă sterilă, simptomatică pentru lipsa de interes faţă de dialog şi de cooperarea politică. Asemenea secvenţe discursive au, de fapt, caracter parazitar întrucât reflectă alterarea solidarităţii şi echilibrului care ar trebui să caracterizeze raportul expresie-conţinut în comunicarea politică. De cele mai multe ori, aceste ipostaze ale violenţei de limbaj se fixează în jurul unor teme realmente importante dar care, prin reluare şi măcinare excesivă, devin simple marote discursive: falimentul politic, manipularea, corupţia, conspiraţionismul, despotismul. Întrebuinţată nechibzuit şi iresponsabil, arma teribilă a violenţei distruge chiar discursul care o întreţine.

Ca deficienţă discursivă ce trădează fracturile produse în tradiția discursului politic românesc, pătrunderea argoului în discursul parlamentar a fost deja menționată, însă am dori să insistăm asupra acestui fenomen deoarece, în opinia noastră, acesta semnalează deosebirea de calitate dintre discursul politic postcomunist românesc și uzanțele retorice și stilistice ale discursului politic de dinaintea celui de-al doilea război mondial.

Discursul politic și argoul sunt realități lingvistice care în mod obișnuit nu se intersectează decât accidental. Cuvântările oficiale ale omului politic stau, prin importanța și consecințele lor, în centrul discursului public, în vreme ce codificările argotice țin de comportamentul lingvistic al lumii de periferie. În chip simbolic, ele individualizează două tipuri umane cu statut socio-cultural și ideologic opus, *centralul*, omul ajuns în centrul puterii, și *marginalul*, individul

aflat la marginea societății sau considerat ca reprezentativ pentru ea. Și din perspectiva apartenenței la o anumită categorie glotonimică fiecare din cele două realități are profil distinct. Jargonul politic nu se confundă, nici din unghiul genezei, nici din punctul de vedere al funcționării, cu argourile diverselor clase și grupuri socio-culturale, deși unii autori din sfera anglo-americană sunt înclinați să descrie existența unui așa-numit *political slang* (Partridge 1954: 318). Totuși, așa cum am remarcat, omul politic își ia libertatea de a recurge la argou, deși în anumite ocazii nu s-ar cuveni să o facă.

Recursul politicienilor la argou poate fi analizat din perspectiva teoriilor receptării, ținându-se cont că: a) în plan istoric, discursul actual se dezvoltă pe fondul lipsei de modele tradiționale şi durabile de comunicare politică; b) în plan politic, discursul reflectă sau ar trebui să reflecte o ideologie la care actorul politic ar trebui, în principiu, să adere, însă realitatea cuvântărilor parlamentare contrastează cu idealul unei asemenea forme de comunicare publică; c) în plan lingvistic, discursul politic actual pune în lumină dinamica relațiilor între două categorii de norme, literară şi populară, supuse prefacerilor generate de dinamica vieții socio-culturale actuale.

Aceste aspecte favorizează şi potențează, în discursul parlamentar actual, proprietăți ce se cuvin a fi descrise şi interpretate. Materialul lingvistic cules din stenogramele şedințelor parlamentare, prin interogarea corpusului lingvistic disponibil la adresa electronică http://www.cdep.ro/pls/steno/steno.home arată că deşi numărul declarațiilor şi intervențiilor politice în care se apar termeni argotici este infim în raport cu totalul numeric al dezbaterilor parlamentare din 1996 (an în care s-a constituit baza de date) şi până în prezent, respectivele luări de cuvânt se dovedesc semnificative în a indica renunțarea la rigorile discursului formal și solemn rostit de la tribunele Parlamentului.

Orice act discursiv este expresia umanului dat fiind că în discurs este reprezentată şi organizată semiotic relația omului cu realitatea. Ființa umană cunoaşte lumea în chip nemijlocit, prin trăire, gândire şi acțiune. Totodată, omul își reprezintă lumea în şi prin limbaj, această

reprezentare având caracter simbolic şi plenar. „*Cunoaşterea şi limbajul*”, nota M. Foucault (2006: 152), „*sînt riguros intersectate. Ele au, în reprezentare, aceeaşi origine şi acelaşi principiu de funcţionare, se sprijină reciproc, se completează şi se critică fără încetare*”. „*Cine vorbeşte „comunică” şi „se comunică”. O face pentru alţii şi o face pentru el*”, observa, cu îndreptăţire, T. Vianu (1968: 32), pentru a arăta că identitatea şi alteritatea nu se polarizează static, ci sunt ipostaze dinamice ale interacţiunii comunicative. Direcţia interpretativă urmată de Vianu se bucură de o tradiţie cu originea în antichitatea greacă. În *Retorica* lui Aristotel, discursivitatea este analizată ca manifestare intenţională a capacităţii omului de a se exprima şi de a exprima ceva pentru altcineva iar genurile retorice abstrase din realitatea comunicării sunt descrise din perspectiva efectelor asupra receptorului[35]. În continuitatea demersului aristotelic, analiza discursului, în general, şi a discursului politic, în particular, poate fructifica achiziţiile conceptuale şi metodologice ale *teoriei actelor de limbaj*, mai cu seamă că distincţia *enunţ constatativ – enunţ performativ* poate fi extinsă pentru a afirma existenţa a două dimensiuni discursive, *constatativă* şi *performativă*. De exemplu, dacă în discursul publicistic domină dimensiunea constatativă, deoarece finalitatea comunicării este de „*a prezenta*” ceea ce se întâmplă în lume, în discursul politic dominantă este dimensiunea performativă, întrucât scopul cuvântărilor este de „*a acţiona*”. De altfel,

---

[35]„*Genurile retoricii sunt în număr de trei, atâtea câte sunt, de altfel, şi clasele de auditori ai discursurilor. Căci discursul este format din trei elemente, şi anume: cel care vorbeşte, subiectul despre care el vorbeşte şi cel căruia el îi vorbeşte, iar scopul se referă la acesta din urmă, vreau să spun auditorul.*” (Aristotel 2004: 101). Axa *emiţător* (cel care vorbeşte) – *mesaj* (subiectul) – *receptor* (cel căruia i se vorbeşte) este invocată pentru a lămuri două aspecte pragmatice fundamentale, anume intenţionalitatea şi efectele discursive. În viziunea lui Aristotel, discursul public este un act deliberat, un act orientat către celălalt, un act în şi prin care se concretizează capacitatea de a convinge. J. L. Austin (2005: 100 ş.u.) descrie în termeni asemănători *efectul perlocuţionar*: „*A spune ceva va aduce deseori, ba chiar în mod obişnuit, după sine producerea anumitor efecte asupra sentimentelor, gândurilor sau acţiunilor auditoriului sau a vorbitorului sau a altor persoane*”.

potențialul performativ al unor specii de limbaj politic precum *sloganul*, *negocierea*, *dezbaterea*, *consultarea*, *declarația* ş.a. este dezbătut în literatura de specialitate (Sălăvăstru 2009, Zafiu 2007). Totodată, teoria actelor de limbaj oferă posibilitatea de a descrie, pe baza tipologiei propuse de J. R. Searle[36], ipostazele intenționalității în anumite genuri ale discursului politic. Dimensiunea performativă a discursului politic este pusă în evidență prin prezența constantă a enunțurilor comisive, directive, declarative şi expresive, fenomen firesc dacă se ține cont că discursul politic îndeamnă la ceva, pretinde, promite, problematizează sau susține că face ceva.

O altă direcție utilă pentru a evidenția rolurile argotismelor în luările de cuvânt ale parlamentarilor români este analiza critică a discursului, orientare care insistă asupra caracterului intențional al discursului politic în relație cu efectele cognitiv-discursive pe care ideologia şi acțiunea politică le au asupra societății. Această tendință propune, prin reprezentanții săi, analiza relațiilor dintre cogniție şi discurs.

Nu în ultimul rând, trebuie amintită teoria pertinenței (Sperber/Wilson 1995, 2004), direcție pragmatică interesată să evidențieze principiul cognitiv al pertinenței, potrivit căruia facultatea de a cunoaşte tinde să fie îndreptată spre maximizarea relevanței şi principiul comunicativ al pertinenței, conform căruia enunțurile creează orizonturi de pertinență optimă. Pertinența cuvântărilor parlamentare în care apar elemente argotice va fi evaluată în acord cu două proprietăți: i) pertinența este o proprietate potențială (Sperber/Wilson 2004: 608), ceea ce înseamnă că, potrivit observațiilor făcute de Black (2006: 81), un enunț este considerat pertinent dacă el generează un efect cognitiv pozitiv[37], altfel spus, dacă produce

---

[36] Prin raportare critică la clasificarea lui J. L. Austin (2005: 137-150), J. R. Searle (1979: 1-29) propune o taxonomie mai precisă a actelor ilocuționare: *asertive*, *directive*, *comisive*, *expresive* şi *declarative*.

[37] Cel mai important tip de efect cognitiv este implicația contextuală, adică o concluzie rezultată din interpretarea legăturilor dintre datele de realitate sau de limbaj

schimbări în universul de cunoaştere al receptorului şi ii) *pertinența este o proprietate graduală* (Sperber/Wilson 2004: 612 ş.u.), în sensul că ea este direct proporțională cu efectul cognitiv dezvoltat şi invers proporțională cu efortul de înțelegere depus de receptor. Cu alte cuvinte, cu cât efectul cognitiv al unei comunicări este mai puternic, cu atât mai mare este pertinența ei şi cu cât efortul de înțelegere este mai mare, cu atât mai mică este pertinența unui act discursiv.

Prin valorificarea unor asemenea coordonate teoretice se pot reliefa câteva proprietăți simptomatice pentru starea precară a discursului parlamentar românesc actual. Pentru a identifica şi interpreta respectivele proprietăți este, mai întâi, necesară o delimitare a conceptelor operaționale implicate în analiza materialului faptic.

În ciuda bogăției de lucrări şi a diversității de perspective ştiințifice din unghiul şi cu mijloacele cărora este interpretată discursivitatea, nu există un acord unanim între cercetători cu privire la accepțiile atribuite discursului. Sfera de cuprindere a cuvântului provoacă ambiguități amplificate de posibilitățile combinatorii ale termenului: discurs literar, ştiințific, religios, politic, metaforic, narativ etc. Fără a încerca o definire exactă, ne limităm să afirmăm că discursul politic reflectă existența şi amploarea relațiilor dintre ideologia politică, limbă şi realitate. Van Dijk (2002: 204) observă că orice discurs politic se structurează pe trei nivele (dimensiuni): nivelul de bază (al indivizilor), nivelul intermediar (al grupurilor şi instituțiilor politice) şi nivelul superior (al sistemelor politice). În nivelul de bază, al activității discursive individuale, sunt prefigurate şi nivelele superioare. Actorul politic vorbeşte în nume propriu dar îşi legitimează discursul prin apartenența la o organizație, prin promovarea unei ideologii şi acționează sau reacționează în interiorul unui sistem politic. În activitatea concretă de comunicare, raportul om – limbă – realitate este

---

aflate la dispoziția receptorului şi contextul (cadrul, situația) în care acestea apar (Black 2006: 81).

guvernat de solidaritatea planului cognitiv cu planul lingvistic, astfel încât orice act discursiv, ca ansamblu de enunțuri, reflectă existența unor modele cognitive constituite pe bază de reprezentări, credințe şi valori colective și individuale. În cercetarea discursului politic cu mijloacele analizei critice a discursului este supusă investigației ştiințifice legătura faptelor de limbă cu valorile, credințele şi reprezentările ideologice puse în circulație de actorii politici. Prin restrângere, discursul parlamentar poate fi definit ca expresie comunicativă a activității şi valorilor promovate de membrii Parlamentului. Nu trebuie să se înțeleagă de aici că orice cuvântare a unui deputat sau senator este un exemplu de discurs parlamentar. Între speciile acestui gen de discurs politic pot fi incluse declarația politică, dezbaterea, interpelarea, moțiunea, petiția, pactul politic, adică actele discursive considerate manifestări ale activității politice şi a căror desfăşurare este adesea reglementată.

Declarația politică - specia care ne va interesa în cele ce urmează pentru că în acest cadru discursiv își fac apariția elementele de argou - este o cuvântare relativ concisă prin care un actor politic, membru al Parlamentului, prezintă, din perspectivă şi inițiativă proprii şi/sau din perspectiva ori la cererea grupului politic din care face parte, reflecții şi comentarii referitoare la un anumit eveniment.

Declarația politică este, cel mai adesea, o comunicare scrisă pentru a fi rostită, fapt ce o transformă într-un act discursiv ale cărui intenții şi efecte sunt sau ar trebui să fie bine cântărite de creatorul mesajului. Spre deosebire de alte declarații, cum ar fi ocazionalele „reacții" și opinii mediatizate ale actorilor politici invitați să se pronunțe în legătură cu diverse întâmplări, declarațiile parlamentare au *caracter instituțional*, în sensul că ele se rostesc într-un cadru prestabilit şi recunoscut ca atare (Chilton 2004: 92 ş.u.). Astfel, Regulamentul Camerei Deputaților prevede, în capitolul al treilea, articolul 188, că „*în fiecare zi de marți primele 90 de minute ale ședinței vor fi rezervate pentru declarații politice ale deputaților*", că ordinea cuvântărilor se face pe grupuri parlamentare şi că „*durata intervenției nu poate depăşi trei*

minute". Aşadar, alocuțiunile se înscriu într-un context instituționalizat care, în timp, a favorizat apariția unui ansamblu de „*formule ritualizate*" (Jakobson 1998: 53) ce evidențiază acțiunea funcției fatice[38]. Aceste schimburi de replici prin care se legitimează calitatea (deputat, senator) şi apartenența politică a parlamentarului reglează accesul la cuvânt sunt guvernate de principiul politeții şi evidențiază existența unui cadru de adresare solemn.

Declarația politică este *un discurs polemic*. Ca şi sloganul politic (Sălăvăstru 2009: 263), ea este expresia angajării ideologic-discursive a actorilor politici. Această trăsătură este proprie aproape tuturor speciilor de discurs politic. Pe de altă parte, orientarea către receptor şi potențialul perlocuționar al declarațiilor politice ilustrează *caracterul spectacular* al comunicării politice. Eficiența discursivă a actorului politic ține de valorificarea mai multor "limbaje" şi a unei "regii" discursive. Daniela Rovența-Frumuşani (2005: 138, 143) identifică o „*logică a spectacularului*" în comunicarea politică televizuală şi dezbate, urmându-l pe E. Goffman, *dominanta dramaturgică* a discursului politic. Într-adevăr, declarațiile parlamentare ilustrează solidaritatea între verbal şi non-verbal, mimica şi gestul fiind uneori mai grăitoare decât vorba. Co-prezența cuvintelor şi gesturilor reliefează intenționalitatea discursivă. Vestimentația, postura şi replica sunt elemente esențiale ale reprezentației pe care omul politic o dă în fața publicului. De regulă, intervențiile discursive ale politicienilor sunt

---

[38] Iată exemple de elemente fatice, prin care se stabileşte şi se încheie contactul între protagoniştii comunicării: „Domnul Nicolae Văcăroiu: ***Invit la cuvânt, din partea Grupului parlamentar*** *al Partidului Social-Democrat, pe* ***domnul senator*** *Mihail Popescu şi* ***urmează domnul senator*** *Gheorghe Funar*// Domnul Mihail Popescu: ***Domnule preşedinte, Doamnelor şi domnilor senatori*** (...)" (Şedința Senatului, 14.03.2005); „Domnul Alexandru Pereş: ***Dau cuvântul domnului senator*** *Dorel Borza, pentru a prezenta declarația politică,* ***se pregăteşte domnul senator*** *Titus Corlățean*, ***Grupul parlamentar*** *al Alianței politice PSD+PC.*// Domnul Dorel Constantin Vasile Borza: ***Vă mulțumesc, domnule preşedinte***" (Şedința Senatului, 29.06.2009) etc.

performări, puneri în act ale unor decizii rezultate din analiza unor scenarii posibile. Chiar dacă actorul politic este spontan, spontaneitatea trebuie adesea pusă pe seama unei strategii.

Orice declarație politică are *caracter expresiv*. Discursul aduce în prim-plan o atitudine sau o stare, fie ea reală ori simulată. Expresivitatea actorului politic joacă un rol important în asigurarea eficienței discursive a enunțurilor pe care el le rostește. Declarațiile sale sunt frecvent construite în jurul opozițiilor EU (noi, ai mei) – TU (voi, ai voştri), respectiv EU – EL/EA (ei, ele, ai lor), relații centrale pentru interpretarea deosebirilor între un discurs „bun" şi unul „rău". De aceea, demagogia, maniheismul şi manipularea pot fi analizate din perspectiva antitezei dintre aparență şi esență, din punctul de vedere al contrastelor dezvoltate în lumile de limbaj în care ființează „EU", „TU" şi „EL/EA". Un rol bine jucat poate face diferența între o victorie şi o înfrângere politică. Se poate, aşadar, observa, fără a greşi, că discursul politic are capacitatea de a „deghiza" o realitate sau de a „plăsmui" o realitate[39]. *Caracterul disimulat* (Sălăvăstru 2009: 259) al discursului politic, în genere, şi al declarațiilor politice, în speță, trebuie judecat în raport cu situația de comunicare şi cu forța ilocuționară a luării de cuvânt. La rigoare, se poate face deosebirea între *disimulare* şi *transformare*. Prin *transformare* înțelegem că actorul politic are sau îşi ia libertatea de a chestiona validitatea spuselor adversarului şi de a configura, în folos propriu, noțiunile vehiculate de preopinent. Dat fiind că discursul politic este expresia unei ideologii (Wilson 2001: 401), se poate observa că aceleaşi fapte de limbă sunt întrebuințate de actorii politici pentru a-şi confrunta rivalii sau pentru a clama superioritatea propriei ideologii. Acest fenomen este considerat de

---

[39] Un exemplu de discurs politic prin care se suspendă relația *limbă - realitate* este limba de lemn. Prin raportare la afirmațiile lui Fr. Thom, Zafiu (2007: 31) notează că „*limba de lemn apare ca discurs politic fără funcție referențială, bazat pe izolarea de real; un limbaj autosuficient, deturnat de la funcția informativă, dezvoltându-şi în schimb funcția metalingvistică (de focalizare asupra codului) şi producând un discurs în care problema adevărului nici nu se mai pune*".

Van Dijk (2002: 208) o convertire a *cunoaşterii factuale* (‘*fapte*’) în *cunoaştere evaluativă* (‘*opinii*’). Ceea ce actorii politici din Opoziție consideră a fi *fapte* (minciuna, corupția etc.) sunt interpretate ca simple *păreri* sau ca afirmații nefondate de către adversarii din formațiunile aflate la Putere. De pildă, în declarațiile politice ale unor parlamentari români, concepte precum *promisiune*, *corupție*, *minciună*[40] sunt transformate din ‘*fapte*’ în ‘*opinii*’ în funcție de polul de putere în care se află un partid într-o anumită legislatură. Totodată, trebuie observat că, spre deosebire de alte forme de discurs politic, declarația politică poate fi descrisă şi ca metadiscurs (discurs despre discurs). *Caracterul*

---

[40] O constantă a discursului parlamentar actual este aceea că membrii partidelor din Opoziție îşi acuză colegii din partidele aflate la Putere de MINCIUNĂ, CORUPȚIE, FALSITATE şi PROMISIUNI DEŞARTE, domenii noționale cu reflectare foarte bogată, aşa cum rezultă din secvențele puse între paranteze pătrate şi marcate cu indici tematici pentru a observa care sunt elementele constitutive ale reprezentării discursive: „*Dincolo de* [***perdelele de fum lansate permanent şi sistematic de partidul de guvernământ***]MINCIUNĂ, *menite să cosmetizeze o realitate dramatică şi dureroasă şi să prezinte o* [***imagine externă falsă a unui partid***]FALSITATE *şi a unei guvernări receptate doar ca şi* [***campioni ai corupției pe glob***]CORUPȚIE, *PSD-ul,* [***partidul baronilor centrali şi locali***]CORUPȚIE, *vine cu multă neruşinare să lanseze* [***un nou val de promisiuni electorale pentru apropiatele alegeri***]PROMISIUNI DEŞARTE”. (Valentin Adrian Iliescu, PD, Şedința Camerei Deputaților, 28.09.2004); „*Încă nu sunteți convinşi că* [***cei din Coaliția de guvernare PNL-PD-UDMR-PC nu-şi țin promisiunile***]PROMISIUNI DEŞARTE. [***Au debitat în campania electorală şi au scris în Programul de guvernare numai minciuni şi încă continuă să o facă***]MINCIUNI. (...) [***Baroniada Coaliției PNL-PD***]CORUPȚIE *continuă cu demiterea directorilor de şcoli, cu presiuni şi anchete la nivelul şcolilor pentru a înlocui toate persoanele din funcție cu activişti de partid PNL-PD.*” (Mihai Dumitriu, PSD, Şedința Camerei Deputaților, 8.11.2005); „[***Măştile***]FALSITATE *au fost date jos şi în fața noastră se prezintă astăzi un Guvern format din PD şi PSD. Aşa-zişii rivali politici s-au împăcat.* [***Acuzațiile reciproce despre corupție, despre abuzuri***]CORUPȚIE, [***discursurile goale despre stânga şi despre dreapta***]FALSITATE, [***jurămintele făcute în fața electoratului că nu vor colabora niciodată unii cu alții***]PROMISIUNI DEŞARTE, *toate acestea au fost uitate.*” (Călin Popescu-Tăriceanu, PNL, Şedința Comună a Camerei Deputaților şi Senatului, 22.12.2008).

metadiscursiv poate fi profilat prin analiza deixisului şi a unor verbe *dicendi*[41], fără ca acestea să fie singurele evidenţe lingvistice prin care se poate argumenta existenţa respectivei trăsături. În economia discursului, deixisul şi verbele *dicendi* semnalează şi o altă caracteristică, *deschiderea tematică*. Declaraţia politică poate fi un comentariu despre orice. Dacă alte specii ale discursului parlamentar – *dezbaterea*, *interpelarea*, *moţiunea* - sunt, prin natura funcţiei pe care o îndeplinesc, caracterizate de constrângere tematică, declaraţia politică poate fi alcătuită în jurul oricărei teme pe care vorbitorul o consideră demnă de a fi adusă la cunoştinţa auditoriului.

Nu există încă o tipologie a declaraţiilor politice în care apar elemente argotice şi nici nu se poate realiza o clasificare riguroasă a acestora dat fiind că fiecare luare de cuvânt este un act de comunicare individual care pune în lumină competenţa şi performanţa vorbitorului, felul în care acesta se raportează la realitate. De cele mai multe ori, declaraţiile parlamentare sunt *expuneri* ale unor stări de fapt sau *comentarii* asupra unor întâmplări din realitate. În fond, aceste cuvântări pot fi deosebite din perspectiva genurilor retorice aristotelice (deliberativ, judiciar, demonstrativ). Utilul şi dăunătorul, dreptatea şi nedreptatea, lauda şi blamul sunt, în viziunea lui Aristotel (2004: 103), scopurile care permit reliefarea diferenţelor şi nu este dificil de remarcat că declaraţiile politice ale parlamentarilor ţintesc spre astfel de finalităţi.

---

[41]„*Cum altfel* ***pot să calific recenta declaraţie făcută la Paris, de preşedintele României****, precum că, vezi Doamne, în România nu mai există corupţie la vârf*?! *Or, domnul preşedinte habar nu are ce se întâmplă în această ţară, or vrea să joace rol de fată mare*!" (Nicolae Popa, PDSR (Independent), Şedinţa Camerei Deputaţilor, 5.10.1999); „***Anul trecut, Guvernul României le promitea*** *greviştilor din sistemul de învăţământ şi studenţilor o schimbare radicală în bine a condiţiilor în care aceştia îşi desfăşoară activitatea.*" (Mihai Cristian Apostolache, PSD, Şedinţa Camerei Deputaţilor, 28.02.2006); „***Un antevorbitor făcea referire*** *la deficienţele sistemului de salarizare al bugetarilor*. ***În acelaşi sens, mă voi referi la*** „*Învăţământul, eterna cenuşăreasă*" (Mircea Costache, PRM, Şedinţa Camerei Deputaţilor, 2.05.2006) etc.

În funcție de scopurile urmărite de actorul politic, analiza cuvântărilor parlamentare în care apar argotisme permite conturarea câtorva tipuri a căror identitate poate fi succint sintetizată.

Declarația '***portret***' este o comunicare centrată pe un personaj. Caracterizarea este uneori aluzivă iar portretizarea urmărește identificarea unui tip uman, în genul fiziologiei sau pamfletului, dar se situează la mare distanță stilistică de înălțimea estetică a celor două tipuri de scrieri literare. Într-o asemenea declarație, recursul la argou poate fi, eventual, justificat prin prisma *efectelor de evocare* (Bally 1951/I: 203 ş.u.), adică a necesității de a configura portretul prin fapte de limbă adecvate «mediului» din care provine personajul[42].

Declarația '***narațiune***' își are originea tot în încercarea de a literaturiza realul. Născocirea unei „povești" a cărei funcție este de a obține simpatia amicilor politici, prin ridiculizarea adversarilor, nu depășește anvergura faptului banal a cărui importanță este, ca și în presa actuală, amplificată prin senzaționalul de limbaj (Zafiu 2001: 25 ş.u.). În acest context discursiv, argoul funcționează ca adjuvant ce întărește situarea rivalilor politici într-o lumină negativă[43].

---

[42]„*Nae este deputat. Curățel și frumușel. Şmecher și plin de bani. Și* ***plin de tupeu****. Și de* ***fițe****. Unde este un ban de împărțit, hop și el. Că așa se păstrează mandatul, cu bani mulți. (...) Pe la Parlament vine "mai răruț, că-i mai drăguț". Și atunci doar ca să mai facă* ***o combinație*** *politică, o afacere,* ***un şmen****. Sau să-și ia salariul de barosan. (...) nu greşim dacă îi spunem Nae polivalentu' sau Nae deputatu', Nae antreprenoru', Nae distribuitoru', Nae* ***combinatoru****', Nae vidanjoru' și, nu în ultimul rând, Nae agentu' imobiliar.*" (Valentin Adrian Iliescu, PD, Şedința Camerei Deputaților, 11.11.2007). Portretizarea satirică a parlamentarului corupt ilustrează dorința emițătorului de a fi original, de a impune un stil individual, însă aglomerarea de mărci ale ironiei (diminutivarea peiorativă, argotismele, repetiția enumerativă) alterează pertinența comunicării. În discursul parlamentar, imitarea modelelor literare şi publicistice nu este decât rareori o strategie eficientă de generare a unor prefaceri durabile în orizontul de aşteptare al receptorului.

[43] „*Totul a decurs fără cusur, iar după vot* ***băieții*** *cu papioane jubilau, broscoii cântau iar țânțarii de baltă roiau în jurul domnului Patriciu, deranjați doar de*

Declarația '***reproș***' este o luare de cuvânt prin care autorul își admonestează adversarii. Unele secvențe discursive accentuează rolul de paznic al bunelor obiceiuri pe care și-l asumă emițătorul, iar argotismele funcționează ca elemente de contrast prin care se semnalează abaterea de la exigențele comunicării publice[44]. O altă formă de manifestare a atitudinii de respingere sau de adeziune față de spusele sau de acțiunile cuiva este *declarația* '***în ramă***', prin care vorbitorul transpune în stil direct considerațiile, reale sau presupuse, ale unui adversar, cu scopul de a accentua diferențele între modelul pozitiv (personal sau de grup) și cel negativ (individual sau colectiv), aspect ce confirmă validitatea modelului propus de Van Dijk. În acest tipar discursiv, elementele de argou funcționează aproape invariabil ca mărci descriptive[45] (Irimia 1999: 68).

Declarația '***metadiscurs***' se deosebește de *declarația* '*în ramă*' prin faptul că actorul politic recurge nemijlocit la argou, nu prin citare

---

supramotivatul Tăriceanu. A doua zi, la propunerea înțeleptului Chiuariu, prin ordonanță de urgență, miniștrii penali au desființat comisia unde se duceau miniștrii înainte de "***mititica***". (Cornel Știrbeț, PD-L, Ședința Camerei Deputaților, 16.10.2007).

[44] „*actuala moțiune este culmea demagogiei și nepriceperii. Într-un limbaj trivial, jignind pe toată lumea - de la aleși locali la manageri de societăți - într-o devălmășie de nedescris deseori, citind textul, m-am întrebat dacă nu cumva este o ciornă pentru un extemporal la școala românească despre limbajul impropriu dialogului parlamentar sau poate schița unei viitoare melodii a BUG Mafia. Le recomand următoarele cuvinte omise:* ***mangleală***, ***abureală***, ***țeapă***, ***mișto*** *și așa mai departe. Astfel, textul devine excepțional, prin caracterul său suburban în cadrul luptei politice.*" (Valeriu Ștefan Zgonea, PSD, Ședința Camerei Deputaților, 19.03.2002).

[45] „*în timp ce* [***Guvernul Boc muncește***]MODEL POZITIV COLECTIV, [***liderii social-democrați se preocupă doar de campania electorală***]MODEL NEGATIV COLECTIV (...). *Aceștia din urmă și-au găsit și* [***un purtător de cuvânt pe măsură: Radu Mazăre***]MODEL NEGATIV INDIVIDUAL. *Iată comentariul elevat al acestuia în legătură cu Programul* "Prima casă": [«*A venit Boc cu* ***vrăjeala*** *asta. Păi cum să îl las eu pe Pogea, când am jumătate de guvern, să facă* ***bagabonțeala*** *asta? Ăștia cum ajung miniștri de finanțe, cum sunt deștepți*»]STIL DIRECT." (Dorel Constantin Vasile Borza, PD-L, Ședința Senatului, 29.06.2009).

sau parafrazare, şi explică auditoriului înţelesurile argotismelor[46]. Spre deosebire de tipurile mai sus menţionate, declaraţiile sau secvenţele metadiscursive reflectă nu doar performanţa comunicativă a vorbitorului ci şi competenţa sa comunicativă, cunoaşterea asupra codului utilizat. În acest caz, elementul argotic apare în discurs ca element asumat, întrebuinţat cu „naturaleţe”, nu ca artificiu[47] prin care se urmăreşte obţinerea unui efect perlocuţionar.

Declaraţia ‘***invectivă***’ este expresia discursivă a agresivităţii. Din punct de vedere macrostructural, aceasta este adesea organizată în jurul unor marote discursive care se concretizează în formule-clişeu reprezentative pentru aspecte tematice precum falimentul politic, manipularea prin presă, corupţia, conspiraţionismul, despotismul administrativ[48] etc. Acest tip de declaraţie ilustrează situarea actorului politic în câmpul intoleranţei faţă de alte modele discursive din sfera politică. Sub aparenţa necesităţii de a rosti adevărul, invectiva devine o diatribă ce evidenţiază lipsa dialogului şi a cooperării. Din punct de vedere microstructural, declaraţia ‘invectivă’ este frecvent constituită din tirade[49] care accentuează contrastul dintre prolixitatea din planul

---

[46] „*Tot ce vedem în aceste zile la televizor, parcă vrea să ne convingă că suntem o ţară de - am să vă rog să-mi scuzaţi limbajul neacademic - de* “***botanişti***”*, adică cei care în limbaj de cartier* “***pun botul***”*, care cred tot ce li se spune, care cred tot ce li se arată, fără să judece cu propria lor minte.*” (Constanţa Ionica Popescu, PC, Şedinţa Camerei Deputaţilor, 16.10.2007).

[47] Termenul *artificiu* este întrebuinţat cu o valorare asemănătoare celei date de Iordan (1975: 12): „*stilul este, într-o largă măsură, un produs* ***voit, căutat, artificial***”.

[48] „*Ajungând membri ai Uniunii, cu palate ţigăneşti, cu vilele din furat, cu o ţară devastată de corupţie, cu alegeri furate, cu televiziuni mafiote, cu instituţii maneliste, suspiciunea că edificiul european s-a degradat, iar aderarea noastră e doar perdeaua de fum care ascunde marele jaf naţional post-decembrist nu va mai fi o simplă prezumţie, ci atestarea unui crud adevăr*”. (Costache Mircea, PRM, Şedinţa Camerei Deputaţilor, 20.06.2006).

[49] „*Vor triumfa deplin sforarii, buticarii, borduriştii, asfaltatorii, traficanţii de energie şi toţi şmecherii, gunoierii pe bani publici, aviarii şi toţi* ***şmenarii****, cocotele şi marionetele*

expresiei şi sărăcia de conținut a comunicării. În termenii teoriei pertinenței, asemenea secvențe nu generează efecte cognitive pozitive durabile, aşa cum, probabil, crede emițătorul. Dimpotrivă, ele supun receptorul unei avalanşe de cuvinte care determină creşterea efortului de înțelegere a cuvântării şi, o dată cu aceasta, diminuarea relevanței ei. Acumularea prin enumerare[50] şi acumularea prin echivalență[51] sunt realizările sintagmatice dominante prin care se suprimă pertinența luării de cuvânt. Excesul de structuri nominale aflate în relații sintactice de coordonare și juxtapunere este parazitar întrucât reflectă alterarea solidarității între economia expresiei şi cea a conținutului. Asumându-ne perspectiva analizei critice a discursului, observăm că tiradele vizează legitimarea maniheistă. Celălalt, fie acesta un individ sau un grup, devine exponent al Răului iar Eul şi apropiații săi se erijează în protectori ai Binelui. Forța ilocuționară a legitimării maniheiste se concretizează în abundența de directive[52], expresive[53] şi declarative[54]. În

---

din societatea servilă." (Costache Mircea, PRM, Şedința Camerei Deputaților, 26.06.2007).

[50] „*Aşteptăm lista celor 3000 de multimiliardari în lei, a celor 300 de mii de mari proprietari de palate vile, hoteluri, limuzine, pontoane, iahturi etc. şi a celor 3 milioane de şpăgari, de magistrați, polițişti, cămătari, proxeneți, traficanți de alcool, funcționari guvernamentali, patroni de cazinouri, şi în general, de infractori care acumulează averi mobiliare şi imobiliare colosale care repatriază valuta, sau o țin în locuri tăinuite şi nu plătesc un leu la Statul Român, nici măcar curentul electric.*" (Costache Mircea, PRM, Şedința Camerei Deputaților, 18.11.2003).

[51] „*Demagogia, populismul ieftin, falsul şi minciuna fac din aceste personaje dornice de putere nişte "**păcălici**" fără vlagă, nişte Pinocchio în politica românească, victime sigure ale cutremurelor ce-i aşteaptă.*" (Petre Posea, PSD, Şedința Camerei Deputaților, 25.11.2003).

[52] „[*Adresez un îndemn colegial adevăraților liberali botoşăneni*]BINELE: [*feriți-vă de jigodii, căci acestea nu au discernământ, necunoscând limita bunului simț şi a omeniei!*"]RĂUL." (Liviu Câmpanu, PNL, Şedința Camerei Deputaților, 7.11.2006)

[53] „*Aproape că mi se face din nou frică să mai trăiesc* [*în România hidoşită de boci, cocoşi, videni, sulfine, manțoci şi toată fauna oligarhilor veritabili*]RĂUL *îmbogățiți din*

asemenea contexte lingvistice, elementul argotic este întrebuinţat pentru potenţialul său peiorativ şi pentru capacitatea sa de a intensifica stilistic tematica discursivă aleasă.

Declaraţia 'invectivă' este expresia atacului făţiş care calomniază. Tehnicile de atac variază în funcţie de temă şi de scopul cuvântării, cele mai întâlnite strategii fiind: a) agresarea numelui, b) recursul la porecle şi supranume, c) insulta, d) monologul dramatizat şi e) aluzia obscenă. Așadar, recursul la argou relevă existenţa unei convergenţe expresive ce se stabileşte între obscenitate, vulgaritate şi familiaritate, însă aceasta este deplasată din zona ei de manifestare naturală, limbajul suburban, şi grefată pe modelele discursive ale registrului formal. O asemenea transmutaţie generează un hibrid inadecvat atât în raport cu norma literară, refractară la infuzia de elemente ale periferiei lingvistice, cât şi cu norma populară, a cărei identitate nu se întemeiază pe încălcarea abuzivă a tabuurilor comunicative.

Recursul parlamentarilor la argou este sporadic, dar reprezintă o tendinţă aflată în expansiune. Comparativ cu perioada 1996-2000, în legislaturile următoare se remarcă creşterea numărului de argotisme folosite în declaraţii politice. Pătrunderea argoului în discursul politic poate fi interpretată nu doar ca efect al educaţiei fragile de care dau dovadă unii dintre actorii politici, ci şi ca rezultat al tabloidizării, proces de diminuare a rigorilor comunicării publice, mai cu seamă în mass-media românească. Argotismele care apar în discursul parlamentar sunt fapte de limbă din stratul argotic comun. Ele sunt cunoscute unui număr însemnat de vorbitori și se întrebuinţează adesea și în presă, fapt

---

banii [*noştri*]BINELE, *care fabrică în uzina DNA dosare* [*celor care nu au* ***ciocu mic***]BINELE, *la fel ca în vremurile cele mai negre ale dejismului*" (Ioan Ţundrea, PC; Şedinţa Camerei Deputaţilor, 25.09.2007).

[54] „*Să fie clar, parteneriatul strategic cu America a fost moştenit și nu inaugurat de domnul preşedinte Băsescu cu ocazia recentei sale vizite acolo, indiferent ce pretind şi susţin generalul Pacepa şi alţi* ***agarici*** *şi aplaudaci.*" (Mihail Popescu, PSD, Şedinţa Senatului, 14.03.2005).

ce întărește observația potrivit căreia declarațiile politice ale unor parlamentari români mimează discursul publicistic de opinie[55].

Domeniile noționale mai bine reprezentate în discursul parlamentar contemporan sunt: 1) INFRACȚIONALITATEA (FURTUL și CORUPȚIA, în special): *cașcaval*[56] 'bani', *ciordeală*[57] 'furt', *combinație*[58] 'afacere ilicită', *a lua dreptul*[59] 'a primi foloase necuvenite', *mangleală*[60] 'furt', *mititica*[61] 'închisoare', *mînărie*[62] 'escrocherie', *pîrnaie*[63] 'închisoare', *șmen*[64] 'escrocherie'; 2) DISCURSIVITATEA „GOALĂ":

---

[55] Rodica Zafiu, „Declarații", *România literară*, anul XXXIX, nr. 50, 2006.

[56] „*Problema este că domnul Borbely e cam uituc. A uitat că de vreo 20 de ani stă prin Parlament, că a fost alți câțiva ani prin diverse ministere, că a împărțit și a tăiat* ***cașcavalul***" (Mihai Doru Oprișcan, PDL, Ședința Camerei Deputaților, 5.05.2009).

[57] Ședința Senatului, 2.06.2005.

[58] „*România 2007 continuă neabătut drumul deschis în 1989 spre locul I în Europa la corupție, spre locuri fruntașe la acumulare de averi prin* ***combinații****, sforării și practici antisociale*" (Costache Mircea, PRM, Ședința Camerei Deputaților, 9.10.2007).

[59] „*Adrian Năstase, profesor de drept, care drept l-a ajutat să-și ia „****dreptul****" de peste tot*" (Costache Mircea, PRM, Ședința Camerei Deputaților, 2.05.2006).

[60] „*Ca să repun adevărul în drepturile lui istorice, eu l-am citat pe primarul „care este" de la sectorul 5, pentru a ilustra și pentru înțelegerea colegilor mei, atunci când am prezentat opinia mea. Într-adevăr, respectuos, este o* ***mangleală***" (Sorin Mircea Oprescu, PSD, Ședința Senatului, 2.06.2005).

[61] „*prin ordonanță de urgență, miniștrii penali au desființat comisia unde se duceau miniștrii înainte de „****mititica****"*" (Cornel Știrbeț, Independent, Ședința Camerei Deputaților, 16.10.2007).

[62] „*aici este vorba de o* ***mânărie****, toată această privatizare, s-a uitat să se spună că a luat un investitor străin la S.C. Agropower*" (Mihail Lupoi, PRM, Ședința Senatului, 8.09.2003).

[63] „*Vă mai amintiți cât a stat la* ***pârnaie*** *Ioan Stoica, CARITAS, sau Marcel Ivan, cel condamnat în procesul Credit-Banc*?" (Grigore Emil Rădulescu, PRM, Ședința Camerei Deputaților, 4.06.2002).

[64] „*S-a vorbit aici despre nepricepuți și* ***șmenuri*** *și-mi pare tare rău că asemenea vorbe își fac locul sub cupola Parlamentului*" (Ecaterina Andronescu, PSD, Ședința Camerei Deputaților, 23.06.2009).

abureală[65] 'vorbărie înșelătoare', *caterincă*[66] 'bătaie de joc', *ciocu' mic*[67] 'tăcere!', *a pune botul*[68] 'a crede ceva neadevărat', *vrăjeală*[69] 'vorbărie înșelătoare' şi 3) TIPURILE UMANE: *agarici*[70] 'individ lipsit de personalitate', *botanist*[71] 'credul', *combinator*[72] 'traficant', *jupân*[73] 'șmecher', *machitor*[74] 'bețiv', *mardeiaș*[75] 'bătăuș', *șmenar*[76] 'escroc'. Tot

---

[65] *„Prăbușirea economiei reale (...) a determinat Guvernul să pună pe piață, „așa pentru **abureala** opiniei publice", cum îi place să se exprime unui anume important responsabil guvernamental, Ordonanța de Urgență a Guvernului nr. 24/1998 privind regimul zonelor defavorizate"* (Gheorghe Ana, PDSR, Ședința Camerei Deputaților, 20.04.1999).

[66] *„**Caterincă** și mult fum sau povestea din spatele telenovelei"* (Emil Radu Moldovan, PSD, Ședința Camerei Deputaților, 7.03.2006).

[67] Vezi supra, Ioan Țundrea, PC; Şedința Camerei Deputaților, 25.09.2007.

[68] *„Vreau să fie clar: **nu pun botul** la declarațiile făcute presei de protagoniștii filmului; **nu pun botul** nici să-i cred vinovați şi nici nevinovați pe cei doi, dar **nu pun botul** nici să cred că difuzarea casetei a avut la bază un demers strict jurnalistic"* (Constanța Ionica Popescu, PC, Şedința Camerei Deputaților, 16.10.2007).

[69] *„**Vrăjeala** "boc"-ănită a... unicameralului"* (Emilian Valentin Frâncu, PNL, Şedința Camerei Deputaților, 23.09.2008).

[70] Vezi supra, Mihail Popescu, PSD, Ședința Senatului, 14.03.2005.

[71] Vezi supra, Constanța Ionica Popescu, PC, Ședința Camerei Deputaților, 16.10.2007.

[72] Vezi supraValentin Adrian Iliescu, PD, Şedința Camerei Deputaților, 11.11.2007.

[73] *„Baronii roşii au devenit **jupâni** portocalii"* (Horea Dorin Uioreanu, PNL, Şedința Camerei Deputaților, 24.06.2008).

[74] *„Atunci, vă întreb încă o dată: cum pot eu fi "k.g.b.-istă", "comunistă", "**machitoare** bolşevică"?"* (Leonida Lari-Iorga, Independentă, Şedința Camerei Deputaților, 7.03.2006).

[75] *„Adrian Năstase îi supără grozav pe "băieții-de-băieți" ai politicii româneşti, pe **mardeiaşii** cuvintelor şuierate cu zgomote de "birds- park", pe aceia care sărută continuu poporul pe creştet, rugându-se ca Sf. Vineri să le mai păsuiască o clipă apropierea funiei de laț."* (Cristian Sandache, PSD, Şedința Camerei Deputaților, 19.09.2002).

[76] *„Bişnițarii sunt băieți simpatici, accesați la nevoie de mulți dintre concetățenii noştri. Şmecherii, **şmenarii**, interlopii sfârşesc prin a fi respectați"* (Ioan Chelaru, PSD, Şedința Senatului, 2.03.2009).

în legătură cu sfera relațiilor interumane trebuie puse și cuvinte și locuțiuni argotice precum *a da cu flit/ a flitui*[77] 'a alunga', *la plesneală*[78] 'din întâmplare', *pe bune*[79] 'într-adevăr', *pe șest*[80] 'pe tăcute', 'pe ascuns' ș.a.

În declarațiile politice concepute pentru a fi rostite de la tribuna Parlamentului, elementele de argou îndeplinesc roluri discursive demne de menționat. Cea mai importantă este *funcţia de caracterizare*, argoul fiind întrebuințat pentru a califica atitudini și comportamente umane, acțiuni, stări de fapt, situații. Întrucât orice argou oglindește mentalitatea grupului de vorbitori în sânul căruia este întrebuințat cu naturalețe și spontaneitate, viziunea depreciativă asupra lumii specifică argotizanților corespunde moravurilor, reacțiilor și felului de a fi al acestora. Cu alte cuvinte, limbajul nu face decât să reflecte condițiile de viață ale comunităților de argotizanți precum și modul în care realitățile vieții cotidiene se răsfrâng în conștiința vorbitorilor (Guiraud 1956: 46-47). Disprețul, ironia, invectiva, sarcasmul și ura sunt solidare cu sensurile unor argotisme, iar astfel de note subiective pun în evidență atât spiritul popular cât și condițiile vitrege de viață ale argotizanților (*idem*). Prin urmare, unele cuvinte argotice pot fi simțite ca având o mare forță expresivă, ceea ce le face apte să-și părăsească matca firească de existență și de uz, din momentul adoptării lor în alte sfere de discurs:

---

[77] „*Guvernul României, care trebuie să susțină eforturile de integrare ale României în 2007, **dă cu flit** - scuzați cuvântul, dar este la modă printre guvernanți...*" (Anghel Stanciu, PSD, Ședința Camerei Deputaților, 20.06.2006).

[78] „*Muncitorii sunt convinși că, dacă autoritățile vor insista ca plățile să se facă într-un singur an, activele întreprinderii vor fi vândute "**la plesneală**". Este chiar termenul pe care l-au folosit salariații în discuțiile cu prefectul de Iași*" (Vasile Mocanu, PSD, Ședința Camerei Deputaților, 30.09.2008).

[79] „*Domnul ministru Crin Antonescu a luptat cu mine pentru eradicarea blaturilor din fotbalul românesc. **Pe bune**! Iar acum vrea să facă blaturi în Parlament.*" (Dumitru Dragomir, PRM, Ședința Camerei Deputaților, 7.03.2006).

[80] „*se poate demonstra cu ușurință că cineva realizează un genocid **pe șest**, voalat*" (Emil Teodor Popescu, Ședința Camerei Deputaților, 3.07.1997).

literatură, muzică, publicistică, publicitate etc. Sub presiunea tiparelor discursive ale limbajului gazetăresc, în care argoul este astăzi o prezență constantă, parlamentarii împrumută argotisme și le întrebuințează în propriile creații discursive, dar scapă din vedere că argoul este inadecvat în discursul politic, datorită „distanțelor" ideologice și socio-culturale dintre cele două realități lingvistice. Consecințele acestei inadecvări, care pe alocuri capătă anvergura unui abuz, sunt evidente. Discursul omului politic devine inept, vehement, exploziv prin formă, însă firav în conținut și cu pertinență scăzută sau nulă. În cazurile extreme de inadecvare, prezența argoului poate semnala existența unui discurs patologic. Actorul politic ignoră orice limită și dă frâu liber unor izbucniri de ostilitate care nu pot fi înțelese nici ca pamflet, nici ca discurs rațional: „*De ce sunt ei pentru votul uninominal? Simplu: pentru că aşa dispare pragul şi pot intra în Parlament din nou prin efracţie cu ajutorul trustului de presă propriu, televiziune, radio, ziar, şi al banilor de furat din care se pot distribui din belşug* ***genocid***[81]*, zahăr, ulei, bere, mici și altele de-ale gurii, încât șatra asta chiar crede că poate prosti lumea la infinit*" (Costache Mircea, PRM, Ședința Camerei Deputaților, 19.04.2005).

O a doua funcție importantă actualizată prin prezența argotismelor în cuvântările politice este *funcția de evocare*. Cuvintele au capacitatea de a evoca ceea ce ele simbolizează. Limbaj prin excelență urban, argoul își evocă mediul de origine atunci când este dislocat din aria sa obișnuită de manifestare și se grefează în țesătura altor tipuri de discurs. Fenomenul, teoretizat de lingvistul elvețian Charles Bally, are evidente virtuți estetice, mai cu seamă în cazul creațiilor literare, însă pe terenul vieții și comunicării politice el determină apariția unor „*texte foarte discutabile estetic, moral și intelectual, de un desăvârșit prost-gust*"[82].

---

[81] Sensul acestui termen argotic este 'băutură alcoolică de proastă calitate'. Pentru detalii, vezi Zafiu 2010: 238.

[82] Rodica Zafiu, „Declarații", *România literară*, anul XXXIX, nr. 50, 2006.

Din perspectiva teoriei pertinenței, se observă că declarațiile politice infuzate cu termeni argotici au un grad scăzut și foarte scăzut de pertinență întrucât nu generează efecte cognitive durabile. Dimpotrivă, exemplele analizate sugerează că declarațiile sunt realizări şablonarde, previzibile şi ineficiente. În termeni simbolici, s-ar putea specula că întrebuințarea argoului în discursul politic reflectă „adolescența" limbajului politic românesc cu tot ceea ce decurge de aici: lipsă de maturitate, afectare, agresivitate şi apel exagerat la emoție, în defavoarea rațiunii.

Embleme onomastice

Într-un studiu de referință privind expresivitatea numelor în comediile lui I. L. Caragiale, G. Ibrăileanu (1998: 179) observa că, din cauza deprinderii omenești de a asocia o persoană cu un nume, „*numele* ***se sudează*** *cu imaginea fizică și morală a purtătorului, devine o însușire a lui, oricare ar fi acel nume*”, în timp ce, în creația artistică, numele ia ființă dimpreună cu personajul: „*ființa creată (...) nu poate crește în concepția artistului fără un nume – numele nu va fi oricare, ci unul care* ***să semene*** *deodată cu personajul*”. Identificarea purtătorului printr-un nume este rezultatul acțiunii mai multor factori extralingvistici, cei mai importanți fiind tradiția denominativă și modele onomastice, fără a pierde din vedere ansamblul de credințe, valori și influențe care favorizează, la un moment dat, răspândirea și prestigiul socio-cultural al unui nume.

Numele de persoane au caracter *istoric*. Numele de familie *se moștenește* (are caracter *genealogic*), numele mic *se dobândește*. Excepțiile reprezentate de schimbările de nume, mai cu seamă ansamblul de prefaceri denominative care evidențiază impactul tabuurilor, sunt relevante pentru a arăta că schimbarea de nume, fie ca urmare a unor acte magice (rebotezarea, vânzarea copilului[1]) sau ritualice (așa-numitul „botez călugăresc”), fie ca urmare a voinței purtătorului (schimbarea unui nume „urât”), nu se produc oricând, oriunde și oricum, ci într-un cadru socio-cultural relativ stabil, ale cărui

[1] Vezi Ungureanu 1987/IV: 259-70.

coordonate diferă de la o cultură la alta. Totodată, trebuie arătat că numele de persoană, oricare ar fi sursele numirii[2], reflectă posibilitățile și constrângerile pe care limbile istorice le pun la dispoziția vorbitorilor, orientând astfel dinamica microsistemelor antroponimice (Tomescu 1998, Anderson 2007). Numele *„se sudează”* cu imaginea purtătorului, fiind o marcă de recunoaştere. Prin nume, purtătorul este identificat, recunoscut de ceilalți şi se deosebeşte de alții care, eventual, poartă nume asemănătoare. În societatea tradițională, numele purtat de o anumită persoană este o marcă a identității individului şi a relațiilor în care acesta intră şi pe care, mai apoi, le dezvoltă, tipul de relație fiind codificat în interiorul unui sistem antroponimic a cărui evoluție reflectă existența unor multiple straturi de nume şi de valori ale numirii (Pietreanu 1982, Piroska 1981, Tomescu 1998). În calitate de marcă, numele îndeplineşte două categorii de funcții, interne şi externe. Identificarea, recunoaşterea şi deosebirea trebuie considerate funcții inerente[3] numelui de persoană şi întrebuințării sale. Acestor funcții inerente, interne, le corespund şi funcții externe ale numirii (Anderson 2007: 101): afective, sociale, culturale, pragmatice. Acțiunea acestor funcții externe generează, în variate contexte de comunicare, opoziții de ordin pragmatic şi stilistic.

Spre deosebire de caracterul de *marcă esențială* şi, prin acesta, de

---

[2] Într-o analiză privind sursele numirii, Anderson 2007 arată că lista claselor denominative este relativ deschisă, cel mai frecvente discutate în literatura de specialitate fiind: 1. Divinitatea (divinitățile); 2. Natura (cu subclasele: a. plante, b. animale, c. minerale, d. altele); 3. Timpul şi împrejurările naşterii; 4. Epoca şi relația de înrudire cu alții; 5. Cadrul geografic şi relațiile etnice; 6. Vestimentația şi podoabele; 7. Înfățișarea fizică; 8. Personalitatea şi inteligența umană (cu subclasele: a. atribute generale, b. inteligența, c. caracterul, temperamentul); 9. Condițiile de viață umană (cu subclasele: a. mod de viață şi de hrănire, b. fericirea şi norocul, c. avuția, d. bucuria şi dragostea, e. activitățile umane, mai cu seamă cele religioase, administrative şi de cunoaştere); 10. Alte realii; 11. Titluri onorifice.

[3] „*Individualizarea* este o *funcție a numelui propriu*, în raport cu obiectul, tot așa cum *generalizarea* este funcția *numelui comun*”. (Florea 1981: 48).

cel de *marcă socială* a numelui de persoană, numele unui personaj literar este, în acelaşi timp, şi marcă de identitate şi marcă de caracterizare[4]. Ființa ficțională se naşte „*odată cu numele care convine naturii sale fizice și morale*" (Ibrăileanu 1998: 179). Numele este consubstanțial personajului[5], fiind de nedespărțit de purtătorul imaginat de creatorul literar. În consecință, numele nu poate fi oricare, pentru că identitatea personajului „*își află originea înainte de toate în nume*" (Irimia 1999: 205). Înțelegem, prin asumarea unei asemenea interpretări, că numele personajelor literare sunt realizări *prototipice*, ceea ce înseamnă că ele sunt conceptualizări matriceale ale ființelor create de un scriitor. Numele făpturilor ficționale au caracter emblematic, ceea ce face ca exemplaritatea[6] personajelor să fie modelată de (şi prin) nume.

Considerat din perspectivă istorică, fenomenul deformării numelor de persoană este, fără îndoială, de origine populară, aspect susținut de diverse cercetări onomastice și pare să aibă la origine credințe străvechi privind forța magică a cuvântului și tabuurile legate de aceasta (Dumistrăcel 1995, Istrate 1982, Ungureanu 1981, Ungureanu 1987). Numele de persoane formate cu afixe precum și formele hipocoristice sunt frecvent întâlnite în antroponimia românească medievală (Gonța 1995, Tomescu 2001), existând indicii că astfel de realități lingvistice sunt mult mai vechi (Drăganu 1933). Așadar, deformarea antroponimică se cuvine interpretată ca rezultat al unei tradiții denominative îndelungate dar și ca urmare a obiceiului

---

[4] Pentru definirea şi descrierea celor două categorii de mărci, a se vedea Irimia 1999.

[5] „*Substantivul propriu-nume de personaj literar încetează a mai fi un simplu termen **denotativ** (ca în limba neartistică); el devine un semn **descriptiv** (...) și **semnificativ**.*" (Irimia 1999: 205).

[6] Funcția emblematică a numelor de personaje literare este evidențiată şi prin faptul că „*personajul literar se poate constitui în prototip pentru lumea realului*" (Irimia 1999: 205).

popular de a forma porecle de la nume de persoane[7], funcțiile ludică, umoristică și satirică fiind caracteristice acestei deprinderi statornice de a „motiva" emblema onomastică atribuită unui individ oarecare.

Dacă în cultura populară obiceiul de a atribui cuiva o etichetă onomastică prin care se surprind anumite particularități fizice sau morale datează de foarte multă vreme, în scris practica de a prelucra numele cuiva pentru a pune în evidență o atitudine critică și pentru a dezvolta un efect expresiv este de dată mult mai recentă, dovezi mai consistente înregistrându-se în veacul al XIX-lea, perioadă ce corespunde, în linii generale, cu modernizarea tiparului și cu dezvoltarea presei românești. Acesta este veacul în care apar comediile lui Alecsandri și Caragiale, scrieri în care personajele primesc nume pe potriva firii lor - un procedeu la modă în epocă, acesta este veacul în care parodia, satira și pamfletul devin elemente constitutive ale scrisului gazetăresc, aceasta este veacul în care numele de persoană devine simbol al unei ideologii.

Spiritul de frondă al scriitorilor pașoptiști descoperă în procedeul deformării numelui una din matricele expresive ale genului satiric. Printre fondatori trebuie să îl includem pe Ion Heliade Rădulescu, autor proteic, creator de limbă și de stil, în scrierile căruia întâlnim o onomastică sugestivă: *Sarsailă*, *Sgândărilă*[8], *Musiu Rapace*, *Musiu Bimbirică*, *Arhon Arpagon*, *Jupuiescul*[9] și o retorică de carieră: amplificarea corozivă, bazată pe acidul invectivei (Sorohan 1982). Aceste două aspecte esențiale ne îndeamnă să-l considerăm pe creatorul *Domnului Sarsailă autorul* unul dintre reprezentanții discursului public vitriolant. La Eliade, notează V. Haneș (Eliade-Rădulescu 1916: XXVII), violența excesivă de idei și de exprimare are ca oglindă lingvistică „*cel*

[7] Pentru o tipologie a poreclelor, vezi Popescu-Sireteanu 2003: 160-179.

[8] „Domnul Sarsailă autorul", Heliade 1939: 246-256.

[9] Heliade R. 1864.

mai bogat dicționar de epitete violente din epocă".

Lui Heliade îi datorăm cea dintâi *xenoscopie* amplă publicată în presa vremii și închegată mai apoi într-un studiu-program, *Echilibru între antiteze*. Într-o epocă în care delimitarea ideologică a specificului național a implicat o permanentă raportare la tot ceea ce era străin, părintele *Sburătorului* a conceput în spirit antitetic raportul dintre elementul autohton și cel alogen, dezvoltând teza ciocoismului, pe care V. Haneș o consideră o prefigurare a teoriei păturii suprapuse pe care gazetarul Eminescu a pus-o în circulație. În viziunea lui Ion Heliade Rădulescu, boierul și ciocoiul sunt două reprezentări arhetipale; prin punerea lor în contrast se problematizează două arhitecturi ideologice, specificul național și interesele străine, prima fiind conturată în lumină pozitivă, iar ce-a de-a doua, în lumină negativă: „*Boierul și ciocoiul este ca binele și răul, ca justul și injustul, ca virtutea și vițiul, ca curăția și păcatul în toate condițiunile, și însuși în toți indivizii*" (Eliade-Rădulescu 1916: 96).

Prin antiteză, ingredient fundamental al retoricii romantice, emblematicul scriitor al veacului al XIX-lea contrapune timpului eroic și sfânt al „*Razilor, Mircilor, Ștefanilor, Mihailor*" (Eliade-Rădulescu 1916: 69) vremea durerilor și a suferințelor provocate de „*ciocoi*". Repertoriul de epitete violente este, într-adevăr, abundent, frust și mușcător, iar tonul și stilul par desprinse din panoplia arsenalului revoluționar și profetic. Ciocoii sunt „*ciuma și holera*" societății întregi (Eliade-Rădulescu 1916: 73), „*fanfaroni, filous, cavaleri de industrie, șarlatani, scelerați, sperjuri, speriați, parvenus, trântori, lipitori, vampiri, despuietori, mâncători, sugători de sânge*" (Eliade-Rădulescu 1916: 82), „*o lepră, o neghină în toate condițiunile societății*", „*creaturi hidoase*" (Eliade-Rădulescu 1916: 84); prin trecere de la tagmă la tip, orice ciocoi este „*servil, târîtor, lingariț, mincinos, declamator, sofist, arogant, impertinent, batjocoritor, provocator cu injuriile, calomniator, spion, trădător, rapace, despot, crud, cumplit*" (Eliade-Rădulescu 1916: 87),

„*un om pervertit, depravat, malonest*” (Eliade-Rădulescu 1916: 87). Prin contrast, boierul este patriot, om de cuvânt, inimos, „*magnific, uman, generos, cu simțiminte nobile și cavalerești și pentru indivizi în parte și pentru nație în genere*” (Eliade-Rădulescu 1916: 95).

Legitimarea discursului violent este căutată în libertatea de exprimare și de expresie a presei. Tripticul pe care se sprijină retorica gazetărească este conceput în manieră clasică și se edifică pe împletirea între *logos*, *ethos* și *pathos*, însă tonul este exaltat-romantic: „*Iată dar libertatea tiparului: știință despre cele ce vorbim și scriem; imparțialitate înaintea adevărului; ură și mânie sacră în contra cupidității, împilării, minciunii, calomniei, ipocriziei, vițiului; compătimire însă pentru omul posedat de demonii acestor păcate*” (Eliade-Rădulescu 1916: 309). Știința celor vorbite și scrise este considerată o manifestare a logosului. Probitatea morală a căutătorului de adevăr ține de ethos. Intransigența față de rău este dirijată de pathos. Deducem din acest mod de a concepe acțiunea forțelor retorice fundamentale că, în accepția lui Heliade Rădulescu, stilul patetic, concretizat într-un discurs animat de stări de maximă intensitate („*ură*”, „*mânie sacră*”) se potrivește cel mai bine spiritului revoluționar.

Acest fond de idei este valorificat în definirea satirei, concepută ca scriere de atac, ca necruțător rechizitoriu caracterologic, ca expresie a pathosului dezlănțuit: „*Satira ia persoana cuiva, ia un om cunoscut și, or schimbîndu-i numele, sau subt numele lui, îl face de rîs, îi dă în public vițiurile și ridicolele sau adevărate, sau mincinoase. (...) În satiră, mai mult decât în orice fel <de> scriere, e trebuincioasă* ***mînia sacră, energia și înfocarea****. Trebuie să fie cineva vrăjmaș ca să izbească cu foc. Pînă nu va fi vrăjmaș al răului și rîvnitor al binelui, nu va fi nici satirist bun și onest.*” (Heliade Rădulescu 1984: 131, 134).

Raportată la scara istoriei trăite, violența de limbaj profesată de scriitor în discursul public este motivată prin apel la teza revoluțiilor deturnate. În viziunea lui Ion Heliade-Rădulescu („*Doi 1821, doi 1848,*

doi 1859”, 1916: 179 ș.u.), fiecare din marile momente revoluționare ale vremii sale cunoaște două ipostaze de desfășurare: una românească, autentic națională, cu rezonanță în mase și animată de înalte simțăminte și valori etice și etnice, iar alta aservită intereselor străine, pretins națională și manifestată contra idealurilor românești. De fiecare dată, partida națională este învinsă de „*cabalele*” de „*fanarioți*” și de „*ciocoi*”. Autorul profilează fiecare tabără în termenii unor simboluri antropononimice, pornind de la ființe istorice: *Tudorii* simbolizează partida națională, iar *Ipsilanții* reprezintă grupările alogene. Cu alte cuvinte, funcția de desemnare a numelor de persoane este convertită în funcție de simbolizare. Conform convenției fixate de autor, *Tudor* este echivalent cu ‘român’, ‘patriot’, ‘interes național’, iar *Ipsilanti* este pus în ecuație cu ‘străin’, ‘jefuitor’, ‘interes propriu’. Această strategie de deformare a numelor prin modelarea capacității lor de simbolizare spre a configura embleme ideologice este conștient urmărită și atent exploatată în scrierile heliadești. Așa cum există antiteza dintre boieri și ciocoi, tot astfel există și opoziția dintre nume „bune”, autohtone, și nume „rele”, alogene, ceea ce înseamnă că deosebirile dintre ceea ce este românesc și ceea ce este străin se manifestă începând chiar de la acest prim nivel de reprezentare a sinelui și a celuilalt, anume cel profilat de nume.

Investirea numelor de persoană cu funcție ideologică, întrebuințarea lor pentru a semnala un conținut impus de creatorul unui anumit text, poate fi ușor remarcată în creația dramatică a autorului *Biblicelor*. Misterul în două acte *Proces general între două hordii și națio* (1861) pune față în față atât două tipuri de personaje conotate ideologic, românul și ciocoiul, cât și un gen retoric de intensă circulație în literatura pașoptistă, genul demonstrativ (epidictic). Faptul este întru totul explicabil din perspectivă diacronică dacă se ține seamă că retorica elogiului și a blamului are în literatura religioasă românească o tradiție venerabilă a cărei vitalitate poate fi întrevăzută în tiparele

sintactice și opțiunile semantice ale ale scrierilor gazetărești din prima jumătate a secolului al XIX-lea (Andriescu 1979: 128). În încercările dramatice ale lui Eliad, nume precum *boierul Mircea*, *moș Soare* evidențiază tabăra asupriților, boierii și țăranii, reprezentanți ai elementului național, iar nume precum *musiu Rapace*, *musiu Bimbirică*, *archon Arpagon*, *Jupuiescul* sunt embleme onomastice ale asupritorilor, agenți ai intereselor străine. Portretizările acestor „*ciocoi*" sunt ilustrative pentru tezele avansate de Heliade Rădulescu, din moment ce scriitorul le dezvoltă în cheia de semnificare a spoielii și falsității. Astfel, musiu Rapace, „*spoit cu roșu, ciocoi nou și pretins avocat al sătenilor*" nu e decât în aparență diferit de archon Arpagon, „*spoit cu alb și pretins avocat al Propietarilor*", iar musiu Bimbirică, cumătrul lui Rapace, și Jupuiescul, cumătrul lui Arpagon întregesc această tovărășie a „*dracilor*" care-și dau arama pe față în scena a patra a celui de-al doilea act.

Pentru a risipi îndoielile asupra intențiilor sale satirice, orientate mai ales asupra „*roșiilor*" din „*partidul național*", grupare politică al cărei ideolog a fost multă vreme C. A. Rosetti, dramaturgul de ocazie îi creionează fruntașului liberal un potret în tușe groase, desprins parcă din Apocalipsă: „*ochi de broscoi, păr vâlvoi, coarne satanice*" (Heliade R. 1864: 11). Aluziv formulată pe tărâmul încercărilor literare, aversiunea față de „*Rusetache* și *Brătianu*" este mai mult decât evidentă în scrierile cu infuzie memorialistică, iar *Echilibru între antiteze* nu face excepție. Eliad nu se sfiește să preschimbe înțepătura literară în atac fățiș și epitetul piperat în invectivă. De la o pagină la alta a *Echilibrului* descoperim mari concentrații de toxicitate calificativă, „*Rusetache*" fiind înfățișat în cele mai negre culori: *trădător*, *ipocrit*, *malonest*, *Iudă* (1916/I: 187), *colportor de zvonuri false*, *insinuant*, *manipulator abil* (1916/I:205-206), *langagiu mielos și fanariotic* (1916/I: 210), iar în unele contexte întâlnim chiar tehnica rercursului la poreclă: „*acest sugrumător de ordinea publică, de onoarea persoanelor, de libertatea*

tiparului, acesta este disfaimosul numit ***Berlicoco***" (1916/I: 95). Abia în publicistica eminesciană acest specimen coroziv de retorică gazetărească va cunoaște realizări comparabile ca amploare[10] și ca intensitate[11] expresivă, însă cu resort ideologic și cu realizări retorico-stilistice distincte.

De altfel, eșantioanele de scrieri satirice tipărite în epoca agitată dintre 1840 și 1866 sunt mărturii ale unor libertăți de expresie remarcabile, ale căror cauze sunt deopotrivă obiective (adversitatea față de interdicțiile cenzurii, militantismul ideologic) cât și subiective (căutarea unor formule expresive originale). O trecere în revistă a textelor cuprinse în colecția de *Satire politice* publicată C. D. Aricescu pune în evidență preferința pașoptiștilor pentru principalele tehnici de deformare a numelor de persoană: adiția, subtituția, suprimarea și permutarea.

Numele de persoană este mai întâi „descompus" și mai apoi „recompus" astfel încât să convină gustului satiric al autorului și necesităților textuale. Într-o satiră anonimă, numele lui Barbu Știrbei, domnitor urcat în două rânduri pe tronul Țării Românești, este prefăcut în „*beiul știrului*" (Aricescu 1884: 25, 26), un alt text proiectează blamul asupra prenumelui principelui, mizând pe efectul

---

[10] „*Astea ni le spune voiajorul de la Livadia, părintele cuviosului Warszawsky, aliatul de la Plevna, răscumpărătorul drumurilor de fier, tatăl lui Strussberg, protejatul lui Bleichroeder, agentul Alianței izraelite și propuitorul categoriilor; astea ni le spune organul oamenilor pe cari liberalul Iancu Negură i-a caracterizat pentru totdeauna c-o locuțiune clasică: „În opozițiune conspiră contra tronului, la putere fiind conspiră cu străinii contra țării*!". (Eminescu XI: 141).

[11] „*În sfârşit din hop în hop, cu chiu cu vai, mai cu opintele, mai cu sughițuri, s-au înjghebat oastea de strânsură a lui* ***Berlicoco Voievod****, așteptând cu nerăbdare ceasul cel de fericire când d. inspector va răsări ca Făt-frumos din poveste, spre a o mustrălui. Bietul Papură Vodă ! Cum s-ar fi bucurat el, cum și-ar [fi] unit mânele pe burtă privind „această" a patra putere în stat și a cincea roată la car !*" (Eminescu X: 14).

atracției paronimice *barbu-barbar*: „*Cu Bar începe infamu-ți nume;/ Barbar de gintă, n-ai fost român;*” (Aricescu 1884: 58), iar un epitaf satiric conceput de „*răposatul Căpitan Ciocârdia*” reduce numele „*infam*” al domnitorului la inițiale: „*Aici zace B... S... W..., / Care vîndu țara și prădă norodul/ Iară acum Dracii pe mormîntu-i joacă/ Și spre pomenire-i [î]i cântă o Cioacă*” (Aricescu 1884: 60). Prima deformare se realizează printr-o permutare. Numele propriu *Știrbei* este mai întâi descompus în părți „cu sens”, *știr* și *bei*, iar acestea, în calitate de nume comune, sunt angajate în dezvoltarea unei sintagme ironice, „*beiul știrului*”. Trunchierea din cel de-al doilea exemplu este atât o dovadă a complicității dintre autor și cititorul invitat să completeze tacit restul numelui care începe cu *Bar* cât și o evidență a blamului etnic („*n-ai fost român*”) care legitimează satira și desconsiderarea onomastică („*infamu-ți nume*”). Abrevierea din cel de-al treilea exemplu este o probă lingvistică menită să sublinieze existența lecturii cu „cheie” de care cititorul are nevoie pentru a „umple” spațiile libere. O altă tehnică sporadică de trunchiere constă în eliminarea vocalelor din finalul numelor românești, procedeu care în conștiința receptorului ar trebui să semnaleze existența unui emițător care vorbește stricat românește. Această deghizare în „străin” are, desigur, finalitate parodică, ironia având dublă orientare, către caracteristicile lingvistice ale idiomului imitat și către personajul public ridiculizat pentru felul său de a vorbi. De exemplu, în bucata intitulată „*Un neamț patriot român*” atenția este atrasă și spre mijloacele de „nemțizare” a vorbirii și spre deformările antroponimice de tipul „*Naș Brat*[12]*-Ion*” (Ion Brătianu) sau „*Costac Roset*” (C. A. Rosetti) prin care se realizează atacul satiric.

În alte cazuri, între numele de persoană și avatarul satiric al acestuia se operează o substituție. Poema epică *Lagărul de la Șapte-*

[12] În germana austriacă, substantivul neutru *das Brat* denumește bucățile de carne de porc fără grăsime folosite la prepararea cârnaților.

Nuci, o creație antologică privind atmosfera din fieful bătăușilor liberali, include nu doar un inventar fastuos de porecle și supranume, ci și referințe la fețe mai cunoscute ale vremii, precum Petru Grădișteanu, „*ce-i zice și* ***Gît-de-ștreang***" (Aricescu 1884: 90) sau Popa Tache, supranumit și „***Popa Ciomag***" (Aricescu 1884: 95). Comicul dezvoltat prin deformarea numelor reflectă inventivitatea verbală a creatorului de text și pune în valoare muabilitatea categoriilor onomastice, numele putând servi oricând ca bază pentru alcătuirea unei porecle, după cum și porecla se poate solidariza cu purtătorul ei până la a deveni nume de persoană.

În al doilea rând, trebuie remarcată preferința pentru procedeul afixării. Adiția de sufixe diminutivale și augmentative la o bază antroponimică prezintă o serie de disponibilități expresive deloc neglijabile. Dacă diminutivele reliefează „scăderile" noii imagini față de prototipul luat ca reper, fiind apte să se integreze în ornările stilistice ale micimii de toate felurile, augmentativele subliniază „creșterile" referentului și sunt potrivite pentru dezvoltarea unor figuri a căror semantică este concentrată asupra consecințelor provocate de exces. Astfel, într-un schimb de satire atribuit scriitorilor Grigore Alexandrescu și Ion Heliade Rădulescu, fiecare condei fiind îndreptat împotriva celuilalt, potențialul coroziv al diminutivelor este exploatat pentru a potența caricatura dezvoltată prin cumul de sugestii referitoare la nanismul intelectual, la diformitatea discursivă și la neajunsurile fizice ale celui satirizat. În *Satira poetului Grig. Alexandrescu contra lui Eliade* deformarea antroponomastică stă în centrul portretizării: „*Cine-e acela care visează/ Atâtea proaste, mici secături/ Și vrea de înger lumea să-l creadă/ Că ne vorbește ca din Scripturi ?// Acesta este* ***nea Ionică****,/ Care se crede și satiric; / O mică iasmă, un nas de pică/ Văpsele multe nu voi să stric.*" (Aricescu 1884: 28). În raport cu acest text, *Răspunsul lui Eliade la satira lui Alexandrescu* este o parodie „în oglindă", dezvoltată după proporții retorice și stilistice asemănătoare, totuși cu un ascuțiș

superior: „*Cine-i deșteptu care visează/ Atâtea fleacuri, mari secături, / Și vrea de boală lumea să-l crează/ Când plînge, sbiară pe sub păduri ?// E gugumanul sau **Gugurică**/ Care se crede și satiric;/ O blasnă slută, ofițerică,/ Cu săbioara tic-tiric-tic.*” (Aricescu 1884: 29). Deosebirea de calibru satiric dintre cele două creații este accentuată de deformările onomastice. „*Nea Ionică*” e convențional, plat, lipsit de forță. În schimb „*Gugurică*”, abilă contopire între *guguman* și *Grigorică*, este înțepător, caustic, ireverențios. Gâlceava simbolică dintre cele două voci atestă ritualizarea invectivei în discursul polemic, iar această trăsătură, mult mai vizibilă în presa epocii, trebuie pusă în legătură cu apropierea scriitorilor pașoptiști de resursele oralității populare (*Studii de istoria limbii române literare* 1969, Andriescu 1979: 129). Tot în direcția recursului la potențialul expresiv al limbii populare trebuie interpretate și secvențele satirice în care deformarea augmentativă a numelor de persoană subliniază disprețul sau, dimpotrivă, prețuirea față de figurile istorice ale unor domnitori precum principele Bibescu-Știrbei sau Alexandru Ioan Cuza: „*Frunză verde barlaboi, N-ați văzut pe-**un Bibescoi**, / Ce l-a veștejit **Cuzoi**/ Ca p-un hoțoman de soi ?// Nene Cuza, **măi Cuzoi**,/ Ia ne scapă de Ciocoi/ Că vom alerga și noi,/ Când n'ei zice, la război.*” (Aricescu 1884: 40).

Întrebuințarea plastică a sufixelor diminutivale și augmentative este completată cu o altă tehnică de deformare prin adiție, și anume alipirea unor particule „străine” la prenumele și numele de familie ale unor personalități ale vieții publice. Ca și în cazul „nemțizării” vorbirii românești, procedeu specific textului „*Un neamț patriot român*” (Aricescu 1884: 105-110), în creația „*Ginerile și socrul*” (1860) exprimarea este „grecizată” pentru a credita conversația imaginară purtată de două personaje puse pe căpătuială, un ginere sus-pus și socrul său fanariot. Fără a comenta priceperea cu care autorul textului reușește să mimeze „grecizarea” rostirii muntenești, reținem din respectiva creație doar bogatul inventar de nume deformate ale unor

însemnați oameni politici sau de condei: „*diavolo Suțaki*” (Nicolae Șuțu), „*Tachi Bolintineano*” (Dimitrie Bolintineanu), „*Grigore Alecsandrescos*” (Grigore Alexandrescu), „*Nico Lahovaris*” (Nicolae Lahovary), „*Stanciulo Predescos*” (Stanciu Predescu), „*Miticas Crețulescos*” (Dimitrie Kretzulescu) (Aricescu 1884: 72-78) etc. Observația care se impune în legătură cu acest repertoriu onomastic este că, în ciuda naturii artificiale a deformării onomastice, el indică prezența unui procedeu inedit de afixare, care va fi folosit - e drept, cu alte baze de derivare și cu un randament stilistic net superior – și de către alți scriitori și gazetari. În raport cu astfel de realizări îndrăznețe, dar marginale ca impact în discursul public de la jumătatea veacului al XIX-lea, tiparul expresivității populare rămâne totuși dominant, după cum se observă din țesătura unui text cu iz folcloric, *Opinia țăranilor despre domnitori și străini*: „*Sub **Alecu Vodă Ghica**,/ Ne creștea părul și chica.// **Bibescul** cu nasul mare/ A-nchis școalele rurale// Mihai Sturzea lungă ghiară/ A băgat Jidanii-n țară.// Sub Vodă Barbu Știrbei,/ Puneai plugul unde vrei.// Ghica din țara moldavă/ A fost un Domn de ispravă.// Sub Domnul nostru **Cuzoi**,/ Aveam moșii, aveam boi.// Acum, cu Carol întâi,/ N-avem nici un căpătâi.*” (Aricescu 1884: 69-70).

Acestor încercări satirice întemeiate pe căutări și exprimente dintre cele mai diverse, unele mai apropiate de modele populare, altele datorate influențelor culte, se cuvine să le adăugăm realizări parodice precum *Noul acatist al marelui voevod Mihail Sturdza* (1848), semnat de Mihail Kogălniceanu, care, deși nu conține exemple de deformări antroponimice, se distinge în epocă prin ineditul formulei parodice.

Prin structură și intenții discursive, acatistul este o scriere religioasă encomiastică, deci circumscrisă genului epidictic. Ca imn de mulțumire, textul alcătuit din icose și condace presupune complementaritatea dintre structuri retorice distincte, respectiv lauda adusă unui sfânt sau divinității și autodiscreditarea credinciosului care folosește acatistul ca text de rugăciune.

Interesant este că parodia lui Kogălniceanu înscrie blamul în toposurile retorice ale laudei. Procedeul expresiv întrebuințat în mod constant pentru a persifla personalitatea și realizările lui Mihail Grigore Sturdza, domnitor al Moldovei între 1834 și 1849, este *antifraza*. Alcătuit din șapte icose și zece condace, „*acatistul marelui voevod*" camuflează blamul în sintaxa laudei, sintagmele ridicolului și ale invectivei având amplitudinea și intensitatea stilistică specifice epocii: „*Bucură-te cela, ce ți-ai înălțat numele spre obșteasca ocară ! (5) /... / Bucură-te cela, ce întrunești în caracterul tău obiceiurile cele mai mârșave de la Nord și Miază-zi ! (8) /... / Bucură-te negură, ce întuneci adevărul ! (10) /... / Bucură-te lipitoare, ce sugi sângele fericirei norodului ! (11) /... / Bucură-te Satană, care tragi inimele de la frățeasca îndatorire ! (13) /... / Bucură-te cununa blăstemaților ! (15)/... / Bucură-te mare făcătoriule de rele ! (15)*".

Experimentele literare menționate oglindesc efervescența ideologică a epocii, ecletismul formelor și continuturilor literare și gustul pronunțat pentru șarjă, pentru expresia energică[13] și pentru îndrăzneala de limbaj. Totodată, ele oferă evidențe lingvistice menite să întărească observația că agresarea numelui de persoană în discursul public este produsul acestor încercări în care numele și imaginea publică a individului sunt supuse unor procese intense de negociere retorică și de prefacere stilistică. Constatarea că în epoca respectivă numele de persoană este smuls din condiția sa de instrument al desemnării și reconfigurat pentru a simboliza sau pentru a semnifica ceva ne permite să observăm una dintre liniile de continuitate între retorica și stilistica pașoptististă și etapa de maturizare a scrisului literar și gazetăresc din epoca literară următoare.

---

[13] Unele din comentariile asupra particularităților stilului heliadesc (vezi Rosetti/Gheție în *Studii de istoria limbii române literare* 1969: 7-37) pot fi extinse pentru a caracteriza epoca.

În acest climat cultural dinamic și contestatar, emergenta ideologie junimistă devine curând țintă a valorizărilor negative implicând, între alte tipuri de manifestare, reflexul polemic și semioza parodică (Costache 2008). Două sunt, pentru discuția de față, aspectele pe care le punem în prim plan: apetența junimiștilor pentru zeflemea și reacțiile adverse față de „direcția nouă”. Ambele aspecte, bogat documentate în literatura memorialistică (Negruzzi 2011, Panu 2013), oferă amănunte prețioase privind circumstanțele în care numele unor junimiști au fost deformate în scop umoristic, ironic sau satiric, fie de către confrați, fie de către adversari. Astfel, Iacob Negruzzi (2011: 153) notează că mai toți membrii societății primeau porecle „*cu care erau apostrofați la intrarea lor în Junimea*”. Cele mai multe porecle, date de Vasile Pogor, aveau la origine întâmplări, preocupări, obișnuințe și replici memorabile ale societarilor. Lui Titu Maiorescu i se spunea „*tata nebunilor*” datorită ideii de a organiza prelecțiuni populare, activitate culturală ce a precedat întemeierea Junimii. Lui Iacob Negruzzi i se spunea „*Ramir*” pentru că tradusese poezia lui Heine, *Don Ramiro*. Lui P. P. Carp, ceilalți junimiști i se adresau, nu fără o undă de maliție, cu supranumele „*Excelență*”, deoarece fusese ministru și „*spera să devie iară*” (Negruzzi 2011: 154). Leon Negruzzi, fratele directorului de la *Convorbiri literare* fusese poreclit „*Tony*”, avatar onomastic menit să sublinieze asemănarea de proporții trupești dintre magistratul ieșean și elefantul unui circ ce trecuse prin oraș. Nicu Gane era strigat „*Drăgan*” sau „*Drăgănescu*”, după numele unui băcan, „*fiindcă Pogor îl acuza de a fi un om foarte prozaic, burghez*” (*idem*). Lingvistului Alexandru Philippide i se spunea „*Huru*”, din pricina interesului său privind *Cronica lui Hur*, asupra căreia a și publicat un studiu în 1882. Alexandru Lambrior, Vasile Tasu și George Panu erau numiți „*cei trei români*”, „*fiindcă umblau cu haine de șiac național*” (*ibidem*), iar pe boemul Pavel Paicu Maiorescu îl botează „*Picus de la Mirandola*”.

Departe de a fi redat complet în rândurile de față, glosarul de

porecle și supranume realizat de Negruzzi include și câteva deformări onomastice interesante. Unele sunt motivate de sorgintea etnică a purtătorului, așa cum s-a întâmplat în privința lui Ivan Ivanov, „*autor de cântece comice*", botezat „*Ianovitzki*", pentru a se reliefa și mai bine originea sa slavă. Altele au origini anecdotice: „*Caraiani ne expuse odată o întreagă teorie după care în limbile popoarelor ce sunt în decadență vocalele „a", „e", „o" și „u", precum și oarecare diftongi, tind tot mai mult a se schimba în vocala „i", așa ar fi la grecii de astăzi care pe „oi" și „ei" le pronunță „i", tot așa la evreii moderni cari zic, de exemplu: în loc de Isac - „Ițic", în loc de drug - „drig", Kuh - „Ki" etc. Junimea, făcând mare haz de teoria lui Caraiani, a și aplicat la câțiva din membrii săi care păreau mai atinși de decadență schimbarea vocalelor de la numele lor în „i". În fruntea decăzuților considerându-se a fi Pogor, Carp și Al. Xenopol, ei au fost răsbotezați „Pighir", „Chirp" și „Xinipili".*" (Negruzzi 2011: 154-155).

Exemplele asupra cărora ne atrage atenția scrierea lui Negruzzi sugerează că practica deformării numelui era, în unele cercuri intelectuale, valorizată pozitiv, ca mijloc de a semnala, în manieră ludică și umoristică, apropierea și afinitățile dintre indivizi. Totodată, ilustrările amintite de directorul *Convorbirilor literare* subliniază că două dintre tehnicile de deformare onomastică, adiția și substituția, erau adesea întrebuințate pentru a modela ineditele embleme onomastice, însă același lucru se poate afirma și despre mijloacele întrebuințate de adversarii junimiștilor pentru a satiriza activitatea și ideologia societății ieșene. Dacă dăm crezare surselor memorialistice, unul din atacurile cu răsunet în epocă a fost bufoneria literară *Muza de la Borta Rece*, scriere parodică publicată în 1873, răspândită, după cum notează G. Panu (2013: 564), sub formă de broșură trasă „*în mai multe mii de exemplare*" și reluată în foileton în paginile publicației satirice

Ghimpele, în mai multe numere, în perioada iulie – decembrie[14] a aceluiași an. Motivele care au determinat apariția „*operetei*" de ocazie sunt pe deplin cunoscute. După ce Maiorescu a publicat în revista Junimii studiile critice *Direcția nouă în poezia și proza română* (1872) și *Beția de cuvinte în „Revista contimporană"* (1873), „*în toiul luptei literare dintre Iași și București, cei de la București se hotărâră să ne dea o lovitură mare și să ne ridiculizeze.*" (Panu 2013: 522). Lovitura a fost dată cu piesa *Muza de la Borta Rece, bufonerie literară lirică în trei acte*, piesă în două acte, cu pronunțat caracter burlesc. Considerată de Negruzzi (2011: 216) o satiră „*plină de spirit*" și de Panu (2013: 523) „*o nesărătură deplorabilă*" ce păcătuia prin „*lipsa totală de spirit*", scrierea a creat vâlvă, fiind citită la Junimea și analizată cu amănuntul de unii dintre memorialiștii societății (Panu 2013: 522-559). Întrucât subiectul acestei producții a fost deja comentat în literatura de specialitate, nu ne rămâne decât să luăm aminte la numele personajelor și să examinăm mecanismele de constituire ale acestora. Bufoneria atribuită îndobște[15] lui Mihail Zamfirescu, poetul „*titular*" al *Revistei contimporane*, după cum îl numește George Panu (2013: 523), parodiază numele și unele din creațiile celor mai mulți dintre reprezentanții „direcției noi", începând cu criticul care a semnat studiile critice ce au declanșat „*lupta*", Titu Maiorescu - *Minorescu Magnus*, și continuând cu reprezentanții „*direcției noi*": I. Negruzzi - *Neguță*, M. Eminescu - *Minunescu*, Samson Bodnărescu - *Brutnărescu*, G. Panu - *Pan-Pan*, Teodor Vârgolici - *Vârcolaci*, Anton Naum - *Năut*, Nicolae Culianu - *Gulie*, Al. Xenopol - *Jidopolul*, Vasile Burlă - *Urlă*.

Camuflajul onomastic nu este foarte elaborat, rostul deghizărilor fiind acela de a le permite cititorilor să-i recunoască pe junimiști cu

---

[14] *Ghimpele*, anul XIV, nr. 24, 25 și 40-46, 1873.

[15] În unele lucrări mai noi, piesa îi este atribuită, fără certitudine, lui Anghel Demetriescu (Costache 2008: 123).

ușurință. Prin urmare, procedeele de disimulare parodică nu sunt greu de evidențiat. De la numele propriu „Maiorescu", descompus în bază („Maior") și sufix („- escu"), este realizat criptonimul *Minorescu*, dezvoltat prin contrast - „Minor" este contrariul lui „Maior" -, concomitent cu menținerea sufixului antroponimic. Potențialul ironic al formulei este întărit prin adăugarea unui „prenume" cu semnificație opusă celei atribuite etichetei *Minorescu*, rezultatul fiind un oximoron, *Magnus Minorescu* ('marele mic'). În plus, în contextul dat, lat. *magnus* sugerează prețiozitate și afectare, posibilități de semnificare ce vor fi fost, desigur, avute în vedere de creatorii mărcii parodice.

La forma *Minunescu*, se ajunge, în esență, prin același procedeu, adică prin substituirea unui segment, „Emin-", cu un substantiv, *minune*, a cărui sferă semantică cuprinde și sensuri depreciative precum 'lucru rău'. Același tipar este urmat și în alcătuirea altor măști onomastice. *Brutnărescu* este un criptonim dezvoltat prin înlocuirea secvenței „Bod" din „Bodnărescu" cu adjectivul *brut* 'grosolan' 'necioplit' sau, poate, cu ruda substantivală a acestuia, *brută* 'om grosolan'. Numele de familie Naum este schimbat cu cvasi-paronimul *năut* 'măzăriche', iar segmentul „Xen" din *Xenopol*, simțit probabil ca element de compunere [*xen(o)-*], este înlocuit cu subst. *jid(an)* 'evreu', colportându-se astfel presupunerea că purtătorul numelui deformat ar fi filosemit, atitudine fățiș stigmatizată în epocă.

În alte cazuri se realizează o substituție de afix, fenomen probat de preschimbarea particulei finale *–uzzi* (*Negruzzi*) cu sufixul diminutival *–uță* (*Neguță*), înlocuire ce are ca efect dezvoltarea unor conotații negative de tipul 'lipsit de importanță', 'vrednic de dispreț'. Atracția paronimică, adică substituția de cuvinte cu formă asemănătoare, a favorizat, fără îndoială, transformarea numelui de familie *Vârgolici* în comicul criptonim *Vârcolaci*, iar în cazul perechii *Gulie – Culianu*, eliminarea sufixului *–anu* favorizează impunerea substantivului *gulie*, în a cărui cuprindere conotativă intră și sensul

ironic ‘persoană naivă’.

Deși substituția este operația dominantă de deformare a numelor de persoană, în lista de personaje a bufonieriei *Muza de la Borta Rece* pot fi identificate și alte procedee, precum *adiția*, prezentă în duplicarea cu iz interjecțional *Pan-Pan*, sau *trunchierea*, manifestată prin eliminarea consoanei inițiale din forma *Burlă*, suprimare ce are ca efect expresiv constituirea unei etichete onomastice sugestiv-sonore, *Urlă*, decupată parcă din paradigma verbului *a urla*.

O cercetare aprofundată a revistelor satirice din secolul al XIX-lea ar putea lămuri cu mai multă precizie cât de amplu era fenomenul deformării numelor de persoană în discursul public și care erau tehnicile de agresare cu cel mai eficient randament expresiv. Cert este că, dacă luăm ca reper publicația satirică *Ghimpele*[16], agresarea numelui pare să fi căpătat anvergura unei mode, țintele predilecte ale încondeierilor anonime fiind personalitățile vieții publice: Grigore Balș (*Grigore Balșoiu*), Vasile Boerescu (*Vasilică Bou-Erescu*), Emanoil Costache Epureanu (*Manolache Iepurache*), V. A. Urechia (*Basilos Las Urechias*) ș.a.

Dacă în presa satirică din a doua jumătate a veacului al XIX-lea deformarea numelor de persoană urmează, de obicei, tiparele statornice ale descompunerii în constituenți („bază” și „terminație”) cărora li se caută înlocuitori cu înțeles umoristic, ironic sau injurios, în publicistica lui Mihai Eminescu apar câteva inovații demne de menționat.

În textele gazetărești, Eminescu întrebuințează în mod constant *antonomaza*. Numit de Fontanier (1977: 75) „*sinecdocă a persoanei*”, acest procedeu stilistic prin care un nume comun este folosit pentru a denumi pe cineva (*Bardul* pentru *Adrian Păunescu*) sau, dimpotrivă, un nume propriu este utilizat pentru a denumi o realitate comună (*Homer*

---

[16] *Ghimpele*, anul X, nr. 49, joi 1 ianuarie 1870, p. 1, 2.

pentru *mare scriitor*) devine, în publicistica eminesciană, o marcă de identitate[17]. În textele lui Eminescu, prin actualizarea acestei figuri, funcția de individualizare a numelor de persoane se suspendă și lasă loc altor funcții, proprii substantivelor comune. Altfel spus, funcția de desemnare este înlocuită de funcții de simbolizare ceea ce înseamnă că, în anumite contexte, numele propriu nu mai denumește persoana ca atare, ci devine un simbol al unui tip uman, al unei clase de indivizi sau o reprezentare a valorilor unui grup. Această mutație expresivă se produce atunci când numele propriu este înscris în opozițiile gramaticale specifice substantivului comun.

Opoziția de număr, singular - plural, este cel mai frecvent valorificată în scopuri retorice și stilistice. În conjuncție cu alte procedee angajate în retorica amplificării, Eminescu creează un triptic, CARACTERIZARE - NUME DE PERSOANĂ - CLASĂ/TIP, de care se slujește pentru a dezvolta ansambluri imagistice și reliefuri retorice dintre cele mai diverse.

În formele ei simple, ecuația reflectă solidaritatea creată de autor între elementele de caracterizare și numele persoanei caracterizate. Prin acest mecanism, numele devine exponent al unei clase: „*În loc de a fi plugar, arendaş,* ***toți*** *vor să se facă* ***reversibili ca un Rosetti*****,** ***patrioți ca un Câmpineanu*****,** ***boieri mari ca un Fleva şi un Stătescu****. De aici rezultă pentru țară, pe lîngă sărăcirea materială, şi anarhia morală şi obşteasca declasare a tutulor.*" (Eminescu, XI: 251). În acest tip de *argumentare prin ilustrare*, numele propriu cu formă de singular, însoțit de articol nehotărât, contrastează cu elementele de caracterizare având formă de

[17] „*Un element de recunoaștere a articolelor lui Eminescu îl constituie și onomastica creată de poet: Caradale, Chirițopoli, Costinești, Grădișteni, Mărgăritești, Pătârlăgeni, Stănești, precum și numirile ce le dă unor ziare: „Pseudo-Românul" pentru „Românul", „Cobza lui Faraon", „Daraua lui Faraon", „Vocea lui Faraon" pentru „Telegraful"*." (Vatamaniuc în Eminescu X: XIV).

plural. Se creează astfel o distanță expresivă între secvențele retorice de tip calitativ („*un Rosetti*", „*un Câmpineanu*", „*un Fleva*", „*un Stătescu*") și cele de tip cantitativ, construite prin calificative („*reversibili ca*", „*patrioți ca*", „*boieri mari ca*"). Alteori, enumerarea de nume proprii întrebuințate cu formă articulată de plural generează un cumul ce semnalează existența unei clase: „*Înțelegem politeța cu d. D. Brătianu de ex., n-o-nțelegem pînă la același grad cu* ***Gianii****,* ***Costineștii*** *sau* ***Gheorghienii partidului****.* ***Nulitățile*** *trebuiesc descurajate de la viața publică; ele trebuie să știe că nu se pot amesteca nepedepsite în lucruri ce nici sînt în stare să le priceapă.*" (Eminescu XI: 145). În astfel de cazuri se poate vorbi despre *o argumentare prin exemple*, în condițiile în care existența clasei („*nulitităţile*") este dovedită printr-o pletoră de antroponime („*Gianii, Costineștii sau Gheorghienii*"). Deosebirea dintre cele două specii de argumentare, argumentarea prin ilustrare și argumentarea prin exemple, este trasată cu claritate în studiile moderne de retorică. În timp ce exemplificările conduc la delimitarea unei clase, ilustrările întăresc existența clasei (Perelman/Olbrechts-Tyteca 2012: 435).

În formele mai complexe de organizare retorică a discursului, recursul la nume de persoană servește dezvoltării de secvențe antitetice prin care se impune antagonismul dintre model și antimodel (Perelman/Olbrechts-Tyteca 2012: 442-449): „***Aceeași țară*** *care-****a produs pe un Mircea Basarab sau pe-un Ștefan****,* ***aceeași țară*** *în care a căzut capul lui Grigorie Ghica pentru a apăra un petec de pămînt* ***a produs*** *în secolul nostru* ***pe-un d. Brătianu, care ținea mai mult la opinia ce-ar avea-o despre el un Serurie sau un Pătărlăgeanu decât la interesele țării sale****. Daca constatăm mizerabilitatea acestei* ***plebe de ignoranți pretențioși****,* ***de oameni al căror patriotism consistă în a trăi din bugetul patriei****, atunci disprețuim țara, se înțelege.*" (Eminescu XI: 228). Această tehnică retorică permite interpretarea numelor ca *embleme etice*. Antroponimele valorizate pozitiv („*un Mircea Basarab*",

„*un Ștefan*”) conturează profiluri exemplare, iar numele calificate negativ („*un Serurie*”, „*un Pătărlăgeanu*”) devin simboluri ale unei clase stigmatizate („*plebe de ignoranți pretențioși*”).

Stigmatizarea onomastică capătă și mai multă intensitate expresivă atunci când pletora de nume cu forme articulate de plural este înscrisă într-un paralelism antitetic: „*Înainte de-a exista **sămânța veninoasă a roşiilor** în țară, înainte de-a se fi constituit **puii fanarioților** în partid politic, **pe când Pherekyzii, Caradalele şi Costineştii nu erau elemente politice şi domnitoare** în statul român, **pe atunci era poporul inteligent**: **dar azi** [î]şi pierde până şi bunul simț comun. **Înainte** era sobru, **azi** a contractat şi el darul d-lui C. A. Rosetti; **înainte** era omogen, **azi** la trei români găseşti un străin în țară, înainte în adevăr acest popor era cum nu mai este altul în lume de onest, de curat la inimă.*” (Eminescu XII: 409). În asemenea contexte, reliefarea consecințelor nefaste pe care antimodelele le au, în viziunea gazetarului, asupra firbrei morale a poporului se realizează în termenii antagonismului dintre trecutul idealizat și prezentul decăzut, însă în publicistica eminesciană contrastul nu este exclusiv orientat din perspectiva antitezei trecut-prezent, ci este angajat și în sublinierea contrariilor ideologice din contemporaneitatea gazetarului, conservatorismul fiind prezentat ca model, iar liberalismul ca antimodel: „*Oricât de audace și de compact poate fi **mândrul și cu penele fâlfâitoare batalion al Pătărlăgenilor şi Manoleştilor** din Cameră şi Senat, **autoritatea, prestigiul și talentele, înțelepciunea, tactul și prevederea politică a atâtor bărbați însemnați** pe care națiunea i-a trimes în Parlament **vor şti a ține în loc şi a paraliza acțiunea funestă a acestor trişti politici**.*” (Eminescu X: 412).

Învestirea antroponimelor cu funcție ideologică, configurarea lor ca simboluri ale unei ideologii politice, este un mecanism expresiv și persuasiv ce poate întâlnit într-o multitudine de micro- și macrostructuri retorice precum:

- antifraza: „în aceste producțiuni cititorul nostru ***va învăța multe lucruri frumoase și instructive***; ***va învăța cum, pentru a-ți face pe cineva prieten, trebuie să-1 tratezi cu eleganța bîtei și a reteveiului și cum Mărgăriteștii, Pătărlăgenii, Dimancii****, ieri încă numiții ignoranți, inepți, neonești, devin de a doua zi* ***niște dulci prieteni cari te susțin și pe cari-i susții****, totul, se-nțelege, in majorem Romaniae gloriam*." (Eminescu X: 363);

- proiecția anticipativă: „*Dacă gustul de risipă și de jucării, combinat cu ambițiile fără de margini ale nulităților partidului roș, ar fi pe deplin la largul lor, am vedea în curînd, sub pretextul unor idei politice răsărite în țări străine, împărțindu-se țara în treizeci sau mai multe republici ploieștene cu prezidenți improvizați, cu ministerii alese de poporul suveran, încât* ***toți Stan Popeștii și Pătărlăgenii ar avea ocazia de a sui în miniatură toate treptele măririi esterioare a oamenilor***." (Eminescu X: 316);

- apostrofa: „*O bună carte de citire ar fi de recomandat la toată pătura din care faceți parte; poate ați ajunge în adevăr a cunoaște și prețui poporul nostru. Limba românească ați fost șters-o din licee, voiți s-o ștergeți și din școala rurală, cu toată comoara ei de locuțiuni, de proverbe, cu bogăția ei de forme și gingășia de simțiri? Voiți ca și țăranul să capete* ***o inimă de morocâine cum e a lui C.A. Rosetti****,* ***capete viclene și tâmpite, gusturi de animal ca ale bulgăroilor din partidul vostru****? Vreți să înlocuiți pe Alecsandri cu* Ceasurile de mulțumire *ale lui C. A. Rosetti, pe Donici cu* Kolekțiunea de poezii *ale lui Serurie, pe Gr. Alexandrescu cu* Orele de repaos *ale lui Radu Pătărlăgeanu ?*

Mai bine nu vă amestecați unde nu vă fierbe oala.

La pehlivănii de burse și politice, la escamotări de bilete din urne electorale, la pungășie și tripotaj vă pricepeți. Adevărat meșteri, n-avem ce zice." (Eminescu XII: 333).

- etopeea satirică: „***Vedem pe cucernicul Simeon****, ce merită o chilie la mănăstirea Ocnei, decorat cu Steaua României, senator și om*

mare; ***vedem cavaleri de industrie*** *îmbogățindu-se peste noapte din răscumpărarea drumurilor de fier;* ***vedem*** *oameni prinşi în rebeliune fățişă devenind adiutanți domneşti,* ***vedem pe alții vânând*** *prin cotituri sub masca patriotismului posturi la Casație ori la drum de fier; c-un cuvânt, nici merit nici muncă nu sunt considerate, iar* ***ignoranța, felonia politică, vicleşugul comun devin titluri de recomandație pentru înaintare în statul român. Şi toți aceşti paraziți sociali, toată secta asta de spioni și cavaleri de industrie, acest odium generis humani*** *cum i-ar zice Tacit,* ***costă mult, foarte mult****. Sarcinele de întreținere ale politicianilor de la noi diminuează pânea de toate zilele a poporului de jos, care ca rasă, ca inteligență, ca inimă este superior* ***păturii de parveniți și de scursături*** *din câteşipatru unghiurile lumii cari s-au aşezat deasupra lui din secolul trecut începând.*" (Eminescu XII: 160);

- hiperbola: „*Nicicând puterea de sacrificiu a populațiunii istorice n-a fost mai mare,* ***mârşavele spoliațiuni ale Mihăleştilor şi Chirițopolilor mai numeroase, mai inumane, mai vrednice de marele cordon al Sfintei Cânepe****.*" (Eminescu XII: 278);

- imprecația: „*Retragă-se toate elementele curate şi neatârnate dimprejurul bufniței, ca să rămâie singur între creaturile sale, să rămîie între* ***Flevi, Fundești, Pătârlăgeni, Serurie, Pseudo-Ureche și// între toți cei afurisiți de-a nu avea odihnă nici în mormânt ca să îndeplinească slujba sacrilegiului***". (Eminescu X: 425); „*Călătorie sprâncenată !* ***Ducă-se unde a dus surdul roata şi mutul iapa toți Gianii şi toți cei asemenea lor****. Atâta pagubă şi dobândă pe neamul românesc cât ar pierde din emigrațiunea tuturor reputațiilor improvizate sau uzurpate.*" (Eminescu XIII: 113);

- negația repetată (emfatică): „***Nimeni nu zice d-alde Boerescu, d-alde Cogălniceanu, d-alde Vernescu*** *- toți însă în țara aceasta* ***zic Fundeştii, Pătârlăgenii****, pentru a arăta că* ***nomen eorum legio, că nu se deosibesc prin nimic de mulțimea muritorilor nici prin talent, nici prin***

știință, nici prin avere, c-un cuvînt prin nici unul din elementele cari-l fac pe om propriu de a lua asupră-și responsabilitatea intereselor generale." (Eminescu XI: 144);

- paralelismul dezvoltat prin interogații retorice: „*Dar pentru Dumnezeu,* ***unde e Caradaua****,* ***unde Candianoul****,* ***unde Mihălescul nostru ? Cine*** *dintre noi a călătorit la Livadia ?* ***Cine*** *au făcut milioane cu răscumpărări,* ***cine*** *au prefăcut Parlamentul în local de ruletă și de joc de bursă ?*" (Eminescu, XIII: 51);

- patopeea: „*Acum o generație sau două* ***Caradalele și Costineștii, Serurii și Pătărlăgenii puteau trece, de bine de rău, de oameni politici****. Azi nu mai merge.* ***Domnii aceștia se pot supăra pentru că le vorbim atît de verde, ne pare chiar nouă rău că trebuie să atingem atîtea susceptibilități, dar n-avem ce face***." (Eminescu XI: 450);

- repetiția anaforică: „*Da!* ***O lovire de stat este****;* ***o lovire de stat*** *executată de paraziți în contra elementelor producătoare și cu rădăcini în această țară;* ***o lovire*** *făcută în interesul străinilor, cari se vor bucura văzându-ne de-a pururea* ***condamnați a fi conduși de Simulești, Chirițopoli și Cercheji****;* ***o lovire de stat în care Caradaua comună și Seruriul comun va domni*** *de mână cu Ilie Țepeluș și Ion Pelin;* ***o lovire de stat*** *impertinentă în jos, umilită și lingușitoare în sus,* ***lovirea de stat*** *a ciocoiniciei speculante și invidioase în contra tuturor elementelor libere și producătoare ale acestei țări.*" (Eminescu XIII: 294);

Departe de a fi epuizat bogăția de secvențe în care numelor de persoane li se atribuie roluri retorice și stilistice dintre cele mai variate, admonestare, caricaturizare, (dis)creditare, ridiculizare, exemplificare, ilustrare etc., roluri ce pot fi, la rigoare, circumscrise fie retoricii laudei și blamului, fie celorlalte genuri tradiționale (deliberativ și judiciar), este important să notăm că Eminescu imprimă onomasticii și o evidentă simbolistică etnică: „***Basarabii, Floreștii, Bălenii, Filipeștii, Balșeștii, Cănteștii, oameni*** *care au botezat piscurile cele mai înalte ale Carpaților cu numele lor nu sunt familii istorice; (...)* ***Meritele și dreptul istoric sunt***

ale lui Zevzecopol şi Pehlivanoglu, noii veniţi*. *D-nul Zevzecopol s-a bătut la Valea Albă, d-nul Pehlivanoglu la Rovine şi d-nul Pherekydis la Obertin*. *Daca se va cerceta bine, se va afla că, la adecă, d. Giani a fost duce de Făgăraş, d. Carada pârcălab de Hotin şi d. C. A. Rosetti vornic de Suceavă. Sunt pline cronicele noastre cu* ***numele ilustre ale Zevzecopolilor de tot soiul *şi bătrânul Costin de la Costâna nu ştie cum să le ridice meritele mai sus!*" (Eminescu XII: 284).

Fragmentul oglindește tripticul CARACTERIZARE - NUME DE PERSOANĂ - CLASĂ/TIP. Numele puse în lumină pozitivă accentuează apartenența la model („*Basarabii, Floreştii, Bălenii, Filipeştii, Balşeştii, Cănteştii*" sunt „*oameni*" cu merite și drepturi istorice), în vreme ce numele puse în lumină negativă devin, prin mijlocirea antifrazei, reflectări ale antimodelului („*d-nul Pherekydis*", „*d. Giani*", „*d. Carada*", „*d. C. A. Rosetti*" aparțin unei categorii marginale, „*noii veniţi*" „*de tot soiul*", fiind așadar lipsiți de merite și drepturi istorice). Satirizarea plenară a străinului, înfățișat ca venetic rapace, crud și interesat, este realizată prin punerea în circulație a unor creații onomastice sugestive (*Zevzecopol* și *Pehlivanoglu*), în care gazetarul contopește cele trei valori simbolice dominante asociate îndeobște numelor de persoană în publicistica sa: *etică*, *ideologică* și *etnică*.

Aceste trei valori simbolice ale numelor corespund, în linii generale, elementelor tripticului prin care se realizează deformările onomastice. Prin simplificare, am putea afirma că elementele de caracterizare intră adesea în joncțiune cu simbolistica de ordin moral atribuită numelor, numele în sine sunt corelate cu o simbolistică de factură etnică, iar clasa/ tipul reprezentat de nume este asociată cu o ideologie politică.

„Invariantele" rezultate din aceste desfășurări retorice și stilistice complicate sunt puse în antiteză. Un „*Mircea*", „*un Ștefan*", „*Basarabii, Floreştii, Bălenii*"etc. sau unii din reprezentanții conservatorilor sunt personaje pozitive, eroi. Prototipul acestor personaje este de tip pozitiv:

moral, bun român, apărător al binelui. Prin contrast, „*un Serurie*", „*un Pătărlăgeanu*" sau „*Pherekyzii*", „*Caradalele*" sunt personaje negative, făcători de rele. Schema de construcţie a acestor caractere tenebroase include trăsături negative amplu marcate stilistic: imoral, străin de neam, agent al răului. Nu o dată, Eminescu, aidoma marilor pictori ai luminii și întunericului, conferă consistență dramatică personajelor sale. Uneori, polarizarea dintre cele două categorii de figuri dramatizate este atât de intensă încât eroii ne apar ca plasați în lumea vechilor legende și povești românești, iar personajele negative par decupate din satira balcanică: „*Dar oare ce e de zis pentru o țară în care pe oameni îi cheamă **Bucur, Bodea, Codrea şi Florea, Păun şi Catalin, Terinte şi Pârvul, Ursu şi Balaur, Lupu şi Bărcan** și unde pe clasele superpuse le cheamă **Pehlivanidis** și **Zevzocopol**, unde din grec dai în bulgar și din bulgar în grec ?*" (Eminescu XIII: 158).

În publicistica eminesciană deformarea onomastică este prelucrată în orizontul limitei dintre real și ficțional și nu este mai puțin adevărat că gazetarul plăsmuiește nume potrivite cu firea personajelor sale având ca suport resursele expresive ale limbii populare și unele modele literare. Din acest punct de vedere, creațiile onomastice formate pe bază de structuri idiomatice au o mare plasticitate. Personaje precum *Coate-goale*, *Zgârie-hârtie*[18], *Fluieră-vânt*, *Împușcă-n-lună*[19] întregesc galeria de embleme onomastice deschisă de *Pehlivanidis* și *Zevzecopol* și demonstrează că

[18] „*Un stat guvernat de **Coate goale** și **Zgârie – hârtie** e însă un stat pierdut. Cinic, meschin vânător de cumul şi câştig, ilicit înlăuntru, slugarnic în afară, acest element al unei biurocrații inepte, ignorante și comune este nu numai rămășița, dar totodată matca în care se puieşte cea mai stângace din toate formele de guvernământ: absolutismul.*" (Eminescu XIII: 294).

[19] „*În capul lui **Fluieră – vânt** și-a lui **Împușcă 'n – lună** ideile socialiste nu înseamnă decât solicitare de pensii reversibile ori de posturi, în capetele țăranilor însă ele ar căpăta o însemnătate atât de gravă încât urmările nu sunt de prevăzut.*" (Eminescu XIII: 115).

scriitorul a meditat asupra potențialului imagistic al acestor creații din moment ce ele sunt păstrate în bruioanele din manuscrise[20].

În acord cu exemplele și observațiile de mai sus se poate susține că Eminescu recurge în publicistica sa la două matrice de deformare onomastică. În primul tipar se încadrează deformările unor nume de persoană reale, iar cel de-al doilea cuprinde numele create de scriitor, după modele literare și lingvistice de largă circulație.

O astfel de clasificare se potrivește și poreclelor la care gazetarul recurge. Avem, pe de o parte, poreclele și supranumele, puține de altfel, preluate de Eminescu din cotidian și, pe de altă parte, avem foarte multele creații onomastice plăsmuite de imaginația poetului, iar acestea din urmă sunt fie de inspirație livrescă, fie dezvoltate în acord cu spiritul culturii populare. În versificările de atelier din care s-a cristalizat *Scrisorea III* facem cunoștință cu unele din figurile predilecte ale satirei eminesciene, C. A. Rosetti (*Berlicoco*[21]), Ion Brătianu (*Firfiric*), V. A. Urechia (*Pseudo-Ureche*): „*Pe toți îi lasă, muză, îi svârle cât acolo/ Pe Mircea și Vintilă, pe* ***El Berlicoco****/ Nu pierd măcar o vorbă, cuvântul nu mi-1 pun/ Cu cioara cea pârlită ca fundul de ceaun/ Ce minte['n] or ce ziuă, şezând pe Telegraf/*

---

[20] „*Ce bine se aşezase firma* ***Zevzecopulos*** *și* ***Pehlivanidis*** *pe aristocratizare ! Luase aere de duci, de conți, de baroni. Chelnerii din Viena nu mai știau ce titluri pompoase să le dea văzându-i încărcați cu fel de fel obiecte de tinichegerie*." (Eminescu XII: 488).

[21] Bacalbașa (1927/I: 100) oferă amănunte asupra originii poreclelor atribuite celor doi fruntași liberali: „(…) ***Rosetti era tot Berlicoco iar Ion Brătianu tot Firfiric***. *Aceste două porecle zugrăveau pe vremuri pe scamatorul ca și pe omul flușturatec. C. A. Rosetti era socotit ca fiind inspiratorul lui Brătianu, ca geniul rău al dualității, ca omul cu resurse și cu tot felul de manopere neleale. De aceea fusese poreclit* ***Berlicoco după numele unui scamator care trecuse prin București***. *Ion Brătianu trecea, pe atunci, drept instrumentul, drept o jucărie în mâna lui Rosetti. Oratoria lui, impetuoasă și declamatoria epocei, îl prezentau oamenilor gravi ca pe un ușuratec; de aci porecla Firfiric.* ***Firfirica era o monedă de argint de jumătate sfanț, iar altă firfirică avea o valoare și mai mică. Ion Brătianu, care era și mic de statură, era privit ca un fel de nimic. Un firfiric***."

*Aceştia [î]nainte-ţi o, Popovici, sunt praf.// Şi nici [în] minte-mi vine, ca vorba să mi-o stric/ Spunând cum s'aranjează bărbosul **Firfiric**/ Oricât cu amintirea-mi o caut ş'o culeg/ Erou mai bun ca tine eu nu pot să-mi aleg.../ Deci repede ţigara în foc şi la birou/ Tu **Popovici Ureche** - rămâi al meu erou.*" (Eminescu II: 249).

Scriitorul recurge extrem de rar la poreclele date unor personalităţi ale vieţii publice de către contemporani, dar foloseşte un inventar luxuriant de epitete, parifraze, formule de caracterizare, supranume şi porecle create de el. În chip ironic, Ion Brătianu este, uneori, supranumit *Vizirul*[22] şi *Cancelarul*[23]. Lui C. A. Rosetti îi sunt atribuite foarte multe epitete sarcastice de circumstanţă şi supranume mai mult sau mai puţin ocazionale, ca *Sf. Mare Prooroc*[24] sau *Odiseu*[25],

---

[22] „*După cum se ştie organul d-lui Brătianu, în numărul său de alaltăieri, anunţînd retragerea cabinetului, căuta să demonstreze că sistema ministerelor flotante este foarte constituţională din momentul ce **Vizirul** este statornic*." (Eminescu XI: 126)

[23] „***Cancelarul** s-a întors. Partizanii, îngrijiţi, îl încunjură, i se uită în ochi, îi analizează mersul daca e agitat sau ticnit, îl urmăresc cu cine vorbeşte, cui îi întinde mîna cea dreaptă, cui cea stîngă, daca înfăţişarea sa este veselă sau mîhnită, c-un cuvînt, ca de la un adevărat oracol din Delphi, toţi aşteaptă destinele lor din gura ilustrului augur*." (Eminescu XI: 89).

[24] „*Mai mulţi reprezentanţi ai acestei noua puteri europene, mai mulţi soli ai vitezei, iubitoarei de adevăr, lealei si generoasei naţii izraelite petrec la Bucureşti, mirabile dictu, nu în arest corecţional pentru escrocherie, nici în detenţiune pentru vagabondaj, ci gură-n gură cu **Sf. Marele Prooroc C. A. Rosetti**, pentru a pune la cale fericirea ţării româneşti, ameninţînd cu intervenţiunea, avînd depline puteri de a cumpăra voturi în Adunări de va fi necesitate şi de a se-nţelege asupra gheşeftului, mai dînd unul, mai lăsînd cellalt*." (Eminescu X: 267).

[25] „***Căpetenia partidului liberal, d. C.A. Rosetti, ca Odiseu cel mult meşteşugareţ**, rătăceşte departe de Itaca cea înconjurată de valuri, de patria sa iubită, multe cetăţi de oameni şi multe datini deprinde, chibzuind să-şi mîntuie sufletul şi pe tovarăşi, cum ar zice bătrînul Homer. Dar toate silinţele sale sînt zădarnice, căci pe cînd meşteşugareţul grec din anticitate lua lumea înainte cu poveşti, **Odiseu cel modern** întîlneşte în cale-i o lume care-i cunoaşte patria sa mai bine decât el însuşi*." (Eminescu X: 203).

iar altor figuri publice, cum ar fi P. Grădişteanu[26] sau V. A. Urechia[27], Eminescu le creează portrete cu evidente tuşe pamfletare.

Această dramatizare a scrisului gazetăresc prin construirea de caractere ale căror portretizări se sprijină şi pe caracterizarea prin nume sugerează că în publicistica lui Eminescu sinteza de elemente populare şi culte a contribuit la crearea unor tipare satirice şi parodice inconfundabile şi a unui stil publicistic original. Înscrisă în tradiţia modelelor retorice şi expresive ale vremii, dar depăşind clişeele epocii, gazetăria eminesciană proiectează adesea lumea realului în zenitul literaturii.

*

În perioada contemporană deformarea numelor de persoane a suscitat interesul oamenilor de ştiinţă[28]. Pe fondul dezvoltării libertăţilor de expresie şi de exprimare, practicate, nu o dată în chip excesiv în mass-media şi în alte forme şi genuri de discurs public

---

[26] „*Există un biet om nenorocit aici în Bucureşti pe care o soartă nemiloasă, hărăzindu-i un cap de mărimea unei măciulii de mac şi un trup închircit şi ridicol, 1-au zvîrlit totuşi pe scîndurile scenei, ba încă i-au mai inspirat şi nenorocita predilecţie nu pentru farse de genul paiaţelor, ci pentru tragedie înaltă, încât vizitarea teatrului e totdauna primejduită de către acest creştin.*

Numele proverbial a acestui geniu ciudat în felul său e Crăcănel. Dacă se dă vro tragedie şi joacă şi el vrun rol, publicul se prăpădeşte toată seara de rîs de interpretarea ciudată pe care Crăcănel o dă rolului său tragic; daca se dă vro comedie, publicul plînge de interpretarea, vrednică de comizeraţiune a rolelor sale comice.

Ei bine, ***Crăcănelul Parlamentului e d. Petre Grădişteanu****.*" (Eminescu X: 269).

[27] „*Toată lumea ghiceşte că nu poate fi vorba decât despre* ***d. Pseudo-Urechia****.*

Singura mîngîiare ce ne mai rămîne e că acest domn n-a sfeterisit exact numele boierului moldovenesc care se iscălea Ureki, ci a adăogat la trupina cuvîntului sufixul -i-a (Urechia), foarte semnificativ pentru strigătele metamorfozatului rege Midas." (Eminescu X: 160).

[28] Pot fi consultate cu folos lucrări precum Cesereanu 2003, Dumistrăcel 1995, Zafiu 2001, Zafiu 2007.

românesc, fenomenul deformării numelui reflectă întoarcerea la *oralitatea* populară, ale cărei irizații discursive și textuale pot fi cu ușurință descoperite în discursul public actual.

Pluralitatea unghiurilor din care a fost descrisă agresarea numelui arată că o asemenea practică are specificitate lingvistică, întrucât pune în lumină posibilitățile de numire ale unei limbi istorice, și culturală, deoarece relevă împrejurările care împiedică sau favorizează circulația numelor și condițiile în care un nume reflectă realitățile ce stau la baza numirii. Un fenomen atât de cuprinzător poate fi evaluat cu mijloacele general-descriptive ale antropologiei[29] sau, în chip specializat, cu cele ale unor științe diverse: etnolingvistică, psiholingvistică, retorică, stilistică, pragmatică.

În manifestările ei abuzive, deformarea numelui poate primi explicații diferite în condițiile în care descrierea fenomenului se realizează în acord cu realități mereu variind de la o epocă la alta[30]. Considerând că mijloacele de agresiune onomastică întrebuințate de vorbitori servesc pentru a exprima opinii, judecăți sau atitudini (negative, de obicei) față de persoana al cărei nume este atacat, trebuie remarcat că *atacul asupra numelui* reprezintă doar una din *tehnicile de atac la persoană* și face parte dintr-un complex de procedee care au ca finalitate desconsiderarea cuiva: 1. ridiculizarea înfățișării fizice; 2. atribuirea de porecle și/ sau supranume înjositoare; 3. defăimarea prin

---

[29] Pentru Lévi-Strauss (1978: 83), *a abuza de limbaj* este o deprindere nespecifică așa-ziselor culturi primitive, dominate de prescripții și interdicții comunicative situate la polul opus atitudinii față de limbaj a omului modern, pentru care „*orice pretext este bun pentru a ne exprima, a întreba, a comenta...*". Locvacitatea, „*lipsa de moderație*" în întrebuințarea cuvântului ar fi evidența simbolică care impune o graniță imaginară între omul arhaic și cel modern.

[30] Este știut că în societatea tradițională românească se întâlnește credința că numele este profund legat de purtător, un act magic îndreptat asupra numelui putând afecta integritatea fizică și / sau spirituală a posesorului. Rămâne de stabilit în ce măsură și cu ce mijloace interpretative s-ar putea arăta că asemenea credințe animă și în prezent energiile locuționare, ilocuționare și perlocuționare ale vorbitorilor.

insultare; 4. denigrarea valorilor individuale ori discreditarea credințelor cuiva; 5. ofensele aduse inteligenței sau conduitei individuale; 6. violarea dreptului la intimitate; 7. umilirea membrilor familiei şi a celor din cercul de rude ori de apropiați; 8. colportarea de zvonuri; 9. minciuna; 10. dezinformarea etc. Recursul la aceste mijloace de atac la persoană pune în lumină existența, amploarea şi impactul strategiilor discursive şi de acțiune prin care se urmăreşte calomnierea, compromiterea sau înjosirea cuiva.

Din perspectivă retorică, aceste tehnici de agresiune se concretizează, dar nu în toate situațiile de comunicare, în realizări retorice de tipul *argumentum ad hominem*, dacă formularea sau respingerea unei teze evită recursul la dovezi dând, în schimb, prilej unuia dintre protagoniştii actului lingvistic să declanşeze atacul la persoană. De exemplu, în argumentarea tezei că anumite segmente ale presei româneşti manipulează opinia publică, un gazetar poate recurge la un complex de tehnici de agresare, pentru a supralicita solidarizarea cititorului cu punctul de vedere exprimat: „*În rest, diversiunea mediatică pusă la cale de **felicși-motani**, **vadimaci** și **prostănaci** continuă*”[31] (Victor Lungu, „Ce nu văd în drum spre aeroport ?”, *Monitorul de Cluj*, 23.03.2007). Se observă că, în acest context, agresarea numelui, prin derivare cu sufix şi prin actualizarea opoziției de număr (*vadimaci*) precum şi recursul la porecle şi supranume peiorative (*felicși-motani*, *prostănaci*) generează, în planul textului, manifestarea unor trăsături expresive, oralitatea şi ironia. În alte contexte, agresarea numelui reflectă acțiunea funcției ludice. Comicul de limbaj generat prin deformarea numelui sprijină şi devine ornament lexical al tezei că manipularea se realizează prin intermediul unor emisiuni de televiziune: „*Oare **băsescologii** și **băsescofilii** nu lucrează deja intens pentru acest proiect? Studiez **băsescologic** acest aspect și cred că o să se*

---

[31] Exemplele extrase din publicațiile in format electronic şi opiniile exprimate pe diverse pagini de internet sunt transcrise ca atare, fără corecturi.

*implemeteze o tactică de **băsesculare**. Mai exact, cred că se urmărește **băsescărirea** romanului telespectator chiar în ziua congresului PNL. Eu zic să nu se joace prea mult cu **băsescoiala** asta*” (lilick-auftakt.blogspot.com, 25.02.2010).

Din perspectivă pragmatică, tehnicile de atac la persoană se concretizează în acte şi secvenţe discursive (face threatening acts – FTAs, Brown/Levinson 2004) ce trebuie descrise prin raportare la *principiul politeţii*. De regulă, agresarea prenumelui este convergentă, ca tehnică de atac, cu alte procedee de reliefare a *acumulării* (paralelism sintactic, apoziţie – Fontanier 1977: 267, Grupul µ 1974: 108-12), mecanism (macro)discursiv prin care se dezvoltă *invectiva*: „*Căci pentru preşedintele mult iubit, pentru dragul conducător, pentru Regele-Soare al pedeleilor, pentru cel căruia însuşi astrul zilei îi dă onorul şi se reflectă fericit în locul de unde a dispărut o vestită şuviţă, **pentru Trăienel - flotă-dispărută, pentru Trăienică - ne-luptătorul cu criza, pentru Zeus de la Cotroceni**, criza nu există*!” (Vasile Popeangă, PSD, Şedinţa Camerei Deputaţilor, 14.12.2010).

Atacul atinge grad maxim de intensitate prin recursul la poreclă (*Zeus de la Cotroceni*), paralelismul sintactic favorizând mutaţia de la funcţia publică pe care o deţine persoana-obiect al discursului la ridiculizarea fizionomiei şi numelui individului. Prin urmare, dezvoltarea stilistică [ANTIFRAZĂ: *pentru preşedintele mult iubit*] → [PORTRETIZARE IRONICĂ: *pentru cel căruia însuşi astrul zilei îi dă onorul şi se reflectă fericit în locul de unde a dispărut o vestită şuviţă*] → [DEFORMARE ANTROPONIMICĂ: pentru *Trăienel* - flotă-dispărută, pentru *Trăienică* - ne-luptătorul cu criza] → [PORECLĂ: pentru *Zeus* de la Cotroceni] reflectă translaţia de la ironizarea lipsei de competenţă în raport cu funcţia publică pe care o deţine o anumită persoană (tehnică discursivă uzitată în discursul politic românesc şi nu numai), la atacuri, implicite mai întâi, explicite mai apoi, asupra înfăţişării şi numelui individului (tehnică discursivă abuzivă, calomnioasă). Lipsa de politeţe discursivă, concretizată în ridiculizarea aspectului fizic al persoanei şi a numelui pe care aceasta îl poartă, este evidentă. De fapt, creatorul

acestui act discursiv își propune de la început să fie nepoliticos. În conjuncție cu porecla și cu celelalte mecanisme de atac la persoană, diminutivele peiorative intră într-o serie endocentrică[32] prin care se dezvoltă, în plan imagistic, o caricatură în care se poate descoperi cu ușurință șablonul dictatorului autoritar, corupt și capricios, lipsit de maturitate.

Din perspectivă stilistică, agresarea numelui trebuie descrisă ca expresie a unei atitudini (Vianu 1968: 35-40) față de ceea ce se comunică. Cel mai adesea, atacul asupra numelui se declanșează ca reacție față de felul de a fi, spusele, credințele, valorile sau acțiunile cuiva, fie ele reale sau prepuse. În enunțul „*Doar așa îmi explic ultima găselniță a fostului viitor etalon al politicii românești*, «***bocul***»" (Horea-Dorin Uioreanu, PNL, Ședința Camerei Deputaților, 7.09.2010), transformarea numelui de persoană în nume comun[33] („comunizarea numelui propriu", Câmpeanu

---

[32] Prin *serie endocentrică*, Grupul μ, (*Retorică*, 144) denumește o construcție semantică în care „*fiecare termen al seriei derivă din precedentul prin adiționarea uneia sau mai multe seme sau determinări și reflectă o nouă alegere făcută prin posibilitățile echivalente la acest nivel*". În fragmentul de discurs parlamentar citat se observă existența a două serii endocentrice. Prima serie, de natură semnificativ-denominativă, întemeiată pe translația *președinte* + determinant / determinant + *conducător* / *Regele-soare* + determinant, o „activează" pe cea de-a doua, de natură indicativ-onomastică, întemeiată pe dezvoltarea *Trăienel* + determinant / *Trăienică* + determinant / *Zeus* + determinant. Pentru detalii privind construcțiile endocentrice, a se vedea Bloomfield 1973: 194-197, Bidu-Vrănceanu et al. 2001: 195, Ciompec 1985: 58-70.

[33] Un alt exemplu, mult mai violent, în care transformarea numelui propriu în nume comun — prin actualizarea unor opoziții nespecifice substantivului propriu, dar caracteristice substantivului comun (opoziția de număr, în speță) — este subordonată forței silogismului, demonstrează dezechilibrul discursiv dintre *logos* și *pathos*: „*Proiecția legislativă a sistemului unitar al pensiilor, susținută de* ***clica bocilor*** *care guvernează România, sfidează principiile de drept, logica și cetățenii.* ***Legea asta este un excrement portocaliu, cu sânge roșu, care pute chiar mai rău decât legea unică a salarizării***" (Ion Stan, PSD, Ședința Camerei Deputaților, 2.03.2010). Într-un alt exemplu de declarație politică, actualizarea opoziției de număr transformă numele de persoană în „etichete" ale unor tipuri de agenți cu acțiune distructivă: „*Cred că nimeni*

1975: 132), este, deopotrivă, procedeul discursiv prin care emițătorul își manifestă nemulțumirea față de o decizie sau acțiune politică și mecanismul lingual prin care se încearcă impunerea discreditării, receptorul fiind „dirijat” să înțeleagă că „unitatea de măsură” a lipsei de pricepere administrativ-politică este „*bocul*”.

Considerațiile de mai sus permit interpretarea deformării onomastice ca fenomen discursiv cu rol evaluativ, ca proces prin care procedeele de agresare a numelui de persoană înlesnesc „mutarea” numelui din clasa stilistică a mărcilor de individualizare în clasa mărcilor de caracterizare.

Agresarea antroponimică are numeroase trăsături comune cu *atribuirea de porecle*[34]. În calitate de „*paranume*” (Kis 1976: 127-142) poreclele sunt semne lingvistice motivate caracterizate de „*semioză deschisă*”, adică de sensibilitate față de „*contextul situațional*”. Spre deosebire de numele-bază, ale căror trăsături lingvistice esențiale sunt caracterul convențional (numele de familie se moștenește, prenumele se dobândește) și caracterul indicativ (numele desemnează un posesor), numele deformate au adesea caracter motivat și caracter semnificativ (numele devine purtător de valori contextuale). Pentru a verifica validitatea acestei observații analiza pune accent pe două aspecte: resursele deformării onomastice și tehnicile de agresare a numelor.

Între mijloacele lingvistice prin care se realizează deformarea numelui, cel mai uzitat este *derivarea*. Pot fi incluse în această categorie trei varietăți (subspecii) de elemente care se deosebesc unele de altele nu prin mecanismul prin care iau naștere, fiindcă acesta este comun, ci

---

nu se va mai mira dacă, peste câteva zile, ***Bocii, Vlădeștii*** *sau* ***Șeitanii*** *vor veni să ne spună că impozitează aerul, lumina soarelui, mersul pe jos sau cu bicicleta, plimbările în parc cu nepoții sau, poate, întunericul din case.*” (Iuliu Nosa, PSD Ședința Camerei Deputaților, 23.02.2010).

[34] Amintim doar două studii interesante privind pertinența pragmastilistică a poreclelor, materialul faptic fiind alcătuit din caracterizările onomastice ale copiilor (Goran 1982, 1987).

prin relevanța lor pragmastilistică, adică în funcție de intensitatea emfatică şi expresivă a creației cu pricina în raport cu altele dezvoltate pe baza aceluiaşi procedeu formativ. Pe baza acestui criteriu pot fi distinse: a) creații realizate prin derivare cu sufixe, b) creații diminutivale şi augmentative şi c) creații cu derivative antroponimice.

Un alt mijloc formativ, *compunerea*, permite a) apariția unor creațiile exotice cu afixoide savante şi b) dezvoltarea unor serii de compuse efemere iar procedeul numit *trunchiere* determină punerea în circulație de *hipocoristice peiorative*.

Derivarea este procedeul la care s-a recurs cel mai des în formarea numelor de persoană româneşti. Procedeul pune în lumină faptul că nu toate particulele derivative sunt la fel de potrivite pentru a se uni cu o bază spre a alcătui un nume, aspect subliniat, între alții, de Graur (1965: 110).

a) *Derivarea cu sufixe* demonstrează că baza-nume de persoană se poate uni numai cu anumite clase de afixe, cele mai compatibile fiind sufixele *substantivale*, *adjectivale* şi *verbale*[35]. Explicația acestei restricții distributive este că particula derivativă se solidarizează cu baza-nume de persoană numai în măsura în care aglutinarea celor două unități favorizează apariția de termeni ale căror semnificații stau în legătură cu spusele, comportamentele şi acțiunile persoanei al cărei nume este supus deformării. Sufixele substantivale cu cel mai ridicat randament formativ sunt –(*i*)*adă*, -*eală*, -*ism*, şi -*isme*.

Sufixul –(*i*)*adă*, la modă la începutul anilor ’90 (Uritescu 1993: 68:73), impune bazei trăsătura semantică ‘(rezultat al unui) eveniment de anvergură’. Succesul derivării cu acest sufix rezidă în capacitatea derivativului de a transforma baza de derivare în simbol denominativ al

[35] Pietreanu (1982: 261-274) analizează determinantele onomastice –*ism*, -*an*, -*iza* arătând că ele sunt conotate pozitiv în limbajul ştiințelor umaniste. Goga (1987: 29-38) descrie mai multe derivate verbale cu bază antroponimică concluzionând că acestea au proprietatea de a include în sfera lor semantică denotații şi conotații legate de identitatea purtătorului numelui.

unui eveniment, al unei producţii culturale, prin actualizarea contextuală a ceea ce Bally (1951/I: 204) numeşte „efecte de evocare" etc. Creaţii de tipul *Daciada* (ansamblu naţional de întreceri sportive din perioada comunistă), *Spartachiada* (concurs sportiv anual între elevii liceelor militare), formate de la nume proprii (Dacia, Spartacus), au fost continuate de creaţii având la bază nume comune emblematice pentru realităţile democratice postdecembriste: *complotiadă*, *huliganiadă*, *mineriadă*, *victimiadă* (Uritescu 1993: 69-70) etc. Randamentul lexical-formativ al sufixului a rămas ridicat prin unirea cu o bază de derivare reprezentată de un nume de persoană. În timp, s-au schimbat doar „eroii" care au inspirat dezvoltarea deformărilor onomastice, dar procedeul şi-a păstrat vigoarea stilistică: *Băsesciadă* < Băsescu; *Bocăniada*[36] < Boc; *Iliesciada*[37] < Iliescu; *Năstăsiadă* < Năstase; *Tăriceniada*[38] < Tăriceanu ; *Vadimiadă* < Vadim etc. Unirea sufixului –*(i)adă* cu un nume de persoană scoate în evidenţă forţa expresivă, ironică, a cumului de astfel de derivative, după cum se poate observa din secvenţa următoare, în care autorul problematizează chiar valoarea conotativă ce se pot atribui sufixului: „*Săptămâna trecută a fost demarată în forţă o amplă operaţiune politică. Se cheamă **Ritziada**. Săptămâna aceasta a început o altă operaţiune politică, tot în forţă. Se cheamă **Nemirschiada**. Probabil că vor mai urma şi alte operaţiuni de acest gen, stil isterie generală, spectacol jalnic intitulate în diverse feluri. Or să mai urmeze probabil şi o **Udriadă**, şi o **Videniadă**, şi-o **Berceniadă**, şi-o **Blaghiadă** şi-o **Geoniadă**, şi-o **Niţiadă**, şi-o **Nicaiadă**, şi-o mai ce vreţi dumneavoastră. Tonul a fost dat, bineînţeles de **Sterlinghiadă**. Ce înseamnă o «iadă» şi cui foloseşte? O «iadă» înseamnă o mediatizare excesivă a unui singur caz de corupţie sau de pretinsă corupţie, aşa cum a fost cazul Sterling, mergându-se pe isterizarea maselor*" (opiniicetatenesti.com, 30.06.2009).

---

[36] Titlul unui articol din *Săptămâna financiară*, 28.05.2010.

[37] „***Mineriada** iese şi denunţă **Iliesciada***", *Cotidianul*, 15.06.2005.

[38] Titlul unui articol din *Evenimentul zilei*, 24.05.2006.

Sufixul *–eală* poate impune bazei de derivare mai multe valori semantice (Pascu 1916: 233-236), compatibilă cu baza de derivare nume de persoană fiind ‘asemănarea’: *antonescealǎ* < Antonescu; *bǎsealǎ* < Bǎs[escu]; *bǎsescealǎ* < Bǎsescu; *ceauşescealǎ* < Ceauşescu; *iliescealǎ* < Iliescu etc. Ocazional, baza de derivare îşi are originea într-un nume de persoană, iar în acest caz sufixul *–eală* actualizează valoarea semantică (‘acțiune’): de la numele propriu *Boc* s-a format verbul *a bocǎni* (‘a face ca Boc’) şi substantivul *bocǎnealǎ*. Atacul ironic asupra numelor politicienilor[39] este extins şi asupra altor nume cu notorietate din spațiul public românesc: sportivi (*pițurcealǎ* < Pițurcǎ); starlete de televiziune (*columbealǎ* < Columbița < Columbeanu); zone mondene (*dorobǎnțealǎ* < Dorobanți).

Sufixul neologic *-ism* (Pascu 1916: 412) orientează baza de derivare, nume comun sau propriu, să exprime valoarea semantică ‘orientare teoretică sau practică, în acord cu realitatea denumită’. Există două categorii de baze de derivare cu care sufixul este compatibil: numele de persoană, ca atare: *marxism* < Marx sau un adjectiv cu originea într-un nume de persoană: Eminescu > eminescian > *eminescianism* (Pietreanu 1976: 269). În prima categorie pot fi incluse creații lexicale purtătoare de conotații negative, precum *bǎsism*[40] < Bǎs[escu]; *bocism* < Boc; *nǎstǎsism* < Nǎstase; *udrism* < Udrea; *oprism* < Opr[escu]. Din cea de-a doua categorie fac parte termeni conotați

---

[39] În exemplul „*Nu îmi place Traian Băsescu și nu apreciez toată* ***ritzi pitziala*** *și* : 68:73 *de pe lângă el.*” (Stefan Abageru, 10.11.2009, ciutacu.ro), agresiunea antroponimică *ritzi pitziala* rezultă, probabil, prin contaminare: denumirea jocului „X și 0”, *riți-piți*, „se sudează” cu numele de familie *Ridzi*. Formarea poreclei *Riți-Piți* (sau *Ritzi-Pitzi*) de la numele de familie este favorizată de atracția paronimică dintre cele două embleme onomastice. Pe de altă parte, *paranumele* poate fi interpretat ca asociere a numelui Ridzi cu un determinant, *piți*, rezultat din trunchierea cuvântului argotic *pițipoancă*.

[40] „*situatia este spre bine, totul este demolat prin tranziție, prin* ***băsism, udrism, oprism***” (anonim, 17.10.2010, pesurse.ro).

peiorativ cum ar fi *antonescianism*, *băsescianism*, *iliescianism* etc. Cele două modele derivative coexistă[41].

Tot substantive se formează şi cu sufixul –*isme*, însă modelul derivativ nu ar trebui confundat cu cel dezvoltat prin sufixul –*ism*, pentru că îşi are originea în creații lexicale din limba engleză, de tipul *bushisms*, *blairisms*, *clintonisms*, termeni care denumesc exprimările bizare sau greşelile de exprimare nostime ale unor politicieni din lumea anglo-americană. Sub presiunea modelului în –*isms* s-au dezvoltat în limba română calcuri cu sufixul –*isme*. Sufixul impune bazei de derivare o valoare semantică identică celei exprimate de termenii englezeşti, 'manieră discursivă (comică) a lui X' - în care X este persoana publică ale cărei slăbiciuni discursive sunt ridiculizate prin respectivele calificative substantivale. Numărul acestor creații lexicale este mare şi indică autorul scăpărilor discursive[42], derivarea nefiind restrânsă doar la nume de politicieni, ci este extinsă la porecle, trunchieri și abrevieri onomastice: *bahmuțisme* < Bahmuț[eanu]; *becalisme* < Becali; *bergodisme* < Bergodi; *borcisme* < Borcea; *columbenisme* < Columbeanu; *coposisme* < Copos; *dolănisme* < Dolănescu; *ebaisme* < EBA < E[lena] Bă[sescu]; *funarisme* (var. *funărisme*) < Funar; *hagisme* (var. *hăgisme*) < Hagi; *iliescisme* < Iliescu; *miticisme*[43] < Mitică [Dragomir]; *pițurcisme* < Pițurcă; *prigonisme* < Prigoană; *prostănăcisme* < *Prostănacul* [poreclă dată lui Mircea Geoană]; *vadimisme* < Vadim; *vanghelisme* < Vanghelie; *zăvorănisme* < Zăvoranu etc. Ocazional, pot fi

---

[41] „***Băsescianism*, *pontism*, *antonescianism***, *tembelism*", *România liberă*, 25.02.2010.

[42] „***Hrebenciucisme*, *taricenisme*, *crinisme*** *si* ***orbanisme***" (Andradda, 02.02.2010, ziare.com).

[43] Termenul *miticisme* poate fi şi o reprezentare lexicală a spuselor lui Mitică, bucureşteanul prin excelență. Se poate lua în considerare, în sprijinul acestei interpretări, forma de plural *mitici*, cu sensul „bucureşteni". O altă creație ilustrativă pentru păcatul de a vorbi fără rost, mai ales în viața politică, este termenul *dâmbovițenisme* < Dâmbovița.

descoperite derivate cu baza nume comun sau verb: *mogulisme* < mogul; *manelisme* < manele; *smiorcăisme* < a (se) smiorcăi etc.

Cele mai uzitate *sufixe adjectivale* sunt *–ar*, *–iot* și *-ist*. Creațiile formate cu sufixul *–ar* indică asemănarea sau solidaritatea cu modelul valoric reprezentat de purtătorul numelui, ceea ce face ca adepții purtătorului să fie ridiculizați printr-un calificativ peiorativ format de la un antroponim: *băsescar* < Băsescu; *becalar* < Becali; *năstăsar* < Năstase; *vanghelar* < Vanghelie; *pițurcar* < Pițurcă etc.

Sufixul *–iot* indică apartenența, trăsătură semantică ce favorizează apariția unor termeni folosiți mai ales la plural[44], precum *băsesciot* < Băsescu; *becaliot* < Becali; *iliesciot* < Iliescu; *năstăsiot* < Năstase; *tariceniot* < Tăriceanu; *vadimiot* < Vadim; *vangheliot* < Vanghelie etc.

Sufixul *–ist* are un randament funcțional mai ridicat decât sufixul *–iot*, fapt explicabil prin aceea că *–ist* este utilizat în constituirea de denumiri ale partizanilor unui om politic sau ai unei grupări (Pascu 1916: 422): *băsist* < Băse[scu]; *bocist* < Boc; *crinist* < Crin [Antonescu]; *tăricenist* < Tăriceanu; *udrist* < Udrea etc. Derivatele cu sufixul *–ist* pot fi întrebuințate și ca substantive.

Derivatele create cu sufixul verbal *–iza* „*au valoare depreciativă*" (Pietreanu 1982: 268). În discursul public actual, baza antroponimică de derivare impune valoarea semantică 'asemănare', iar sufixul orientează această valoare în direcția de semnificare 'a preface ceva în acord cu viziunea lui X': *becaliza* < Becali; *berceniza* < Berceanu; *criniza* < Crin; *geoaniza* < Geoană etc. Vorbitorii se servesc frecvent de formele de infinitiv lung și cele de participiu ale verbelor formate cu bază nume de persoană.

b) Ca elemente constitutive ale tehnicii de agresare antroponimică, *creațiile diminutivale* și *augmentative* reliefează atât amploarea procesului

[44] Unele contexte ilustrează întrebuințarea substantivală a termenilor: „*ar face foarte bine romaniei ca aceasta adunatura de* ***hrebenciuci*** *si* ***mikispagari*** + ***nastasiotii*** *sa se dizolve si sa dispara pentru totdeauna*" (roxette, 09.07.2008, comentariul la articolul „*Iliescu: Demisiile din Cluj sunt o reacție corectă*", clujeanul.ro)

de numire cât şi atitudinea negativă faţă de purtătorul numelui. Spre deosebire de augmentative, care evidenţiază, prin sugestia impusă de sufixe, disproporţia stilistică între derivativ şi bază, diminutivele capătă expresivitate prin contrastul dintre creaţia lexicală folosită, în condiţii obişnuite, ca formă de alint şi contextul discursiv peiorativ în care termenul este utilizat, inducându-se astfel sugestia semantică de ‘micime’ sau de ‘infantilism’. Sufixarea diminutivală şi augmentativă afectează fie prenumele, fie numele, cu observaţia că formele diminutivale sunt mai bine reprezentate cantitativ decât cele augmentative. Nu am inclus aceste creaţii în clasa celorlalte derivate cu sufixe pentru că ele par a avea un statut funcţional şi expresiv distinct.

Sufixarea diminutivală a prenumelui este specifică registrului familiar, fiind, în principiu, incompatibilă cu registrul adresării formale, caracteristic pentru discursul publicistic şi politic: *Adelu* (Năstase), *Adiţă* (Videanu), *Crinişor*[45], *Crinuţ* (Antonescu), *Emiluţ* (Boc), *Lenuţa*[46] (Udrea), *Răducu*[47] (Berceanu), *Vasilică* (Blaga), *Victoraş* (Ponta); *Monicuţa* (Columbeanu) etc.

Sufixarea diminutivală a numelui de familie subliniază gradul sporit de intensitate a atacului, unele contexte demonstrând că forţa expresivă a diminutivelor este amplificată dacă baza de derivare este o creaţie hipocoristică[48]: (Adriana) *Bahmuţica*; (Radu) *Bercenelu*; (Emil) *Bocuşor*; (Monica) *Columbiţa/ Columbica*; (Adrian) *Năstăselu*; (Călin) [Popescu] *Tăricelu'*; (Elena) *Udrica*; (Adrian) *Videnică/Videnelu'* etc. Unele exemple

---

[45] „***Crinişor**, nu te-ai săturat să fii remorca lui **Victoraş** ?*” (Traian Tudorescu, 31.10.2010, giurgiu-news.ro).

[46] „***Lenuta** Udrea, **Raducu** Berceanu, **Sile** Blaga...toti astia sunt doar niste angajati ai nostri, ai poporului, platiti din taxele mele si ale tale*” (anonim, 19.05.2010, ziare.com).

[47] „*Cu alte cuvinte, pedeliştii ne-au luat de pe cap pe capii **Răducu, Adriean şi Vasilică** şi ne-au procopsit cu cvartetul Băsescu – Udrea – Boc - Anastase*” (Vasile Popeangă, PSD, Şedinţa Camerei Deputaţilor, 5.10.2010).

[48] „*De unde bani, daca **adita** i-a papat impreuna cu **taricelu'**, **vosganelu'**, **orbanelu'**, **vanghelu'**, **hrebenelu'**, **prostanelu'***” (domino63, 27.05.2010, economie.hotnews.ro).

demonstrează că diminutivarea poate fi amplificată şi de sugestii eufonice: *Ilenuța Băsescuța*[49], *Trăienelu Băselu*[50], *Adelu' Năstăselu'* etc.

Sufixarea augmentativă a prenumelui este sporadică, fiind înregistrate puține creații de acest tip, fapt ce legitimează considerația că acest tip de atac se produce mai cu seamă asupra numelor masculine terminate în consoană: *Crinoi* (Antonescu), *Trăienilă* (Băsescu) etc.

Sufixarea augmentativă a numelui de familie este la fel de rară ca şi agresarea augmentativă a prenumelui, fiind, de regulă, rezultatul unui izomorfism denominativ care implică concurența între numele de persoană şi un „paranume" ale cărui origini pot fi regăsite în alte realități ori producții socio-culturale: (Emil) *Bocănilă*[51] < Bocănilă, nume al unui iepuraş din filmul de desene animate *Bambi*; (Traian) *Băsescoiul*[52] < *broscoi* etc.

c) *Creațiile cu derivative de tip antroponimic* prezintă interes pragmatic şi stilistic pentru că pun în lumină procesul prin care numele de persoană îşi actualizează, în plan contextual, o funcție de simbolizare. Pot fi incluse în această subclasă agresările cu rol depreciativ sau umoristic care se dezvoltă prin suprimarea unor afixe din structura numelui şi adăugarea de derivative frecvent întîlnite în formarea prenumelor şi / sau numelor româneşti. Pascu (1916: 399) observă că sufixul de origine neogrecească *–ache* se foloseşte în limba română pentru a forma „*diminutive alintătoare*", mai ales prenume, dar

---

[49] „*In rest,* ***Ilenuta Basescuta*** *este jalnica*" (catwalk sau talk, 9.03.2008, comentariu la articolul „*Elena Băsescu, cuprinsă de emoții politice*", România liberă, 9.03.2008).

[50] „***Traienelu-Baselu****-Preaiubit-de-****Traienelu-Ungurelu***", (Costin Sandu, 2.03.2007, tru.blog.cotidianul.ro, reacție la articolul lui Traian Ungureanu, „*Oda lui Vasile Voiculescu*").

[51] „*Rămâne sporul de vechime, care se pare că nu a intrat încă în atenția Guvernului «****Bocănilă****», dar nu se ştie care va fi soarta acestuia*!" (Florin Țurcanu, PNL, Şedința Camerei Deputaților, 24.03.2009).

[52] „*Iaca scenariu mai strasnic:* ***Basescoiul*** *pistoneaza pentru parlament unicameral*" (Costin Sandu, 04.02.2010, cristianpreda.ro).

şi termeni peiorativi. Astfel, prenumele unor persoane publice, Crin (Antonescu), Emil (Boc), Liviu (Negoiţă), Silviu (Prigoană) ş.a., sunt adesea deformate cu ajutorul sufixului *–ache*, formele rezultate, *Crinache*, *Emilache*, *Livache*, *Silvache* fiind valorificate pentru a-i ridiculiza pe purtătorii prenumelor respective. Sufixul este frecvent ataşat şi numelor de familie[53], intensitatea ironiei fiind, de regulă, mai puternică.

Sufixul antroponimic *–escu*, prezent în structura multor nume de familie româneşti, este adăugat fie unor prenume (mai rar): *Crinescu* < Crin; *Trăienescu* < Traian etc., fie unor nume de familie, prin adăugarea sufixului sau prin înlocuirea afixului deja existent: *Boculescu* < Boc; *Bercenescu* < Berceanu; *Tăricenescu* < Tăriceanu; *Videnescu* < Videanu etc., fie prenumelui şi numelui de familie deopotrivă (foarte rar): *Adrienescu Năstăsescu*[54] < Adrian Năstase etc. Acest mecanism de agresare se observă şi în deformarea ocazională a numelor purtate de persoane de sex feminin, cu respectarea opoziţiei de gen, *-escu* (pentru masculin) - *-easca* (pentru feminin): *Udreasca*[55] < Udrea, şi are, în general, rolul de a întări neîncrederea ori dispreţul faţă de spusele, atitudinile sau faptele purtătorilor. Actualizarea opoziţiei de număr, -*esc*(*u*), pentru singular, *-eşti*, pentru plural, acompaniată mai mereu de scrierea cu literă mică a antroponimului, confirmă supoziţia că atacul

---

[53] „*Cum poti sa-i faci sa inteleaga pe* ***bocache, livache, udrache, bercenache, besescucache****, etc, ca nu sant buni de nimic*", kid, 25.01.2010, ziare.com (reacţie la articolul semnat de Livia Stroie, „*Monica Macovei: PD-L a înţeles că e nevoie de oameni competenţi*").

[54] „*Unde erau in Dec 1989 al de* ***Adrienescu Nastasescu****, al'de* ***Adrienescu Severinescu Bruckenesku*** *si toti profitorii "guvernescu" de mai tarziu*" (Tracanau, 04.08.2010, reacţie la articolul „*Marius Oprea promite un serial despre relaţia lui Băsescu cu Securitatea*", ziarero.antena3.ro).

[55] „*Are aceeasi scoala ca si* **udreasca**" (atent, 27.01.2011, reacţie la articolul semnat de Ovidiu Bărbulescu şi Alexandru Moise, „*Boagiu «a integrat» Norvegia în UE*", gandul.info).

asupra numelor reflectă considerarea persoanelor purtătoare ca „obiecte” ale comunicării verbale[56], prin „strămutarea” discursivă a unor nume proprii în clasa numelor comune.

Compunerea are o pondere redusă în formarea numelor de familie româneşti. În discursul public actual, compunerea serveşte unor intenţii comunicative diverse ce au ca finalitate desconsiderarea purtătorului numelui.

a) Creaţiile cu elemente de compunere savantă au caracter exotic, atât prin numărul rar de apariţii cât şi prin sugestia de „cultism” sau, mai clar, de ornament (manierist) care imită sursele denominative culte. Succesul acestui procedeu formativ, care generează mai ales termeni substantivali şi adjectivali, trebuie pus pe seama contrastului dintre registrul înalt, cult, specializat pe care îl indică afixoidele şi registrul comun evocat de numele proprii.

Pot fi incluse în această subclasă de compuse, formaţiile compuse cu sufixoide, cele cu prefixoide fiind aproape inexistente: *-fag*: *băsescofag* < Băsescu etc.; *-fil*[57]: *băsescofil* < Băsescu, *crinofil* < Crin, *geoanofil* < Geoană, *iliescofil* < Iliescu, *tăriceanofil* < Tăriceanu; *-fob*: *băsescofob* < Băsescu, *bocofob* < Boc etc.; *-fobie*: *antonescofobie* < Antonescu, *băsescofobie* < Băsescu, *becalofobie* < Becali, *bocofobie* < Boc, *iliescofobie* < Iliescu; *-latrie*: *băsescolatrie* < Băsescu; *-log*: *băsescolog* < Băsescu, *crinolog* < Crin; *iliescolog*; *-logie*: *bocologie* < Boc, *iliescologie* < Iliescu; *-man*: *băsescoman* < Băsescu, *bocoman* < Boc; *-manie*: *băsecomanie* < Băsescu, *becalomanie* < Becali, *udromanie* < Udrea; -

[56] „***Basesti bocalesti elenesti videnesti*** *si tot felul de imbogatiti posdecembristi*” (anonim, 11.10.2010 graiulsalajului.ro).

[57] „*Sint roman, nu* ***x-ofil*** **(*basescofil, geoanofil, iliescofil*,** *etc!) Ma intereseaza sa fac ce este necesar pentru romani*!” (naicul, 26.10.2009, forum.realitatea.net). În comparaţie cu termenii formaţi prin adăugarea sufixoidului *–fil*, creaţiile formate cu sufixoidul –*filie* sunt mult mai rar întrebuinţate, ceea ce indică că agresiunea antroponimică este favorizată de necesitatea, motivată obiectiv sau subiectiv, de a atribui o „etichetă” denominativă partizanilor sau admiratorilor unei anumite persoane publice.

oid[58]: *băsescoid* < Băsescu, *becaloid* < Becali, *iliescoid* < Iliescu, *năstăsoid* < Năstase, *vadimoid* < Vadim etc.

De un succes aparte se bucură creațiile cu elementul de compunere savantă *-ită*: *băsescită* < Băsescu; *becalită* < Becali, *ceaușită* < Ceauş[escu]; *iliescită* < Iliescu; *năstăsită* < Năstase; *orbanită* < Orban; *tăricenită* < Tăriceanu; *vadimită* < Vadim; *vanghelită* < Vanghelie; *videnită* < Videanu etc. Create ca urmare a popularizării informațiilor şi termenilor din domeniul medical, aceste cuvinte scot în evidență reacția de respingere a ceea ce este considerat „patologic", pornindu-se, probabil, de la premisa că numele de persoană poate reflecta, în plan lingvistic, presupusele neajunsuri şi suferințe pe care opinia publică le atribuie purtătorilor respectivelor nume. În planul imaginarului colectiv, maladiile atribuite unor persoane publice, în special cele atribuite oamenilor politici, evidențiază judecata de valoare, larg răspândită, potrivit căreia clasa politică românească este afectată de „boli" precum: lipsa de onestitate şi de cuvânt, instabilitatea ideologică, corupția, ineficiența administrativă ori legislativă şi altele asemenea. Acest punct de vedere este congruent cu observația că denumirea abreviată a unui partid politic sau culoarea aleasă pentru a reprezenta gruparea sunt supuse aceluiaşi mijloc de formare a unor termeni folosiți cu intenție predominant depreciativă: *pedelită*[59] < pedele < PD-L (Partidul Democrat Liberal), *portocalită*[60] < portocaliu (culoarea-emblemă a PDL) etc.

Echivalarea unei slăbiciuni omeneşti, reale sau imaginare, cu o formă de *–ită* favorizează întrebuințarea discursivă a unor creații care

---

[58] *„da! 20 de ani sunt un mizilic in termeni de schimbarea mentalitatilor unui popor pentru care educatia a devenit o pierdere de timp in evolutia spre tiparele* ***becaloide*** *sau* ***vangheloide***", Riddick, 07.06.2009, voxpublica.realitatea.net.

[59] *„Directorii doljeni, îmbolnăviți de «****pedelită****»*", *Gazeta de Sud*, 7.10.2009, ziare.com.

[60] *„Liberalii vor să ne vindece de* ***portocalită***", *Jurnalul de Botoşani şi Dorohoi*, 31.10.2008, ziare.com.

au ca bază și nume ale unor persoane cu notorietate, altele decât politicienii, îndeosebi persoane din lumea mondenă sau din cea sportivă: *columbenită* < Columbeanu; *borcită* < Borcea etc.

Un alt tip de compunere, mai rar întâlnit, este reprezentat de formarea unor serii de *compuse efemere*, având ca bază un antroponim. Procedeul are un randament formativ scăzut, dar un potențial expresiv însemnat, deoarece constituenții adjectivali ai întregului configurează, prin derivare cu diverse sufixe de agent, dezvoltarea unor unități lingvistice complexe care impun valori semantice contextuale precum 'apartenența', 'cauza' sau 'originea', prin care creatorul unor astfel de efemeride încearcă să legitimeze o opinie sau o considerație personală și să ornamenteze discursul. Din punctul de vedere al organizării structurale, pot fi identificate patru categorii de serii de compuse, a căror frecvență de apariție în discursul public depinde numărul de constituenți lexicali: a) serii cu doi termeni (cele mai frecvente): *ciorbisto-ciuvicii*[61]; *tăriceano-vosganian*; *tăriceano-gionist*; *băsesco-bocuți* etc.; b) serii cu trei termeni: *tăriceano-antonesciano-patriciană*[62]; *băsesco-boc-șeitanistă*; *udristo-băsesco-PDL-iști*; c) serii cu patru termeni: *ceaușesco-băsesco-videano-pedelistă*[63]; d) serii cu cinci sau mai mulți termeni (cele mai rare): *securisto-iliisto-băsesco-opristo-comuniști*[64].

Aceste compuse sunt caracterizate de semioză deschisă, în sensul

---

[61] „*Este regretabila lipsa de reactie a CNA-ului fata de cohorta de manipulatori, «aparatori ai statului de drept», ce s-a infaptuit prin fuziunea «ciutacilor» lui Felix cu «**ciorbisto-ciuvicii**» lui Vintu*" (Nicolae-Nicolae, 04.07.2009, forum.realitatea.net).

[62] „*drept recunostinta (recunostinta **tariceano-antonesciano-patriciana**!) au fost dati afara din partid*" (666, 13.02.2010, reacție la articolul semnat de Liliana Ruse, „*Antonescu vrea să desființeze politic PD-L: „Ori noi, ori ei*", 11.02.2010, gandul.info).

[63] „*Care stie, de bine de rau, ce au fost si cum au decazut Bucurestii dupa urgia **ceausesco-basesco-videano-pedelista***", (Eu_Lulutza, 21.05.2008, reacție la editorialul lui Sever Voinescu, „*De ce Oprescu și de ce nu Blaga*", cotidianul.ro).

[64] „*asasinii **securisto-iliisto-basesco-opristo-comunisti** se prabusesc*", livia, 06.05.2010, reacție la articolul lui Răzvan Gheorghe, „*Ilie Șerbănescu: „România nu mai poate fi salvată de la dezastrul economic* !", inpolitics.ro.

că pot fi construite *ad-hoc*, în funcție de judecata asupra contextului conturat de un anumit material de presă şi de competența onomastică a creatorului lor, numărul constituenților variind de la mic la mare, de la compuse cu două elemente la compuse cu *n* elemente, în care *n* reprezintă un număr nedefinit. De asemenea, trebuie observat că astfel de realizări lingvistice pot fi incluse în clasa determinantelor onomastice, adică în clasa atributelor care se formează pe baza unui nume de persoană.

Pe de altă parte, se cuvine a preciza că multe compuse se formează cu ajutorul unor constituenți formați de la baze (onomastice) diferite: a) prenume – nume de familie: „*grupul* ***crinisto-pontac***” (Mircea Mihăeş, „*Învățați să spuneți «mulțumesc»* !”, 11.10.2010, evz.ro); b) siglă - nume: „*ordonanță* ***penelisto-tăricenistă***” (Marius Tapelea, 11.11.2008, forum.portal.edu.ro); c) nume – poreclă: „*ghearele* ***basesco-videano-buldogiene***”[65], (Florian, 12.08.2008, jurnalul.ro); d) cromatică – grupare politică: „*clica* ***portocalio-udemeristă***” (ubbafca, 6.02.2011, romanialibera.ro) etc.

Deformarea numelor pentru a exprima alintul este un proces întemeiat pe opoziții care pun în evidență funcțiile *hipocoristicelor* şi *diminutivelor*. Graur (1965: 57) precizează în ce constă deosebirea între formele de alint numite hipocoristice şi cele care fac parte din clasa diminutivelor arătând că „*hipocoristicele se formează prin scurtare, iar diminutivele prin lungire*”. Aceasta nu este singura diferență între cele două categorii antroponimice. Hipocoristicele, afirmă Graur, „*se formează numai de la nume de persoane*” în vreme ce diminutivele au ca bază derivativă de prim rang cuvintele comune. În privința efectelor stilistice dezvoltate, distincția cea mai importantă este că diminutivele pot exprima, în funcție de context, mângâierea, dar „*şi alte sentimente, bunăoară disprețul*”, în vreme ce hipocoristicele redau numai stări afective de tip pozitiv. Îşi păstrează

[65] *buldogian* < *Buldogul*, poreclă atribuită politicianului Vasile Blaga.

această interpretare validitatea?

Pentru nuanțarea delimitărilor teoretice se cuvine să avem în atenție faptul că, în cazul diminutivelor, trebuie trasată o deosebire de principiu între posibilitățile combinatorii ale bazei şi forța de semnificare a particulelor cu care baza se solidarizează, pe de o parte, şi potențialul combinativ al diminutivului în raport cu vecinătățile în care el se actualizează, pe de altă parte. Astfel, cuvinte precum *copilaş*, *dulăpior*, *mânuță* sunt, de regulă, purtătoare de conotații pozitive deoarece baza lexicală şi derivativul îşi conjugă energiile de semnificare pentru a impune trăsături semantice meliorative, [+micime], [+delicatețe], în vreme ce termeni precum *profesoraş*, *avocățel* sunt, de regulă, conotați negativ pentru că baza şi derivativul se situează în relație de incongruență semantică. Cu alte cuvinte, termenii din prima categorie (*copil*, *dulap*, *mână*) au o disponibilitate mare de a se combina cu sufixe diminutivale, în timp ce termenii din a doua categorie au o disponibilitate redusă. O dovadă în sprijinul acestei afirmații este oferită de familiile de diminutive ale termenilor amintiți. Pentru *copil* avem diminutivele *copilaş*, *copiluț*, de la cuvântul *dulap* se formează *dulăpaş*, *dulăpior*, iar pentru *mână* se pot identifica diminutivele *mâ(i)nişoară*, *mânucă*, *mânuriță*, *mânuşiță*, *mânuță*. Posibilele familii de diminutive ale cuvintelor *profesor*, *avocat* sunt mult mai dificil, dacă nu imposibil de realizat, întrucât aceste cuvinte au un potențial foarte redus de distribuție diminutivală, cauza cea mai probabilă a acestei deficiențe combinatorii fiind gradul scăzut de compatibilitate semantică dintre baza lexicală şi derivativul diminutival.

Proprietățile combinatorii ale creațiilor diminutivale se cristalizează prin modelări, prelucrări şi rafinări contextuale, ceea ce face ca diminutivele să devină purtătoare de conotații atât pozitive cât şi negative. Vecinătățile lingvistice ale faptelor de limbă au rol esențial în manifestarea sau suspendarea valorilor semantice, astfel încât un anumit înțeles poate fi nu atât rezultatul gradului de compatibilitate dintre baza lexicală şi derivativul diminutival cât consecința

congruențelor și incongruențelor din planul sintagmatic, al enunțului[66].

Antroponimele, mai cu seamă cele cu tradiție îndelungată de întrebuințare, au o disponibilitate mai mare de solidarizare cu un sufix diminutival (*Maria* sau *Ion*[67], de pildă), altele, în special numele mai noi, sunt caracterizate de restricții, nu de libertăți combinatorii cu sufixe diminutivale, una dintre explicațiile date în literatura de specialitate fiind nepotrivirea, lipsa de adecvare între efectul de evocare („sugestia culturală", Tomescu 1998: 133) pe care îl poartă cu sine baza-nume de persoană și efectul generat prin derivare diminutivală[68].

Creațiile *hipocoristice* sunt deformări ale numelui prin care se reliefează o atitudine stilistică, iar acest aspect arată că relația nume-persoană este interpretată dinamic în comunicarea verbală. În discursul public românesc, pe fondul suspendării granițelor între exprimarea informală, specifică comunicării în spațiul privat, și exprimarea formală, definitorie pentru comunicarea în spațiul public, atacul la persoană se manifestă și prin folosirea unor *hipocoristice peiorative* care îndeplinesc multiple roluri pragmatice și expresive: încălcarea maximelor politeții (Leech 1983), plasarea propriei imagini într-o lumină favorabilă concomitent cu discreditarea imaginii celuilalt, fie un preopinent, fie persoana „obiect" al comunicării verbale, ridiculizarea,

---

[66] În *Povestea lui Harap-Alb*, Gerilă, numit și *Buzilă* pentru că avea „*niște **buzoaie** groase și dăbălăzate*", își folosește, la un moment dat „***buzișoarele** cele iscusite*" pentru a răci casa încinsă în care Harap-Alb și ai săi urmau să înnopteze. Comicul dezvoltat prin co-prezența textuală a augmentativului *buzoaie* și a diminutivului *buzișoare*, ambele denumind aceeași realitate, demonstrează că efectele stilistice își au originea atât în posibilitățile asociative ale unităților limbii cât și în distribuția sintagmatică a acestora.

[67] Pentru considerații privind randamentul onomastic al celor două nume, vezi Tomescu 1998: 97-98.

[68] Potențialul expresiv al libertăților și restricțiilor asociative între numele proprii și derivative este intens exploatat de toți marii creatori de literatură română (Alecsandri, Caragiale, Rebreanu ș.a.).

caricaturizarea, defăimarea, stigmatizarea, prin insultă[69], a interlocutorului ori a unui terț.

Considerate în afara unui context, formele hipocoristice nu sunt purtătoare de conotații peiorative. Valoarea lor negativă este dezvoltată contextual, rezultând perechi onomastice de tipul formă hipocoristică – nume de familie prin care se amplifică „distanța" expresivă între adresativele informale şi cele formale: (*Nea*) *Nelu*[70] Iliescu < Ion Iliescu; *Leana*[71], *Nuți* Udrea[72] < Elena Udrea etc. În alte contexte, forma *hipocoristică* este dislocată de numele de familie tocmai pentru a reliefa - prin conjuncție cu alte mecanisme de caracterizare, cum ar fi atribuirea de calificative peiorative, uzul calambururilor generate prin prescurtare, recursul la elemente idiomatice - amploarea atacului la

---

[69] Exemple de insultă pot fi întâlnite în unele secvențe de discurs parlamentar: „*Dacă noua clasă la care lucrează de zor Preşedintele cu ciracii lui şi cu intelectualii corupți şi nevertebrați de teapa lui* ***Pramatievici, Liicheanu*** *ori* ***Cretilin Avramescu*** *şi odioasa lui soție, ne-am procopsit*" (Costache Mircea, PRM, Şedința Camerei Deputaților, 26.06.2007).

[70] „*Geoană,* ***nea Nelu****, Diaconescu, Ponta, într-un cuvânt băieți din P.S.D. Ei se uită foarte trişti cum coboară în sondaje. Partidul coboară. Liderul coboară. Singur,* ***nea Nelu Iliescu*** *a rămas încremenit la 45. De ani, desigur. Pentru noi asta ar însemna o întoarcere în comunism. Iliescu este acolo, neclintit. În comunism*" (Iulian Gabriel Bîrsan, PD, Şedința Camerei Deputaților, 13.02.2007).

[71] „*S-a trecut imediat, în numele interesului general (vezi doamne!!) la «împărțirea zonelor de influență» şi la găsirea unor piețe de desfacere şi penetrare pentru Mona Iacob-Ridzi şi* ***Leana Udrea****, după principiul: un minister ție, unul mie, o agenție mie, alta ție şi tot aşa până la cel mai lipsit de importanță post de bugetar dintr-un colț de țară rupt de lume*" (Prof. univ. dr. (!) Grigore Drondoe, „*Mariajul PDL + PSD bântuit de divorț*", Gorjeanul, 18.08.2009, gorjeanul.ro).

[72] „*Bineînțeles că cel mai de încredere cetățean al României este* ***Băse****, omul care nu se încurcă printre fleacuri şi, mai tare ca David Copperfield, a evaporat Flota României, după care circulă din cârciumă în cârciumă cu o ceată de țucălari după el şi-şi cheltuie şi bruma de agoniseală pe care a adunat-o. Deşi nu pentru asta l-au votat românii. Şi nici pentru* ***Nuți Udrea****, analista politicii prezidențiale.*" (Daniela Buruiană Aprodu, PRM, Şedința Camerei Deputaților, 19.09.2006).

persoană: *Milică*[73] < Emil (Constantinescu). Funcția centrală a hipocoristicelor, aceea de a evidenția prețuirea pe care cineva o poartă altcuiva apare mai rar în înregistrările publice ale discursului parlamentar, caracterul sporadic al ocurențelor reprezentând un argument în sprijinul ideii că formele antroponimice respective sunt strâns legate de comunicarea privată: *Cati*[74] < Ecaterina (Andronescu).

În presa actuală, recursul la hipocoristice este, în unele situații de comunicare, favorizat de căutarea efectelor caricaturale[75]. În discursul public, mai ales în comunicarea prin intermediul internetului, asumarea familiarității față de cititor permite configurarea unei perspective ironice din unghiul căreia este evaluat realul[76]. Familiaritatea, simulată desigur, față de persoana „obiect" al comunicării verbale permite recursul la diverse forme hipocoristice ale căror valori peiorative se actualizează contextual: *Lena* (Băsescu), *Cris* (Diaconescu), *Adi* (Năstase), *Vic*, *Vicky* (Ponta).

„Decupajul" hipocoristic prezintă interes pentru că atrage atenția asupra unui alt aspect, înrudit cu acesta, *trunchierea numelor de persoană*. Numărul și frecvența numelor trunchiate sugerează că aceasta este o tendință antroponimică dominantă, manifestată în discursul public românesc ca urmare a interesului vorbitorilor de limbă română

---

[73] „Astfel, *dom' Milică* , fostul preș. cu țăcălie al României, actualmente tot preș., în ograda unei minuscule formațiuni politice, de-i mai zice și «Acțiunea Populară», visează la ziua când ar putea ajunge din nou pe cai mari" (Petre Posea, PSD, Ședința Camerei Deputaților, 17.02.2004).

[74] „*De la microfonul Camerei, doresc să-mi exprim nemulțumirea față de colegul nostru de la PNL, deputatul Fenechiu, care, prin atitudinea lui, astăzi a jignit nu doar pe* ***Cati Andronescu****, ci toate femeile din Parlament și, în general, femeile din România.*" (Aurelia Vasile, PSD, Ședința Camerei Deputaților, 29.09.2008).

[75] „***Nuți Udrea + Sile Blaga*** *= lovele pentru un consilier de la Dezvoltare și Turism*", 16.04.2010, kamikazeonline.ro.

[76] „*Voda Basescu ne spune cu subiect si predicat cum ca un «intelectual cu viziune»; precum Theo Baconschi ar fi un posibil candidat la prezidentiale, alaturi de Preda si...* ***Livache****.*" (diaconescumarius.wordpress.com, 18.10.2010).

(cei tineri, în special) față de segmentările antroponimice specifice adresării familiare din spațiul lingvistic anglo-american. Această modă onomastică pusă în acțiune în cercurile de adolescenți accentuează apartenența la grup, mecanismul având, așadar, funcții afective și sociale. Totodată, moda se suprapune peste un procedeu onomastic mai vechi, formarea de porecle prin prescurtări ale numelui de familie şi ale prenumelui (Goran 1987: 92-93). Trunchierea poate afecta şi prenumele și numele de familie, procedeul extinzându-se nu doar la clasa numelor purtate de oamenii politici [*Băse*[77] < Băsescu; *Opre* < Oprescu; *Stolo* < Stolojan; *Tări* < Tăriceanu; *Vanghe* < Vanghelie etc.], ci și la cea a numelor unor persoane din lumea mondenă [*Iri* < Irinel (Columbeanu); *Moni*[78] < Monica (Columbeanu); *Bahmu*[79] < Bahmuțeanu; *Bote* < Botezatu; *Zăvo*[80] < Zăvoranu etc.] sau din lumea sportivă [*Lăcă* < Lăcătuş; *Luci*[81] < Lucian (Bute); *Piți* < Pițurcă etc.].

În ciuda succesului de care se bucură mecanismul, coloratura stilistică de sorginte infantilă este evidentă. Deformarea onomastică îi transformă pe purtătorii numelor în personaje, în „imagini" fabricate de jurnaliştii dornici de senzațional ieftin și facil, aceasta fiind una din constatările la care se poate ajunge dacă se analizează fenomenul deformărilor antroponimice în discursul public actual.

Un procedeu de deformare antroponimică mai rar întâlnit este *siglarea numelor de persoană*. Am evitat să considerăm că trunchierea şi

---

[77] „*Revoluția portocalie s-a încheiat. A fost înăbușită chiar de marile erori ale celor care au inventat-o în 2004, cu lacrimi de telenovelă vărsate de **Băse'** pe umerii lui **Stolo***" (Vlad Gabriel Hogea, PC, Şedința Camerei Deputaților, 17.06.2008).

[78] „***Moni**, atac la blonda lui **Bote***", Alina Erimia, 20.01.2010, click.ro.

[79] „***Bahmu** despre **Prigo**: De zgarcit ce e, isi face concediul in spital*", 07.08.2010, ziuaveche.ro.

[80] „*Motanul lui **Zăvo** are parapsiholog*", Ana Maria Păsat, 23.10.2010, libertatea.ro.

[81] „***Luci Bute** si-a pastrat Centura de Campion Mondial pusa pentru a 4-a oara in joc in revansa acordata lui Librado Andrade ce s-a desfasurat azi dimineata la Quebec*" („*Mister KO și-a păstrat centura mondială*", 29.11.2009, casino-magazine.ro.

siglarea pot fi incluse în aceeaşi clasă de mijloace formative, având conştiinţa că siglarea, procedeu foarte răspândit de prescurtare[82] (Stoichiţoiu Ichim 2006: 119-229), are alte implicaţii decât „decuparea" parţială a numelui, una dintre aceste implicaţii fiind aceea că, prin siglare, adică prin păstrarea convenţională a unor componente sonore (iniţiale) din structura numelui se camuflează funcţia esenţială a numelor de persoane, adică funcţia de individualizare, restrânsă la o funcţie denominativ-distinctivă. Raritatea siglării numelui de persoană este probabil motivată de faptul că, în conştiinţa artizanilor deformărilor antroponimice, siglarea presupune o convenţionalizare denominativă prin care se „ascunde" obiectul supus numirii. Drept urmare, individul nu poate impune siglarea antroponimică fără co-participarea altor utilizatori. Totodată, trebuie arătat că siglarea este un procedeu efemer, a cărui durată de existenţă în discursul public este legată de notorietatea referentului (Stoichiţoiu-Ichim 2006: 121), iar acest aspect influenţează impactul acestui mijloc de deformare a numelor de persoane. În discursul parlamentar şi publicistic românesc actual pot fi întâlnite exemple relativ stabile: *EBA*[83] < E[lena] BA[sescu] sau *BVB*[84] < B[erceanu] - V[ideanu] - B[laga], dar şi efemeride ocazionale, de factură umoristică sau ironică: *BUBA*[85] < B[ăsescu] -

---

[82] Adriana Stoichiţoiu Ichim, *Creativitate lexicală în româna actuală* (Bucureşti: Editura Universităţii din Bucureşti, 2006), 136.

[83] „*Cu toate că PD-L şi-a făcut campanie cu preşedintele, cu fata preşedintelui, cu premierul şi guvernul, a ieşit pe locul al doilea, şi acum domnii PD-L-işti se învârt în jurul cifrelor şi inventează o nouă formaţiune politică: PD-L+**EBA***" (Valeriu Ştefan Zgonea, PSD, Şedinţa Camerei Deputaţilor, 10.06.2009).

[84] „*Băsescu numără zilele tripletei **BVB***" (Liliana Ruse, Raul Florea, 7.06.2010, gandul.info).

[85] „*PDL-ul a reformat **BVB-ul** până a făcut **BUBA**! Cu alte cuvinte, pedeliştii ne-au luat de pe cap pe capii Răducu, Adriean şi Vasilică şi ne-au procopsit cu cvartetul Băsescu-Udrea-Boc-Anastase*" (Vasile Popeangă, PSD, Şedinţa Camerei Deputaţilor, 5.10.2010).

U[drea] - B[oc] - A[nastase] sau *FFF*[86] < F[lutur] – F[alcă] – F[runzăverde].

„*Contaminarea*” numelor este chiar mai rară decât fenomenul siglării, însă potențialul expresiv al acestui mijloc de agresare a numelui este cert. Contopirea prenumelui cu numele favorizează apariția unor hibride în care umorul şi ironia se împletesc: *Crintonescu*[87] < Crin [An]tonescu; *Mirceoană* < Mirce[a] [Ge]oană; *Moniridzi* < Moni[ca] [Iacob] Ridzi.

Pe urmele lui Quintilian (1974), Grupul μ (1974) valorifică distincțiile privind cele patru categorii de transformări (*adiectio*, *detractio*, *immutatio*, *transmutatio*) pentru a propune o teorie generală a figurilor întemeiată pe operații retorice. În lingvistica românească, direcția de cercetare propusă de Dumistrăcel (2006a) s-a concretizat, între altele, într-o monografie asupra elementelor de discurs repetat în textul jurnalistic. Constituirea şi reconfigurarea faptelor de limbă incluse în categoria discursului repetat sunt descrise din perspectiva operațiilor retorice identificate de Quintilian, analiza putând fi extinsă pentru a descrie şi tehnicile de agresarea a numelui.

Resursele agresării, adică ansamblul de mijloace lingvistice la care indivizii recurg pentru a deforma numelui cuiva, determină, în planul vorbirii, apariția unor creații efemere a căror pertinență pragmastilistică ține de context. Judecate ca elemente izolate, desprinse de vecinătățile în care se înscriu, asemenea creații reliefează doar mecanismul de constituire şi nu permit decât rareori, printr-un exercițiu de

---

[86] „*După deja celebra tripletă* ***BVB****, cred că în cazul corupției din vămi putem denumi tripleta* ***FFF*** *ca fiind principala piesă de pe această tablă de şah. Cei trei F nu sunt nimeni alții decât Flutur, Falcă şi Frunzăverde, şi dețin controlul numirilor politice din vămile româneşti cele mai importante ale României, pe unde contrabanda cu produse de tot felul este în floare*.” (Cristian Buican, PNL, Şedința Camerei Deputaților, 15.02.2011).

[87] „*Ideea hocus-pocusului unor guvernanti care il stiu sa salveze o tara din criza este un tembelism in care numai* ***Mirceoana*** *si* ***Crintonescu*** pot crede.” (Nick N, 16.05.2010, lilick-auftakt.blogspot.com).

interpretare mai degrabă artificial, aflarea valorilor pragmatice şi expresive cu care ele sunt investite. Solidaritatea dintre faptele lingvistice şi vecinătăţile care le orientează pertinenţa comunicativă ţine de operaţiile de selecţie şi de combinare pe care individul le activează în procesul de deformare a numelor. Rezultatele acestui proces sunt construcţiile cu bază antroponimică prin care se pun în evidenţă acţiunea şi efectele celor patru tipuri de transformări identificate de Quintilian şi valorificate în cercetări mai vechi şi mai noi, din străinătate şi din ţară.

Adăugarea este tehnica prin care unui nume sau unui prenume i se adaugă un alt element, fie derivativ, fie element de compunere, „barbarismul" (Quintilian I: 5, 5 ş.u.) rezultat fiind utilizat cu intenţii şi pentru efecte dintre cele mai diverse, ironia şi umorul fiind cele mai reprezentative valori pragmastilistice astfel conturate. De la prenumele *Crin*, prin adăugare, se obţin forme precum *Crinache*[88], *Crinişor*[89], *Crinuţ*[90], *crinisme*[91], *crinofil*, etc. De la numele de familie *Udrea* se formează creaţii precum *Udriţa*[92], *udrizare*[93], *udrist*[94], *udrită*[95] etc. În

---

[88] „*Amintiri despre „**Crinache**", profu' de la şcoala din Niculiţel*", (29.10.2009, catavencu.ro).

[89] „***Crinişor**, nu te-ai săturat să fii remorca lui **Victoraş**?*" (Traian Tudorescu, 31.10.2010, giurgiu-news.ro).

[90] „*Guvernul-marionetă din umbra dictatorului-păpuşar **Crinuţ***", (Nicolae Bucur, 23.09.2010, curentul.ro).

[91] „*Imi place ca in lipsa argumentelor o dati in geonisme, **crinisme** si pontisme*" (hai_sictir, 11.02.2010, forum.realitatea.net).

[92] „***Udrita** a primit cadou un minister reinfiintat (special for Nuti) asa ca sa aiba si ea o jucarie*!", (unu' prost, 04.04.2009, libertatea.ro).

[93] „*România este penetrată de fenomene de becalizare, **udrizare**, vanghelizare*" (Dumitru Sârghie, „Tranziţia românească-eterna TERRA-NOVA!", Linia Întâi, nr. 364, 15-21.01.2009, ziarul-liniaintai.ro).

[94] „*Blagiştii, **Udriştii** şi Bociştii*" (Lucius, 12.08.2008, telegrafonline.ro).

[95] „***udrita**, basescita si bocita (...) asta e tratamentul ideal pe timp de criza*" (Socola, 12.06.2010, telegrafonline.ro).

discurs, astfel de creații capătă grade diverse de autonomie față de bază, intensitatea efectului discursiv fiind proporțională cu „distanța” pragmastilistică între numele-bază și forma deformată. De exemplu, derivarea cu afixe diminutivale permite conservarea unora din funcțiile inerente numelui propriu, astfel încât „depărtarea” de baza onomastică nu este foarte pronunțată iar efectul creat printr-o asemenea deformare are un grad relativ scăzut de intensitate expresivă. Dacă, însă, numele propriu este „obligat” să se comporte conform sistemului de opoziții al substantivelor comune sau să intre în distribuții sintagmatice specifice numelor comune, efectul expresiv va avea o intensitate a cărei forță va fi proporțională cu „depărtarea” creată prin „*comunizarea numelui propriu*” (Câmpeanu 1975: 132). Din punct de vedere expresiv, creații de tipul *crinisme* sau *udrită* au pregnanță expresivă mai mare decât formele *Crinache* sau *Udrița*, acestea din urmă fiind mai mereu însoțite de calificative (peiorative) care potențează identitatea stilistică a deformărilor antroponimice.

Prin *suprimare*, numele unei persoane este redus la o componentă considerată (fie de emițător, fie de receptor, fie de amândoi) esențială pentru a asigura eficiența actului de agresiune. Astfel, reducerea numelui *Băsescu* la „nucleul” *Băse*[96] actualizează nu doar sugestia de familiaritate ci și mecanismul discursiv care permite ridiculizarea imaginii publice a purtătorului. *Trunchierea*, *siglarea* și „*contaminarea*” numelor de persoane reflectă, în calitate de mijloace formative, posibilitățile de care dispun vorbitorii de limbă română pentru a deforma, prin scurtare, numele. Suprimarea are un randament mult mai redus decât adăugarea, o dovadă a eficienței formative a adiției fiind apariția de creații lexicale cu originea într-o deformare prin suprimare: (Theodor) *Stolojan* > *Stolo* > *stolojale*[97] (stolo + jale),

[96] „*Frați români, Rusia și-a trimis masonul care să-l distrugă pe* ***super Băse*** *cel grabnic vărsătoriu de sânge de oligarhi*” (Ionica Constanța Popescu, PC, Ședința Camerei Deputaților, 8.05.2007).

[97] „*Doina de* ***stolojale***” (Toni Grecu, 20.12.2008, romanialibera.ro).

stolojalnic[98] (stolo + jalnic) etc.

Substituirea permite constituirea şi, eventual, punerea în circulație de creații inedite a căror identitate rezultă din înlocuirea unei componente antroponimice, baza onomastică sau derivativul, cu un alt element lingvistic. În cazurile extreme precum calomnia sau insulta, această tehnică de deformare este utilizată pentru efectele de caracterizare negativă puse pe seama purtătorului numelui: *Liicheanu* < Liiceanu (prin schimbarea constituentului *Liice* cu un fals segment antroponimic format de la substantivul *lichea*); *Pramatievici* < *Patapievici* (prin înlocuirea componentei *Patapie* cu substantivul *pramatie*); *Moliceanu*[99], *Răzgândeanu*[100] < *Tăriceanu* (prin înlocuirea segmentului *Tări(c)* cu o baze formate de la adjectivul *moale*, respectiv verbul *a se răzgândi*) etc.

Permutarea este tehnica de agresare prin care două segmente antroponimice sunt încrucişate pentru a forma un hibrid onomastic capabil să transmită reacția negativă, de neîncredere sau de respingere, pe care creatorul deformării o are față de purtătorul numelui. *Permutarea intranominală*, adică încrucişarea care afectează numele şi prenumele unei persoane se manifestă fie prin schimbarea inițialei prenumelui cu inițiala numelui de familie, ca în exemplele *Braian Tăsescu*[101] < Traian Băsescu, *Tadim Vudor*[102] < Vadim Tudor, fie prin

---

[98] „*Imi vine in minte replica desteapta a lui Liviu Mihaiu fata de ticul* ***Stolojalnic*** *de a folosi numele mic dupa cuvantul domn/doamna*” (gabriel baldovin, 02.09.2007, forum.realitatea.net).

[99] „*De la* ***Moliceanu*** *la Boc I-IV*” (Monica Iordache Apostol, 16.02.2011, jurnalul.ro)

[100] „*Mă gândeam dacă are rost să mă refer şi eu la diverse porecle. Vă rog să mă ajutați, stimați colegi. Cum îi spuneți dumneavoastră domnului Tăriceanu? Domnul Slăbiceanu, Moliceanu, cum îi mai spuneți,* ***Răzgândeanu***?” (Victor Ponta, PSD, Şedința Comună a Camerei Deputaților şi Senatului, 28.06.2006).

[101] „*presedintele jucator al tarii,* ***Braian Tasescu****, cauta cu disperare un inlocuitor pentru fostul Ministru al Sportului*” (radu, 06.07.2009, trombon.ro).

transpunerea prenumelui în locul nucleului antroponimic din numele de familie şi viceversa: *Anton Crinescu*[103] < Crin Antonescu. *Permutarea internominală* implică numele a două persoane şi constă în încrucişarea prenumelui unui purtător cu numele de familie al celuilalt purtător: *Emil Băsescu*[104] < Emil [Boc] + [Traian] Băsescu; *Traian Boc*[105] < Traian [Băsescu] + [Emil] Boc.

Amploarea şi complexitatea agresării sunt condiționate de notorietatea purtătorului numelui. Tehnicile de agresare a numelor de persoană concordă cu întrebuințarea altor mijloace denominative prin care se urmăreşte descalificarea unei persoane. Agresarea se desfăşoară într-un cadru semiotic indus, provocat şi se manifestă ca reacție de respingere a imaginii cuiva, aspect ce reliefează dimensiunea evaluativă a agresării onomastice. Ipoteza că deformarea antroponimică are ca finalitate „mutarea" numelui din clasa mărcilor de individualizare în clasa mărcilor de caracterizare este validată de dinamica actelor discursive în care fenomenul este prezent.

Creațiile rezultate din procesul de agresare sunt efemere, ceea ce demonstrează că agresarea numelui trebuie pusă în legătură cu moda lingvistică.

Din perspectivă semiotică, agresarea numelui este reprezentativă pentru a evalua: 1) pătrunderea elementelor de oralitate în comunicarea scrisă; 2) starea de spirit (cel mai adesea negativă) a agresorului

---

[102] „*pâna ce* ***tadim vudor*** *nu pleaca DEFINITIV din PRM sau PPRM sau PCRM sau cum l-o mai numi acest partid NU ARE NICI O SANSA!!!*" (arr, 01.06.2005, my-press.ro).

[103] „*Sufixul -escu face parte din blazonul oricarui prezidentiabil al Romaniei din 1965 incoace, iar* ***Anton Crinescu*** *intruneste aceasta minima conditie se pare*" (jabelino, 11.01.2011, voxpublica.realitatea.net).

[104] „*Cine conduce Romania:* ***Traian Boc*** *sau* ***Emil Basescu***?" (apropo.ro).

[105] „*Guvernul «****Traian Boc****» nu are idei*" (Horea-Dorin Uioreanu, PNL, Şedința Camerei Deputaților, 18.05.2010) şi „*Anca Boagiu i-a spus preşedintelui PD «Traian Boc»*" (11.11.2006, Realitatea TV).

(nemulțumire, iritare, indignare, supărare, ură); 3) atitudinea locutorului față de interlocutor şi față de obiectul comunicării (ironie, batjocură, umor, caricatură); 4) competența expresivă a vorbitorului şi gradul de „modelare” a politeții/ impoliteții față de nume şi de purtător, considerate ca „obiecte” ale comunicării; 5) cunoaşterea pe care cineva o are sau o capătă despre o anumită persoană (mai precis, despre imaginea acesteia).

În actul de vorbire, agresarea numelui îndeplineşte următoarele roluri discursive: a) *sugerează* înscrierea actului de comunicare verbală într-un anumit registru; b) *indică* percepția individuală şi colectivă asupra unei persoane cu notorietate; c) *fixează*, prin deformare, relația între nume şi trăsăturile (reale sau imaginare) ale purtătorului numelui. Deformările sugerează că noua emblemă denominativă trebuie să se potrivească trăsăturilor unui „personaj”, prin suspendarea atributelor pe baza cărora purtătorul este unit, în conştiința celorlalți, cu numele său.

II. Universul proverbelor

Gramaticalizare și stilizare paremiologică

Relația gramaticii cu stilistica este descrisă adesea în termeni contrastivi. În literatura de specialitate s-a vehiculat ideea că cele două discipline au preocupări, dacă nu antagonice, cel puțin divergente. Interpretarea faptelor de stil ca devieri în raport cu regulile gramaticale este susținută de mulți cercetători. Ilustrativă ni se pare, de pildă, opinia lui Gheorghe Bulgăr, care admite că elementele expresive își manifestă identitatea prin distanțare față de uzul comun: „*faptele de stil sunt „abateri” expresive, construcții sugestive, cuvinte și construcții gramaticale mai puțin obișnuite în uzul curent*” (Stati/Bulgăr 1979: 155).

Ipoteza că stilul este un artefact realizat prin ieșire din tiparele obişnuite, spontane, normale ale limbii există din cele mai vechi timpuri, însă unii dintre adepții structuralismului au impus ca definitivă opoziția între valorile lingvistice şi cele stilistice. După cum se ştie, unul din părinții stilisticii moderne, genevezul Charles Bally (1951/I: 151 - 152), a valorificat unele din tezele saussuriene pentru a argumenta că opoziția obiectiv-subiectiv își are originea în dualismul *rațiune-sentiment*, antiteza între *valorile noționale* şi cele *afective* (*expresive*) fiind consecința acestei separații: „*Gândirea noastră oscilează între percepție şi emoție; cu ajutorul lor înțelegem şi simțim. Cel mai adesea căpătăm simultan ideea şi sentimentul lucrurilor gândite; (...) gândirea este orientată spre unul dintre acești doi poli, fără a-i atinge complet și are, după caz, o «dominantă» rațională sau o «dominantă» afectivă*”.

Despărțind, în plan metodologic, rațiunea de afectivitate, Bally a

lăsat liberă calea către afirmarea antagonismului între gramatică (lingvistică, în sens mai larg) şi stilistică, adică între cercetarea elementelor obiective şi studiul faptelor subiective de limbaj. Odată creată, această falie s-a transformat într-o distincţie frecvent invocată pentru a arăta că dinamismul comunicării verbale este animat de energii opuse.

În accepţia lui Tudor Vianu (1968: 32), acţiunea conjugată a două forţe contrare, intenţia tranzitivă şi intenţia reflexivă, guvernează identitatea oricărui act de comunicare verbală. Acelaşi cercetător consideră că orice fapt de limbă este format dintr-un nucleu al comunicării şi o zonă expresivă[1] şi observă că tranzitivitatea este specifică nucleului comunicativ, pe când reflexivitatea este atributul zonei stilistice.

Opoziţia dintre nucleu şi zona stilistică, pe de o parte, şi contrastele dintre constituenţii zonei stilistice, pe de altă parte[2], reflectă, în accepţia lui Vianu (1968: 48), existenţa a două procese opuse, gramaticalizarea şi dezvoltarea expresivităţii: „*procesul gramaticalizării reduce treptat zona expresivă a comunicărilor. Există însă şi procesul contrariu al dezvoltării zonei expresive*". Raportul *gramaticalizare - dezvoltarea expresivităţii* se manifestă, aşadar, ca opoziţie între valori tranzitive (obiective) şi valori reflexive (subiective). În termenii lui Vianu (1968: 47 ş.u.), gramaticalizarea este „*absorbţia tuturor notelor expresive în nucleul comunicării*", iar dezvoltarea expresivităţii dovedeşte că „*valorile de stil se grefează întotdeauna pe nucleul comunicării*". Drept urmare, într-un act obişnuit de comunicare verbală pot exista construcţii pur tranzitive, lipsite de încărcătură expresivă, însă nu se vor putea niciodată realiza construcţii pur reflexive, fără conţinut noţional, dat fiind că numai „*în jurul nucleului statornic al comunicării pot creşte note însoţitoare expresive*" (Vianu 1968: 49).

---

[1] Pentru acest concept, Tudor Vianu întrebuinţează mai multe variante denominative: note însoţitoare, note expresive, note stilistice, zonă stilistică.

[2] Pentru comentarii asupra acestui fenomen, vezi Irimia 1999: 14.

Pe fondul definirii celor două concepte, gramaticalizarea şi dezvoltarea expresivității, Vianu observă, totuşi, că disocierea gramaticii de stilistică depinde mai degrabă de punctul de vedere asumat de cercetător decât de realitatea limbii. Admițând existența celor două forțe antitetice prin acțiunea cărora se conturează identitatea oricărui act de comunicare, învățatul român comentează că *„în realitatea cercetării*" multe fapte de limbă au valoare dublă, obiectivă şi subiectivă[3].

La prima vedere, poziția lui Vianu pare a se sprijini pe raționamente contrastante. Pe de o parte, savantul afirmă necesitatea de a diferenția forțele care animă comunicările verbale, arătându-se că polul mecanismelor reflexive (subiective, de tip expresiv) trebuie cumva deosebit în raport cu sfera de cuprindere a proceselor tranzitive (obiective, de tip funcțional), iar pe de altă parte se punctează cu finețe şi fermitate exigența de a nu fragmenta, prin savante operații disociative, integritatea şi dinamismul valorilor comunicative supuse analizei.

O lectură atentă a considerațiilor pe care le face esteticianul ne dezvăluie, totuşi, o viziune originală şi echilibrată, care merită fructificată în cercetare, întrucât se apropie de înălțimea aforistică a unei celebre cugetări saussuriene: „*Cel ce se aşează în fața realității complexe care este limbajul pentru a-l face obiectul său de studiu îl va*

---

[3] Vianu (1957: 127) afirmă, cu argumente retorice, dubla identitate valorică a faptelor de limbaj: „*Nu este oare lexicograful obligat atunci când clasifică sensurile cuvintelor să noteze pe cele figurate, poetice, familiare, vulgare, pe cele peiorative, ironice, hipocoristice, eufemistice, solemne, etc., adică de fapt tot atâtea nuanțe stilistice ? Dar gramaticul, când descrie funcțiunile timpurilor şi modurilor verbale sau când stabileşte valoare anumitor sufixe în derivarea unor substantive nu se ocupă de stil ? Rolul deținut de stilistică în constatările sintaxei este de asemenea foarte întins. Felurile propozițiilor după înțeles (optative, imperative, exclamative etc.), construcțiile folosite în vorbirea directă sau indirectă, elipsa, repetiția, ordinea cuvintelor în propoziții şi a propozițiilor în frază sunt numai câteva din faptele stilistice de care se ocupă sintaxa.*"

aborda în mod obligatoriu sub un anumit aspect, care (dacă pornim de la premisa că este bine ales) nu va fi niciodată limbajul în întregime." (Saussure 2004: 26).

În centrul concepției stilistice a lui Tudor Vianu se află credința că faptele de limbaj trebuie descrise dintr-o perspectivă integrală, fără a segmenta, cu instrumentele metodologice ale uneia sau alteia dintre discipline, realitatea aflată în atenția specialistului. A contempla şi a înțelege universul de forme şi sensuri cuprins într-o comunicare, pare a aprecia esteticianul, nu înseamnă a diseca ființa textului sau discursului spre a-i descoperi funcționarea sau frumusețea, ci dimpotrivă, înseamnă a dezvălui, cu priceperea şi rigoarea omului de ştiință, unitatea şi armonia elementelor care fac din orice act verbal o manifestare a creativității şi a cutumelor comunicative prezente în orice comunitate umană. În consecință, valorile unităților şi structurilor lingvistice trebuie interpretate – consideră Vianu[4] – în lumina legăturilor dintre ele, analiza cercetătorului nefiind decât o reflectare, din unghiul şi cu mijloacele ştiinței, a solidarității dintre componentele actului de reprezentare a lumii prin limbaj.

O opinie similară este argumentată de Mioara Avram[5], care

---

[4] Redăm, aici, fragmentul pe care se sprijină observația noastră: „elementele de stil al limbii generale apar totdeauna într-un anumit sistem, vădesc anumite legături între ele. Un subiect vorbitor nu foloseşte de obicei oricare elemente ale limbii, din tezaurul ei de cuvinte, forme şi construcții, ci *pe acelea care se compun între ele într-o anumită unitate, prin care se manifestă o anumită atitudine a acelui care vorbeşte față de obiectul comunicării sale. Tot astfel şi acei ce scriu se mențin în unitatea unei anumite structuri lingvistice cu coloratură stilistică* " (Vianu 1957: 143).

[5] Într-un *Curs de sintaxa limbii române moderne* ținut, între 1947 şi 1949, la Facultatea de Litere a Universității ieşene, G. Ivănescu exprima o opinie asemănătoare celei formulate de Mioara Avram şi insista asupra necesității de a considera stilistica o disciplină al cărei obiect de cercetare este reprezentat de manifestarea expresivității în întreg materialul constitutiv al unei limbi: „*Stilistica nu se opune sintaxei, ci coincide, parțial, cu ea, în ceea ce priveşte materialele. (...) stilistica nu este numai sintactică, ci şi fonetică, morfologică şi lexicală*" (Ivănescu 2004: 45).

semnalează identitatea de adâncime dintre preocupările de gramatică şi cele de stilistică: „*Deşi mulți încearcă să prezinte stilistica în opoziție cu gramatica, identificând stilistica în general cu orientarea spre expresivitate şi gramatica, prin simplificare, cu neglijarea expresivității, opiniile cele mai întemeiate şi mai răspândite astăzi sunt cele care acordă o accepție mai largă gramaticii, văzând în ea nu numai o gramatică intelectuală, logică sau noțională, ci şi o gramatică afectivă sau expresivă, ceea ce anulează separarea totală a gramaticii de stilistică (în acelaşi fel în care se anulează şi separarea stilisticii de celelalte discipline lingvistice consacrate unor compartimente ale limbii: fonetica sau lexicologia)*" (Avram 1987: 84).

Nu ne rămâne decât să acceptăm această poziție şi să o valorificăm, fără a uita că această viziune unificatoare a cunoscut o dezvoltare teoretică mai amplă în spațiul cultural occidental.

În lingvistica europeană, cercetările de gramatică şi cele de stilistică au fost puse sub semnul congruenței de reprezentanții şcolii idealiste. În aceeaşi perioadă în care elvețianul Ch. Bally avansa ideea unei opoziții între faptele de limbă cu valoare obiectivă (noțională, logică) şi cele cu valoare subiectivă (conotativă, afectivă), Karl Vossler (1972: 5-25) afirma importanța *caracterului ornamental* în limbă. Formularea pune în lumină identitatea expresivă a limbii, *ornamentul* reprezentând, crede Vossler, tot ceea ce este „*specific, caracteristic, individual, național, dialectal, idiomatic etc. dintr-o limbă*" (*idem*, 6). Teza savantului german se sprijină pe observația că ornamentul se dezvoltă numai în simbioză cu *structura*, definită ca „*sistem util*" ori ca „*mecanism al mijloacelor de exprimare*" (*ibidem*). Interdependența dintre caracterul structural şi cel ornamental configurează profilul funcțional și expresiv al unui idiom: „*Cu cât caracterul ornamental şi cel structural se întrepătrund mai viu, cu atât mai multă finețe stilistică câştigă limba. De aici cerința ca într-o limbă națională desăvârşită elementele structurale să fie considerate şi înțelese şi ca ornamentale, şi viceversa*." (Vossler 1972: 7).

Originala concepția vossleriană subliniază că în actul de

comunicare verbală[6] elementele limbii primesc o dublă valoare: structurală şi ornamentală. Orice fapt de limbă are, simultan, o identitate gramaticală și o valoare stilistică. În planul enunțului, însuşirile combinatorii ale elementelor limbii determină solidarizarea ansamblului de proprietăți gramaticale cu rețeaua de trăsături expresive. Afinitățile şi incompatibilitățile dintre unități - atât cele pre-existente textului cât şi cele instituite, într-un text, de un creator de mesaj – participă la formarea unei structuri care este totodată și ornament întrucât îndeplineşte rolul util de a pune în evidenţă o individualitate creatoare şi un specific cultural-lingvistic. Cu alte cuvinte, unitatea gramaticală a oricărui produs comunicativ – text sau discurs - este pertinentă în plan stilistic. Renunțând la a mai interpreta particularitățile de formă sau de conținut ca abateri de la normă, s-ar putea observa că faptele de stil se manifestă textual ca *realizări necesare* şi *adecvate* în raport cu intenția comunicativă a creatorului de mesaj. Aceste observații permit formularea ipotezei că gramaticalizarea și dezvoltarea expresivității nu sunt forțe contrare, ci ipostaze îngemănate ale procesului natural și firesc de modelare și rafinare a resurselor pe care limba le pune la dispoziția vorbitorilor.

Stilizarea este o modalitate de sublimare a realității prin limbaj, întocmai cum pictorul transmite, prin sugestia unei linii ori a unui contur, o întreagă lume, fără a distruge integritatea universului redat ca imagine artistică.

Gramaticalizarea este definită drept mecanismul de transformare a cuvântului autonom în instrument gramatical (Bidu-Vrănceanu et al. 2001: 239).

În lingvistica românească, o accepție cuprinzătoare a *gramaticalizării* este propusă lui Tudor Vianu. Savantul descrie gramaticalizarea ca un proces de transformare a unui fapt expresiv în fapt lingvistic. Luând ca exemplu verbul *a se îmbulzi*, cu sensul ‘a se

[6] Comunicarea literară este domeniul de analiză privilegiat de cercetător.

înghesui', Vianu (1968: 47) consideră că, la origine, termenul este o metaforă pastorală motivată analogic: „*oamenii de înghesuiesc întocmai cum se adună în săculețe bulzii de caş*". Pierderea trăsăturii metaforice este, aşadar, o consecință a gramaticalizării[7]. Concomitent cu pierderea treptată sau chiar cu golirea de sens, faptul de limbă supus gramaticalizării poate avea realizări morfosintactice distincte (a se compara, de pildă, paradigmele verbului rom. *a avea*, ca verb predicativ şi ca auxiliar). Gramaticalizarea este o manifestare inerentă în evoluția oricărei limbi. Prin gramaticalizare, unele semne sunt transformate în instrumente apte să servească la exprimarea subtilităților gândirii, tocmai pentru ca flexibilitatea şi dinamica cugetării să fie reprezentată adecvat cu ajutorul elementelor limbii. Transpunerea judecăților de valoare în fapte de limbaj se manifestă, aşadar, în consonanță cu efortul de configura semnele pentru a le face apte să exprime nuanțat diversitatea ontică.

Pentru a valida ipoteza potrivit căreia gramaticalizarea şi stilizarea sunt ipostaze îngemănate de şlefuire lingvistică, am ales să ne îndreptăm atenția asupra proverbelor. Universale ca intuiții fenomenologice asupra lumii şi particulare ca realizări idiomatice condiționate de specificul limbii unui popor, proverbele sunt reprezentări verbale guvernate adesea de raționamente analogice care fixează în cadre tematice distincte, o sumă de experiențe, trăiri şi observații ce au ca erou „*omul, cu toate calitățile şi metehnele, cu toate apucăturile, întocmirile şi rosturile sale, voite şi nevoite*" (Blaga 2003: 312). Fiind cugetări transpuse în tiparele limbii, paremiile au *caracter emblematic*, în sensul că sunt *enunțuri axiomatice* (Irimia 1999: 135) prin care se transmite viziunea unui popor asupra lumii. De aceea, orice proverb este codificarea lingvistică a unei judecăți de valoare definitorie

---

[7] Pentru Vianu, „gramaticalizarea" cuvântului *a se îmbulzi* este interpretată ca pierdere a anumitor trăsături semantice şi, în consecință, ca slăbire a forței de semnificare a conținutului primar. În lingvistica modernă, această accepție privind gramaticalizarea este considerată prea amplă pentru a trece drept model de precizie.

pentru o colectivitate umană.

Produse cu mare specificitate idiomatică, proverbele sunt, în accepția lui Blaga (2003: 311), matrice care „*fixează pentru eternitate o icoană grăitoare*”. Un alt comentariu al filozofului (Blaga 1969: 200) este cât se poate de potrivit pentru a arăta că proverbele sunt enunțuri stilizate ale căror rafinări expresive şi modelări imagistice sunt determinate de spațiul spiritual în care ele se dezvoltă şi circulă: „*Trebuie să deschizi pagini de mare literatură ca să mai găseşti imagini plastice şi pitoreşti ca aceasta: „**fățarnicul mănâncă sfinți şi scuipă draci**”; ironii ca acestea: „**fă-ți cruce mare că dracul e bătrân**”; răutăți naive ca aceasta: omul sărac şi nevoiaş „**se îmbracă numai pe dinăuntru**”; sau imagini sugestive precum următoarea: „**ochii omului sunt din mare, fiindcă se bucură tot la mare**”.*”. Ca „*sinteză rezumativă a geniului unui întreg popor*” (Blaga, 2003: 311), proverbul se defineşte şi ca enunț sapiențial ce pune în circulație imagini definitorii pentru viziunea populară asupra lumii.

Proverbele sunt fapte de limbă care oglindesc existența şi unicitatea arhitecturii cognitive umane. Ele reflectă existența unor judecăți fundamentate pe numeroase observații, trăiri şi experiențe de viață care, prin stilizare gnomică, au păstrat indicii relevante despre înțelegerea raportului om-limbă-lume.

Identitatea proverbelor este legată de spațiul spiritual în care ele se dezvoltă şi circulă, aspect ce permite definirea lor ca *enunțuri sapiențiale stilizate*. Semnificația din artele plastice - reprezentare simplificată cu păstrarea elementelor esențiale (Marcu/Maneca 1986: 1023) - este extrem de sugestivă pentru a stabili că, cel puțin în cazul proverbelor, termenul *stilizare* poate fi valorificat, în plan conceptual, pentru a denumi procesul complex de configurare expresivă a unor astfel de enunțuri.

În conştiința creatoare a ființei umane, exprimarea este stilizată, adică trecută din planul cunoaşterii (prin observație) în planul limbii, cu intenția ca prin această metamorfoză să se păstreze nestricată perenitatea şi actualitatea judecății de valoare. Unitățile limbii şi relațiile

dintre ele permit ca judecata respectivă să fie reprezentată ca act de limbaj, proverbul devenind, prin această transfigurare, *o imagine asupra lumii* sau, în alți termeni, un fapt de limbă grăitor pentru felul omului de a fi în lume și de a interpreta lumea.

Cercetarea proverbelor probează că gramaticalizarea, adică restrângerea, „înghețarea” sau suspendarea unora dintre posibilitățile combinatorii ale elementelor limbii, este și o stilizare prin care iau ființă virtuțile expresive ale enunțurilor gnomice. Constrângerile formal-semantice specifice proverbelor sunt mărturii ale efortului depus de creatorul anonim pentru a făuri un model stilistic durabil și exponențial. Să luăm ca exemplu proverbul *Din picătură se face vinul*. Enunțul corespunde unei observații empirice incontestabile, dar concentrarea semantică (Irimia 1999: 135) a enunțului transcende planul concretului, al facerii vinului picătură cu picătură, deși axioma își are originea în această observație. În plan abstract, judecata de valoare transmisă prin acest enunț luminează o atitudine general umană: cine agonisește, are.

În plan semantic, relația între parte (*picătură*) și întreg (*vin*) generează efect expresiv prin *stilizare metonimică*. Acest proces de esențializare a sensului prin conservarea unei trăsături cu grad maxim de cuprindere, [cantitate], cu orientare dinspre [puțin] spre [mult], dezvoltă ideea de cumul progresiv, fapt ilustrat și de alte proverbe precum *C-o picătură ce cură, butia se umple până-n gură*, *Cu vreme și cu răbdare, și frunza de dud se face mătase* etc.

În interiorul tezaurului paremiologic românesc, opoziția gramaticală dintre afirmativ (*a se face*) și negativ (*a nu se face*) devine și contrast stilistic necesar pentru a arăta că acțiunile sporadice nu determină o acumulare consistentă. Stilizarea metonimică este, în acest caz, pertinentă în a evidenția că elementele izolate nu țin locul întregului: *C-o ceapă și c-o rădiche nu se face grădină*; *Din casă de păianjen nu se face haină*; *Din orice lemn nu se face bucium*; *Cu un copac nu face o pădure, cu un pom nu face o grădină și cu o floare nu se face primăvară* etc. Mecanismul de semnificare are aceeași organizare

semică, însă negația organizează o nouă sferă de înțelesuri. Trăsătura cu grad maxim de cuprindere este înlocuită cu opusul ei, prin negație [+ cantitate] devine [- cantitate], iar relația *parte - întreg* nu mai stă sub semnul continuității, al creşterii gradate de la [puțin] la [mult], ci se realizează ca discontinuitate. Analizând proverbul *C-o ceapă şi c-o rădiche nu se face grădină* se poate observa că un rol decisiv în stabilirea consonanțelor expresive dintre constituenți îl are determinarea nehotărâtă, care izolează elemente nominale (*o ceapă*, *o rădiche*) de clasa pe care acestea o reprezintă, tocmai pentru a evidenția că ele sunt entități individuale, separate de întreg, şi nu mai pot contribui la configurarea totalității (*grădină*). Aşadar, în interiorul proverbului, instrumente gramaticale precum determinarea sau negația sunt elemente de stilizare, deoarece contribuie, în consubstanțialitate cu esențializarea semantică, la fixarea identității gnomice.

În lumea de imagini proverbiale, *stilizarea metaforică* are o remarcabilă complexitate şi pune în lumină talentul creatorilor populari de a descoperi posibilități combinatorii surprinzătoare între faptele de limbă. Prin stilizare metaforică, lumea figurată prin proverb se prezintă adesea ca rod al fascinației față de paradox. „*A face metafore frumoase înseamnă a şti să vezi asemănările dintre lucruri*”, afirmă Aristotel (1998: 97), atunci când speculează că „*darul metaforelor*” reflectă o predispoziție creatoare unică şi de mare originalitate. Deşi considerațiile lui Aristotel îl au în atenție pe creatorul de ficțiune, nu este exagerat să afirmăm că unele proverbe cuprind în universul lor semantic intuiții despre lume cu nimic mai prejos față de cele artistice.

Congruența *gramaticalizare - stilizare* ne permite să afirmăm că în enunțul *Gura îndulceşte, gura amărăşte* suspendarea opozițiilor de persoană, timp, mod şi diateză contribuie la fixarea identității gnomice, realizări precum **Gura a îndulcit, gura a amărât* sau **Gura ar fi îndulcit, gura ar fi amărât* nemaifiind recunoscute ca proverbe. În aceeaşi direcție de interpretare, se poate nota că substantivul *gură* nu îşi actualizează opozițiile de număr şi de caz, motiv pentru care enunțuri de tipul **Gurile îndulcesc, gurile amărăsc* ori **La gură îndulceşte, la gură*

amărăşte nu sunt realizabile, în viziune gnomică.

La nivel sintactic, parataxa este mecanismul care permite anularea incompatibilităţii semantice dintre constituenţii verbali. Deşi verbele *a îndulci* şi *a amărî* sunt antonime lexicale şi se exclud mutual în aceeaşi vecinătate, juxtapunerea favorizează armonizarea contrariilor (*coincidentia oppositorum*). Prin repetarea substantivului subiect, enunţul are o desfăşurare sintagmatică simetrică şi un conţinut imagistic structurat antinomic. Restrângerea unor valențe ale categoriilor gramaticale definitorii pentru clasa verbului (timp, persoană, mod) şi a substantivului (număr, caz) face posibilă, în planul sensului, trecerea de la concret la abstract, de la particular la general, rezultând o stratificare cu mai multe planuri de relevanţă: [*gură* (organ al vorbirii) → *vorbire* (activitate de comunicare) → *limbaj* (capacitate de a comunica)]; [*dulce* (gust) → *a îndulci* → *bucurie* → *emoție pozitivă*]; [*amar* (gust) → *a amărî* → *tristețe* → *emoție negativă*] (Tabelul 1).

Tabel 1: Planuri de relevanță semantică:

particular/ concret/ percepție	gură	→	a îndulci	→	a amărî
	↓		↓		↓
noțional / figurat / simțire	vorbire	→	bucurie	→	tristețe
	↓		↓		↓
universal / abstract/ tip emoțional	limbaj	→	emoție pozitivă	→	emoție negativă

Această ierarhizare dinspre particular spre general subliniază că acțiunea de a vorbi este interpretată ca rezultat al declanșării unor stări emoționale ale căror grade de intensitate sunt resimțite organic. Vorba bună e dulce ca mierea, vorba rea lasă în urmă un gust amar. Stilizarea metaforică realizată prin transfer dinspre domeniul conceptual și semantic al gustului spre cel al limbajului contribuie la fixarea identității gnomice a enunțului.

Prin *stilizare comparativă* se dezvoltă matrice imagistice foarte diverse a căror identitate se bazează pe corelații. Cu cât „distanța" semantică dintre termenul comparator şi termenul comparat este mai

mare cu atât mai vie este imaginea obținută. Prin raportare comparativă, acțiunile, comportamentele, atitudinile, stările şi valorile umane sunt puse în lumină prin analogii care realizează trecerea de la concret la abstract sau invers. În enunțuri precum *Dreptatea e ca untdelemnul deasupra apei* sau *Adevărul iese la lumină, ca untdelemnul deasupra apei*, imaginea uleiului care stă deasupra apei, inspirată de o constatare empirică, este convertită în judecată de valoare: principiile morale au firescul şi caracterul implacabil al legilor fizice, naturale. Ca şi adevărul, dreptatea este o esență etică care nu se amestecă niciodată cu apa răului şi a minciunii. Credința în puterea binelui asupra răului este, de altfel, un aspect dominant în cultura și mentalitatea tradițională.

Stilizarea prin permutare este procesul de configurare expresivă care fructifică tipare precum cel al chiasmului. Acest tip de „*simetrie în cruce*" (Grupul μ 1974: 118) se întemeiază pe inversarea ordinii constituenților, relația *element determinat - element determinant* fiind desfășurată prin rearanjarea unităților aflate în succesiune sintagmatică. Datorită acestei prefaceri topice unele proverbe dezvoltate prin chiasm reflectă existența unei *duble excluderi*: *Nici coada frunții, nici fruntea cozii*, *Nici oaie între lupi, nici lup între oi* etc. Ca realizări ale schemei sintactice „[Nu e] nici xy, nici yx", aceste paremii impun o semantică a valorilor relative. Într-o interpretare liberă, proverbul *Nici coada frunții, nici fruntea cozii* înseamnă 'Nici ultimul dintre deştepți, nici primul dintre proști' și este o emblemă care îndeamnă la a urma o cale de mijloc. Antiteza dintre constituenții nominali (*coadă - frunte*, *oaie - lup*) potențează alăturări contradictorii, cu efect expresiv foarte pronunțat.

Stilizarea alegorică are ca punct de referință ființa umană, realităților din universul fenomenal atribuindu-li-se trăsături umane. De pildă, enunțul *Vorbele sunt femei, faptele sunt bărbați* poate fi receptat ca maximă ce sintetizează stereotipuri de gen (femeia vorbeşte, bărbatul tace și face), dar planul de adâncime al proverbului problematizează antinomia *vorbă – faptă*, opoziție cu grad maxim de

relevanță în paremiologia românească. Vorbele se opun faptelor, aşa cum femeile se deosebesc de bărbați. Echivalențele «vorbe / femei», «fapte / bărbați» permit reliefarea a două comportamente specific umane, *a vorbi* şi *a munci*, cu observația că *fapta* şi idealul omului muncitor sunt prezentate într-o lumină pozitivă, însă *vorba* (fără rost) şi guralivul apar adesea într-o lumină negativă (*Cine are limbuția,/E mai rea decât beția*). În imaginarul paremiologic, omul harnic şi cumpătat la vorbă este modelul tutelar de personalitate umană, cu amplă stilizare proverbială.

De altfel, în tezaurul de proverbe româneşti, *vorba*, *limba* şi *cuvântul* sunt componente esențiale pentru înțelegerea şi exprimarea relațiilor dintre ființă şi lume. Ca ilustrare a capacității de a lua în stăpânire resursele limbajului, vorbirea ocupă o poziție privilegiată în reliefarea condiției umane, conştiința populară având ca element de reper convingerea că actul de vorbire este o formă de manifestare a libertății: *Gura nu cere chirie, poate vorbi orice fie*, *Din vorbă în vorbă, vorbă se deschide* etc. După cum se observă din primul exemplu, sfera de înțeles a verbului *a fi* (*fie*) se referă tot ceea ce există sau poate exista, în timp ce verbul *a vorbi* se încarcă de conținut numai acceptându-se că vorbirea este o activitate liberă de interpretare a realităților lumii. Prin cel de-al doilea exemplu se arată că *vorba* devine o „poartă" prin care se realizează trecerea dinspre individualitate spre colectivitate, dinspre sine către ceilalți, dinspre identitate către alteritate. Deschiderea vorbei prin vorbă trimite în chip nemijlocit la ieşirea din spațiul lăuntric, intim, simbolizat, cel mai adesea, de tăcere şi pătrunderea în spațiul exterior, deschis, al comunicării cu semenii. Vorba este, aşadar, un liant care scoate ființa umană din tăcere şi o transpune în spațiul relațiilor cu ceilalți.

Reflectare a viziunii asupra relației între individ şi limbă, proverbul *Din vorbă în vorbă, vorbă se deschide* poate fi discutat şi din perspectiva procesului de enunțare, alăturarea de elemente ale limbii nefiind altceva decât o cristalizare de semnificații purtate de lanțuri sonore. Când alcătuim enunțuri punând vorbă după vorbă, deschidem

comunicarea cu celălalt, formulăm construcții sintagmatice potrivite cu intențiile noastre comunicative și situate în continuitatea modelelor tradiționale, însușite prin învățarea limbii. Vorbim, așadar, „*cu cineva, despre ceva*” (Coșeriu 2004: 315), iar prin vorbire se creează nu numai o punte invizibilă către eul interlocutorului, ci se stabilește și o relație socială.

„Legarea” oamenilor cu vorba, imagine definitorie prin care se potențează ideea că virtuțile libertății se întemeiază, totuși, pe reguli și modele tradiționale, acceptate și păstrate într-o societate este exprimată, de altfel, prin proverbe al căror potențial de semnificare se dezvoltă analogic: *Boul se leagă cu funia, oamenii cu vorba*.

În alte proverbe, convergențele imagistice impun ideea că vorbirea este - parafrazându-l pe Buffon - „omul însuși”: *Omul se cunoaște după umblet, ca și după vorbă*, *Pasărea se cunoaște după cântec și omul după vorbă*, *Prostul se cunoaște după vorbă și șiretul după ochi*, *Nebunul din vorbă se cunoaște* etc.

În mentalitatea tradițională, *a vorbi* înseamnă, înainte de toate, a pune în evidență o atitudine față de lume. Vorbirea devine emblema socială a unui tip de personalitate umană care poate să corespundă sau nu unor tipare de normalitate comportamental-discursivă impuse de tradiție. Ilustrativă, în acest sens, este existența unui număr mare de structuri idiomatice care pun într-o lumină negativă pornirea de a vorbi mult și fără rost: *a lungi vorba*, *a scoate vorbe din traistă*, *a se trezi vorbind*, *a vorbi alături cu drumul* etc. În strânsă legătură cu aceste fapte de limbă, tezaurul paremiologic cuprinde numeroase ilustrări din care reiese că limbutul, nebunul, prostul sau leneșul sunt tipuri umane satirizate pentru lipsa de discernământ comunicativ, pentru meteahna de a pierde vremea vorbind în dauna altei activități aducătoare de folos: *Cine are limbuția, e mai rea decât beția*, *Muierea limbută, la bărbat limbut, ca toaca la biserică*; *Limba nebunului este o moară fără grăunțe*; *Prostul nu se satură de vorbit și surdul, de ascultat*; *Îi e lene să și vorbească, dar încă să mai și muncească*; *Leneșul mult vorbește, dar puțin lucrează* etc.

Acestor caracterizări proverbiale li se opune imaginea înțeleptului ori a omului priceput la vorbă. Metafora conceptuală[8] VORBIREA E O ARTĂ subliniază virtuțile educative ale actului de comunicare. Vorba armonioasă nu poate fi decât oglinda unui spirit netulburat, care prețuiește valoarea cuvintelor şi însemnătatea tăcerii: *Buzele cele mute vorbesc pe tăcute*; *La timp a vorbi şi a tăcea e arta cea mai grea*; *Vorbele plăcute înmulțesc învățătura* etc. În acelaşi timp, vorbele sunt considerate instrumente fine de convingere a celuilalt, talentul de a vorbi frumos și convingător fiind recunoscut pe plan social ca o calitate: *Pasărea se prinde cu grăunțe, omul cu* ***vorbe frumoase****;* ***Vorba dulce*** *mult aduce* etc.

Dimensiunea estetică a limbii este capitalizată în semantica de adâncime a *cuvântului*, nu a *vorbei*. Proverbul *Cuvântul întâi să-l cioplești, apoi să-l arăți* este reprezentativ pentru credința în puterea minții de a cizela asperitățile cuvântului și de a-l preface în esență durabilă.

Cu toate acestea, limba nu este doar o încununare a creativității, ci şi un simbol al distrugerii. Există proverbe care evidențiază metafora conceptuală VORBIREA E O ARMĂ. În credința populară, forța de nimicire a limbii întrece chiar şi cea mai tăioasă armă. Falia profundă care separă vorba bună, creatoare de frumos de limba cea rea şi slobodă, distrugătoare de oameni este reflectată de maxime sugestive, unele

---

[8] După cum am arătat deja, noțiunea de «metaforă conceptuală» a fost pusă în circulație de George Lakoff şi Mark Johnson și se întemeiază pe motivarea că, pentru ființele umane, „*modul obișnuit de a conceptualizare, adică felul de a gândi și acționa este esențialmente metaforic. Conceptele structurează ceea ce percepem, felul nostru de a fi în lume și modul în care ne raportăm la ceilalți. Sistemul nostru conceptual joacă un rol central în definirea realităților cotidiene.*". (Lakoff/Johnson 1980: 454). Observând că „*esența metaforei este înțelegerea și trăirea* (egl. *experiencing*) *unui lucru sau a unei experiențe printr-un alt lucru sau printr-o altă experiență*" (Lakoff/Johnson 1980: 455), cei doi cercetători americani consideră că vorbitorii conceptualizează (e adevărat, prin asocieri parțiale, niciodată totale) şi exprimă ceea ce ştiu despre lume realizând un transfer, o trecere a ideilor dinspre un domeniu-sursă spre un domeniu-țintă.

preluate din înțelepciunea biblică sau din alte surse livrești, altele concepute de popor: *Cuvântul ustură mai rău ca sabia*; *Limba slobodă mult te vatămă*; *Limba taie mai mult decât sabia*; *Omul nu se bate cu bățul, ci cu cuvântul* etc.

O importantă caracteristică paremiologică este instituirea unor opoziții între elemente care, în mod obişnuit, nu se exclud reciproc în acelaşi context. Esențială şi dominantă ni se pare, din acest punct de vedere, opoziția între *vorbă* şi *faptă*. În imaginarul colectiv, asocierea celor două câmpuri - vorbirea şi munca - este structurată şi exprimată prin calificative antitetice de tip cantitativ (mult ≠ puțin), dimensional (lung ≠ scurt) sau direcțional (în față ≠ în spate). Aceste opoziții se înscriu, de regulă, în sfera de cuprindere a două metafore conceptuale: VORBIREA E O CANTITATE şi VORBIREA E SPAȚIALITATE.

Ca expresie a efortului orientat către un scop, structurarea cantitativă atribuie vorbei o dimensiune fizică care face posibilă echivalența cu munca și care permite instituirea de corelații pozitive și negative între consecințele vorbelor şi rezultatele faptelor. Numeroase proverbe punctează că *vorba* și *fapta* dezvoltă o relație de inversă proporționalitate: *Cine vorbeşte mult face puțin*, *Vorba goală nu umple sacul*, *Vorbă multă şi treabă puțină* etc. Prin urmare, VORBIREA E O CANTITATE, însă excesul de vorbe este definitoriu, în sens negativ, pentru omul mai mult înclinat să vorbească decât să muncească.

La polul opus vorbei fără rost se află o altă metaforă conceptuală, VORBIREA E UN BUN DE PREȚ, prin care se subliniază importanța vorbelor, dar numai dacă acestea se manifestă ca roade ale înțelepciunii, în cantități mici și prețioase: *Limba celui înțelept este argint ales*; *Vorba bătrânească mulți bani prețuieşte*; *Vorba e de argint şi tăcerea, de aur* etc.

Spațializarea vorbei are aceeaşi relevanță gnomică. Metafora conceptuală VORBIREA E SPAȚIALITATE, reliefată de enunțuri precum *Cine vorbeşte mult face puțin*, *Unde e vorbă lungă, acolo e treabă scurtă* sau *Limbă lungă, treabă scurtă* etc., sugerează că, în mentalitatea tradițională, *vorba* şi *fapta* sunt circumscrise unor spații diferite de

acţiune socială. În profundă consonanţă cu o altă metaforă conceptuală, VORBIREA E TEMPORALITATE[9], aceste paremii impun ideea că orice activitate umană se desfăşoară într-un cadru spaţio-temporal distinct. Percepută și reprezentată ca virtute, cumpătarea în vorbire este, în viziune populară, dublată de hărnicie. Alte maxime, de tipul *Vorbele nu potolesc foamea*, *Cine ştie să-şi păstreze limba va mânca roadele ei* etc., valorifică opoziţia între *vorbă* şi *faptă* în cadrul mai cuprinzător al imaginarului hranei, punctul de plecare fiind observaţia că pâinea se câştigă, mai degrabă, cu fapta şi mai puţin cu vorba lungă şi păguboasă.

Fără a încerca o prezentare a tuturor modelelor generatoare de expresivitate paremiologică, cercetare care ar putea forma obiectul unui proiect de cercetare asupra complexității stilistice și imagistice a proverbelor româneşti, este necesar să precizăm că solidaritatea gramaticalizare - stilizare favorizează un demers interpretativ unificator. Să admitem, deci, că procesul de fixare a identităților funcționale este, totodată, și un mecanism care orientează dezvoltarea expresivității. În spiritul considerațiilor lui K. Vossler, ni se pare potrivit să semnalăm că *gramaticalizarea* și *stilizarea* sunt aspecte congruente

---

[9] Maximele populare care exemplifică această metaforă conceptuală se întemeiază pe convingerea că vorbirea îşi are timpul şi rostul ei. Întrucât orice act de comunicare se desfăşoară în spaţiu-timp, nu trebuie să ne surprindă constatarea că vorbirea este considerată ca proces de esență temporală, o durată pe care omul o valorifică pentru a descrie şi comenta ceea ce se întâmplă în lume. Sentimentul că timpul trece, pe de o parte, şi efectele pe care această trecere le are în planul existenţei omeneşti, pe de altă parte, motivează axiome precum *Vorba îşi are și ea vremea ei*, *Vorba de azi nu se potriveşte cu cea de mâine* etc. Succesiunea momentelor temporale are o importanță covârşitoare asupra discursivităţii, dat fiind că timpul este perceput ca un agent ce domină experienţa de viaţă. În consecinţă, vorba este considerată un reflex al înțelepciunii date de trăirea în timp. Tocmai de aceea, în mentalitatea populară, se crede că înțeleptul cugetă și ascultă înainte de a cuvânta (*Întâi ascultă și pe urmă vorbește*), iar vorba sa devine un bun de preț pentru ceilalți membri a comunității, în vreme ce omul lipsit de înțelepciune vorbeşte vrute şi nevrute (*Prostul nu se satură de vorbit și surdul, de ascultat*).

ale activității de exprimare a lumii prin limbă și că distincția terminologică are rolul de a pune în lumină perspectiva din care se realizează analiza: structurală, în privința gramaticalizării și ornamentală, în ceea ce privește stilizarea.

Fără a pierde din atenție constatarea că un corpus mai amplu de fapte de limbă ar putea contribui într-o mai mare măsură la rafinarea unora dintre considerațiile deja formulate, avem convingerea că analiza enunțurile paremiologice validează în mod concludent teza că o anumită identitate structurală actualizează și o valoare ornamentală.

„Vorba ceea”

Dacă am arătat că gramaticalizarea și stilizarea sunt mecanismele esențiale de configurare a identității lingvistice și expresive a enunțurilor paremiologice, nu e mai puțin important să constatăm că recursul la proverbe este constant în discursul public actual. Pentru a evalua proprietățile discursive şi metadiscursive ale paremiilor, conectivitatea lor discursivă și relația proverbelor cu secvențele discursive în care se actualizează, analiza poate fi plasată pe terenul teoriei pertinenței şi al teoriei actelor de limbaj. Eșantioanele discursive întrebuințate pentru a exemplifica şi susține considerațiile teoretice au fost culese din ste nogramele ședințelor parlamentare, prin investigarea corpusului lingvistic disponibil la adresa electronică http://www.cdep.ro/pls/steno/steno.home, și din diverse interacțiuni comunicative realizate prin intermediul internetului.

Ostensivitatea proverbelor, capacitatea lor de a semnala schimbări în *universul cognitiv al vorbitorului* (Sperber, Wilson 1995: 38), reflectă existența mai multor proprietăți discursive ale enunțurilor paremiologice.

Un inventar minimal al respectivelor trăsături ne arată că:

1. Paremiile sunt ostensive în măsura în care perspectiva pe care o fixează sau pe care o modifică dezvoltă un efect comunicativ, în conjuncție cu alte componente discursive. Astfel, în secvența „*Un proverb românesc spune că „**ziua bună se cunoaşte de dimineață**”*. *La fel putem spune şi faptul că anul bun de la început se cunoaşte. Din păcate, constatăm, din analiza evenimentelor petrecute de la începutul anului şi până în prezent, că poporul român nu va beneficia, nici în acest an, de*

ceva bun."[1], proverbul creează cadrul unei analogii de care vorbitorul se foloseşte pentru a legitima o opinie. Proverbul impune o teză („*ziua bună se cunoaşte de dimineață*") pe care vorbitorul o valorifică analogic („*anul bun de la început se cunoaşte*") pentru a crea o antiteză („*constatăm, din analiza evenimentelor* (...) *că poporul român nu va beneficia, nici în acest an, de ceva bun*").

2. Proverbele reflectă judecăți de valoare (Norrick 1985: 16). Ele sunt folosite pentru a potența importanța unor evenimente, aspecte şi situații din realitate reflectate discursiv (Hoffman/Honeck 1987: 137). Enunțurile paremiologice dirijează, orientează, prin convergențele pe care le susțin, relația de continuitate între premisa şi concluzia unei secvențe discursive date: „*Parafrazând un vechi proverb românesc care spune că* „***Dumnezeu îți dă, dar nu îți bagă şi în sac***"*, putem spune că România se află acum în situația în care are acces la fondurile structurale puse la dispoziție de către Uniunea Europeană, dar nu beneficiază de ele din cauza dezinteresului manifestat de Executiv față de elaborarea și adoptarea Strategiei postaderare.*"[2]. Exemplul demonstrează că emițătorul are conştiința potențialului evaluativ al proverbului, intuieşte și valorifică ostensivitatea acestuia pentru a dezvolta o concluzie. Așa cum se observă din adnotările menite să scoată în evidență planul reprezentării discursive, proverbul problematizează raportul dintre un beneficiu (neaşteptat) şi (ne)fructificarea respectivului beneficiu: „[*Dumnezeu*]^{DONATOR} [*îți*]^{BENEFICIAR} *dă*, *dar nu* [*îți*]^{BENEFICIAR} *bagă și* [*în sac*]^{ȚINTĂ}". Elementele cadrului proverbial sunt aproape identice cu cele din constatarea formulată de emițător: „[*România*] ^{BENEFICIAR} (...) *are acces* [*la fondurile structurale*]^{TEMĂ} *puse la dispoziție* [*de către Uniunea Europeană*]^{DONATOR} *dar nu beneficiază* [*de ele*]^{TEMĂ} [*din cauza dezinteresului*]^{MOTIV} [*manifestat de Executiv*] ^{ȚINTĂ}". Deoarece concluzia este congruentă din

---

1 Mihai Cristian Apostolache, PSD, Şedința Camerei Deputaților, 12.02.2008.

2 Monalisa Găleteanu, PSD, Şedința Camerei Deputaților, 17.04.2007.

punct de vedere structural cu formularea paremiologică - [*Uniunea Europeană*][DONATOR] [*ne*][BENEFICIAR] *dă* [*fonduri structurale*][TEMĂ], *dar nu* [*ni*][BENEFICIAR] [*le*][TEMĂ] [*administrează*][ŢINTĂ] – se poate aprecia că ostensivitatea proverbelor, capacitatea lor de a semnala schimbările din universul cognitiv al vorbitorului, determină, prin formă şi prin conţinut, schimbări în orizontul de înţelegere al receptorului, călăuzindu-l să adere la configuraţia concluzivă formulată de locutor şi transmisă prin recurs la proverb. Aşadar, paralelismul creat de simetria rolurilor din planul reprezentării discursive, roluri prezente atât în proverb şi cât în intervenţia discursivă a vorbitorului, înlesneşte legitimarea unei opinii şi îi conferă autoritate.

3. Proverbele rezumă o situaţie sau recomandă un curs de acţiune (Dundes 2007: 128). Norrick (1985: 15) observă că enunţurile paremiologice sintetizează, de regulă, naraţiuni sau argumentări[3]. Având ca suport ilustrativ o secvenţă în care vorbitorul recurge la proverb pentru a da forţă expresivă unui raţionament, observăm că locutorul operează substituţii[4] în structura enunţului paremiologic pentru a-şi legitima şi ornamenta intervenţia: „*Dacă analizăm, însă, domnule preşedinte, stimaţi colegi, art. 10 alin. 2, care prevede cheltuielile de cercetare-dezvoltare în domeniul economic (...) se constată că, faţă de 2006, unde au fost 81,1 milioane, în 2007 sunt 80,09, mai puţin cu 0,2 milioane. Deci aceasta denotă o concepţie care este, vorba aceea, prinsă în proverbele româneşti: „**deşteptul promite şi păgubaşul trage nădejde**”, ca să nu folosesc alt cuvânt!*”[5].

Luarea de cuvânt are organizare bimembră: argumentul şi rezumarea. Argumentul se sprijină pe evidenţe juridico-financiare, iar

---

[3] Capacitatea de sinteză a proverbelor este analizată şi în cele mai bune lucrări româneşti de paremiologie (Tabarcea 1982, Negreanu 1983, Ruxăndoiu 2003).

[4] Pentru alte exemple privind importanţa acestei tehnici de reconfigurare a faptelor de discurs repetat, a se vedea Dumistrăcel (2006).

[5] Anghel Stanciu, PSD (PRM), Şedinţa comună a Camerei Deputaţilor şi Senatului, 5.12.2006.

rezumarea intensifică, prin ornamentare proverbială, forța concluziei. Recursul la tiparul proverbial reflectă importanța adecvării. În raport cu proverbul „*nebunul promite și prostul trage nădejde*”, concluzia „*deşteptul promite și păgubaşul trage nădejde*” se dezvoltă prin substituții lexicale (*deştept* → *nebun*, *prost* → *păgubaş*). Rezultatul intervenției discursive este un act indirect prin care se evită, pe de o parte, posibilele conotații negative față de care auditoriul ar putea deveni ostil, și prin care se amplifică, pe de altă parte, energia umoristico-ironică a enunțului. Eufemizarea prin substituție de constituenți proverbiali evidențiază competența expresivă a vorbitorului, capabil să re-modeleze un proverb pentru a semnala, prin acest procedeu, că punctul său de vedere este infailibil şi pregătit să întâlnească adeziunea auditoriului.

4. Proverbele indică intențiile comunicative ale vorbitorului (Norrick 1985: 16; Hoffman/Honeck 1987: 137). Un inventar al rolurilor pe care le îndeplinesc enunțurile paremiologice pentru a asigura exprimarea unei intenții de comunicare ar trebui să se întemeieze pe dinamica relației proverb-context, astfel încât să se observe convergența sau divergența dintre ceea ce emițătorul doreşte să se înțeleagă şi ceea ce receptorul înțelege de fapt. În cele ce urmează, ne limităm la a identifica şi interpreta câteva din intențiile de comunicare frecvent observate în eșantioanele de discurs parlamentar în care sunt întrebuințate paremii:

a) Locutorul se „dizolvă” în „vocea” comunității: „*Un vechi proverb românesc spune: „**şcoala face omul om şi altoiul pomul pom**”. Despre cât de importante sunt educația și întreg procesul educațional nu cred că mai are rost să insist.*”[6]. Vorbitorul se solidarizează cu judecata de valoare exprimată de proverb şi îşi legitimează punctul de vedere prin actualizarea autorității sapiențiale a proverbului.

b) Locutorul declanşează un atac la persoană: „*Am stat şi l-am*

[6] Viorel Arion, PDL, Şedința Senatului, 3.03.2008.

ascultat pe Popescu Călin Tăriceanu, pe ceilalți, și-mi dau seama că, într-adevăr, proverbul care spune că ***„câinele moare de drum lung și...Tăriceanu, de grija altora"****, se potrivește cel mai bine. (Aplauze în Grupul parlamentar al P.S.D.)*"[7]. În acest caz, tehnica de discreditare se dezvoltă prin substituirea unui constituent paremiologic („prostul") cu numele de familie al persoanei asupra căreia se declanșează atacul („Tăriceanu"). Receptorul este astfel dirijat să dezvolte o echivalență între enunțul „*câinele moare de drum lung și prostul de grija altuia*" și enunțul „*câinele moare de drum lung și...Tăriceanu, de grija altora*", semnal de receptare ce presupune înlocuirea tipului uman (prostul) cu numele celui atacat verbal (Tăriceanu), fapt ce are ca efect includerea persoanei astfel agresate în categoria umană exprimată de constituentul proverbial substituit.

c) Locutorul ironizează: „*Boc și miniștrii lui se ghidează probabil după vechea zicală românească* ***„fă ce zice popa, nu ce face el !"*** *atunci când îndeamnă la austeritate populația, în timp ce ei fac dezmăț pe banii contribuabililor*"[8]. În viziunea vorbitorului, guvernul este „*popa*" care „*îndeamnă la austeritate*", dar care face „*dezmăț pe banii contribuabililor*". Imperativul gnomic, reflectat de proverb, este raportat la prezentul evenimențial al guvernării, dinamica modurilor verbale (*imperativ*, în proverb - *prezent*, în secvența discursivă analizată) fiind esențială pentru a marca schimbarea de temporalitate, dinspre atemporalitatea axiomei populare spre deixisul temporal și personal al situației comentate de vorbitor.

d) Locutorul defăimează: „*Un vechi proverb românesc spune că:* ***„lupul își schimbă părul, dar năravul, ba !"****. Asta i se potrivește de minune președintelui jucător, băut or, manglitor... reașezat la Cotroceni pentru încălcarea flagrantă a Constituției*"[9]. În acest exemplu, cadrul

[7] Mihai Nicolae Tănăsescu, PSD, Ședința comună a Camerei Deputaților și Senatului, 28.06.2006.

[8] Mugurel Surupăceanu, PSD, Ședința Camerei Deputaților, 2.03.2010.

[9] Ioan Aurel Rus, PRM, Ședința Camerei Deputaților, 12.06.2007.

proverbial este folosit pentru a calomnia. Elementul deictic *„asta”* angajează echivalența între arhetipul exprimat de proverb (prădătorul, fiara) şi calificativele jignitoare, oscilând între clişeu semantic („*jucător*” < președinte-jucător), viciu („*băutor*”) şi fărădelege („*manglitor*”), prin care se realizează portretizarea peiorativă a persoanei agresate. Convergența stilistică *lup* (cu atributul *nărav*) – *preşedinte* (cu atributele *jucător*, *băutor*, *manglitor*) fixează o co-referință prin care se asigură legătura între individual şi general, între individ şi tipul uman de care el ar aparține.

Capacitatea proverbelor de a pune în lumină schimbările din universul cognitiv al vorbitorului poate fi descrisă şi din perspectiva teoriei actelor de limbaj. Norrick (1985: 27 ş.u.) demonstrează că enunțurile paremiologice sunt acte de vorbire indirecte[10]. În viziunea lui Gibbs (2001: 175), forța retorică a proverbelor provine din recunoaşterea tacită a tensiunii între mesajul concret al enunțului paremiologic şi proprietatea acestuia de a ilustra teme abstracte. O observație similară îi aparține lui Honeck (1997: 186), pentru care proverbul, ca înțeles figurat, este despre sine, ca înțeles literal. Enunțurile paremiologice ar reflecta, deci, existența unei *„bucle semantice”*. O altă perspectivă este asumată de Anscombre (2000: 11), care distinge între emițător primar şi emițător secundar pentru a demonstra că recursul la proverbe presupune raportarea unui locutor individual (emițător secundar) la creatorul paremiei (colectivitatea, emițătorul primar). Este proverbul un act de limbaj care se oglindeşte în sine însuşi, aşa cum propun psihologii (Gibbs, Honeck) sau un discurs despre discurs, aşa cum observă adepții pragmaticii (Norrick,

---

[10] Searle (1979: 33) argumentează că un act de vorbire indirect se manifestă ca relație între un act ilocuționar primar şi un act ilocuționar secundar. Actul ilocuționar primar („sensul neliteral”) se realizează prin intermediul actului ilocuționar secundar („sensul literal”). Astfel, în secvența „A: Vrei să mergi la film ? B: Am de citit o carte.”, actul ilocuționar primar (refuzul invitației) se realizează prin intermediul actului ilocuționar secundar (invocarea necesității de a citi).

Anscombre) ? Indiferent de calea urmată, aspectul esențial al problemei este relația activă dintre proverb şi contextul în care acesta se actualizează. În raport cu un context de comunicare verbală, proverbul reflectă existența unei duble organizări a semnificării: generică şi esențială (abstractă), pe de o parte, particulară şi contextuală (concretă), pe de altă parte. Legătura între cele două planuri este asigurată fie pe cale inductivă, dinspre evenimențialul contextual către esențialul gnomic, fie pe cale deductivă, dinspre esențialul gnomic către evenimențialul contextual.

Când recurge la proverb, vorbitorul își înscrie discursul în două cadre: a) în cadrul sapiențial al paremiei, pre-existent actului discursiv individual şi expresie a forței discursive a unui emițător primar, supraindividual, şi b) în cadrul propriei comunicări, în care uzul paremiei îl obligă pe locutor să se înscrie în ipostaza de emițător secundar. Dubla încadrare este o caracteristică a actelor de limbaj indirecte. Folosirea proverbului îi permite individului să transmită ceea ce are de comunicat, prin „camuflarea" intenției sale în sfera de înțeles a enunțului paremiologic. „Camuflajul" îi conferă vorbitorului avantajul de a evita angajarea propriilor valori în discurs şi / sau de a eluda posibila respingere de către receptor(i) a opiniilor şi judecăților exprimate. De pildă, într-o secvență de tipul „*În vechea lege, o persoană care a acționat în conflict de interese avea o interdicție de a ocupa o funcție publică numită pentru o perioadă de trei ani (articolul 49 alineatul 4), în noul proiect, această perioadă este redusă la un an (articolul 12 alineatul 1). Un alt efect al acestui proiect de lege este subordonarea politică a activității de control al averilor. Şi **acestea sunt numai câteva din deficiențele noii legi**, ceea ce evidențiază că proverbul „**graba strică treaba**" **se poate aplica cu succes în cazul de față**. Se poate constata cu uşurință că **tot acest demers maratonist nu a reprezentat, în realitate, decât o altă scenetă deşănțată pusă la cale de regia pdl-***

istă.”[11], protagonistul comunicării întrebuințează proverbul pentru a-şi exprima dezaprobarea față de o inițiativă legislativă. Legitimarea discursivă se desfăşoară în trei etape. Vorbitorul aduce dovezi prin care arată că efectul schimbării legislative este nesatisfăcător („*deficiențele noii legi*”), recurge la proverb pentru a evita angajarea directă („*graba strică treaba” se poate aplica cu succes în cazul de față*”), apoi îşi exprimă dezacordul, sub acoperirea notorietății şi autorității sapiențiale a enunțului paremiologic.

Proverbul exprimă credința că o acțiune pripită are efecte negative, fiind un enunț asertiv. Vorbitorul recurge la aserțiune pentru a-şi exprima dezacordul, ceea ce înseamnă că enunțul expresiv („*tot acest demers maratonist nu a reprezentat, în realitate, decât o altă scenetă deşănțată pusă la cale de regia pdl-istă*”) este potențat de o axiomă paremiologică („*graba strică treaba*”). În acord cu demersul interpretativ propus de Sperber şi Wilson (1995: 293), observăm că proverbul este valorificat ca ecou: dimensiunea asertivă a formulei sapiențiale este convertită în dimensiune expresivă.

Într-un alt exemplu, proverbul are rolul de a recomanda un curs de acțiune: „*Un vechi proverb european spune că* ***e mai bine să călăreşti calul*** *pentru că e la fel de obositor dacă te plimbi pe partea stângă sau pe partea dreaptă a animalului.* ***Haideți să călărim calul*** *şi să acceptăm varianta constituțională a proiectului de lege*”[12]. În această secvență, enunțul proverbial funcționează ca model semantic şi sintactic pe baza căruia vorbitorul îşi construieşte argumentarea, paremia acționând ca un comentariu evaluativ (Norrick 1985: 14). Întrebuințarea aserțiunii paremiologice („*e mai bine să călăreşti calul*”) îi serveşte emițătorului pentru a dezvolta un enunț directiv („*Haideți să călărim calul şi să acceptăm...*”).

Un aspect central în descrierea relației dintre proverb şi contextul

[11] George Ionuț Dumitrică, PNL, Şedința Camerei Deputaților, 4.05.2010.

[12] György Frunda, UDMR, Şedința Senatului, 12.03.2008.

în care acesta se actualizează ține de studiul conectorilor discursivi prin care se semnalează schimbarea de la cadrul comunicării verbale realizate de cineva la cadrul sapiențial al enunțului paremiologic. Actualizarea proverbelor într-o secvență discursivă se manifestă prin adecvare, ceea ce înseamnă că proverbele sunt introduse de mărci care evidențiază calitatea lor de elemente ale unui tezaur de înțelepciune populară (Anscombre 1994: 99). „Formula fixă" a paremiei se impune mai autoritar atunci când proverbele sunt introduse în context printr-un constituent sintagmatic care le „anunță" (vezi Ruxăndoiu 2003: 200). Dacă se are în vedere identitatea structurală a conectorilor paremiologici, se poate face distincția între conectivitatea de tip „verbal", reprezentată de utilizarea unor conectori de tipul „*Un proverb spune că*" şi conectivitatea de tip „nominal", care constă în folosirea unor conectori precum „*vorba ceea, vorba aia, vorba proverbului* etc.".

Prezența sau absența conectorilor care marchează recursul la proverb este crucială pentru a deosebi trei categorii de actualizare: *directă* („personală"), *indirectă* („impersonală") şi *mixtă*. Actualizarea directă („personală") este caracterizată de absența conectorilor de marcare paremiologică şi aduce în prim-plan „eul" vorbitorului precum şi modul în care acesta contopeşte formula paremiologică cu propriul produs discursiv. Actualizarea indirectă („impersonală") este caracterizată de prezența conectorilor de ancoraj paremiologic şi scoate din prim-plan „eul" vorbitorului, reliefând, totodată, modul în care acțiunea discursivă a vorbitorului este „camuflată", „deghizată", „dizolvată" în sfera de cuprindere a enunțului paremiologic. Actualizarea mixtă este şi „personală" şi „impersonală", în sensul că formulele paremiologice sunt înglobate în intervenția discursivă a vorbitorului, iar conectorii de ancoraj proverbial figurează ca simple inserții ce îndeplinesc doar funcția de a semnala că ceea ce urmează face parte dintr-un tipar gnomic, nemaivând şi rolul de a „dizolva" „eul" vorbitorului în „vocea" comunității în care circulă proverbul.

Pentru fiecare tip există mai multe grade de actualizare contextuală a formulelor paremiologice. Fiecare grad semnalează cât de

fidelă este actualizarea proverbului într-un context. Cel mai mare grad de fidelitate este reprezentat de redarea / citarea proverbului ca atare, fără deformări. Un grad mai mic de fidelitate îl are adaptarea proverbului la evenimențialul exprimat în context, prin adăugare, substituire, suprimare sau permutare de constituenți[13], operații care contribuie adesea la transformarea unor proverbe în anti-proverbe[14]. Un grad şi mai mic de fidelitate față de proverb îl are parafrazarea paremiei într-un anumit context, iar cel mai mic grad de fidelitate îl are aluzia proverbială (Ruxăndoiu 2003: 175), procedeu discursiv prin care se conservă din paremie măcar unul dintre constituenții care au funcția de a reactiva enunțul proverbial în conştiința receptorului.

Actualizarea directă:

a) proverbul este redat: „*PNL, PSD şi PC să stea cuminți în banca lor că* ***cine sapă groapa altuia cade singur în ea****. Degeaba se dau ei cocoşi că* ***purceaua e moartă în coteț*** *şi nici un cabinet de criză n-o poate învia*."[15]. Această secvență discursivă ilustrează convergența expresivă între proverbe şi alte structuri idiomatice (expresii şi locuțiuni), fiind o dovadă a proceselor de solidaritate sintagmatică ce asigură unitatea intervenției discursive.

b) proverbul este adaptat: „*Am învățat că* ***cine sapă groapa***

---

[13] Pe urmele lui Quintilian (1974), Grupul μ (1974) valorifică considerațiile privind existența unor categorii de transformări retorice (*adiectio*, *detractio*, *immutatio*, *transmutatio*) și propune o teorie generală a figurilor întemeiată pe respectivele operații. În lingvistica românească, direcția deschisă de Dumistrăcel (2006a, 2006b) s-a concretizat, între altele, în inventarierea fenomenelor de discurs repetat din textul jurnalistic, cercetarea fiind condusă din perspectiva operațiilor retorice identificate de Quintilian.

[14] Termenul a fost pus în circulație de paremiologul Wolfgang Mieder (germ. *Anti-Sprichwort*, engl. *anti-proverb*) pentru a denumi orice deformare a unui proverb cu scopul de a obține efecte ironice sau umoristice. Alți cercetători numesc aceste creații „perverbe" (engl. *perverbs*, Honeck 1997).

[15] Anonim, 21.09.2010, http://www.mediafax.ro/politic/iliescu-nu-se-poate-face-cabinet-de-criza-dintr-o-opozitie-minoritara-si-cu-basescu-presedinte-7335797/foto.

altuia are toate șansele să se umple de nămol”[16]. Vorbitorul deformează enunțul proverbial înlocuind secvența paremiologică „*cade singur în ea*” cu o considerație personală menită să stârnească hazul și să faciliteze acceptarea de către celălalt a opiniei exprimate.

c) proverbul este parafrazat: „*Este un exemplu aproape clasic de hărnicie cu care* ***săpăm groapa altuia și cădem toți în ea****, de unde vom trimite dragi salutări populației de deasupra.*”[17]. Parafrazarea ironică a proverbului presupune activarea unor opoziții funcționale (persoană, număr) prin care se alterează identitatea enunțului gnomic.

d) proverbul devine aluzie proverbială: „*În afară de piedicile puse economiei de către criza globală se va adăuga și această „****buturugă****”, care cu greu va putea fi trecută tocmai de către acei contribuabili mici care încearcă să facă ceva corect în țara asta și să creeze locuri de muncă*”[18]. Constituentul proverbial *buturugă* ilustrează existența ancorajului gnomic, definit drept procesul prin care o componentă a unui enunț paremiologic actualizează, în conștiința receptorului, întreaga formulă paremiologică (*Buturuga mică răstoarnă carul mare*, în cazul de aici).

Actualizarea indirectă:

a) proverbul este redat: „***O vorbă veche și plină de tâlc spune că*** *cine se aseamănă... se adună*”[19]. „Eul” discursiv al vorbitorului este „dizolvat” în „vocea” înțelepciunii populare, conectorul paremiologic „*o vorbă*” fiind caracterizat de două atribute-clișeu (*veche*, *plină de tâlc*) care întăresc forța sapiențială a enunțului proverbial.

b) proverbul este adaptat: „*Eu fac un apel la dumneavoastră,*

---

[16] me and just me, 12.12.2008, http://www.roportal.ro/discutii/lofiversion/index.php/t40911-750.html.

[17] Adrian Păunescu, PSD, Ședința Senatului, 17 februarie 2003.

[18] Radu Bogdan Țîmpău, PNL, Ședința Camerei Deputaților, 28.04.2009. Secvența discursivă citată apare și într-o intervenție a lui Vasile Ghiorghe Gliga, PSD, Ședința Camerei Deputaților, 30.03.2010, coincidența putând face obiectul unui alt fel de studiu despre originalitatea și pertinența unor specii de discurs parlamentar.

[19] Dumitru Ioan Puchianu, PDL, Ședința Camerei Deputaților, 18.03.2008.

colegial, să fim, aşa cum spune Constituția, în serviciul poporului, pentru că ***vorba românească spune*** *„Cine seamănă vânt, culege furtună”. S-a folosit şi* ***o altă vorbă românească*** *- şi îmi pare rău că nu este domnul Geoană, că pentru dânsul voiam să spun* ***această vorbă*** *- cine sapă groapa demiterii, cade singur în ea*”[20]. Secvența prezintă interes pentru că vorbitorul adoptă tehnica acumulării paremiologice. Citarea proverbului *Cine seamănă vânt culege furtună*, pus în relație de echivalență semiotică cu enunțul *Cine sapă groapa altuia cade singur în ea* favorizează deformarea celui de-al doilea enunț sapiențial întrucât ambele reprezintă reflectări ale raportului *cauză* („seamănă vânt”/ „sapă groapa altuia”) – *efect* („culege furtună”/ „cade singur în ea”). Mai mult decât atât, primul dintre proverbe se constituite în condiție argumentativă, iar cel de-al doilea, în consecință. Pentru a adapta formula sapiențială necesităților de context, vorbitorul deformează proverbul *Cine sapă groapa altuia cade singur în ea*, înlocuind constituentul pronominal *altul-altuia* cu un substantiv, *demitere-demiterii* pentru a semnala o mutație de natură referențială, de la un referent gnomic, ideal, la unul contextual(„*îmi pare rău că nu este* ***domnul Geoană***, *că pentru dânsul voiam să spun această vorbă*”).

c) proverbul este parafrazat: „*Guvern nou, metode vechi.* ***Un vechi proverb românesc spune că*** *bunele obiceiuri se păstrează, iar noi, românii, indiferent de starea socială şi opțiunea politică, din spirit patriotic, facem tot posibilul să-l respectăm*”[21]. Deformarea formulei „*Obicei nou, în țară veche*” prin substituire de constituenți, cu rezultatul „*Guvern nou, metode vechi*”, permite introducerea unei parafraze sapiențiale („*bunele obiceiuri se păstrează*”), iar conectorul paremiologic măreşte forța discreditării declanşate prin deformarea „*Guvern nou, metode vechi*”. Acest mecanism poate fi descoperit şi în alte devieri anti-

---

[20] Nicolae Vlad Popa, Independent, Şedința Senatului, 21.05.2007.

[21] Ştefan Baban, PRM, Şedința Camerei Deputaților, 25.06.2002.

proverbiale[22].

d) proverbul devine aluzie proverbială: „***Există o vorbă la noi**, cu ulciorul, **şi mai există alta**, cu lupul*”[23] sau „*Iată, PSD este un partid nou, cu siglă nouă, dar uită **proverbul românesc** cu lupul şi năravul*”[24]. Aluziile proverbiale reflectă potenţialul pragmastilistic al suprimării. Din enunţurile proverbiale *Ulciorul nu merge de multe ori la apă* şi *Lupu-şi schimbă părul, dar năravul ba* se mai păstrează în planul de suprafaţă al discursului doar elementele proverbiale nucleare („cuvinte-cheie” Dumistrăcel 2006: 173). Conectorii paremiologici asigură redundanţa necesară înţelegerii adecvate a intervenţiei discursive.

Actualizarea mixtă:

a) proverbul este redat: „*În speranţa captării unui electorat dezamăgit, o parte din opoziţie încearcă să-şi arate colţii tocmai într-un moment care este neindicat. (...) Dar, vorba proverbului: „**fiecare pasăre pe limba ei piere***”.”[25]. Întrebuinţarea conectorului paremiologic „*vorba proverbului*” are rolul doar de a semnala identitatea enunţului proverbial. Vorbitorul nu are intenţia de a-şi „dizolva” „eul” discursiv în „vocea” comunităţii.

b) proverbul este adaptat: „*Ştii cum e **aia cu cine sapa groapa altuia***”[26]. Constituentul metadiscursiv „*aia*”, rămăşiţă a conectorului paremiologic „*vorba aia*”, subliniază că în asemenea contexte valorificarea paremiei oscilează între actualizarea directă şi cea indirectă. Uşurinţa cu care un receptor recunoaşte şi reconstituie întreaga formulă paremiologică pe baza unui fragment este hotărâtoare pentru a favoriza suprimarea unui segment proverbial, după cum se

---

[22] Formula „*La vremuri noi, oameni noi*” a permis geneza şi punerea în circulaţie a antifrazei „*La vremuri noi, tot noi*”.

[23] Antonie Iorgovan, PSD, Şedinţa Senatului, 14.02.2005.

[24] Gheorghe Dragomir, PNL, Şedinţa Camerei Deputaţilor, 27.06.2006.

[25] Constantin Dumitru, PNL, Şedinţa Senatului, 10.09.2007.

[26] paul, 20.02.2010, http://www.agf.ro/frames/h_m_context.php?place=b&nr_mes=3326253.

observă în secvența citată.

c) proverbul este parafrazat: „*În primul rând,* ***când sunt mai multe moaşe, cunoaşteţi proverbul cu copilul care rămâne cu buricul netăiat****, în al doilea rând, varianta inițială care se bazează pe decizia colectivă a consiliului local este mult mai democratică, mult mai bună.*”[27]. Parafrazarea proverbului *Copilul cu mai multe moaşte rămâne cu buricul netăiat* este însoțită de o marcă de ancoraj paremiologic, „*proverbul cu*”, a cărei funcție metadiscursivă este de a evidenția discontinuitatea sintactică dintre planul conectorului paremiologic, legat de enunțare, şi planul parafrazei proverbiale, legat de enunț.

d) proverbul devine aluzie: „*schimbarea nick-ului nu este echivalentul transformării în altcineva,* ***ştii cum e cu năravul lupului****... cred că asta-i cea mai ineficientă metodă de gestionare a multiplelor personalități*”[28]. Ca parte integrantă a conectorului paremiologic „*(vorba) aia cu*”, prepoziția *cu* ține de planul enunțării, nu de planul enunțului, aşadar actualizarea este hibridă. Pe de o parte vorbitorul doreşte să introducă în chip direct, fără medierea unui conector paremiologic, aluzia privind „năravul lupului”, pe de altă parte, recunoaşterea cuvintelor-cheie ca elemente constitutive ale unei paremii obligă la activarea unei rămăşițe de conector proverbial ceea ce face ca actualizarea directă să se combine cu cea indirectă.

Considerațiile de mai sus legitimează afirmația că ostensivitatea proverbelor se manifestă deductiv şi inductiv.

Ostensivitatea deductivă reliefează capacitatea unui proverb de a orienta şi dirija construcția discursivă în care este actualizat: „*Un proverb românesc spune că „****ziua bună se cunoaşte de dimineață****”. La fel putem spune şi faptul că anul bun de la început se cunoaşte.*” Proverbul este modelul sintactico-semantic pe baza căruia urmează a se dezvolta secvența discursivă. Întrebuințarea enunțului paremiologic semnalează

[27] Petru Lakatos, UDMR, Şedința Camerei Deputaților, 4.03.2008.

[28] mio nombre, 26.06.2007, http://www.cafeneaua.com/search/comments/enturi_cu_va/1.

actualizarea înțelesului generic, potențial, „nesaturat” ca înțeles individual, contextual, „saturat”. Axa deductivă general → particular guvernează relația între proverb și contextul său de actualizare.

Ostensivitatea inductivă reliefează proprietatea unei secvențe discursive de a semnala recursul la un enunț paremiologic: *„Şi acestea sunt numai câteva din deficiențele noii legi, ceea ce evidențiază că proverbul „**graba strică treaba**” se poate aplica cu succes în cazul de față.*”. Proverbul conferă autoritate construcției discursive pe care o rezumă. Înțelesul individual, contextual, „saturat” este validat de și cuprins în înțelesul generic, potențial, „nesaturat” al proverbului. Axa inductivă particular → general guvernează relația dintre context și proverbul „cerut” de acesta.

Înțelegerea proverbelor ca acte de limbaj indirecte conferă avantaje pentru analiza pragmatică şi stilistică a relației proverbului cu secvența sau intervenția discursivă în care paremia se actualizează. Considerate ca enunțuri constatative (Austin 2005), proverbele descriu cunoașterea asupra lumii. Considerate ca enunțuri performative (Austin 2005), proverbele îndeamnă la acțiune. Astfel, constatări proverbiale precum *Graba strică treaba*, *Cine sapă groapa altuia, cade singur în ea* ori *Lupul îşi schimbă părul, dar năravul ba* dezvoltă, prin actualizare contextuală, valori performative de tipul „*Nu te grăbi*”, „*Nu face rău*”, „*Nu fi ipocrit*”. Nu greşim dacă afirmăm că în discursul public, prin intermediul asertiunilor paremiologice, se potențează enunțuri expresive (se dezvăluie reacții emoționale) sau directive (se recomandă cursuri de acțiune). Totodată, exemplele analizate pun în valoare dimensiunea cognitivă a proverbelor și rolurile lor discursive cele mai importante:

a) *condensarea*: proverbele sunt acte de limbaj în care se contopesc judecăți şi experiențe de viață. Ele reflectă activitatea dinamică de categorizare a evenimentelor lumii în cadre, tipare și modele de gândire și de limbaj;

b) *sistematizarea*: proverbele sunt economice și schițează relații între elementele constitutive ale realității.

c) *ancorarea*: proverbele fixează înțelesuri. Ele au rolul de a evidența existența şi importanța unor scheme imagistice şi narative nucleare;

d) *reliefarea*: proverbele sunt basoreliefuri cognitive. Întocmai ca reprezentările sculpturale reliefate pe un fond cu care fac corp comun, proverbele sunt modele în relief ale fondului cultural pe care îl proiectează într-un act verbal;

e) *orientarea*: în anumite condiții, proverbele au calitatea de a orienta cursul discursului sau de a se acomoda unui curs discursiv. Ca entități simbolice care dau seamă despre arhitectura cognitivă a unei comunități, proverbele funcționează ca „oglinzi" sau ca „ecouri" discursive (v. Honeck 1997: 186).

f) *evaluarea*: proverbele au caracter evaluativ. Ele reflectă, deopotrivă, judecăți şi atitudini față de judecăți. Această proprietate permite interpretarea proverbelor ca acte indirecte de limbaj.

Stigmate proverbiale

Universul proverbelor îl poate interesa pe lingvist nu doar sub aspectul tipologiilor structural-funcționale și expresive prin care este pusă în evidență organizarea tezarului paremiologic sau din perspectiva integrării într-un context discursiv ci și din unghiul imaginilor și reprezentărilor socio-culturale care sunt codificate în maximele populare. Constatarea că proverbele sunt enunțuri stilizate ale căror rafinări expresive şi modelări imagistice sunt determinate de spațiul spiritual în care ele se dezvoltă şi circulă trebuie dublată de observația că multe proverbe sunt embleme imagologice prin intermediul cărora o colectivitate se raportează la sine sau la alte comunități.

Din acest punct de vedere e util să arătăm că sociologul american Erving Goffman (1963) concepe *identitatea socială a individului* în termenii unui raport între o *identitate virtuală*, configurată pe baza anticipărilor pe care unul sau mai mulți indivizi le proiectează ca „*așteptări normative*" asupra altui sau altor indivizi, și o *identitate actuală*, înțeleasă ca ansamblu de trăsături pe care unul sau mai mulți indivizi le posedă de fapt. Descrierea identității sociale ca raport între între virtual și actual, între așteptări și realizări, are rostul de a sublinia că, în anumite cazuri, nepotrivirea dintre poli poate avea ca efect stigmatizarea individului.

Stigma, comentează Goffman, este doar unul din tipurile de discrepanță guvernate de raportul identitate virtuală - identitate actuală. Supraestimarea ori subestimarea cuiva sunt, de asemenea, manifestări ale discrepanței între cele două laturi prin intermediul cărora se negociază identitatea socială a individului, dar, spre deosebire de

asemenea tipuri de discrepanță, stigmatizarea implică atributele unei discreditări profunde.

Interpretarea propusă de Goffman țintește către ideea că proiecția (virtualul) și constatarea (actualul) generează fie echilibre, convergențe, fie dezechilibre, divergențe, prin care identitatea și alteritatea se configurează și se delimitează reciproc și critic. Cu cât convergența între poli este mai mare cu atât mai mică devine discrepanța identitară și, invers, cu cât divergența este mai mare cu atât mai pronunțat devine contrastul între virtual și actual.

Modelul avansat de Goffman este, fără îndoială, un model relativist. Felul în care celălalt este, mai întâi, proiectat și, mai apoi, actualizat angajează și valorile sinelui, atât în ceea ce privește imaginea despre sine cât și în privința naturii actuale a sinelui. Totodată, modelul este și de tip performativ (Goffman 1956). Negocierea identitară este, aidoma unui spectacol teatral, o mizanscenă întemeiată pe o ecuție imagologică complicată și multietajată (Oișteanu 2012: 14): *„când Pedro se întâlnește cu Juan, nu stau de vorbă doar „Pedro cel real” cu „Juan cel real”, ci și „imaginea lui Pedro despre el însuși” cu „imaginea lui Juan despre el însuși”, precum și „imaginea lui Pedro despre Juan” cu „imaginea lui Juan despre Pedro*” ”.

Pentru studiile de imagologie etnică, disciplină care are ca obiect cercetarea reprezentărilor etnice, modelul propus de Goffman are importanța de a semnala că în negocierea identității sociale există două forțe care animă așteptările și observațiile referitoare la celălalt, anume *creditarea* și *discreditarea*, iar aceste forțe dezvoltă trei tipuri fundamentale de portret ale celuilalt, imaginat sau observat în realitate, *portret fizic*, *portret moral* și *portret ideologic*[1] (spiritual).

Goffman (1963: 13) afirmă că, în cazul stigmatizării, cele trei tipuri de portret sunt realizate în culorile negative ale discreditării

[1] Paleta tipurilor de portret imagologic discutate de Oișteanu (2012) este mai largă: *portret fizic*, *portret profesional*, *portret moral și intelectual*, *portret mitic și magic*, *portret religios*.

profunde: „*În primul rând este vorba despre ororile corpului - variatele diformități fizice. Mai apoi este vorba despre blamarea caracterului individual perceput ca având o voință slabă, patimi înrobitoare și nefirești, credințe false și rigide și lipsă de onestitate, toate acestea fiind puse pe seama unor lucruri știute precum boala mintală, încarcerarea, viciul, alcoolismul, homosexualitatea, lipsa unui loc de muncă, încercările de suicid sau radicalismul politic. În sfârșit, e vorba despre stigma colectivă, referitoare la rasă, etnie sau religie, care se poate transmite de la o generație la alta și care afectează în mod egal toți membrii unei familii*."

Dacă portretul fizic și cel moral, sunt în accepția lui Goffman, tablouri identitare de tip individual, portretul ideologic se încheagă prin raportarea individului la o colectivitate ale cărei atribute sunt, prin extensie, supuse discreditării.

Admițând că stigmatizarea identității sociale se poate extinde de la individ la grup, Goffman deschide calea interpretării stereotipului etnic ca ecuație imagologică întremeiată pe convergența sau divergența dintre identitatea virtuală și cea actuală.

În linii generale, stereotipul etnic este produsul (dis)creditării pe care membrii unei comunități o întrețin în raport cu membrii altei colectivități umane. Nu este deci greșit să presupunem că stereotipul etnic este produsul unei negocieri identitare, după cum nu este lipsit de importanță să observăm că procesul de negociere identitară conduce fie spre constituirea unui *stereotip pozitiv*, dacă raportul identitate virtuală – identitate actuală este predominant orientat în direcția creditării unei etnii, fie spre constituirea unui *stereotip negativ*, dacă raportul actual-virtual este predominant orientat în direcția discreditării etnice. Mai mult decât atât, se cuvine să arătăm că fiecare cele două tipuri de stereotip etnic se configurează prin portretizare fizică, morală și ideologică, însă portretizarea nu are caracter imuabil, ci se desfășoară în plan istoric, astfel încât stereotipul se acomodează realității.

Susținând că stereotipul etnic pozitiv este o emblemă identitară configurată prin creditare și că stereotipul etnic negativ apare ca

rezultat al discreditării, nu facem decât să arătăm că în portretizarea unuia și aceluiași grup etnic elementele pozitive se împletesc cu atributele negative, astfel încât nu se poate vorbi, de regulă, despre profiluri exclusive, ci despre portretizări în tușe dominante.

Unul din depozitele în care se conservă ecuațiile imagologice ale identității și alterității este limba istorică. Considerată ca arhitectură semiotică și ca instituție socială, limba este cel mai însemnat dintre mijloacele prin intermediul cărora se negociază identitatea socio-culturală a indivizilor și grupurilor. Limba este sistemul semiotic cel mai apt să reflecte, în grade diferite de fidelitate, condițiile și consecințele pe care un fapt istoric sau un lanț de evenimente istorice (contactul, conviețuirea, conflictul, cucerirea) le implică în dezvoltarea unei ecuații imagologice precum stereotipul etnic. Știut fiind că faptul istoric are natură organică, adică presupune conjuncția mai multor tipuri de aspecte (administrativ, economic, cultural, ideologic, politic, psihologic, social ș.a.), se poate afirma că stereotipul, în general, și stereotipul etnic, în particular, se dezvoltă *ca idealizări*, ca *stilizări* ce pendulează între virtual și actual, între general și particular, între imaginar și real.

Pertinența acestor *modele idealizate*[2] este, pe de o parte, dependentă de condiții istorice obiective și, pe de altă parte, de reflectări ale modului subiectiv în care indivizii și grupurile se raportează la ceea ce se petrece, la un moment dat, în realitate. Autori precum Keith Allan și Kate Burridge (2006), Irwing Lewis Allen (1983), Edwin Battistella (2005), Geoffrey Hughes (2006), Timothy Jay (1992) și Tony McEnnery (2006), pentru a menționa doar câțiva dintre lingviștii britanici și americani care s-au aplecat asupra faptelor de limbă care oglindesc existența stereotipurilor etnice negative, demonstrează nu atât că vorba este arma cel mai frecvent îndreptată împotriva celuilalt, străinul, ceea

---

[2] Noțiunea de *model cognitiv idealizat* este întrebuințată în cercetările de lingvistică cognitivă pentru a sublinia că un fapt de cunoaștere este structurat și exprimat printr-un ansamblu de domenii conceptuale puse în relație. Pentru detalii, vezi Lakoff 1987.

ce, de altfel, este adevărat, ci că în limbile istorice se depozitează un cumul de elemente prin intermediul cărora este tranzacționată identitatea socială a celor de altă etnie.

Inventarul resurselor și mijloacelor lingvistice prin intermediul cărora se semnalează existența unui stereotip etnic negativ include, conform cercetărilor realizate de specialiștii menționați, două mari clase de elemente depreciative, a căror forță de discreditare are un spectru de manifestare ce oscilează între dispreț mascat și insultă fățișă: a) termeni și expresii cu referință etnică și b) producții textuale cu referință etnică.

Din categoria termenilor și expresiilor cu referință etnică fac parte *calificativele etnice*. Acestea sunt epitete, atribute sau mult sau mai puțin peiorative pe care indivizii unui grup etnic le folosesc adesea pentru a-i denumi pe membrii altei etnii. Pentru limba engleză vorbită în America de Nord, Irwing Lewis Allen (1983: 39-49) notează că în decursul a două secole s-au acumulat în engleza americană peste o mie de calificative etnice referitoare la mai mult de cincizeci de grupuri etnice. Dintre acestea, cel mai însemnat număr de elemente lexicale se referă la tipul *afro-american*, fie în ceea ce privește portretul fizic (mai cu seamă culoarea pielii: *blue-skin* 'piele-albastră'; *chocolate* 'ciocolată'; *crow* 'cioară' etc.), fie în ceea ce privește portretul moral (*buggy* 'nebun'; *sunshine* 'răsărit de soare'), fie în ceea ce privește portretul ideologic (schițat în legătură cu originea: *senegambian* 'Senegal + Gambia' sau cu particularitățile culturale ale tipului portretizat: *harlemaniac* 'Harlem + maniac').

Având dublă funcție, de identificare și de caracterizare, calificativele etnice mai sunt numite și porecle etnice, deși, din punct de vedere aspect onomastic, calificativul sau atributul etnic (cel mai adesea un element nominal sau verbal) nu are exact aceleași funcții ca *porecla* și *supranumele* etnic (acestea din urmă fiind individualizări cu funcții apropiate de cele ale numelui propriu). Unele calificative funcționează ca *insulte etnice* (Hughes 2006: 146).

Din categoria producțiilor textuale cu referință etnică fac parte *glumele etnice*. Acestea sunt narațiuni prin care diverse trăsături fizice,

morale și ideologice ale grupurilor etnice sunt angajate - prin eroi, adesea numiți conform unor *embleme onomastice*: moldoveanul, munteanul, olteanul, ardeleanul etc.; românul, ungurul, evreul, țiganul etc.; Ion, Ianoș, Jean, Ivan, Fritz, Ștrul etc., - într-o confruntare simbolică, cel mai adesea o probă inițiatică, menită să ateste superioritatea ori inferioritatea unui grup etnic în raport cu un altul.

Glumele etnice fac parte dintr-un ansamblu mai larg de producții textuale cu referință etnică: credințe și superstiții, zicători și proverbe, creații literare populare și culte ș.a.m.d.

Așadar, indiferent de tipul de stereotip actualizat (pozitiv sau negativ), trebuie admis că reflectarea lingvistică a stereotipului etnic (Taylor 1962: 98) se manifestă pe două planuri, planul cuvântului și planul textului (discursului), fapt firesc dacă se ține seamă că prin cuvânt se actualizează *funcția denominativă* (cuvintele sunt nume ale realităților), iar prin text (discurs) se desfășoară *funcția comunicativă* (enunțurile comunică ceva în legătură cu o anumită realitate a limbii).

Între producțiile textuale cu referință etnică, proverbele se disting prin câteva trăsături și funcții care atrag atenția cercetătorului interesat de ecuațiile imagologice prin care se negociază, în câmp socio-cultural, identitatea etnică.

O caracteristică fundamentală a proverbelor este *antropocentrismul*. Paremiile pun în evidență existența unui *model empiric* fundamentat pe numeroase experiențe de viață care, prin stilizare gnomică, păstrează indicii relevante despre viziunea unui popor asupra lumii și asupra naturii umane. Datorită naturii lor antropocentrice, proverbele ne apar ca realizări lingvistice *emblematice* ale căror rafinări expresive și modelări imagistice sunt determinate de spațiul spiritual în care paremiile se dezvoltă și circulă (Blaga 1969: 200).

O altă caracteristică esențială a proverbelor este *relativismul*. Proverbele nu exprimă adevăruri universale (Mieder 2004: 134), ci

oglindesc spectacolul schimbător al vieții[3]. Ele reflectă judecăți de valoare asupra unor cadre ale realității (Norrick 1985: 16) și sunt folosite pentru a potența importanța unor evenimente, aspecte și situații desprinse din realitate (Hoffman/Honeck 1987: 121-140). Relativismul proverbelor pune în lumină dimensiunea lor cognitivă (sapiențială) și pertinența lor culturală.

Funcțiile pe care le îndeplinesc proverbele în actele de comunicare verbală pun și mai bine în valoare antropocentrismul și relativismul paremiilor. Deși nu există un comun acord cu privire la tipul și numărul de funcții comunicative ale proverbelor, există cercetări de semiologie paremiologică, precum studiul lui Grzybek (1987: 39-85), în care sunt inventariate și discutate trei mari clase de funcții:

a) funcții de ordin *pragmatic*: proverbele semnalează intențiile comunicative ale vorbitorilor (rezumare, calificare, explicare, motivare, avertizare, admonestare etc.);

b) funcții de ordin *social*: proverbele sunt întrebuințate pentru a întreține eficiența diverselor relații sociale și culturale dintre indivizii unei comunități;

c) funcții de ordin *strategic*: în proverbe se condensează informații despre strategiile adoptate de ființa umană pentru a interacționa cu lumea.

Arătând că înțelesurile proverbelor depind foarte mult de situațiile în care acestea sunt folosite, Wolfgang Mieder observă că paremiile au capacitatea de a intensifica forța stereotipurilor etnice. Relevantă este, pentru acest punct al argumentării, clasificarea după criteriul conținutului propusă de Archer Taylor (1962), renumit paremiolog american și autor al unei lucrări de referință asupra zicătorilor și proverbelor: i) proverbe referitoare la obiceiuri și superstiții; ii) proverbe istorice; iii) proverbe juridice; iv) *blasons populaires*; v) proverbe meteorologice; vi) proverbe medicale; vii)

[3] O clasificare a realiilor cuprinse în proverbe este propusă de Wood 1894: 229-274.

zicători (engl. conventional phrases) și viii) profeții proverbiale.

Spunerile proverbiale cu referință etnică sunt incluse în categoria „*blason populaire*”. Pentru a individualiza această specie de realizări paremiologice, Taylor comentează că tendința omului de a-și persifla vecinul este străveche și aduce atingere nu numai apartenenței etnice, ci și înfățișării, obiceiurilor alimentare, comportamentului socio-cultural, anumitor ocupații și meserii, locului în care celălalt trăiește sau felului său de a vorbi. Acest ansamblu de caracterizări prezintă interes pentru studiile de imagologie etnică întrucât ele pun în evidență viziunea asupra celuilalt, considerat atât din punct de vedere fizic cât și din perspectivă spirituală. Nimic din ceea ce este omenesc nu este lăsat deoparte, iar experiențele de viață care determină negocierea identitară conturează un model empiric ale cărui atribute definitorii sunt antropocentrismul, relativismul cultural și holismul.

Mai mult decât atât, dacă se ține seamă că locuțiunile, expresiile, zicătorile și proverbele sunt construcții cu structură lingvistică fixă sau relativ stabilă, nu e greu de intuit că astfel de prefabricate sunt *stereotipuri lingvistice* care, în anumite condiții de ordin istoric, se solidarizează cu *stereotipurile de gândire*[4].

Asocierea unei construcții idiomatice cu un șablon de gândire generează un «stereotip în stereotip». Natura dinamică a acestei solidarități complexe între stereotipul de gândire și cel de limbaj poate fi interpretată din unghiul unei relații de interdependență. Șablonul lingvistic devine recipientul în care se depozitează substanța stereotipului de gândire, dar, în același timp, șablonul de gândire

---

[4] „*Stereotipurile se împart în două mari categorii: stereotipuri de gândire și stereotipuri de limbaj. Primele fixează, într-o comunitate dată, credințe, convingeri, idei preluate, prejudecăți și superstiții (...). Stereotipurile lingvistice sunt expresii figurate, a căror formă variază de la grupuri sudate, de două sau mai multe cuvinte la sintagme, până la enunțuri întregi. După cum vom vedea în cele ce urmează, un mare număr de stereotipuri de limbaj (mai cu seamă cele sintagmatice și frastice) ascund sau exprimă deschis stereotipuri de gândire*” (Schapira 1999: 1-2).

determină, în plan lingvistic, apariția formulelor stereotipice.

Natura dinamică a acestei asocieri poate fi ilustrată dacă analizăm seria de zicale românești[5] *Parcă se băteau lupii la gura lui* (Zanne, IX, 4671), *Parcă se bat calicii la gura lui* (Zanne, V, 11 342), *Parcă se bat jidanii la gura lui* (Zanne, VI, 13 611) și *Parcă se bat turcii la gura lui* (Zanne, VI, 14 386). Trecerea dinspre domeniul semantic *a mânca*, ilustrat de semnificația enunțului *Parcă se băteau lupii la gura lui*, spre domeniul semantic *a vorbi*, ilustrat de semnificațiile altor enunțuri ale seriei, este favorizată de disponibilitățile semantice ale constituentului nominal *gură.* Cu gura mâncăm, cu gura vorbim.

Zona de tranziție dintre *a mânca* și *a vorbi* poate fi întrevăzută într-o secvență gnomică de tip comparativ: *I se bate limba-n gură ca calicii la pomană* (Zanne, V, 11 341). Analogia metaforică 'a mânca cu lăcomie' – 'a vorbi repede și nedeslușit' este, mai apoi, înscrisă într-o ecuație imagologică. Enunțul *Parcă se bat calicii la gura lui* codifică și stilizează atât un tip de comportament social (la pomană, calicii mănâncă lacom) cât și un tip de comportament discursiv (la pomană, calicii fac larmă). Odată fixat, stereotipul lingvistic (zicala) se acomodează și se solidarizează cu alt stereotip de gândire (viziunea asupra cerșetorilor). Altfel spus, comportamentul social și verbal al marginalului (calicul) devine unitate de referință pentru a exprima o judecată de valoare asupra felului de a vorbi al străinului: *Parcă se bat jidanii la gura lui*, *Parcă se bat turcii la gura lui.*

Deoarece șablonul lingvistic *cineva/ceva se bate la gura cuiva* și-a fixat, în timp, două valențe semantice (*a mânca* și *a vorbi*) e de așteptat ca portretizarea străinului să fie conturată în limitele acestor valențe. Am observat deja că enunțul proverbial *Parcă se bat turcii la gura lui*

---

[5] Exemplele românești sunt preluate din culegerea lui Iuliu Zanne, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia*, 10 volume, București, 1895-1912. Referința bibliografică este redată prin numărul volumului în care figurează construcția idiomatică și numărul de ordine atribuit proverbului de către autorul colecției.

subliniază acomodarea stereotipului etnic la un comentariu-șablon privind comportamentul social și verbal al marginalului. O altă zicală, *A mâncat cât un Turc de cei calici* (Zanne, VI, 14 367) punctează și mai clar împletirea stereotipului marginalului cu stereotipul etnic. Imaginea calicului și imaginea turcului devin, în formula lingvistică, solidare („*cât un Turc de cei calici*”).

Acomodarea stereotipului etnic la un șablon lingvistic este probată atât de existența formulelor lingvistice „valiză”, cu grad maxim de redundanță, precum tautologiile de tipul X (E) TOT X (*Jidanul tot jidan*, *Românul tot român*; *Țiganul tot țigan* etc.), cât și de diverse alte tipuri de formule paremiologice. Serii de exemple precum

1) *Jidanul plătește.* (Zanne, VI, 13606) / *Turcul plătește.* (Zanne, VI, 14 358) / Cine greșește, *tot armeanul plătește.* (Zanne, VI, 13144)

sau

2) *Cal verde și armean cu minte, cine dracul a mai văzut* ? (Zanne, VI, 13 146), *Cal verde și bulgar cu minte, unde s-a mai văzut* ? (Zanne, VI, 13 173), *Cal verde și grec cu minte, cine dracu a mai văzut* ? (Zanne, VI, 13 489), *Cal verde și Român cu minte și soacră drăguță anevoie se găsesc.* (Zanne, VI, p. 280), *Cal verde și sârb cu minte nu s-a văzut.* (Zanne, VI, 14048)

demonstrează că forma poate fi valorificată pentru a actualiza stereotipic diverse conținuturi din sfera discreditării etnice. Cu alte cuvinte, șablonul lingvistic (formula fixă) are rol activ în configurarea și punerea în circulație a șablonului de gândire (stereotipul etnic, în cazul de față).

Demn de remarcat este că formulele proverbiale sunt, prin natura lor, mai degrabă orientate spre schițarea portretului moral și ideologic al unei comunități etnice, portretul fizic fiind o categorie mai slab reprezentată. De pildă, proverbele din colecția Zanne care angajează imaginea turcului stilizează mai cu seamă trăsături morale. Stereotipul etnic al turcului e predominant negativ. Turcul e nedrept: *Dreptatea s-a dus de când (cu) turcii* (Zanne, VI, 14 352), crud: *Turcul te taie, turcul te jupoaie* (Zanne, VI, 14 355), lacom: *Turcului să-i dai bani și să-i scoți*

ochii (Zanne, VI, 14 357) și arțăgos: *Turcul caută ceartă cu lumânarea* (Zanne, VI, 14 370). Aceste atribute semnalează nu atât trăsături etno-psihologice cât aversiunea față de un opresor. Cercetarea condițiilor istorice în care s-a manifestat influența otomană asupra asupra țărilor române poate lămuri mai bine pertinența acestui tip de negociere identitară. Pentru necesitățile demersului argumentativ propus în studiul de față e suficient să notăm că în culegerea lui Iuliu Zanne imaginea turcului este angajată și în structuri idiomatice care pun în lumină note ale stereotipului pozitiv. Turcul e abil: *Turcul nu caută a prinde calul cu sacul deșert* (Zanne, VI, 14 359), încrezător: *Se lasă în nădejde ca turcul în sabie* (Zanne, VI, 14 385), deștept: *a fi cap de turc* (Zanne, VI, 14 390) etc.

Împletirea de elemente negative și pozitive e și mai evidentă în credințele populare ale românilor despre turci, dar nu numai. *Demonizarea* (STRĂINUL E UN DIAVOL) și *zoomorfizarea* (STRĂINUL E UN ANIMAL PERICULOS) sunt strategii de discreditare cărora li se contrapun strategii de creditare precum *supraevaluarea* (STRĂINUL E ADUCĂTOR DE BENEFICII) sau *supralicitarea* unui atribut moral (STRĂINUL E UN REPER MORAL).

Conceptualizarea străinului ca diavol o întâlnim în credințe de tipul *Turcii poartă fesuri în chipul dracului căci și ei sunt curat dracu* (Zanne VI: 412). Imaginarea străinului ca animal fabulos sau periculos ori asocierea acestuia cu un animal considerat inferior sau de rău-augur este ușor de recunoscut în credințe precum *Turcii aveau coade ca câinele, mai înainte vreme, dar s-au scurtat azi ceva, mâine ceva, până a pierit de toată isprava* (idem); *Turcii țin câini mulți în curte căci câinele e tata lor* (ibidem) ș.a. Dimpotrivă, reprezentarea străinului ca vestitor al norocului (*Când îți iese turc în cale, îți va merge bine, căci turcul are pieze bune.* Zanne VI: 412) sau ca model de cinste (*Turcii sunt oameni drepți, ei nu te înșeală la cântar sau altceva.*, idem) reliefează acțiunea strategiilor de creditare. Astfel de conceptualizări indică rolul activ pe care îl are stereotipul de gândire în potențarea unor șabloane de limbaj, mai cu seamă că unele dintre aceste tipuri de conceptualizare pot fi

întâlnite și în credințele referitoare la evrei, ruși, țigani sau alte grupuri etnice.

Considerat din prisma formulelor proverbiale, stereotipul etnic este un produs conceptual și cultural care presupune și convergență și contrast între polii identității sociale a unui grup etnic, actualul și virtualul. Relația dintre atributele negative și trăsăturile pozitive ale unei reprezentări stereotipice îl poate conduce pe cercetător să observe ce amploare au stereotipurile de gândire și de limbaj, care sunt datele lor specifice, ce impact cultural au respectivele stereotipuri ș.a.m.d.

Urmărind doar faptele de limbă incluse în categoria structurilor de tip proverbial se poate constata că, adesea, unele tipuri de conceptualizare sunt recurente în proiectarea stereotipică a identității etnice, iar această observație ne îndeamnă că credem că în studiul comparativ al stereotipurilor etnice este necesară deosebirea notelor comune care schițează genul proxim (străinul, în general) de notele specifice unei anumite identități etnice (străinul, în particular).

III. Modele naive, modele savante

Modele cognitive și oglindiri figurative

Noțiunea de *„model cognitiv”* este valorificată în lingvistica actuală pentru a arăta că acelaşi element al realității poate fi conceptualizat şi codificat lingvistic în mod distinct de la un idiom la altul. Cunoaşterea pe care ființele umane o au sau o capătă despre un fapt din realitate precum şi modalitățile prin care această cunoaştere este exprimată lingvistic formează nucleul în jurul căruia s-au dezvoltat dezbaterile referitoare la principiul relativității lingvistice[1], ceea ce înseamnă că raporturile între nume şi lucruri constituie una din ariile centrale în ştiințele limbajului, indiferent de orientarea asumată de oamenii de ştiință preocupați de respectiva temă de cercetare.

Modelele cognitive, observă Ungerer şi Schmid (1996: 50), sunt constructe conceptuale care *„se întemeiază pe presupunerea că mai mulți oameni au cam aceleaşi cunoştințe asupra lucrurilor*”. Aceste modele *„nu sunt universale, ci depind de cultura în care creşte şi trăieşte o anumită persoană*”.

Ideea existenței unor modele cognitive pe care ființa umană își edifică viziunea asupra lumii se dovedeşte utilă în deosebirea a două tipuri de cunoaştere, empirică şi ştiințifică. Deosebirile dintre ele fac posibilă distincția între *modelele naive* (sau populare) şi *modelele*

---

[1] Principiul relativității lingvistice, *„potrivit căruia nu toți oamenii își reprezintă în mod identic universul, pornind de la aceleaşi realități, decât dacă bazele lor lingvistice sunt similare sau pot fi cumva adaptate*”, a fost enunțat de Benjamin L. Whorf (1956: 214), însă în istoria interpretărilor privind originea şi funcțiile limbajului, teza este dezbătută încă din Antichitate.

savante (sau ştiinţifice): „*Numesc* ***model popular*** *sau* ***cultural*** *un ansamblu organizat de cunoştinţe comune care, în multe cazuri, este dezvăluit prin intermediul limbajului cotidian.* ***Modelele ştiinţifice*** *sau savante sunt teorii pe care specialişti precum psihologii, filosofii şi alţii le dezvoltă într-un anume domeniu de investigaţie*." (Kövecses 2004: 114). Cu alte cuvinte, conştiinţa lingvistică a individului este intim legată de ansamblul de cunoştinţe pe care el le are despre realitate, iar cunoașterea realului se organizează sub forma unor modele cognitive, adică ansambluri de credințe, valori și așteptări care guvernează înțelegerea realității (Lakoff 1987: 118) și se oglindesc în uzul lingvistic. Aceste modele nu acoperă toată complexitatea realității, ci evidențiază tiparele abstracte și flexibile de care conștiința umană se servește pentru a se raporta la realitate (Geeraerts 2010: 224).

Admiţând că un model cognitiv este o organizare idealizată, stilizată a datelor de real care în plan lingvistic se concretizează în simboluri verbale şi relaţii între simboluri, se poate afirma că limba este tezaurul în care se condensează cunoștințele despre lume şi ansamblul de resurse lingvistice pe care vorbitorii le întrebuințează pentru a exprima cunoașterea lor asupra unuia sau altuia din aspectele realității.

Transpunerea faptelor de cunoaştere în fapte de limbă pune în lumină rolul crucial pe care semnele lingvistice îl au în achiziția și exprimarea cunoştinţelor. În absența unui nume, reprezentarea în conştiinţă a unei realităţi rămâne o latenţă indicibilă, care, la rigoare, poate beneficia de alt suport semiotic, însă nu la fel de performant ca cel lingvistic. Cunoașterea se comunică mai ales prin cuvânt.

În limbile istorice, deosebirile dintre modelele naive (populare) și cele savante (culte) pot fi urmărite prin studierea terminologiilor. Vocabularele diverselor domenii de cunoaștere și de activitate umană oferă indicii valoroase asupra viziunii pe care o comunitate o are asupra lumii. Analiza convergenţelor și divergenţelor dintre modelele de tip popular și cele de tip științific ține, în studiul terminologiilor, seamă de următoarele observații generale:

a) în istoria culturii umane, modelele denominative naive le

preced, de regulă, pe cele savante, pe care, fără îndoială, le influențează;

b) influența exercitată de modelele populare asupra modelelor științifice devine din ce în ce mai slabă pe măsură ce acestea din urmă capătă autonomie și autoritate, devenind, la rându-le, surse de influență pentru modelele populare;

c) unele domenii de cunoaştere și de activitate umană au dublă configurare lingvistică, populară și științifică, în timp ce altele au reflectare terminologică fie empirică, fie savantă.

Denumirile de plante oferă ilustrări bogate pentru prezentarea trăsăturilor pe baza cărora se stabilesc deosebirile dintre un model naiv și unul savant. Alături de zoonime, toponime și antroponime, fitonimele populare au o relevanță cultural-istorică deosebită, formând un vocabular reprezentativ pentru a avea acces la informații de bază privind civilizația materială și cultura spirituală a unui popor (Giurescu 1976). Mai mult decât atât, numele științifice de plante reflectă în chip plenar seamă procesele de numire pe care le implică codificarea lingvistică savantă a atributelor pe care le au diverse elemente constitutive ale realității.

Trăsăturile modelului popular. Studiul denumirilor populare de plante este o arie de cercetare bine reprezentată în lingvistica românească. Cea mai valoroasă monografie lingvistică de până acum (Bejan, 1991) sintetizează şi duce mai departe efortul de a lămuri originea, modul de formare şi întrebuinţarea termenilor prin care românii denumesc plantele. De asemenea, dicționarul etnobotanic elaborat de colectivul coordonat de Al. Borza (1968) reprezintă, în ciuda câtorva mici neajunsuri, o realizare foarte valoroasă şi utilă pentru identificarea tiparelor denominative şi pentru observarea domeniilor onomasiologice care au guvernat formarea denumirile de plante. O prezentare cronologică şi critică a celor mai importante contribuții științifice la dezvoltarea domeniului este realizată de Bejan (1991). Se impun, totuși, câteva nuanțări. Autorul observă că prima atestare lexicografică a unor nume românești de plante se află într-un manuscris „de pe la 1700”, care cuprinde un glosar slavo-român, reprodus de M.

Gaster în *Chrestomație română*, vol. I, Bucureşti, Socec & Co., Leipzig, F. A. Brockhaus, 1891. În crestomația lui M. Gaster, documentul menționat, publicat la p. 355 – 357, este datat în jurul anului 1705, poartă titlul *Glosar de plante slavono-român* şi cuprinde două secțiuni: „*glosar de erburi*" şi „*glosar de pomi*". Cercetări mai recente arată, însă, că prima atestare lexicografică a unor nume de plante datează de la mijlocul secolului al XVII-lea, nu de la începutul secolului al XVIII-lea, cum indică Bejan. În studiul introductiv la *Dictionarium valachico-latinum*, Gheorghe Chivu (2008: 12), editorul textului, concluzionează, în baza unor dovezi clare, că dicționarul a fost scris „*fără dubiu la mijlocul secolului al XVII-lea (la o dată cuprinsă între 1640 şi 1660)*". Cu privire la denumirile de plante, editorul textului comentează că dicționarul „*oferă (...) specialiştilor cel mai bogat inventar de termeni etnobotanici dintre scrierile româneşti alcătuite până la mijlocul secolului al XVIII-lea.*" (Chivu 2008: 60).

Prin urmare, dacă este adevărat că prima lucrare lexicografică românească cuprinde un inventar bogat de nume de plante, nu este mai puțin adevărat că luând în calcul numele de locuri și de persoane formate de la nume de plante, atestarea scrisă a denumirilor românești de plante coincide, în linii mari, cu apariția primelor acte și documente rămase din epoca feudală, colecția națională de izvoare medievale românești *Documenta Romaniae Historica* fiind reprezentativă în acest sens.

Revenind la proprietățile modelului popular de numire a plantelor, se observă că cea mai importantă trăsătură este *dimensiunea empirică*, potrivit căreia denumirea se face în acord cu trăsăturile observabile ale realiilor vegetale: 1) aspectul general al plantei sau al uneia dintre părțile constitutive: *ghimpoasă*[2] (Arcticum lappa); 2) coloritul plantei sau al uneia dintre părți: *albăstrică*[3] (Aster tripolium);

---

[2] Drăgulescu 2010: 285; rom. *ghimpoasă* < rom. *ghimpe* + suf. –*oasă*.

[3] Drăgulescu 2010: 32; rom. *albăstrică* < rom. *albastră* + suf. –*ică*.

3) gustul sau mirosul plantei ori al uneia dintre părți: *dulcișor*[4] (Hedysarum grandiflorum); *mirodele*[5] (Diplotaxis tenuifolia); 4) „comportamentul” plantei: *somnișor*[6] (Calamintha clinopodium); 5) proprietățile sevei: *lăptic*[7] (Euphorbia cyparissias); 6) întrebuințarea plantei, cu următoarele subclase: a) terapeutică: *negelariță*[8] (Chelidonium majus); b) magică: *drăgostiță*[9] (Sedum maximum); c) ornamentală: *bucuriță*[10] (Euphrasia stricta); d) practică: *măturișcă*[11] (Artemisia annua); 7) locul: a) de creștere: *bălțățele*[12] (Ranunculus acris); b) de origine reală sau presupusă: *turcoaice*[13] (Zinnia elegans); 8) perioada de apariție, maturizare sau înflorire, cu subclasele: a) momentul zilei: *zorele*[14] (Convolvulus arvensis); b) anotimpul: *primăveriță*[15] (Galanthus nivalis); c) sărbătorile religioase: *crăciunele*[16] (Euphorbia pulcherrima).

---

[4] Drăgulescu 2010: 238; rom. *dulcișor* < rom. *dulce* + suf. *–ișor*.

[5] Drăgulescu 2010: 407; rom *mirodele* < rom. *mirodie*, cuvânt de origine grecească, cel mai probabil împrumutat prin bulgară, întrebuințat în trecut pentru a desemna, mai întâi, *pătrunjelul*, și, prin extensie, o clasă mai largă de plante aromatice.

[6] Drăgulescu 2010: 575; rom. *somnișor* este un derivat al rom. *somn*.

[7] Drăgulescu 2010: 348; rom. *lăptic* este un diminutiv al substantivului *lapte*. Termenul desemnează albeața sevei.

[8] Drăgulescu 2010: 428; în trecut, planta era folosită în leacurile contra negilor.

[9] Drăgulescu 2010: 236; rom. *drăgostiță* este un derivat al subst. *dragoste*. Fitonimul indică folosirea plantei în descântece de dragoste.

[10] Drăgulescu 2010: 97.

[11] Drăgulescu 2010: 394; rom. *măturișcă* < rom. *mătură* + suf. *-ișcă*.

[12] Drăgulescu 2010: 60; denumirea populară semnalează că planta crește în zone de baltă și mlăștinoase.

[13] Drăgulescu 2010: 628 consideră că „*numele ar putea sugera naționalitatea femeilor de la care româncele au luat planta pentru a o cultiva în grădini*”.

[14] Drăgulescu 2010: 670; numele comun sugerează că planta își deschide inflorescența în zorii zilei.

[15] Drăgulescu 2010: 507; denumirea este ilustrativă în a semnala că planta crește la începutul primăverii.

[16] Drăgulescu 2010: 208; fitonimul indică perioada de maturizare a plantei.

O altă particularitate este *variabilitatea denominativă*. Una și aceeași plantă capătă denumiri care diferă de la o regiune la alta: *brîul Maicii Domnului*, *iarba şarpelui*, în Transilvania, *iarbă neagră și mare*, în Muntenia (Phalaris arundinacea). Variația diatopică a fitonimelor populare se observă, deopotrivă, în plan fonetic şi morfologic: *aglice/ agrice, agliciu, agliş, agliț*, *aglicea/ agricea*, *aglicel* (Filipendula vulgaris). Existența variantelor denominative poate fi explicată atât prin faptul că de la o regiune la alta nu se fac distincții denominative foarte clare între plante cu înfățişare asemănătoare, pe de o parte, sau că aceeaşi realitate botanică are mai multe denumiri puse în circulație în diverse perioade istorice, pe de altă parte.

Imprecizia denominativă este consecința variabilității, ceea ce face ca aceeaşi denumire să fie folosită pentru a numi mai multe plante sau ca aceeaşi plantă să aibă mai multe denumiri. De pildă, termenul *argințică* este folosită pentru a denumi plante precum Dryas octopetala, Lithospermum arvense, Potentilla anserina, primele două având flori asemănătoare ca formă şi cromatică, iar cea de-a treia având la maturitate flori galbene, dar frunze brumării, coloritul lor argintiu fiind detaliul care motivează numele.

Necesitatea de a face, totuşi, deosebire între plante asemănătoare a determinat *specializarea denominativă* a unor elemente lexical-formative. Astfel, dacă se au în vedere plante ale căror flori au formă şi cromatică asemănătoare, cum ar fi, de pildă, Aster tripolium, Consolida regalis şi Centaurea cyanus, se va observa că deosebirile din planul realității sunt marcate în planul denumirii prin sufixe diminutivale diferite: *albăstrică* (Aster tripolium) – *albăstrioară* (Consolida regalis) - *albăstriță* (Centaurea cyanus). Specializarea unor sufixe pentru a forma termeni etnobotanici este mai clară și mai productivă în cazul plantelor medicinale ale căror denumiri s-au format prin derivare progresivă de la denumirile bolilor pe care le lecuiesc: bolînd*ariță*, brînc*ariță*, negel*ariță* etc.

O altă proprietate importantă a modelului naiv este *denominația vagă*. Dacă imprecizia denominativă reflectă oscilațiile în formarea,

adoptarea şi punerea în circulație a unor denumiri unice şi stabile pentru plante, denominația vagă reliefează limitările în a cunoaşte în toate situațiile, prin datele oferite de simțuri, deosebirile esențiale dintre realitățile botanice. Denominația vagă se observă, mai cu seamă, în cazul denumirilor compuse din care fac parte termeni etnobotanici generici, *buruiană*, *iarbă*, *floare*, cărora li se adaugă diverse determinative ce evidențiază unele trăsături observabile (v. supra, *dimensiunea empirică*). Astfel, în limba română, conform dicționarului coordonat de Al. Borza (1968), tiparul [*buruiană* + determinant] se concretizează în aproximativ 200 de denumiri, schema [*floare* + determinant] are în jur de 150 de realizări denominative, iar modelul [*iarbă* + determinant] este cel mai productiv, cu peste 400 de realizări. Randamentul ridicat al tiparului formativ [*fitonim popular generic* + *determinativ(e)*] accentuează un aspect mai puțin cercetat, anume că termenii generici reflectă „genul" iar determinativele individualizează „specia", așa cum se întâmplă cu constituenții modelului denominativ savant. Această convergență arată că, în mod empiric, au fost realizate opoziții denominative care, deşi nu au rigoarea şi precizia celor ştiințifice, pun în lumină orizontul de cunoaştere și experiența de viață a vorbitorilor. Astfel, dacă se iau în considerare denumiri etnobotanice precum *buruiană de brâncă*, *buruiană dulce*, *buruiană păroasă*, *buruiană de sat* (Borza, 1968), se constată că „genul" exprimat prin substantivul *buruiană* cunoaşte mai multe „specii" exprimate prin determinanți care identifică: a) boala pe care planta o lecuieşte (*buruiană de brâncă*); b) gustul unor părți ale plantei (*buruiană dulce*); c) aspectul (*buruiană păroasă*) şi d) habitatul (*buruiană de sat*). Pe de altă parte, trebuie arătat că, în limba română, procedeele formative cele mai productive sunt derivarea şi compunerea (vezi infra) astfel încât o analiză comparativă a fitonimelor populare româneşti şi a denumirilor de plante din alte limbi, în vederea stabilirii corespondențelor și deosebirilor dintre modelul cognitiv naiv şi cel ştiințific, trebuie să țină seamă de particularitățile genetice și structurale ale idiomurilor luate în atenție.

Nu în ultimul rând, trebuie amintită *specificitatea culturală* a modelelor naive. Întrucât multe denumiri de plante sunt reflectări lingvistice ale unor valori, practici, credințe și comportamente umane specifice unui anumit popor este de așteptat ca bazele antropologice ale numirii să pună în valoare idiosincraziile imaginarului și modelului denominativ popular. De pildă, între denumirile româneşti ale plantelor există termeni care oglindesc existenţa a două straturi culturale, precreştin şi creştin, cu pondere şi importanţă diferite în imaginarul colectiv, aspect ce va fi analizat după semnalarea trăsăturilor generice ale celor două modele de numire a plantelor.

Trăsăturile modelului savant. Învățatul care a pus bazele ştiinţifice ale modelelor denominative existente în botanică şi zoologie este naturalistul suedez Carl von Linné (lat. Carolus Linnaeus)[17]. La aproape trei secole de când părintele taxonomiei moderne a fixat principiile nomenclaturale care au impulsionat dezvoltarea sistematicii în ştiinţele naturale, ideile sale continuă să fie considerate rădăcinile din care s-au dezvoltat trăsăturile modelului savant în botanică și în alte discipline.

Una din trăsăturile care desparte modelul ştiinţific de cel popular este *sistematicitatea*. În viziunea lui Linné (Váczy et al. 1999: 89), descrierea sistematică reprezenta fundamentul cercetării ştiinţifice moderne: „*Prima treaptă a înțelepciunii este să ne cunoaştem pe noi înşine; apoi, obiectele pe care putem să le diferenţiem între ele şi să le*

[17] Pentru o descriere a condițiilor istorice care au favorizat geneza şi răspândirea ideilor lui Linné, vezi Greene/Evermann (1912). O mică antologie cuprinzând fragmente din scrierile lui Linné a fost publicată în România de Váczy et al. (1999). Alcock (1876) publică o foarte instructivă şi documentată istorie a botanicii de până în secolul al XIX-lea și un glosar consistent în care explică etimologiile unora dintre denumirile științifice cele mai răspândite. Unele din cele mai bune lucrări referitoare la denumirile ştiinţifice ale plantelor sunt semnate de William T. Stearn (1966, ediția a treia, revizuită, 1983) şi de David Gledhill (ediția a patra, 2008). Pentru valorificarea limbilor latină și greacă în terminologia științifică, vezi Nybakken (1959).

cunoaştem bazându-ne pe aşezarea lor într-o clasificare şi pe denumirea lor corespunzătoare; astfel, clasificarea pe care o facem şi denumirea pe care le-o dăm vor forma temeliile ştiinţei noastre. (...) Cel care studiază natura (naturalistul) este cel ce distinge corect părţile ce alcătuiesc natura şi pe care le descrie şi le numeşte corect după numărul şi forma lor, după aşezarea şi proporţiile dintre părţi". Descrierea şi numirea, notează savantul suedez, trebuie să se facă în chip corect, adică în acord cu esenţa realităţii pe care omul de ştiinţă o cercetează. Din acest punct de vedere, Nybakken (1959: 15) observă că, în modelele ştiinţifice din ştiinţele naturale, numirea se face în acord cu o schemă de numire (*nomenclatura binară*) şi cu o schemă de clasificare (*taxonomie*), iar Stearn (1985: 16) comentează că denumirile ştiinţifice ale plantelor sunt „*definiţii stipulative*", adică alegeri deliberate şi arbitrare ale denumirilor date anumitor realităţi. Sistematicitatea modelului denominativ ştiinţific reflectă *arbitrarietatea* acestuia, adică organizarea sa în funcţie de raporturile pe care omul de ştiinţă le stabileşte prin observaţie, descriere şi clasificare.

Specificitatea nomenclaturală este o altă trăsătură a modelelor savante prin care se arată că fiecare domeniu de cercetare ştiinţifică are necesităţi denominative specifice (Nybakken 1959). De pildă, dacă denumirile botanice sunt structuri lingvistice binare, în care primul termen arată genul, iar cel de-al doilea, specia, *Leontopodium alpinum* → lat. *Leontopodium* < gr. leonto-podion 'piciorul leului' (Gledhill, 2008: 234) + lat. *Alpinus*, *-a*, *-um* 'care creşte în Alpi sau în zona alpină a altor munţi' (Stearne, 1985: 383), în denumirile ştiinţifice din chimie domină cuvintele compuse din constituenţi care denumesc substanţele primare şi modul lor de combinare: *hexaclorciclohexan*, insecticid pe bază de clor şi de benzen hidrogenat.

Precizia denominativă este o proprietate esenţială a modelelor savante. Potrivit acestei caracteristici, un termen ştiinţific va sugera cât mai clar posibil proprietăţile conceptului sau lucrului pe care îl denumeşte. Nybakken (1959: 16) arată că în botanică numărul mare al genurilor şi încrucişarea lor a determinat, ocazional, apariţia unor

denumiri ştiinţifice întemeiate pe anagrame [*Muilla* < *Allium*]. Apariţia denumirii formate prin anagramă este motivată de faptul că speciile de plante din genul Muilla, deşi fac parte din familia crinului, au flori asemănătoare cu ale celor din genul *Allium*, acesta fiind fundamentul cognitiv care generează anagrama. De altfel, precizia denominativă este, în viziunea lui Linné (Váczy et al. 1999: 108), o condiţie fundamentală a alcătuirii unei denumiri botanice: „*Termenii tehnici aleşi trebuie să fie clari, pentru a evita confuziile şi erorile*". Naturalistul recomanda chiar ca numele de gen să reflecte caracteristicile esenţiale ale plantelor, să nu existe denumiri comune cu cele din zoologie şi mineralogie şi să nu se preia în botanică denumiri din medicină (din anatomie şi patologie, mai ales). Totodată, în alcătuirea nomenclaturii binare, Linné (Váczy et al. 1999: 108 ş.u.) respingea *denumirile hibride*, rezultate din împreunarea sau alăturarea de termeni greceşti şi latini pentru a forma o denumire de gen, *denumirile paronomastice*, adică alăturările de elemente lexicale cu sonorităţi asemănătoare, *denumirile care nu provin din latină sau greacă*, *denumirile după nume de sfinţi* (dar accepta denumirile create după numele unor zeităţi) şi *denumirile după nume de oameni celebri*, excepţie făcând poeţii, feţele regale şi botaniştii. În privinţa denominativelor pentru specie, învăţatul recomanda evitarea denumirii în conformitate cu *dimensiunile* plantei, *locul de creştere*, *culoarea*, *mirosul*, *gustul*, *întrebuinţarea*, adică trăsăturile „*înşelătoare*" (termenul îi aparţine lui Linné) pe care se întemeiază denumirile populare.

Stabilitatea terminologică este considerată, încă din secolul al XVIII-lea[18], poate chiar mai devreme, o condiţie fără de care nomenclatura ştiinţifică nu s-ar fi putut deosebi de cea populară. Nybakken (1959: 23) afirmă că, odată format, un termen ştiinţific nu

[18] „*Numele genului trebuie să fie unic în cuprinsul aceluiaşi grup al genului. Numele genului trebuie să fie desemnat ca durabil înainte de a crea numele speciei. (...) Denumirile de gen care sunt potrivite nu este permis să le schimbăm, chiar dacă s-ar găsi altele mai bune.*" (Váczy et al. 1999: 108-109).

poate fi schimbat nici sub aspectul formei, nici sub aspectul conținutului, în vreme ce Stearn (1985: 282 ş.u.) comentează că în *Codul internațional de nomenclatură botanică* unele dintre recomandările lui Linné au devenit prescripții, iar altele au fost respinse.

Economia şi *eufonia* sunt trăsături pe care Nybakken (1959: 20-21) le consideră relevante pentru orice terminologie ştiințifică. De altfel, aceste caracteristici au fost propuse şi de părintele taxonomiei moderne, care nota că în nomenclatura botanică trebuie evitate „*numele de gen mai lungi decât 12 litere (nomina sesquipedalis), ca şi numele dizgrațioase.*" (Váczy et al. 1999: 109).

O descriere a domeniilor onomasiologice reflectate în planul semantic al denumirilor etnobotanice şi ştiințifice poate pune în evidență aspectele comune şi distinctive ale celor două modele. Problema *continuității* şi *creativității denominative* are o importanță crucială în observarea asemănărilor şi deosebirilor între modelul naiv şi cel savant. O comparație a celor două tipuri de terminologii, populară şi ştiințifică, permite observarea faptului că multe fitonime populare din latină şi greacă au devenit, în timp, constituenți ai nomenclaturii ştiințifice. Totodată, unele dintre denumirile populare de plante aparținând limbii latine au fost moştenite în limbile romanice şi fac astăzi parte atât din tezaurul denominativ popular cât şi din terminologia botanică ştiințifică. Un exemplu în acest sens este lat. *al(l)ium* ai cărui urmaşi romanici, rom. *ai*, it. *aglio*, prov. *alh*, fr. *ail*, cat. *all*, span. *ajo*, port. *alho* (Körting, 1901: 42) îl au drept corespondent ştiințific pe lat. *Allium*, care denumeşte genul plantelor înrudite cu ceapa. Pe de altă parte, în nomenclatura botanică savantă[19] denumirea

---

[19] Deşi terminologia botanică ştiințifică s-a format pe baza resurselor denominative greco-latine, latina botanică este „o limbă artificială" sau, mai precis, o *lingua franca* a naturaliştilor, o variantă specializată funcțional a latinei din secolul al XVI-lea (Stearn, 1985: 11). Ea este expresia eforturilor oamenilor de ştiință de a da, conform deziderátului linnéan nume *corecte* elementelor lumii vegetale.

genului are rol asemănător *numelui de familie*, iar denumirea speciei se apropie ca funcționare de *prenume*, însă nu același lucru se poate afirma și despre urmașii romanici ai lat. *al(l)ium*. Pus în circulație pe cale savantă, lat. *Allium* a devenit termen științific universal, întrebuințat de toți botaniștii, indiferent de cultura din care fac parte și de limba pe care o vorbesc, în vreme ce cuvintele provenite din lat. *al(l)ium* supraviețuiesc, ca elemente regionale sau arhaice, doar în spațiul romanic.

Influența modelului empiric asupra modelului științific a fost urmată de influența modelului savant asupra modelului naiv. Un exemplu al forței cu care s-a exercitat această influență este termenul *beladonă*, pătruns pe cale cultă în vocabularul denumirilor populare ale plantelor și vechiculat ca echivalent pentru mult mai vechiul *mătrăgună*. Înainte de a fi răspândit grație nomenclaturii binominale, cuvântul italian *belladonna*, atestat ca termen botanic încă din secolul al XVI-lea, a fost adoptat și pus în circuitul denominativ științific de Carl von Linné, botanistul care a dat mătrăgunei numele științific *Atropa belladonna* < gr. *Atropos*[20] și ital. *belladonna*[21]. Exemplul reflectă dimensiunea livrescă a unor surse de constituire a terminologiei științifice[22]. Din momentul acceptării și adoptării de către comunitatea

---

[20] *Atropos*, notează Kernbach (1989: 58), este „una dintre Moire, simbolizând încetarea ireversibilă a vieții; era reprezentată figurativ adesea cu o unealtă de tăiat, exprimând astfel operația de retezare a firului vieții”. Numele mitologic transmite metaforic un atribut esențial al plantei, anume toxicitatea.

[21] Termenul *belladonna* 'doamnă frumoasă' face trimitere (Alcock 1876: 108; Gledhill 2008: 68) la obiceiul venețiencelor din înalta societate de a întrebuința sucul sau decoctul de mătrăgună pentru înfrumusețare, mai precis pentru a da paloare obrajilor, pentru a face pistruii să dispară și pentru a da strălucire ochilor, prin dilatarea pupilelor cu ajutorul unui extract de mătrăgună.

[22] Unele din sursele onomasiologice specifice terminologiei științifice sunt: 1) ființele din mitologia greco-latină, în special, și din mitologiile clasice, în general: *Achillea millefolium* (coada-șoricelului) < termenul Achillea s-a format de la numele grecesc al lui Ahile și denumește planta cu care marele erou l-ar fi vindecat pe Telephos

ştiinţifică, denumirea speciei s-a răspândit în multe limbi europene şi a pătruns şi în uzul nespecialiştilor: fr. *belladone*, engl. *belladonna*, germ. *Belladonna*, rom. *beladonă* etc.

Spre deosebire de sursele nomenclaturii botanice ştiinţifice, orientate mai degrabă către livresc şi originalitate auctorială[23], sursele denumirilor populare româneşti de plante reliefează legătura fiinţei umane cu universul înconjurător şi evidenţiază bogăţia imaginarului lingvistic colectiv, prin referire la: 1) părţi ale corpului: *limbariţă* (Alisma plantago-aquatica); *ochişoară* (Filago minima); 2) animale: *ursoaică* (Echium altissimum); *vulpoi* (Sorghum halepense); 3) păsări: *buhă* (Taraxacum officinale); *vulturică* (Hieracium aurantiacum); 4) insecte: *albină* (Ophrys cornuta); *puricică* (Polygonum persicaria); 5) plante: *grâuşor* (Ficaria verna); *hrenuţ* (Rumex crispus); 6) obiecte de îmbrăcăminte: *rochia-doamnei* (Campanula rotundifolia); 7) podoabe: *cerceluţ* (Fuchsia coccinea); *beteala-miresei* (Cymbalaria muralis); 8) alimente: *plăcinţele* (Trollius europaeus); *untişor* (Taraxacum officinale); 9) obiecte de cult: *cădelniţă* (Campanula carpatica); *pristolnic* (Abutillon teophrasti); 10) obiecte de uz cotidian: *căldăruşă* (Aquilegia vulgaris); *tăşculiţă* (Bidens cernuus); 11) obiecte militare: *sabie* (Iris germanica), *suliţică* (Dorycnium germanicum); 12) bani: *bănuţi* (Bellis perennis), *părăluţe* (Bellis perennis); 13) legătura cu sacrul: *mila-Domnului* (Ajuga

---

(Lyons 1900: 11), fiul lui Hercule, în schimbul promisiunii că acesta din urmă le va arăta aheilor drumul spre Troia; 2) nume de botanişti celebri: *Linnea borealis*; 3) numele descoperitorului sau al cultivatorului: *Gentiana asclepiadea* (lumânărică, Borza 1968: 75) < denumirea ştiinţifică a genului ar fi fost dată de Plinius în onorarea regelui ilir Gentius (Lyons 1900: 171), despre care se crede că ar fi descoperit proprietăţile vindecătoare ale plantelor din genul care îi poartă numele, în timp ce denumirea speciei are ca prototip denominativ numele zeului grec al medicinei, *Asklepios* (Lat. *Asclepius*), astfel semnalându-se că planta are proprietăţi medicinale.

[23] Nomenclatura botanică savantă este însoţită de numele sau de iniţiala celui care a dat denumirea ştiinţifică, ceea ce arată că acest model ilustrează existenţa creativităţii individuale, în timp ce modelul popular oglindeşte existenţa creativităţii anonime şi colective.

laxmanni); *cheița raiului* (Commelina communis); 14) fabulosul: *vrăjitoare* (Circaea lutetiana); *zmeoaică* (Laser pitium latifolium); 15) relații interumane: *cumătră* (Erodium cicutarium); *uncheşel* (Nigella damascena); 16) apartenența etnică: *unguraş* (Marrubium peregrinum); *ţigănaşi* (Tagetes patula); 17) timp: *primăveriță* (Galanthus nivalis); *zorele* (Convolvulus arvensis); 18) spațiu: *dosnică* (Cerinthe minor); *grohotiş* (Rhinanthus glaber); 19) corpuri cereşti: *steluță* (Aster amellus); *soarele şi luna* (Ranunculus auricomus) etc.

Cercetarea aprofundată a surselor pe care se întemeiată numirea naivă (populară) şi savantă (ştiințifică) a plantelor ar putea aduce date noi cu privire la modul în care ființa umană înțelege să conceptualizeze şi să numească realitățile din lumea fenomenală, întrucât numele „*pot dezvălui informați cruciale privind genul, înrudirea, originea geografică și religia*" vorbitorilor (Bodenhorn/vom Bruck 2006: 4). De exemplu, dacă luăm ca punct de referință oglindirea credințelor religioase în lexicul unei limbi istorice vom observa că sursa onomasiologică respectivă este prezentă atât în tiparele nomenclaturii botanice științifice cât și în cele ale vocabularelor etnobotanice, însă este important să notăm că aceasta are - în cele două categorii de modele denominative - pertinență și pregnanță de rang diferit. Pentru modelul savant, acest izvor al numirii este astăzi periferic; în schimb, în vocabularele etnobotanice ale multor limbi, el este una din sursele de numire dominante. În acord cu Bejan (1991: 41), cel mai important domeniu denominativ din vocabularul românesc al numelor de plante este cel al animalelor și păsărilor, urmat de cel al ființelor supranaturale. Mai departe, cel de-al doilea domeniu este alcătuit din două subdomenii, mai exact ansamblul termenilor referitori la ființe mitologice precum ielele, zânele sau zmeii și vocabularul incluzând referințe cu rezonanță creștină, din care fac parte constituenți precum Dumnezeu, Hristos, Maica Domnului, sfinții ș.am.d. Fără a oferi evidențe de ordin statistic, Bejan (1991: 97) notează că cel mai frecvent constituent lexical care participă la dezvoltarea denumirilor populare românești de plante aparținând domeniului ființelor supranaturale este

drac, dar constituenți precum *popă*, *Maica Domnului*, *Sf. Maria*, *Maica Precista* au și ei un rol important în alcătuirea vocabularului etnobotanic cu rezonanță creștină. Constatarea nu evidențiază doar prezumția că diavolul este entitatea supranaturală prototipică în formarea unor denumiri etnobotanice românești avînd ca izvor vastul domeniu „mitologie și religie”, ci pune în valoare și venerația de care Maica Domnului se bucură în Biserica Ortodoxă și în folclorul românesc[24], din moment ce multe nume de plante stau în legătură cu această emblemă a creștinismului. La o privire mai atentă, se observă că asemenea constituenți lexicali foarte potenți în a da naștere unor fitonime nu sunt specifici vocabularului etnobotanic românesc, ci, dimpotrivă, figurează în terminologiile etnobotanice ale mai multor limbi vorbite de popoarele creștine. De fapt, în Evul Mediu și în Renaștere denumirile de plante cu originea în numele divinității și ale sfinților erau atât de răspîndite încât latina botanică a învățaților vremii, întemeiată pe tradiția denominativă de tip popular, cuprindea multe astfel de denumiri. Ca reacție față de această modă lingvistică, Carl von Linné (Carol Linnaeus), fondatorul nomenclaturii botanice științifice, descuraja fățiș - în Secolul Luminilor – practica de a boteza plantele cu nume de sfinți, iar acest tip de atitudine reflectă în mod clar că sosise timpul ca nomenclatura științifică să se desprindă din matca vechilor obișnuințe denominative. „*Numele de gen*” – scrie Linné, în faimoasa *Philosophia Botanica*[25] (1751), reluând o afirmație dintr-o lucrare anterioară, *Critica Botanica*[26] (1737: 69) – „*nu ar trebui date abuziv*

[24] Culegeri de producții folclorice precum Marian (1904) sau Teodorescu (1885) probează prezența tutelară a Maicii Domnului și a Divinității în spiritualitatea populară românească.

[25] Linnaeus’ *Philosophia Botanica*, traducere în limba engleză de Stephen Freer, Oxford University Press, 2003; traducerea și adaptarea în limba română a fragmentui citat ne aparțin.

[26] „*Nominibus genericis non abuti decet ad Sanctorum hominumque in alia arte Illustrium memoriam conservandam, vel favorem captandum.*”

pentru a câștiga protecția sfinților și a oamenilor faimoși sau pentru a-i sărbători". Ghicim în spatele acestui precept etica protestantă pe care unul din marii părinți ai terminologiilor științifice o angajează discret în a formula regulile de atribuire a denumirilor științifice, aspect nu foarte dificil de probat dacă se ține cont de faptul că recomandarea linneană se sprijină bibliografic pe contribuția notabilă și reacționară a botanistului elvețian Johann Bauhin, *De Plantis a' Divis Sanctis've Nomen Habentibus* (1591), publicată cu aproape un veac și jumătate înainte de apariția lucrărilor fondatoare ale savantului suedez.

Chiar dacă multe dintre sentențiile lui Linné privind nomenclatura botanică științifică sunt astăzi obsolete, este important să observăm că pentru intelighenția secolelor al XVI-lea – al XVIII-lea reforma practicilor de numire a plantelor și animalelor s-a concretizat într-o îndepărtare graduală și pronunțată de marile tradiții denominative ale Antichității și Evului Mediu. Pe măsură ce Linné înlocuia denumiri de gen de inspirație romano-catolică precum *Sanct. Tritinatis*, *Alberti*, *Antonii*, *Benedicti*, *Christophori*, *Gerardi*, *Georgii*, *Guilielmi*, *Johannis*, *Jacobi*, *Kunigundis*, *Ladislai*, *Laurentii*, *Pauli*, *Petri*, *Philippi*, *Quirini*, *Ruperti*, *Simeonis*, *Stephani*, *Valentini*, *Zachariae* cu nume laice și „barbare"[27] precum *Hepatica*, *Erysimum*, *Geum*, *Actaea*, *Aegopodium*, *Valeriana*, *Agrimonia*, *Artemisia*, *Senecio*, *Eupatorium*, *Gentiana*, *Sanicula*, *Primula*, *Parietaria*, *Isatis*, *Tussilago*, *Geranium*, *Malva*, *Circaea*, *Paeonia*, *Centauria*[28] despărțirea de drumuri dintre cele două modele denominative, popular și științific, devenea din ce în ce mai pronunțată. Pe măsură ce terminologiile științelor naturale se standardizau și se generalizau, transformându-se în seturi de convenții dezvoltate conform unor reguli sistematice, vocabularele populare ale realităților lumii naturale își continuau vechiul și statornicul drum al

---

[27] Multe dintre aceste denumiri „necreștinești" reprezentă, de fapt, dovezi ale întoarcerii la tezaurul cultural și lingvistic greco-latin, bază a celor mai multe din terminologiile științifice actuale.

[28] Linnaeus 1737: 71-72. See also Linné 2003: 182-183.

specificității lingvistice și cultural-istorice. Astfel, în nomenclatura științifică denumirile botanice cu rezonanță creștină au lăsat treptat locul unor denumiri descriptive și tehnice, în timp ce denumirile populare de plante de inspirație religioasă au continuat să ocupe un loc central în vocabularele numelor populare de plante.

Urmarea firească a acestei bifurcații în atribuirea de nume plantelor și animalelor s-a observat cu și mai multă precizie în veacul al XIX-lea, când cercetarea științifică a folclorului și a denumirilor populare de tot felul a favorizat elaborarea și publicarea unor savante lucrări lexicografice dedicate terminologiilor populare și pertinenței lor culturale, iar bogăția de denumiri etnobotanice cu referință biblică și creștină nu a putut fi trecută cu vederea de oamenii de știință. Astfel, botaniști precum Britten/Holland (1886: xvii-xviii) au putut constata că în vocabularul etnobotanic al limbii engleze exista „*un mare număr de nume de plante ce ar putea fi denumite dedicatorii*”, întrucât „*oglindesc numele multor sfinți și chiar al Divinității. Totuși, cele din urmă sunt foarte puține, și reflectă pioșenia: denumiri precum* ***God Almighty's Bread and Cheese***; ***God's Eye***; ***God's Grace***; ***God's Meat***; ***Our Lord's***, sau ***Our Saviour's Flannel***; ***Christ's Hair***; ***Christ's Herb***; ***Christ's Ladder***, ***Christ's Thorn***, ***Holy Ghost*** și ***Herb Trinity*** *alcătuiesc aproape întregul inventar. Cu totul alta este referirea la Binecuvântata Fecioară Maria, căreia îi sunt dedicate foarte multe denumiri formate cu „**Lady**” sau „**Our Lady**”. Consultarea cuvântului „**Lady**” va dovedi cât de numeroase sunt aceste denumiri în dicționar. Câteva denumiri strâns legate de Binecuvântata Fecioară Maria, cum ar fi* ***Virgin Mary's Cowlips***, ***Virgin Mary's Milkdrops***, ***Mary's Tears***, ***Virgin Mary's Pinch*** *perpetuează legende încântătoare, redate la denumirile respective.*

Mulți alți Sfinți au beneficiat de o recunoaștere asemănătoare, cel mai adesea pentru că plantele denumite în onoarea lor înfloreau în perioada în care ei erau sărbătoriți (...). Mai apoi, referirile la diavol au motivat apariția unei părți importante a nomenclaturii plantelor; în cea mai mare parte, acestea s-au sprijinit, așa cum e normal de presupus, pe proprietățile negative, reale sau presupuse, ale plantelor care îi poartă

*numele. Strâns legate de aceste denumiri sunt, probabil, și numele, destul de multe, care includ termeni precum „**Fairy**” (rom. zână) sau „**Witch**” (rom. vrăjitoare).”*. În cazul limbii engleze, inventarul unor astfel de nume de plante cu rezonanță creștină este cu atât mai semnificativ sub aspect cultural cu cât convulsiunile Reformei din secolul al XVI-lea au dus la constituirea Bisericii Anglicane, și, implicit, la crearea unui reper cultural și istoric menit să semnaleze că respectivele denumiri populare de plante sunt anterioare epocii respective. Dacă adăugăm că în foarte interesantul său tratat asupra simbolismului folcloric al plantelor, Folklard (1892) dedică întregi capitole „*plantelor Bisericii Creștine*” și „*plantelor Diavolului*”, vom indica, poate, mai bine, cât de complicat este studiul simbolismului păgân și/sau creștin al multor denumiri populare de plante.

În plan mai amplu, ideea că denumirile populare și științifice ale realităților lumii vegetale au netăgăduite izvoare denominative de ordin mitologic și religios a fost convingător ilustrată de lucrările prestigioase ale unor cercetători și savanți precum Peter Bernhardt (2008), A. de Gubernatis (1878, 1882) sau É. Roland (1896-1914). Totuși, în crearea și fixarea unor denumiri comune de plante, rolul activ jucat de diverse credințe populare sau de producții folclorice precum descântecele, fabulele, snoavele, legendele, proverbele, ghicitorile sau alte specii epice și lirice populare este, datorită gradului foarte înalt de dificultate al unui asemenea tip de investigație, mai puțin clarificat, cu toate că există destule contribuții remarcabile în planul cercetării internaționale (Thiselton-Dyer 1889, Folkard 1892) și naționale (Marian 2008, 2010). Certitudinea pe care o căpătăm prin lectura unor astfel de lucrări de referință este că vastul tablou istoric și cultural în care se înscrie numirea plantelor a suferit, în timp, schimbări majore, provocate de factori atât de natură lingvistică cât și extralingvistică.

Revenind la tema denumirilor populare de plante care oglindesc influența profundă a creștinismului, se cuvine să concluzionăm că tradiția îndelungată și foarte răspândită de a da nume plantelor sau de a le explica originea și caracteristicile în acord cu diverse repere biblice și

creștine a favorizat apariția unui repertoriu bogat de fitonime, iar sursele denominative de factură mitologică au intrat, la un moment dat, în competiție cu cele de sorginte creștină, după cum afirmă, între alții, Britten/Holland (1886: xvii-xviii): „*unele nume reflectă transferul dinspre zeitățile păgâne spre sfinții creștini*, *altele, au origine direct creștină*". Această afirmație atrage atenția asupra celei mai importante dintre consecințele pe care numirea populară a realităților naturale le-a avut în plan lingvistic. Pe de o parte, multe dintre plantele cunoscute omului își datorează numele faptului că ideologia și practicile creștine s-au întrepătruns cu sau au înlocuit diverse alte habitudini lingvistice și culturale considerate păgâne, iar această schimbare amplă manifestată în mai multe culturi a aruncat în uitare un număr incalculabil de denumiri etnobotanice. Pe de altă parte, dacă urmăm considerațiile formulate de Britten și Holland, intuim că plante anterior necunoscute au primit la un moment dat „botezul" creștin. Așadar, în ce condiții se poate vorbi despre trecerea de la o denominație precreștină la una creștină sau despre o desemnare de origine exclusiv creștină ?

Extraordinara diversitate a lumii plantelor și a denumirilor acestora face foarte dificilă reconstituirea condițiilor în care o realie vegetală a fost denumită sub influența creștinismului. În toate limbile naturale, plantele cunoscute de om au, de regulă, mai multe denumiri populare și - în absența unor dovezi credibile care să sprijine concluzia că o plantă anterior necunoscută își datorează numele influenței directe și exclusive a creștinismului – eforturile de a cerceta circumstanțele exacte ale actului de numire rămân în mare nesatisfăcătoare. Acestei limite i se adaugă capcanele lingvistice notorii în care cercetătorul poate cădea atunci când realizează un studiu asupra istoriei denumirilor populare de plante: etimologia populară, atracția paronimică, hipercorectitudinea și calcul lingvistic.

Dacă pe tărâmul termenilor etnobotanici este foarte dificil de reconstituit cu acuratețe condițiile în care o plantă și-a primit numele, terenul nomenclaturii științifice se dovedește mai prielnic țelului de a căuta denumiri cu rezonanță exclusiv creștină, în ciuda pericolului de a

considera ca fiind de origine exclusiv creștină o realitate lingvistică savantă a cărei origine se află, de fapt, într-un nume popular problematic. Totuși, din moment ce nomenclatura botanică științifică s-a îndepărtat în mod explicit de tradiția atribuirii de nume cu rezonanță creștină, numai câteva tipuri de denumiri științifice de plante pot face obiectul unei analize cu folos.

În categoria denumirilor de origine exclusiv creștină pot fi incluse unele din constructele științifice cu indicație geografică și comemorativă[29]. În acord cu recomandările *Codului Internațional de Nomenclatură Botanică* (citat de Stearn 1983: 295), prezența unor indicații specific creștine, precum atributul „sfânt", este obligatorie în cazul fitonimelor formate pornind de la denumiri geografice, iar această regulă poate înlesni căutarea denumirilor științifice de plante cu sursă exclusiv creștină: „*un prefix sau un supranume care indică înnobilarea sau canonizarea poate fi omis*, *de ex.*, ***candollei*** *după De Candolle*, ***jussieui*** *după De Jussieu,* ***hilairei*** *după Sainte-Hillaire,* ***remyi*** *după St. Rémy*, *dar în indicațiile geografice 'St.' este redat ca sanctus (m.) sau sancta (f.) e.g.* ***sancti-johannis****, a(l) Sf. Ion*, ***sanctae-helenae****, a(l) Sf. Elena*".

Dat fiind că, în practica de a stabili denumiri științifice, indicațiile geografice și cele comemorative sunt intens întrebuințate pentru a identifica diverse genuri și specii de plante, căutarea modelelor denominative exclusiv creștine trebuie să țintească spre identificarea numelor de locuri și de persoane specifice perspectivei creștine. De pildă, dacă obiectul de cercetare este reprezentat de indicațiile geografice, lingvistul care studiază denumirile științifice ale plantelor trebuie să aibă în atenție faptul că „*denumirile geografice folosite în latina botanică pot fi, din unghi istoric, clasificate în trei clase, conform perioadei de referință: (1) cele romane, (2) cele puse în circulație, în Evul*

[29] Definite ca denumiri date „*în onoarea unei personalități*" (Gledhill 2008: 23), indicațiile comemorative ale numelor botanice savante au mai fost considerate și „*nume onorifice*" (Lemmon 1878).

Mediu și în secolul al XVI-lea, din motive juridice și științifice și (3) cele moderne." (Stearn 1983: 206).

Deoarece, în Evul Mediu, dar și mai apoi, multe denumiri geografice au fost date în onoarea divinității, a Maicii Domnului sau a sfinților, e de așteptat ca denumirile științifice ale unora din plantele ce cresc în arealurile geografice „botezate" cu nume creștinești să poarte numele locului de origine. Cu alte cuvinte, în terminologia științifică a plantelor, un toponim devine baza de dezvoltare a unui fitonim. De pildă, genul *Sanctambrosia* Skottsb.[30] denumește mai multe specii de plante native de pe insula San Ambrosio, una din cele patru insule ale unui arhipelag aflat în largul coastelor chiliene, *Islas de los Desventurados* („Insulele Nefericite"). Descoperit și botezat de navigatorii veacului al XVI-lea, arhipelagul nu este - dacă se face abstracție de recenta bază navală a armatei chiliene - locuit, așa că speciile autohtone ale genului *Sanctambrosia* pot fi considerate ca purtătoare ale unui nume de sorginte exclusiv creștină. Cu toate acestea, toponimul San Ambrosio este o convenționalizare științifică a unei atracții paronimice. La origine, numele insulei a fost *St. Nabor*[31] (San Ambor), însă, sub presiunea prestigiului și autorității de care se bucură în biserica romano-catolică Sf. Ambrozie (San Ambrosio), figură tutelară a creștinismului din veacul al IV-lea d.Hr., numele ostrovului stâncos a fost preschimbat în San Ambrosio. Un alt fitonim științific, *Festuca sanctae-mathae*[32], conservă, prin epitetul speciei, o indicație de origine exclusiv creștină, fundamentată pe un nume de sfânt (Sf. Marta). Mai departe, toponimul columbian *Sierra Nevada de Santa Marta* este doar una din multele reflectări lingvistice ale stabilirii creștinilor pe continentul sud-american.

Dacă indicațiile geografice incluse în denumirile științifice de plante

---

[30] Quattrocchi 2000/IV: 2376.

[31] Sfinții Nabor și Felix sunt martiri creștini ai prigoanei din vremea împăratului Diocleţion (303 d.Hr.).

[32] Quattrocchi 2006/II: 954.

permit, până la un punct, reconstituirea relativ precisă a circumstanțelor în care unei esențe vegetale i s-a atribuit un nume cu rezonanță creștină, mecanism interpretativ ușurat și faptul că istoria nomenclaturii științifice botanice este, ca și în cazul altor terminologii savante, plenar conservată în scris, indicațiile geografice prezente în denumirile etnobotanice demonstrează, în contrast cu modelul denominativ științific, cât de complicat poate fi istoricul lingvistic și cultural al unor fitonime populare și cât de alambicată poate fi, uneori, întrepătrunderea dintre viziunea naivă și cea savantă asupra lumii vegetale.

Reținând, spre exemplu, comentariile lui Lindsay (1929: 39) asupra *arborelui lui Iuda*[33], aflăm că numele popular este motivat de credința conform căreia „*acesta este copacul de care s-a spânzurat Iuda, deoarece bobocii roșii de floare care apar înaintea frunzelor seamănă cu picăturile de sânge*". Un alt cercetător, Watts (2007: 215) notează că în imaginarul popular „*florile trandafirii indică rușinea arborelui de care Iuda s-a spânzurat*". Același autor scrie că această credință de origine grecească s-a răspândit pe măsură ce arborele ornamental al cărui habitat nativ este Orientul Mijlociu a fost aclimatizat în Europa Occidentală. În călătoria sa spre Vest, planta a primit o denumire latină savantă, *arbor Judae*, care, la rândul ei, a iscat confuzii și a alimentat imaginația colectivă (Rolland 1903/IV: 79). Pe terenul limbii franceze, calchierea denumirii latinești a generat două denumiri populare concurente, *arbre de Judée* (arbore de Iudeea) și *arbre de Judas*[34]

---

[33] În limba engleză, denumirea comună este *Judas tree*. Numele științific al plantei, *Cercis siliquastrum*, propus de Linné în 1753, are ca izvoare etimologice gr. *kerkis* (vechi nume folosit de Teofrast pentru a denumi copacul respectiv, Quattrocchi 2000 /I: 485), însemnând 'suveică', codificare a formei alungite a capsulei de semințe, și lat. *siliqua*, cu înțeles asemănător, 'pod - capsulă', de la care s-a format termenul botanic *siliquastrum*, 'plant – plantă' (OLD 1968: 1762).

[34] „Cuvântul *Judée* (Iudeea), în loc de *Judas* (Iuda), se bazează pe confuzia iscată de terminația de genitiv *Judae* în urechile oamenilor neștiutori [de limbă latină – n.r.]" (Rolland 1903/IV: 79).

(arborele lui Iuda). Mai apoi, cel mai probabil în epoca lui Shakespeare, copacul și zestrea sa lingvistică au trecut în Albion, iar planta și-a fixat, în limba engleză, denumirea *Judas tree*, o copie lingvistică a lat. *arbor Judae*. Așadar, este corect să presupunem că pletora de denumiri populare din limbile europene, germ. *Judasbaum*, it. *albero di Giuda*, rom. *arborele Iudei*, rus. *Iudino derevo*, sp. *árbol de Judas*, trebuie pusă pe seama largii circulații a legendei cu rădăcină biblică.

În lumina considerațiilor de mai sus, descrierea unor fitonime populare românești cu rezonanță creștină va fructifica noțiunea de imaginar botanic, definită în prezenta lucrare drept lexicalizarea covențională și ades figurată a unor reprezentări istorice și culturale puse în circulație prin nume de plante ce subliniază influența creștinismului. Deși poate părea vagă, această definiție provizorie, de lucru, are menirea de a reliefa că o limbă naturală este oglinda unei culturi și mediumul dinamicii culturale. Interpretând limba ca tezaur cultural putem observa acțiunea conjugată și importanța factorilor intra- și extralingvistici în configurarea desemnării și a sensurilor, iar denumirile de plante și de animale se numără, în opinia noastră, printre exemplele tipice de ilustrare a dimensiunii antropologice a unei limbi.

Analiza denumirilor populare românești prezentate în cele ce urmează a fost realizată urmărindu-se două aspecte de bază, procedeele lexical-formative dominante în vocabularul etnobotanic românesc și imaginarul botanic creștin reflectat de fitonime. O atenție sporită a fost acordată compuselor în structura cărora intră constituenți ce aparțin domeniului-sursă avut în vedere: creștinismul.

Formarea cuvintelor. Consultarea dicționarelor și enciclopediilor românești de etnobotanică (Borza 1968, Drăgulescu 2010, Florea Marian, 2008-2010, Panțu 1906, Pîrvu 2002-2005) arată că cele mai productive mecanisme de formare a numelor de plante sunt derivarea și compunerea. În chip firesc, cele două procedee lexical-formative sunt responsabile de apariția a două clase de denumiri populare de plante: *fitonimele simple* (*sintetice*), alcătuite dintr-un singur cuvânt, și *fitonimele complexe* (*analitice*), formate din doi sau mai mulți

constituenți lexicali. Spre deosebire de această organizare a vocabularului etnobotanic românesc, nomenclatura științifică este exclusiv analitică; în botanica științifică, orice denumire are un *constituent/ nume generic* (engl. *generic name*), prin care este desemnat taxonul de rang superior, al genului, și un *constituent/ atribut specific* (engl. *specific epithet*), prin care este desemnat taxonul de rang inferior, al speciei.

Derivarea. Dintre toate tipurile de afixare, sufixarea este mecanismul cel mai eficient în formarea denumirilor populare de plante[35]. Trecerea în revistă a subdomeniilor care constituie *imaginarul botanic creștin* reflectă existența unor fitonime sintetice referitoare la:

- *sfinți*: În folclorul românesc, unii sfinți se bucură de mare prestigiu. O deosebită însemnătate în asigurarea acestui prestigiu pare să o fi avut suprapunerea sărbătorilor creștine peste vechi rituri agrare și magice, așa cum s-a întâmplat, de pildă, cu ziua Sf. Gheorghe (23 aprilie), care coincide, în mare, cu mijlocul primăverii astronomice, deci cu perioada de vârf a unor lucrări agrare, și cu ziua Sf. Dumitru (26 octombrie), care coincide, în mare, cu mijlocul toamnei, așadar cu perioada de încheiere a multor lucrări agricole. Alți sfinți, precum Sf. Petru și Pavel, sunt considerați de popor păzitorii raiului. O altă credință foarte răspândită este că de ziua Sf. Ion (24 iunie) cerurile se deschid și toate necuvântătoarele capătă darul vorbirii. De altfel, ziua solstițiului de vară este asociată cu numeroase superstiții, ritualuri și practici magice. Sf. Ilie, alungătorul de draci, sărbătorit pe 20 iulie, se bucură de mare prețuire în folclorul românesc[36]. Un colind transilvănean cules în 1873 de la un student transilvănean și publicat în colecția Teodorescu (1885: 33) sintetizează în chip ilustrativ importanța

[35] La rigoare, se poate trasa o distincție între derivatele formate inițial pe terenul limbii române și mai apoi adoptate în vocabularul etnobotanic și derivatele care denumesc plante în mod exclusiv, însă această problemă nu formează obiectul analizei de față.

[36] Vezi Pamfile 2008, Niculiță-Voronca 2008.

sfinților cu care românii și-au îmbodobit numeroase creații folclorice: „*la scaunul Domnului, / la scaun de judecată / und' s'adună lumea toată, / measă mîndră mi-e întinsă / și de sfinți masa-i coprinsă:/ de Ion, sfîntul Ion, / de Ilie, sfînt Ilie / și Petru, sfîntul Petru, / cu toți sfinții d'a'mpreună / ospătînd cu voiă bună.*".

În calitate de matrice denominative pentru unele nume populare de plante, numele acestor sfinți au stat în mod natural la baza unor creații lexicale precum *dumitriță*[37] (Aster salingnus, Begonia semperflorens, Sedum sieboldii) < (Sf.) *Dumitru* + suf. *–iță*; *georgițe*[38] (Convallaria majalis) < (Sf.) *George* + suf. *–iță*; *sîngiorgel*[39] (Pulmonaria angustifolia, Pulmonaria officinalis) < *Sîngeorgiu* + suf. *–el* sau *petreancă*[40] (Asclepias syriaca, Heliosperma quadrifidum) < (Sf.) *Petru* + suf. *-eancă*]. Alte denumiri populare împrumutate de la alte popoare, cum ar fi, de pildă, *cristoforiță* (Actaea spicata) < (Sf.) *Cristofor* + suf. –*iță*, perpetuează credința că sfântul a binecuvântat planta pentru a-i apăra pe creștini de boli cumplite ca ciuma, iar astfel de credințe au infuzat imaginarul omului medieval. Credința în puterea tămăduitoare a cristoforiței este, după cum demonstrează Rolland (1896/I: 129-130) pan-europeană, aspect probat de marele inventar de denumiri etnobotanice dezvoltate după același tipar: [iarba Sf. Cristofor].

- *sărbători*: Pe lîngă celebrările sfinților creștini, marile sărbători ale creștinătății, Nașterea și Învierea Domnului, sunt reprezentate în vocabularul botanic popular de derivate precum *crăciunele*[41] (Bergenia lingulata, Rhipsalis pachyptera) < *Crăciun* + suf. *–ele* sau *păștele*[42] (Anemone nemorosa) < *Paște* + suf. – *ele*, iar astfel de fitonime pun în evidență motivarea culturală a denumirilor de plante.

---

[37] Drăgulescu 2010: 239.
[38] Drăgulescu 2010: 281.
[39] Drăgulescu 2010: 552.
[40] Drăgulescu 2010: 478.
[41] Drăgulescu 2010: 208.
[42] Drăgulescu 2010: 467.

- *Fecioara Maria*: există foarte puține derivate care oglindesc venerația poporului român față de Maica Domnului, un exemplu tipic fiind rom. *mărioare*[43] (Callistephus chinensis) < *Maria* + suf. *–ioare*, denumire ce semnalează că planta ajunge la maturitate în preajma Adormirii Maicii Domnului (15 august). Numărul foarte restrâns de derivate care au ca sursă numele Fecioarei Maria este însă compensat de numărul mare de compuse al căror nucleu imagistic și denominativ este reprezentat de Sf. Maria. Dacă plasăm frumosul șir de fitonime analitice în vastul peisaj al creațiilor folclorice românești dedicate Maicii Domnului și faptelor acesteia (Marian 1904, Niculiță-Voronca 2008, Pamfile 2008, Teodorescu 1885), se poate concluzia, în acord cu Mircea Eliade (1936: 33-39), că: „*Maica Domnului s'a descoperit sufletului popular românesc sub forma sa cea mai umană, mai familiară. Legendele românești asupra Maicii Domnului întrec în frăgezimea sentimentului care le-a creiat, chiar cele mai umile legende medievale germanice. Este o trăsătură caracteristică a sufletului poporului românesc de a se apropia de tainele suprafirești ale creștinimului cu umilință dar și cu o cordială spontaneitate. Este o trăsătură caracteristică, asta, dar și o dovadă de tăria sentimentului religios românesc*”.

- *personaje biblice*: rom. *adămească*[44] (Ajuga laxmannii) < *Adam* + suf. *–ească* este o creație lexicală formată, cel mai probabil, după modelul altui fitonim, *avrămească*[45] (Ajuga laxmannii); cea de-a doua denumire populară este, dacă dăm crezare unor botaniști români, o etimologie populară în care este implicat numele patriarhului biblic Avram. Un alt nume popular mai sugestiv, *barba-boierului*, indică și mai bine asocierea figurată pe care o imaginația populară a stabilit-o între forma inflorescenței și sfintele personaje cu bărbi albe și lungi prezente în iconografia religioasă. Mai mult decât atât, în folclorul

[43] Drăgulescu 2010: 389.
[44] Drăgulescu 2010: 26.
[45] Drăgulescu 2010: 50.

românesc, Adam, adesea denumit *Moș Adam*, are o bogată rețea de reprezentări literare, fapt probat de textele folclorice prezente în colecțiile de referință (Pamfile 2008/I, Teodorescu 1885). Același lucru poate fi afirmat despre biblicul Avram și despre planta numită *avrămească* (Tocilescu/Țapu 1980/I: 154, 350; III: 89, 151 etc.). Ilustrativ pentru înțelegerea uzului popular al plantelor și pentru aprecierea simbolismului lor ni se pare, de pildă, descîntecul „*în contra lipitorii și sburătorului*" prins în colecția Teodorescu (1885: 379), pe care îl redăm cu ortografia actuală: „*avrămeasă, / hristineasă, / drăgan, / leuștean, / și odolean, / mătrăgună, / sânge-de-nou-frați, / iarba ciutei / și muma-pădurii / cum se sparge târgul / cum se sparge Oborul / așia să se spargă faptul / și lipitura, / și sburătorul*".

- *ființe celeste*: rom. *îngeraș*[46] (Begonia rex) < rom. *înger* + suf. *–aș* denumește o plantă al cărei nume este motivat de similaritatea pe care poporul a descoperit-o între aripile îngerilor și frunzele plantei. Același tipar este prezent și în denumirea științifică: în cazul binomului *Angelica archangelica*, constituentul generic *Angelica* se situează în descendența denumirii savante latinești *herba angelica*, ilustrativă în a semnala că în conștiința omului medieval planta era considerată ca având proprietăți curative (Quattrocchi 2000/I: 141). Un astfel de traseu denominativ legitimează afirmația că unele denumiri științifice ale plantelor au ca prototipuri denumiri populare.

- *diavol*: rom. *drac* a dar naștere unei ample terminologii etnobotanice constând atât din fitonime sintetice, precum *dracă*[47] (Paliurus spina-christi, Xantium spinosum), *drăcoaică*[48](Paliurus spina-christi), *drăcușor*[49] (Anthurus archeri), cât și din fitonime analitice ce vor fi discutate în cele ce urmează.

- *oameni ai bisericii*: Clerul și monahii au în folclorul românesc

---

[46] Drăgulescu 2010: 339.

[47] Drăgulescu 2010: 234.

[48] Drăgulescu 2010: 235

[49] Drăgulescu 2010: 235.

reprezentări literare nu întotdeauna măgulitoare, dat fiind că diverse specii de texte folclorice pun aceste personaje în lumina critică a satirei. Această coordonată a imaginarului popular se regăsește și în terminologia poporană a plantelor[50], mai cu seamă în cazul fitonimelor compuse. Derivate precum *călugărei* (Erythronium dens-canis) < *călugăr* + suf. *–el*, *~i*, *călugărași* (Knautia arvensis) < + suf. *–aș*, *~i*, *călugărișoară*[51] (Succisa pratensis) < *călugăr* + suf. *-ișoară*, fie subliniază asemănarea pe care imaginația populară o stabilește între aspectul plantelor și înfățișarea ori ținuta monahală, fie sugerează că respectivele plante sunt cel mai adesea cultivate în grădinile monastice sau cresc în preajma mănăstirilor.

- *obiecte de cult*: Rolul crucial rezervat religiei în viața comunităților creștine a determinat formarea unor nume comune de plante care au ca baze lexicale termeni denumind obiecte bisericești: *candeluță*[52] (Aquilegia vulgaris) < *candelă* + suf. *–uță*, *prescuriță*[53] (Sempervivum soboliferum) < *prescură* + suf. *–iță*.

Dintre subdomeniile amintite, cea mai bogată reprezentare lexicală se remarcă în cazul derivatelor formate de la nume de sfinți, cărora le asociem și denumirile formate prin derivare de la numele marilor sărbători. Evidențele lexicale prezente în dicționarele și enciclopediile etnobotanice susțin constatarea că una din categoriile centrale ale vocabularului popular al plantelor - timpul - este codificată lingvistic luându-se ca reper diviziunile simbolice ale calendarului creștin. În conjuncție cu alte realități culturale și lingvistice, precum literatura populară, toponimele sau antroponimele, serii lexicale precum *dumitraș* (Aster novae-angliae), *dumitrici*, *dimitrițe* (Chrysanthemum indicum), *dumitrie* (Sedum sieboldii) și *dumitriță*[54] (Aster salingnus, Begonia

[50] A se vedea, de pildă, Teodorescu 1885, Tocilescu/Țapu 1980.

[51] Drăgulescu 2010: 140.

[52] Drăgulescu 2010: 128.

[53] Drăgulescu 2010: 506.

[54] Drăgulescu 2010: 239.

semperflorens, Sedum sieboldii) atestă prestigiul pe care o sărbătoare creștină îl poate avea în conștiința populară. Mai mult decât atât, fundamentul ritualic al numelor de plante cu rezonanță creștină nu poate fi negat dacă sunt avute în atenție familii lexicale dezvoltate, de felul celei ce are ca nucleu *Crăciunul*: *crăciunăreasă*, *crăciunărică* (Epiphyllum truncatum), *crăciunel* (Bergenia crassifolia, Epiphyllum truncatum, Phyllocactus ackermannii, Rhipsalis crispata), *crăciunele* (Bergenia lingulata, Rhipsalis pachyptera), *crăciuniță* (Begonia semperflorens, Bergenia crassifolia, Bergenia lingulata, Epiphyllum truncatum), *crăciunească* (Epiphyllum truncatum, Phyllocactus ackermannii), *crăciunească*[55] (Epiphyllum truncatum).

Compunerea. Diversitatea lingvistică a denumirilor de plante îi permite cercetătorului să identifice aproape orice tip de compunere. Totuși, nu toate tiparele de compunere sunt echilibrat reprezentate în terminologia botanică populară, iar această observație înlesnește trasarea unei distincții între realizările centrale, dominante, prototipice și realizările periferice, marginale, neprototipice. Din acest punct de vedere, Bejan (1991: 220 ș.u.) consideră că în terminologia populară a plantelor, realizările lexicale paratactice, dezvoltate fie prin juxtapunere, fie prin coordonare, sunt rare în raport cu realizările hipotactice, dezvoltate prin diverse tipuri de subordonare. Deși compusele hipotactice constituie modelul dominant în formarea fitonimelor analitice, trebuie arătat că distincția central-marginal se poate valorifica și pentru a demonstra că numai unele tipuri de subordonare au dat randament formativ foarte bun în vocabularul etnobotanic. Tipurile de compunere cel mai bine reprezentate în microvocabularul numelor de plante cu rezonanță creștină sunt cele dezvoltate prin:

A) *subordonare acuzativală*, realizată după schema [nume + prepoziție + nume] sau după schema [nume + adjectiv];

B) *subordonare genitivală*, realizată după schema [nume + nume

[55] Drăgulescu 2010: 208.

propriu] sau după schema [nume + nume].

Primul tipar de compunere prin subordonare acuzativală, [nume + prepoziție + nume], este ilustrat de realizări lexicale ai căror constituenți hipotactici indică de regulă timpul când planta ajunge la maturitate: *cireș de Ispas*[56] (Cerasus avium var. juliana), *floare de Paști*[57] (Anenome nemorosa), *rujă de Rusalii*[58] (Paeonia officinalis). Vechimea[59] și stabilitatea denominativă a acestui tipar lexical-formativ este dovedită de prezența în primul dicționar al limbii române, *Dictionarium valachico-latinum* (cca. 1650), a fitonimelor analitice care îl oglindesc[60]: *măr de Svânt Pietru* (Chivu 2008: 101), *pară de Svântă Mărie* (Chivu 2008: 107). Observații asemănătoare[61] se pot face și asupra compuselor dezvoltate conform celui de-al doilea tipar hipotactic acuzatival, [nume + adjectiv], schemă concretizată în denumiri etnobotanice ai căror constituenți cu rezonanță creștină indică fie timpul de maturizare: *mere sânionești*[62], *mere sântiliești*[63], *pere sânpetrești*[64], *pere sântămărești*[65] fie habitatul: *busuioc mânăstiresc*[66]

---

[56] Borza 1968: 221. În calendarul creștin ortodox, *Înălțarea* (*Domnului*) sau *Ispasul*, este sărbătorită la patruzeci de zile după Înviere.

[57] Borza 1968: 233.

[58] Bejan 1991: 139. În calendarul creștin ortodox, *Pogorârea Sfântului Duh*, *Cinzecimea* sau *Rusaliile*, este sărbătorită la cincizeci de zile după Paști.

[59] Cercetări bine documentate asupra istoriei culegerii numelor populare românești de plante au întreprins, între alții, Borza 1958: 199-219 și Pop 1930a: 164: 174, Pop 1930b: 234-244.

[60] Vezi, pentru detalii, Chivu 2010: 333-340.

[61] Pentru atestări istorice ale tiparului formativ, vezi Chivu 2008: 107, „*pară popească*”.

[62] Drăgulescu 2010: 386. Soiul se numește astfel pentru că merele se coc în preajma sărbătoririi nașterii sfîntului Ioan Botezătorul.

[63] Bejan 1991: 207. Soiul se numește astfel pentru că merele se coc în preajma sărbătoririi sfîntului Ilie (20 iulie).

[64] Drăgulescu 2010: 462. Soiul se numește astfel pentru că perele se coc în preajma sărbătorii sfinților apostoli Petru și Pavel (29 iunie).

(Dracocephalum moldavicum), *garoafă călugărească*[67] (Dianthus chartusianorum). Alte compuse codifică informații referitoare la miros: *lemn sfânt*[68] (Santolina chamaecyparissus), sau la mărime și formă: *clopot mânăstiresc*[69] (Campanula persicifolia).

Un interes aparte îl suscită unele creații lexicale guvernate de scheme formative acuzativale marginale, precum *treizeci-de-arginți*[70] (Lunaria annua) sau *curelele de opinci ale Domnului Hristos*[71] (Triglochin palustre), nu doar din cauză că ilustrează existența unor tipare de compunere atipice sau exotice, cât mai ales pentru că sunt lexicalizări plastice ce reflectă viziunea poporului asupra unor evenimente biblice și legendare.

---

[65] Bejan 1991: 207. Soiul se numește astfel pentru că perele se coc în preajma sărbătorilor sfintei Marii (15 august, 8 septembrie).

[66] Borza 1986: 214. Numele sugerează că planta este crescută în grădinile mănăstirilor.

[67] Borza 1986: 237. Lexicograful afirmă că denumirea populară românească este, cel mai probabil, un calc lingvistic după germ. *Kartäusernelke*, o plantă cu flori cultivată în grădinile așezărilor monastice.

[68] Borza 1968: 250. Drăgulescu 2010: 351 notează că fitonimul românesc este calchiat după *Heiliges Pochholz*, care, la rândul său, ar fi o copie a denumirii științifice (*Santolina*). Același specialist comentează că determinantul hipotactic *sfânt* se referă la mirosul plăcut al acestei plante aromatice. Quattrocchi (2000/IV: 2380) observă că denumirea științifică *Santolina* are ca sursă lat. *santolina*, dezvoltat prin atracție paronimică din lat. *santonina*, termen ce denumește un vechi trib galic, *Santoni/ Santones*, pe al căror teritoriu s-ar fi aflat habitatul nativ al plantei „creștinate" ulterior.

[69] Borza 1968: 222. Drăgulescu 2010: 181 notează că, prin analogie cu marile clopote mănăstirești, în termenul etnobotanic sunt codificate detalii privind forma și mărimea florilor plantei.

[70] Bejan 1991: 113. Drăgulescu 2010: 621 insistă asupra ideii că în imaginarul colectiv al românilor fructele plantei sunt asemănate cu forma și mărimea banilor de argint primiți de Iuda pentru a-l trăda pe Iisus.

[71] Borza 1968: 228. Drăgulescu 2010: 224 semnalează existența unei legende botanice românești prin care se explică transformarea nojițelor de la opincile lui Dumnezeu în frunze ale plantei.

Dacă ne îndreptăm atenția asupra tiparelor de compunere genitivală, două realități lingvistice trebuie numaidecât avute în vedere. În primul rând, se cuvine să arătăm că prin numărul compuselor dezvoltate, schemele formative de tip genitival au caracter prototipic, cel puțin în privința denumirilor etnobotanice cu rezonanță creștină. În al doilea rând, nu trebuie neglijat că primele lucrări lexicografice românești din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea par a legitima o ipoteză interesantă, anume că, în privința denumirilor populare de plante, tiparele acuzativale aveau, în veacurile trecute, un randament superior celor genitivale, din moment ce frecvența lor de apariție este mai pronunțat ilustrată[72]. În clasa fitonimelor compuse după schema genitivală [nume + nume propriu] intră denumiri cu rezonanță biblică și creștină referitoare la:

- *Dumnezeu*: *cămașa-Domnului*[73] (Convolvulus arvensis); *ciucurele-Domnului*[74] (Adenostyles alliariae); *coroana-lui-Hristos*[75]

---

[72] În lista de denumiri etnobotanice extrasă de Borza 1958: 206-208 din lexiconul lui Teodor Corbea, numărul compuselor formate după tipare hipotactice acuzativale este mai mare decât al celor formate după tipare hipotactice genitivale. Între fitonimele analitice formate după tipar genitival există și câteva cuvinte compuse de interes pentru tema lucrării de față: *iarba lui Svtu Ghiorghie* (Convallaria majalis), *iarba crucei/crucii* (Polygala comosa), *pecetea lui Solomon* (Polygonatum officinale), *pita lui svântu Ioan* (Ceratonia siliqua), *iarba Mariei Magdalenei* (Valeriana celtica), *lemnul lui Avram* (Vitex agnus castus). Prezența acestor fitonime în dicționarul lui Corbea este un argument în favoarea vechimii și statorniciei imaginarului botanic popular de inspirație creștină.

[73] Borza 1968: 217. Drăgulescu 2010: 140 notează că numele plantei este explicat printr-o legendă botanică potrivit căreia Dumnezeu și-a pus, după o ploaie, cămașa la uscat, însă veșmântul s-a micșorat, prefăcându-se în inflorescența plantei.

[74] Bejan 1991: 112. Drăgulescu 2010: 172 observă că florile plantei seamănă cu niște ciucuri.

[75] Borza 1968: 225. În imaginarul popular, aspectul florii creează imaginea coroanei de spini purtate de Iisus în timpul calvarului, în timp ce staminele ar fi aidoma cuielor folosite pentru a-l crucifica pe Hristos (Drăgulescu 2010: 202). Conform explicațiilor etimologice oferite de Quattrocchi (2000/III: 1974), imaginarul popular este conservat și

(Passiflora coerulea); *floarea-Domnului*[76] (Aconitum napellus, Delphinium elatum); *iarba-lui-Dumnezeu*[77] (Artemisia arboratum); *inima-Domnului*[78] (Dicentra spectabilis), *lacrimile-lui-Christos*[79] (Briza media, Dicentra spectabilis); *lumânarea-Domnului*[80] (Verbascum phlomoides); *mila-Domnului*[81] (Ajuga laxmannii); *mușcata-lui-Christos*[82] (Chrysanthemum parthenium); *ochiul-lui-Christos*[83] (Aster alpinus); *pâinea-lui-Dumnezeu*[84] (Lactarius deliciosus); *papucul-Domnului*[85] (Cypripedium calceolus); *rugul-lui-Dumnezeu*[86] (a species of Rosa); *săgeata-lui-Dumnezeu*[87] (Orobanche spp.); *scaunul-*

în denumirea științifică: *Passiflora* < Lat. *passio*, -nis (‘a suferi’); *„florile simbolizează suferința și crucificarea lui Isus Cristos*”.

[76] Borza 1968: 234. Planta este foarte toxică.

[77] Borza 1968: 244. Drăgulescu 2010: 317 propune ca denumirea populară să fie înțeleasă drept o referire metaforică la mirosul plăcut al plantei.

[78] Borza 1968: 249. Comentariile lui Drăgulescu 2010: 334 sugerează că planta are flori foarte frumoase, în formă de inimă.

[79] Borza 1968: 249. Denumirea botanică populară este o reprezentare lingvistică sugestivă a calvarului lui Hristos (Drăgulescu 2010: 345).

[80] Borza 1968: 253. Drăgulescu 2010: 364 consideră că aspectul de lumânare al plantei ar avea, în imaginarul popular, origine divină.

[81] Borza 1968: 259. Drăgulescu 2010: 404 afirmă că denumirea etnobotanică este o copie împrumutată a unei vechi denumiri botanice medievale, *gratia Dei*, ale cărei rămășițe sunt conservate în constituentul generic al binomului științific Gratiola officinalis. Datorită asemănării dintre planta medicinală Gratiola officinalis și Ajuga laxmannii, numele celei dintîi a fost folosit pentru a o numi și pe cea de-a doua.

[82] Borza 1968: 262.

[83] Borza 1968: 265. Florile au formă de ochi.

[84] Bejan 1991: 111. Unele din părțile plantei sunt comestibile.

[85] Borza 1968: 268. În imaginația vie a poporului, florile acestor plante seamănă, prin formă și mărime, cu papucii purtați de Dumnezeu sau de Maica Domnului.(Drăgulescu 2010: 450).

[86] Bejan 1991: 141.

[87] Bejan 1991: 114. Drăgulescu 2010: 547 presupune că denumirea populară semnalează proprietățile curative ale plantei pe care țăranii o foloseau ca remediu împotriva junghiurilor, denumite și *săgetături*.

Domnului[88] (Phlox paniculatus) etc. Foarte plastică și relevantă pentru a sublinia legăturile complexe create între caracteristicile obiective ale plantelor și perspectiva subiectivă asupra atributelor lor este și denumirea *floarea Sfintei Treimi*[89] (Viola tricolor).

- *Fecioara Maria*: *acoperământul-Maicii*[90] (Ficus carica); *brâul-Maicii-Domnului*[91] (Phalaris arundinacea); *cămașa-Maicii-Domnului*[92] (Convolvulus arvensis); *ciucurele-Maicii-Domnului*[93] (Adenostyles alliariae); *dorul-Maicii-Precista*[94] (Asplenium trichomanes); *floarea-Sf.-Mării*[95] (Aster novae-angliae); *iarba- Sf.-Mării*[96] (Hierochloe australis); *inima-Maicii-Domnului*[97] (Dicentra spectabilis); *izma-Maicii-Precista*[98]

---

[88] Bejan 1991: 109. În viziunea poporului, frunzele plantei au forma unor scaune folosite fie de ființele supranaturale păgîne, fie de cele creștine (Drăgulescu 2010: 556).

[89] Drăgulescu 2010: 260. Autorul menționează existența unei legende botanice prin care se oferă o explicație asupra denumirii populare pe care o are planta cu frumoase flori tricolore.

[90] Borza 1968: 201. Acest arbore mediteranean de mare rezonanță biblică (Musselman 2012: 55) a primit un nume, dat cel mai probabil de călugări și motivat de asemănarea coronamentului cu acoperămîntul de cap al Maicii Domnului (Drăgulescu 2010: 26).

[91] Borza 1968: 209. Frunzele lungi și înguste cu ornamentație albă au primit codificare lingvistică în denumirea populară (Drăgulescu 2010: 89).

[92] Borza 1968: 217.

[93] Borza 1968: 221.

[94] Borza 1968: 229. Acest fitonim este considerat de Drăgulescu 2010: 233 o corupere a denumirii *părul-Maicii-Precista*.

[95] Borza 1968: 234. Numele acestei plante este motivat, în accepția lui Drăgulescu 2010: 260, de perioada de înflorire, Sfînta Marie Mică (8 septembrie).

[96] Borza 1968: 244. Drăgulescu 2010: 321 afirmă că numele popular stă în legătură cu mirosul plăcut al plantei. Quattrocchi (2006/II :1041) sugerează că denumirea științifică conservă o veche conceptualizare populară, 'iarbă sfîntă': *Hierochloe* < Gr. hyeros 'sfînt' + chloe 'iarbă'. Cele două tipuri de denumiri, populară și științifică, oglindesc „*întrebuințarea plantei în ceremonii religioase*" (Quattrocchi 2006/II : 1041).

[97] Borza 1968: 247.

(Tanacetum balsamita); *lacrimile-Maicii-Domnului*[99] (Coix lacryma-jobi); *lemnul-Maicii-Domnului*[100] (Artemisia annua, Santolina chamaecyparissus); *lingura-Maicii-Domnului*[101] (Cochlearia officinalis); *mîna-Maicii-Domnului*[102] (Anastatica hierochuntica); *mătura-Maicii-Precista*[103] (Artemisia annua); *papucul-Maicii-Domnului*[104] (Cypripedium calceolus); *păhărelul-Maicii-Domnului*[105] (Cladonia pixidata) 107; *părul-Maicii-Domnului*[106] (Adiantum capillus-veneris, Artemisia annua); *poala-Maicii-Domnului*[107] (Convolvulus arvensis); *poala-Sfintei-Mării*[108] (Melissa

---

[98] Borza 1968: 248. Drăgulescu 2010: 337 argumentează că mirosul plăcut motivează denumirea etnobotanică. Pletora de nume populare din limbile europene pare să aibă ca izvor denumirea din latina botanică medievală: *herba Divae Mariae*.

[99] Borza 1968: 249. Quattrocchi (2000/I: 579) susține că numele științific al speciei, *lacryma-jobi*, reprezintă codificarea în latina botanică medievală a unui model denominativ care a generat multe denumiri vernaculare: Engl. *Job's tears*.

[100] Borza 1968: 250.

[101] Bejan 1991: 109. Frunzele plantei au aspect de linguriță (Drăgulescu 2010: 358).

[102] Borza 1968: 260. Drăgulescu 2010: 396 notează că această plantă cu habitat nativ în deșerturile Egiptului și Siriei are proprietatea de a se deschide ca o palmă atunci cînd este udată. Simion Florea Marian (2010/II: 423) consideră că planta a fost naturalizată în țările române de călugări, care, de altfel, i-ar fi dat și numele popular. Același autor arată că, în folclorul românesc, denumirea populară este explicată printr-o legendă botanică.

[103] Borza 1968: 258. Drăgulescu 2010: 394 arată că în trecut planta era folosită pentru a confecționa mături.

[104] Borza 1968: 267.

[105] Bejan 1991: 107. Forma acestui lichen are aspectul unui pahar de mici dimensiuni.

[106] Borza 1968: 268. Planta are ramuri fine și subțiri, aidoma firelor de păr. Pe baza exemplelor date de Quattrocchi (2000/I: 51), se poate concluzia că denumiri populare precum engl. *Venus' hair* sau it. *capelvenere* pot fi considerate calcuri după codificarea științifică fixată de Linné. Prin urmare, fitonimul popular românesc *părul Vinerei* ar putea fi, de asemenea, un calc după model străin.

[107] Bejan 1991: 109. Drăgulescu 2010: 493 presupune că florile plantei sunt prin tradiție asociate cu veșmintele Maicii Domnului.

[108] Bejan 1991: 109. Drăgulescu 2010: 493 comentează că multe plante aromatice denumite în popor *poala-Sfintei-Mării* sunt motivate de credința că veșmintele Fecioarei

officinalis) etc.

- *sfinți*: Sf. Anton: *iarba-lui-Antonie*[109] (Prunella vulgaris); Sf. Christofor: *iarba-lui-Cristofor*[110] (Actaea spicata); Sf. Gheorghe: *floarea-Sângiorgiului*[111] (Corydalis cava), *iarba-lui-Sf. Gheorghe*[112] (Convallaria majalis); Sf. Ilie: *biciul-lui-Sf. Ilie*[113] (Poa nemoralis); Sf. Ion: *floarea-lui-Sântion*[114] (Galium verum), *iarba-lui-Sf. Ion*[115] (Hypericum perforatum), *pita-lui-Sf. Ion*[116] (Ceratonia siliqua); Sf. Sofia: *iarba-Sf. Sofia* (Artemisia pontica)[117]; Sf. Vasile: *buruienile-lui-Sf. Vasile*[118] (Inula britannica) etc.

- *personaje biblice*: Adam: *palma-lui-Adam*[119] (Symphytum officinale); Aron: *barba-lui-Aron*[120] (Arum maculatum); Avram: *lemnul-lui-Avram*[121] (Vitex agnus-catus); Iuda: *urechea-Iudei*[122] (Peziza

---

au un miros foarte plăcut. Simion Florea-Marian (2010/III: 79) consemnează efectele benefice ale întrebuințării plantei.

[109] Borza 1968: 244. Drăgulescu 2010: 317 subliniază că această plantă medicinală este, la popoarele catolice, pusă sub patronajul Sf. Anton, considerat mare tămăduitor.

[110] Borza 1968: 243.

[111] Borza 1968: 234. Drăgulescu 2010: 260 notează că planta se maturizează în preajma sărbătoririi sfântului Gheorghe.

[112] Borza 1968: 244.

[113] Bejan 1991: 105. Drăgulescu 2010: 71 discută asocierea imagistică dintre bici și iarba astfel denumită. Această posibilă explicație trebuie completată cu o alta, anume că semințele ajung la maturitate în preajma sărbătorii sfântului Ilie.

[114] Borza 1968: 234. Planta înflorește în preajma sărbătorii nașterii sfântului Ion.

[115] Borza 1968: 244.

[116] Bejan 1991: 166. Fructele arbustului sunt comestibile și se coc în perioada mai-iunie.

[117] Borza 1968: 244. Drăgulescu 2010: 321 notează că aceasta este o plantă aromatică.

[118] Borza 1968: 244.

[119] Bejan 1991: 51. Drăgulescu 2010: 446 presupune că denumirea populară este o figură de stil fără legătură cu vreuna din caracteristicile și proprietățile plantei.

[120] Borza 1968: 205. Quattrocchi (2000/I: 208) demonstrează că denumirea științifică are ca sursă etimologică gr. *aron* 'plantă cățărătoare', așadar diversele denumiri populare referitoare la Aron sunt, cel mai probabil, roade ale etimologiei populare.

[121] Borza 1968: 250. Drăgulescu 2010: 352 argumentează că denumirea populară românească este un calc lingvistic dezvoltat după un model denominativ a cărui origine

coccinea, actually Sarcoscypha coccinea); Solomon: *pecetea-lui-Solomon*[123] (Polygonatum) etc.

- ***sărbători***: Pastele: *floarea-Paștelui*[124] (Anemone nemorosa); Rusaliile: *florile Rusaliilor*[125] (Philadephus coronarius).

Celălalt tipar genitival dominant în formarea unor fitonimelor analitice cu rezonanță creștină, [nume + nume], acoperă alte subdomenii, cel mai bine reprezentate în dicționarele și enciclopediile etnobotanice românești fiind cele referitoare la:

- *diavol*: *ardeiul-dracului*[126] (Polygonum hydropiper); *banul-diavolului*[127] (Thlaspi arvense); *barba-dracului*[128] (Cuscuta epithymum);

---

trebuie căutată în latina botanică medievală, *arbor Abrahe*; după acest tipar științific primitiv s-a dezvoltat o pletoră de denumiri etnobotanice europene: germ. *Ambrahamsbaum*, rus. *Avramovo derevo* sau magh. *Abráhám fája*.

[122] Bejan 1991: 57. Drăgulescu 2010: 639 evidențiază existența unei legende botanice potrivit căreia după ce Iuda s-a spînzurat de ramura unui copac, una din urechile lui s-a lipit de o ramură și s-a prefăcut în ciupercă.

[123] Borza 1968: 270. Drăgulescu 2010: 471 notează că denumirea populară românească este un calc lingvistic după model maghiar, *Salamon pecsét*, explicație propusă mai întîi de Borza 1958: 204, 208, care observă că în lexiconul lui Teodor Corbea există numeroase „traduceri” ale unor termeni maghiari din lucrarea lui Molnár Adalberi, *Lexicon Latino-Graeco-Ungaricum*, Hanoviae, 1611. Tot calcuri lingvistice sunt considerate și fitonime precum *lemnul lui D-zeu*, *pita lui svîntu Ioan*, *iarba Mariei Magdalenei*, *iarba crucii* și *lemnul lui Avram*.

[124] Borza 1968: 234. Planta înflorește în preajma Paștilor. Simion Florea Marian (2008/I: 645ff) compilează o listă bogată de denumiri regionale și menționează legenda botanică care creditează tiparul denominativ etnobotanic. În plus, autorul amintește și întrebuințările terapeutice ale plantei.

[125] Borza 1968: 235. Planta înflorește în preajma Rusaliilor.

[126] Borza 1968: 203. Drăgulescu 2010: 42 observă că numele stă în legătură cu gustul foarte iute al ardeiului.

[127] Borza 1968: 205. Drăgulescu 2010: 53 arată că denumirea populară reflectă asemănarea dintre aspectul capsulelor cu semințe și cel al monedelor.

[128] Borza 1968: 205. După Drăgulescu 2010: 56, această plantă parazită seamănă cu o barbă. Constituentul lexical hipotactic semnalează caracterul parazit al plantei.

buruiana-dracului[129] (Echinops sphaerocephalus); *busuiocul-dracului*[130] (Galinsoga parviflora); *capul-dracului*[131] (Trifolium pratense); *căruța-dracului*[132] (Eryngium campestre); *coada-dracului*[133] (Potentilla anserina); *coasta-vrășmașului*[134] (Asparagus officinalis); *cornul-dracului*[135] (Aruncus vulgaris); *cuibul-necuratului*[136] (Veronica chamaedrys); *dintele-dracului*[137]

---

[129] Borza 1968: 212. Drăgulescu 2010: 112 argumentează că referirea la diavol evidențiază atributele negative ale plantei, respectiv înfățișarea dizgrațioasă și prezența spinilor. Din acest punct de vedere, trebuie arătat că numeroase fitonime analitice care includ constituentul *drac* sau sinonimele acestui termen codifică trăsături negative precum 'invaziv', 'parazit', 'țepos', 'toxic', 'urît' ș.a.

[130] Borza 1968: 214. Drăgulescu 2010: 122 consideră că buruiana are impact negativ asupra culturilor.

[131] Borza 1968: 215. Inflorescența trifoiului este asemănată cu un cap de drac încornorat (Drăgulescu 2010: 130).

[132] Borza 1968: 217. În denumirea populară sunt codificate două caracteristici ale plantei: aspectul ei urât, țepos, și proprietatea tulpinii de a se desprinde de rădăcină și de a se lăsa purtată de vînt pentru ca semințele să poată fi mai bine împrăștiate (Drăgulescu 2010: 144).

[133] Borza 1968: 223. Drăgulescu 2010: 183 oferă argumente în sprijinul ipotezei că numele popular se datorează unei atracții paronimice care a transformat denumirea *coada racului*, motivată de aspectul general al plantei („coada de rac"), în denumirea *coada dracului*. Totuși, coada țepoasă a diavolului prefigurat în imaginarul popular poate, la fel de bine, să fi constituit prototipul denominativ.

[134] Borza 1968: 223. Asemănarea dintre aspectul asparagusului și forma coastelor omenești ar fi putut contribui la motivarea acestei denumiri științifice (Drăgulescu 2010: 188), dar nu este cu totul greșit să presupunem că și legenda creării Evei dintr-o coastă de diavol ar fi putut favoriza apariția unui asemenea fitonim.

[135] Borza 1968: 224. Drăgulescu 2010: 201 consideră că nici una din caracteristicile plantei nu motivează denumirea populară.

[136] Borza 1968: 227. Drăgulescu 2010: 219 menționează o legendă botanică prin care fitonimul popular este explicat.

[137] Borza 1968: 229. Numele popular reflectă forma de dinte a semințelor care se agață de vietățile ce trec pe lângă plantă.

(Bidens tripartitus); *fasola-dracului*[138] (Aristolochia clematitis); *iarba-dracului*[139] (Datura stramonium); *mușcata-dracului*[140] (Scabiosa atropurpurea, Knautia arvensis); *mușcatul-dracului*[141] (Succisa pratensis); *pușca-dracului*[142] (Dianthus carthusianorum); *spata-dracului*[143] (Dryopteris filix-mas, Dryopteris spinulosa, Phyllitis scolopendrium, Pteridium aquilinum); *spinul-dracului*[144] (Eryngium campestre); *stupitul-satanei*[145] (Russula ermetica) etc.

- *oameni ai bisericii*: popa: *banul-popii*[146] (Lysimachia nummularia); *barba-popii*[147] (Viola tricolor); *caii-popii*[148] (Aconitum napellus); *capul-popii*[149] (Trifolium pratense); *cașii-popii*[150] (Globaria

---

[138] Borza 1968: 231. Drăgulescu 2010: 242 notează că această plantă toxică seamănă la aspect cu fasolea.

[139] Borza 1968: 243. Capsulele țepoase ale plantei conțin semințe toxice.

[140] Borza 1968: 262. Potrivit imaginației populare, această plantă ar fi fost mușcată de un drac (Drăgulescu 2010: 419).

[141] Borza 1968: 262. Drăgulescu 2010: 419 argumentează că denumirea botanică medievală *morbus-diaboli* este sursa „copiată" de multe denumiri populare din limbile popoarelor europene.

[142] Bejan 1991: 115.

[143] Bejan 1991: 56. Drăgulescu 2010: 578 subliniază că denumirea este bazată pe analogia instituită între frunzele plantei și spata războiului de țesut.

[144] Bejan 1991: 141.

[145] Bejan 1991: 115.

[146] Borza 1968: 205. Frunzele cu aspect rotunjit sunt asemenea unor monede (Drăgulescu 2010: 53).

[147] Bejan 1991: 48. Cromatica și aspectul florilor sunt în mod ingenios asemănate cu barba lungă a unui venerabil slujitor al bisericii (Drăgulescu 2010: 57).

[148] Borza 1968: 215. Drăgulescu 2010: 124 arată că florile plantei seamănă cu un cap de cal, fitonimul analitic fiind, probabil, o referință umoristică la stereotipul comportamental al popii-personaj folcloric.

[149] Borza 1968: 215.

[150] Borza 1968: 216. Gigantica ciupercă albă este, în tradiția etnobotanică românească, asemuită cu cașul.

gigantea); *căciula-popii*[151] (Euonymus europaeus); *căldărușa-popii*[152] (Nicandra physaloides); *crucea-popii*[153] (Abutilon theophrasti); *desagii-popii*[154] (Aristolochia clematitis); *iarba-popilor*[155] (Phalaris arundinacea); *lingura-popii*[156] (Aristolochia clematitis, Asarum europaeum); *săpunul-popii*[157] (Saponaria officinalis); *straița-popii*[158] (Capsella bursa-pastoris) etc.; călugărul: *barba-călugărului*[159] (Conium maculatum); *capul-călugărului*[160] (Leontodon autumnalis); *floarea-călugărului*[161] (Vaccaria pyramidata); *potcapul-călugărului*[162]

---

[151] Bejan 1991: 105. Fitonimul reflectă similitudinea dintre inflorescența plantei și acoperământul purtat pe cap de preoți (Drăgulescu 2010: 137).

[152] Borza 1968: 216. Aghiazma este purtată în căldărușe de preoții care vizitează, cu diferite ocazii, casele creștinilor, iar acest comportament ritualic pare să fi motivat, în imaginația populară, asemănarea dintre florile plantei și vasul ritualic întrebuințat de cler (cf Drăgulescu 2010: 138).

[153] Borza 1968: 226. Drăgulescu 2010: 213 notează că fructele acestei plante erau în trecut folosite pentru a imprima semnul crucii pe prescuri.

[154] Borza 1968: 229. Fructele plantei au aspect de desagă.

[155] Borza 1968: 244. Drăgulescu 2010: 319 observă că denumirea populară evidențiază prețuirea de care se bucură în popor această plantă ornamentală, aspect probat de seria de nume înrudite imagistic: *brâul Maicii Domnului*, *iarba lui Dumnezeu*, *iarba preoților*, *iarbă frumoasă* etc.

[156] Borza 1968: 252. Drăgulescu 2010: 358 consideră că fitonimul trebuie explicat prin vechiul obicei preoțesc de a le administra un tratament bolnavilor de febră tifoidă (*lângoare*).

[157] Bejan 1991: 130. Denumirea punctează proprietățile saponine ale plantei (Drăgulescu 2010: 549).

[158] Bejan 1991: 108. Cel mai răspândit nume popular al plantei este *traista-ciobanului*.

[159] Drăgulescu 2010: 55. Inflorescența albă a plantei este asemuită cu barba lungă și albă a unui călugăr bătrân.

[160] Borza 1968: 215. Inflorescența plantei este asemănată cu acoperământul de cap al monahilor.

[161] Borza 1968: 234. Drăgulescu 2010: 256 afirmă că florile plantei se aseamnă cu acoperământul de cap al monahilor.

[162] Bejan 1991: 114.

(Leontopodium alpinum) etc.

La rigoare, pot fi adăugate și alte subdomenii menite să evidențieze cât de complexă este reflectarea imaginarului popular creștin în denumirile de plante:

- *raiul*: *cheița-raiului*[163] (Commelina communis, Zinnia elegans); *floarea-raiului*[164] (Allium montanum, Chrysanthemum cinerariifolium, Geranium macrorrhizum), *iarba-raiului*[165] (Tanacetum vulgare); *masa-raiului*[166] (Sedum album); *măturoiul-raiului*[167] (Artemisia annua) etc.

- *crucea*: *iarba-crucii*[168] (Hypericum perforatum), *ziua-crucii*[169] (Aster salignus) etc.

Descrierea unor denumiri etnobotanice românești cu rezonanță creștină reliefează, dacă se au în vedere subdomeniile de referință prezentate, o descoperire importantă, anume că imaginarul botanic popular este organizat în jurul unor prototipuri onomasiologice, *Dumnezeu*, *Fecioara Maria*, *sfinții*, *diavolul*, *clerul*, adică în jurul personajelor tutelare ale creațiilor folclorice românești dezvoltate și

---

163 Borza 1968: 219. Drăgulescu 2010: 156 consideră că numele este o metaforă nemotivată de caracteristicile biologice ale plantei.

164 Borza 1968: 234. Conform explicațiilor oferite de Drăgulescu 2010: 260, în timp ce denumirea etnobotanică a plantelor Chrysanthemum cinerariifolium sau Geranium macrorrhizum reflectă proprietățile aromatice ale specimenelor respective, numele comun al plantei Allium montanum este creat prin atracție paronomică, de la denumirea *floarea aiului*.

165 Borza 1968: 244. Mirosul plăcut al acestei plante aromatice a favorizat răspândirea credinței populare că parfumul plantei este similar celui din grădina raiului (Drăgulescu 2010: 320).

166 Borza 1968: 255. Fitonimul pune în valoare analogia dintre aspectul general al plantei și obiectele imaginare din rai (Drăgulescu 2010: 373).

167 Borza 1968: 258.

168 Borza 1968: 243. Denumirea populară are oglindire folclorică în producțiile populare care înfățișează crucificarea lui Hristos.

169 Bejan 1991: 126. Compusul etnobotanic semnalează că planta înflorește în preajma sărbătorii cunoscute în popor drept *Ziua Crucii* (14 septembrie).

puse în circulație sub influența creștinismului. Centralitatea acestor prototipuri denominative este dovedită de numărul mare de realizări lexicale create pe baza lor. În absența unor studii cantitative riguroase menite să evalueze cu acuratețe frecvența unor astfel de prototipuri în vocabularul etnobotanic românesc, cercetarea empirică a dicționarelor și enciclopediilor etnobotanice românești susține, în datele ei generale, teza formulată de Bejan, potrivit căreia lexicalizările unor embleme creștine precum *drac*, *Maica Domnului* și *popă* ocupă o poziție centrală în vocabularul popular al plantelor. Întrucât numele comune de plante nu pot fi despărțite de spiritul viu și creator al poporului, ceea ce trebuie adăugat este că acest statut dominant trebuie corelat cu vastul corpus literar popular în care personajele respective figurează și se încarcă de simbolism.

Unul dintre efectele cele mai pregnante ale codificării, în denumirile etnobotanice, a unor bogate reprezentări culturale este *polarizarea imaginarului botanic cu rezonanță creștină*: în viziunea dătătorilor de nume, lumea vegetală este despărțită în două arii vaste, cea a plantelor benefice, înzestrate, în chip real sau imaginar, cu atribute pozitive, și cea a plantelor malefice, posesoare ale unor atribute negative autentice sau închipuite. Consecința firească a acestei polarități este dezvoltarea unui vocabular etnobotanic structurat. O altă consecință semnificativă a opoziției fundamentale dintre bine și rău este conceptualizarea contrastivă a universului supranatural. În timp ce Dumnezeu, Maica Domnului și sfinții sunt înfățișați într-o lumină profund omenească, diavolul este mai degrabă portretizat ca animal, aspect convergent cu ideologia creștină, și mai ales cu viziunea apocaliptică, prin care se atribuie diavolului statut de bestie, fiară ș.a.

Deosebit de plastice ne par conceptualizarea și portretizarea ființelor de sorginte divină după tiparele profunde ale lumii țărănești. Metafora conceptuală potrivită pentru a rezuma această configurație a imaginarului colectiv este DIVINITATEA E O FIINȚĂ UMANĂ. În imaginația poporului, Dumnezeu, Maica Domnului și sfinții poartă - dacă luăm aminte la imagistica propusă prin numele populare de plante

- haine[170] și încălțări[171] tradiționale românești și se folosesc de obiecte tipice gospodăriei tradiționale românești[172]. În opoziție cu aceste note de portret conceptual profund umane, imaginarea diavolului se înscrie adesea în limitele de cuprindere ale metaforei conceptuale DIAVOLUL E O FIARĂ. Conform imagisticii conservate în fitonimele populare cu rezonanță creștină, diavolului i se atribuie adesea aparență animalieră. În viziunea poporului, acesta nu trăiește în civilizație, ci în sălbăticia naturală[173], are aspect înfricoșător[174] și comportament agresiv[175]. Această conceptualizare este completată de o alta, DIAVOLUL E O FIINȚĂ UMANĂ. În acord cu această a doua direcție de conceptualizare imagistică, dracului i se atribuite chip uman, această proiecție fiind frecvent realizată în mod indirect, prin lexicalizări metonimice de tipul *pars pro toto*[176], sau este surprins, tot în manieră indirectă, în acțiuni și activități specific omenești, precum mersul cu căruța[177] sau trasul cu pușca[178].

Stratul creștin al acestei viziuni asupra universului supranatural nu ne împiedică să observăm existența unui substrat imagistic mai vechi, conservat în numele etnobotanice cu rezonanță precreștină. De fapt, ceea ce pare să fi declanșat și catalizat înlocuirea fitonimelor cu orizont imagistic păgân cu nume de plante având rezonanță creștină este izomorfismul celor două straturi conceptual-imagistice. Pertinența

---

[170] *brâul-Maicii-Domnului* (Phalaris arundinacea); *cămașa-Domnului* (Convolvulus arvensis) etc.

[171] *curelele de opinci ale Domnului Hristos* (Triglochin palustre); *papucul-Domnului* (Cypripedium calceolus) etc.

[172] *biciul-lui-Sf. Ilie* (Poa nemoralis); *lingura-Maicii-Domnului* (Cochlearia officinalis), *mătura-Maicii-Precista* (Artemisia annua); *scaunul-Domnului* (Phlox paniculatus) etc.

[173] *cuibul-necuratului* (Veronica chamaedrys).

[174] *coada-dracului* (Potentilla anserina); *cornul-dracului* (Aruncus vulgaris).

[175] *mușcatul-dracului* (Succisa pratensis).

[176] *barba-dracului* (Cuscuta epithymum).

[177] *căruța-dracului* (Eryngium campestre).

[178] *pușca-dracului* (Dianthus carthusianorum).

acestei supoziții este asigurată de termeni etnobotanici care oglindesc concurența din sursele denominative popular-mitologice și cele creștine. Astfel, nume de plante precum *busuiocul-sfintelor* (Tanacetum balsamita) și *iarba-sfintelor* (Artemisia arboratum) subliniază practica de a atribui ființelor supranaturale aparținând mitologiei populare denumiri eufemistice de tip creștin[179]. În plus, cele două denumiri au fost dublate de fitonime cu rezonanță explicit creștină, *izma-Maicii-Precista* (Tanacetum balsamita) și *iarba-lui-Dumnezeu* (Artemisia arboratum), iar acest proces de convertire denominativă a afectat atât plantele binefăcătoare cât și plantele considerate din unghiul atributelor lor negative; de pildă, pentru Datura stramonium dicționarele etnobotanice înregistrează atât nume de sorginte popular-mitologică cât și nume cu rezonanță creștină: *mărul-strigoiului*[180] vs. *iarba-dracului*. Asemenea schimări de ordin conceptual și denominativ reliefează atât temeiurile cultural-ideologice ale istoricului lingvistic al plantelor cât și dimensiunea antropologică a modelului empiric care întreține viața terminologiilor populare.

În sfîrșit, este important să punem în valoare *relativitatea* modelelor denominative naive (empirice). Vocabularul popular al plantelor oferă posibilitatea de a demonstra că, în interiorul unei culturi, una și aceeași realitate capătă în perioade și regiuni distincte desemnări multifațetate. Știut fiind că nici modelul denominativ științific, nici cel popular nu epuizează codificarea integrală a caracteristicilor biologice ale plantelor, raportul relativ *nume-obiect* este istoric dezvoltat din mai multe unghiuri de numire. Dacă adoptăm o perspectivă diacronică asupra numirii plantelor, am putea observa că

---

[179] Străvechi spirite feminine, *ielele* (Pamfile 2008/II: 254) au denumiri populare eufemistic-onorifice menite să le trezească bunăvoința: *milostivele*, *doamnele*, *frumoasele* sau *sfintele*. Aceste denumiri sunt irizări lingvistice ale interdicției de a invoca numele unei ființe supranaturale considerate periculoase.

[180] Drăgulescu 2010: 390 notează că denumirea populară ilustrează analogia dintre forma unui măr și aspectul de ou al capsulei cu semințel.

unele din faptele de limbă înregistrate în sincronia dicționarelor etnobotanice ca echivalențe denominative ne apar, în evoluția cultural-istorică a limbii, drept realizări complementare. De exemplu, Artemisia annua este denumită în popor *lemnul-Maicii-Domnului*, pentru a se semnala că este vorba despre un arbust, *mătura-Maicii-Precista* sau *măturoiul-raiului*, pentru a se arăta că din crengile acestei plante se făceau mături, și *părul-Maicii-Domnului*, pentru a se evidenția că arbustul are ramuri lungi și subțiri ca firul de păr, cu frunze mici și delicate. În imaginația vie a poporului, aceste caracteristici biologice obiective au fost dublate de atribute subiective: așa cum gospodina își ține casa curată, tot astfel și Maica Domnului are grijă de rai.

Tot pe seama relativității trebuie puse și aparentele contraste între desemnări. Planta denumită științific Aristolochia clematitis are, conform dicționarelor etnobotanice, reflectări contradictorii dacă se iau ca reper izvoarele semantice ale elementelor constitutive: *fasola-dracului*, *desagii-popii*, *lingura-popii* etc. Și în acest caz, avem de-a face tot cu realizări complementare, motivate de unghiuri empirice distincte. Prima denumire populară sugerează că planta este otrăvitoare și că frunzele ei seamănă cu cele de fasole, cel de-al doilea nume codifică informații legate de forma capsulei cu semințe, iar ultimul fitonim menționat atrage atenția asupra formei de linguriță a florilor.

Astfel de exemple și multe altele prezente în vocabularul popular al numelor de plante relevă în mod plenar pertinența cultural-istorică a faptelor de limbă, condiția lor de embleme ale viziunii populare, etnocentrice, asupra lumii.

Imaginarul animalier în presa sportivă contemporană

Dacă analiza dedicată imaginarului botanic de inspirație creștină a pus în evidență specificul cognitiv și expresiv al codificărilor din denumirile botanice populare și științifice, lumea discursivă a presei românești contemporane oferă numeroase ilustrări ale imaginarului animalier. Mai multe cercetări aplicate (Dumistrăcel 2006a, Gruiță 2006, Zafiu 2001) au demonstrat că stilul publicistic actual este dominat de metaforizare, mecanism de semnificare considerat „*principala modalitate prin care apar în presă sensuri noi*" (Stoichițoiu-Ichim 2001: 63).

Configurată în limitele polarității *inovație – clişeu,* metafora gazetărească din perioada actuală evidențiază mutațiile socio-culturale din ultimele două decenii[1] și a făcut obiectul de cercetare al mai multor articole, studii și interpretări având ca element de referință imaginarul colectiv (Cesereanu 2003, Pleşu 2004, Zafiu 2007) sau reflectările stereotipurilor în comunicarea mediatică (Stoichițoiu-Ichim 2006: 357-372).

Considerat ca semn al „stricării" limbii literare, „păcatul" numit clişeu a fost interpretat drept „*o caracteristică negativă a exprimării, conducând la formulări stereotipe, şterse, monotone*" (Guțu Romalo

[1] Comentând asupra acestui aspect, Valeria Guțu Romalo (2005: 245) observă că „*un rol determinant revine ponderii pe care o capătă în societatea modernă actuală mass-media, care sub aspect lingvistic, prin varietatea formelor sale de manifestare, prin larga audiență pe care o are, devine* modelul *principal de exprimare, dislocând exemplul tradițional al cărturarului, al scriitorului, al omului cultivat*".

2002: 206). „*Iritante prin recurență*”, dar având „*avantajul accesibilității, al maximei comodități, manifestate deopotrivă în producerea și în receptarea textului*” (Zafiu, 2001: 52), clișeele din presa actuală pot, prin uz excesiv, crea „*condiții prielnice pentru apariția unei noi «limbi de lemn»*” (Stoichițoiu-Ichim 2001: 79).

Alți cercetători adoptă o poziție mai puțin categorică de condamnare a clișeelor și consideră că discursul publicistic de azi trebuie înțeles, prin analogie cu *moda*, ca „*un joc între imuabil și efemer, între aventura novatoare și cuminţenia tradiționalistă*” (Gruiță 2006: 9). Având ca trăsătură distinctivă „*marea sa receptivitate la inovația lingvistică, bună sau rea*” (*idem*), limba presei ilustrează acțiunea reglatoare a cadrelor socio-lingvistice în care se produc mutațiile, și dacă luăm ca element de reper opoziția *inovație – clișeu*, dinamica raporturilor ce pot favorizează sau împiedică fixarea în uz a unor schimbări de formă sau de sens.

În calitate de stereotip lingvistic, clișeul se apropie de formulele fixe incluse în categoria „*discursului repetat*”[2] în timp ce inovația poate fi legitimată ca produs al activității de comunicare numită „*tehnică liberă*”[3], dar separația are importanță strict metodologică, deoarece, într-un act lingvistic, „*vorbirea este ca un fel de pictură cu colaj simultan, adică, în parte este tehnică actuală și în parte sînt bucăți de vorbire deja existente și duse, ca să zicem așa, de tradiție, în toate aceste expresii, locuțiuni fixe, în proverbe, citate, ș.a.m.d.*” (Coșeriu 1994: 55).

Cele două categorii de constituenți ai actului verbal, faptele de discurs repetat și elementele de tehnică liberă, pun în valoare ideea că

---

[2] „*discursul repetat (...) cuprinde tot ceea ce în vorbirea unei comunități se repetă într-o formă mai mult sau mai puțin identică sub formă de discurs deja făcut sau combinare mai mult sau mai puțin fixă, ca fragment, lung sau scurt a „ceea ce s-a spus deja*” (Coșeriu 2000: 258-259).

[3] „*Tehnica liberă cuprinde elementele constitutive ale limbii și regulile „actuale” cu privire la modificarea și combinarea lor, adică „cuvintele”, instrumentele și procedeele lexicale și gramaticale*” (Coșeriu 2000: 258).

negocierea comunicativă în care se angajează emițătorul şi receptorul conturează contrastul *inovație – clişeu* ca având esență dinamică. La origine, orice clişeu este o creație inovatoare, după cum orice inovație este caracterizată de posibilitatea de a se clişeiza.

În acord cu această constatare, studiul imaginarului animalier vehiculat în presa sportivă a ultimului deceniu[4] va fi axat în special asupra unor categorii onomastice precum poreclele și supranumele atribuite sportivilor și echipelor, analiza având rolul de a examina corelațiile pe care dătătorii de paranume (suporteri, sportivi, gazetari) le stabilesc între abilitățile atleților și echipelor, pe de o parte, și însușirile reale sau imaginare ale animalelor implicate în ecuația de transfer metaforic, pe de altă parte.

Adoptând o cunoscută sintagmă darwiniană, s-ar putea aprecia că amploarea şi frecvenţa metaforizării demonstrează predilecția gazetarilor sportivi pentru reliefarea unui imaginar al *luptei pentru supraviețuire*. Spectacolul confruntării dintre „specii" se sprijină pe o scenografie imagistică simplă, dar sugestivă. Afluxul de imagini numite generic *metafore animaliere* face parte din entropia informațională a gazetelor sportive de zi cu zi. Ca parte a sistemului mai amplu de rețele de semnificare, imaginarul animalier este doar una dintre oglinzile în care omul, „*animalul metaforizant*" (L. Blaga) își contemplă alteritatea. Nu întâmplător, într-o tabletă, intitulată *Zoologie*, Andrei Pleşu (2004: 15) notează că animalitatea „se poartă": „*a identifica pe stradă, la televizor sau pe scena politică specii diferite de animalitate nu mai este (...) o operațiune ofensatoare, ci o modestă operă descriptivă. Iei notă, pur şi simplu, de ambianță*".

În presa actuală, metaforizarea animalieră este valorificată pentru a dezvolta efecte expresive antagonice. Conotațiile dominant

[4] Exemplele sunt preluate din edițiile electronice ale unor cotidiene sportive româneşti, *Gazeta Sporturilor* (www.gsp.ro) şi *Prosport* (www.prosport.ro), faptele de limbă ilustrative fiind comparate cu uzul din alte publicații româneşti, centrale sau regionale (Cotidianul, Evenimentul Zilei, Ziua etc.).

meliorative din gazetele sportive contrastează cu semnificațiile peiorativ-pamfletare din textele social-politice. De altfel, politica şi sportul sunt aspecte tematice dominante în paginile ziarelor. Melanjul pestriț de politicieni şi oameni „*de sport*" accentuează stridența unui univers cultural de bazar populat. Nu întâmplător, Ruxandra Cesereanu (2004: 9) observa că metaforele animaliere produse în fabrica de fraze a presei conturează unul din registrele de imaginar dominante în publicistica ultimilor o sută cincizeci de ani: „*Cel de-al patrulea registru este acela de tip bestiariu, prin animalizarea adversarului; unii analişti folosesc, de altfel, termenul de zoopolitică, pentru a taxa spectacolele electorale din mass-media. (...) în cazul celui de-al patrulea registru intervine un element în plus, care teatralizează: ideea de circ, de menajerie ori grădină zoologică, locuită de o faună degradată, abjectă. Este o arcă a lui Noe maculată, dominată de animale şi insecte care stîrnesc repulsie. De oameni-viermi sau şobolani, de păduchi, ploşnițe sau căpuşe. De bovine şi porcine care au fost, cândva, oameni. Pentru a acorda acestui registru o contextualizare adecvată, injuriatorii propun, de asemenea, o spațializare anume: o fermă, junglă, ogradă unde aceste animale mişună, grohăie, se zvârcolesc. Şi sînt arătate cu degetul de către cei rămaşi încă oameni, nemetamorfozați, adică*."

Schițarea unor configurațiilor imagistice dominante în registrul animalier este motivată de convingerea că un astfel de studiu, departe de a epuiza tema de cercetare aleasă, poate contribui la progresul cercetărilor asupra modelelor cognitive cu motiva empirică.

Materialul lingvistic selectat prin lectura edițiilor electronice a unor publicații româneşti a fost analizat urmărindu-se trei tipuri de creații lingvistice: 1) numele unor echipe 2) supranumele acestora şi 3) poreclele unor sportivi. În ultima parte a cercetării este evaluată eficiența unor mijloace şi strategii de dezvoltare a expresivității în textul jurnalistic.

Denumirile echipelor sportive sunt, de multe ori, de sorginte metaforică. Denumiri ale unor formații precum *Real Madrid*, *Glasgow Rangers*, *Steaua Bucureşti*, *Farul Constanța*, *Gloria Bistrița* etc., arată că

elementul metaforizant impune seme ale nobleții, numele fiind considerat emblematic pentru mentalitatea echipei respective: *real* [regalitate], *ranger* [protecție], *stea* [strălucire], *far* [luminozitate], *glorie* [măreție]. Fenomen universal în lumea sportivă, alegerea unui nume sugestiv pare să se întemeieze pe fundamente etice: sportul înnobilează ființa umană, iar onoarea şi spiritul competitiv, ca atribute cavalereşti, pot încununa aspirația spre glorie. Cu toate acestea, tradiția denominativă din lumea sportivă de pe cele două maluri ale Atlanticului este profund diferită. Dacă numele celor mai puternice cluburi de fotbal din Europa[5] nu includ nici o metaforă animalieră, viața sportivă din S.U.A. este dominată de o „faună”[6] onomastică foarte diversă. Pe emblemele celor mai cunoscute echipe americane este reprezentată o mare varietate zoologică, ca şi cum locuitorii din Lumea

---

[5] *Real Madrid* (Spania), FC *Barcelona* (Spania), *Juventus* Torino (Italia), *Manchester United* (Anglia), *A.C. Milan* (Italia), *Chelsea* (Anglia), *Internazionale Milano* (Italia), *Bayern Munchen* (Germania), *Arsenal* (Anglia), *Liverpool* (Anglia), *Lyon* (Franța), *A. S. Roma* (Italia), *Newcastle United* (Anglia), *Schalke 04* (Germania), *Tottenham Hotspur* (Anglia), *Hamburger SV* (Germania), *Manchester City* (Anglia), *Glasgow Rangers* (Scoția), *West Ham United* (Anglia), *Benfica Lisabona* (Portugalia). Clasamentul a fost realizat ținându-se cont de veniturile anuale realizate de cluburi în perioada 2006 - 2007. Pentru detalii, vezi

http://en.wikipedia.org/wiki/Deloitte_Football_Money_League#Full_listing

[6] Echipele enumerate apar în calendarul întrecerilor sportive organizate de: 1) Asociația Națională de Baschet (NBA): *Toronto Raptors* (Velociraptorii din Toronto), *Chicago Bulls* (Taurii din Chicago), *Atlanta Hawks* (Uliii din Atlanta); 2) Liga Națională de Fotbal (NFL): *Baltimore Ravens* (Corbii din Baltimore), *Chicago Bears* (Urşii din Chicago), *Atlanta Falcons* (Şoimii din Atlanta), *Carolina Panthers* (Panterele din Carolina), *Jacksonville Jaguars* (Jaguarii din Jacksonville), *Miami Dolphins* (Delfinii din Miami), *Philadelphia Eagles* (Vulturii din Philadelphia); 3) Marea Ligă de Baseball (MBL): St. Louis Cardinals (Cardinalii din St. Louis), Detroit Tigers (Tigrii din Detroit), Toronto Bluejays (Gaițele Albastre din Toronto), Baltimore Orioles (Grangurii din Baltimore) şi 4) Liga Națională de Hochei (NHL): *Florida Panthers* (Panterele din Florida), *Nashville Predators* (Prădătorii din Nashville), *Phoenix Coyotes* (Coioții din Phoenix), *San Jose Sharks* (Rechinii din San Jose).

Nouă ar fi fascinați de puterea ascunsă a vechilor semnificații totemice, dominante pe continentul nord-american înainte de sosirea europenilor. În consecință, în sporturile care necesită viteză, forță și agresivitate (baschet, fotbal american, hochei) câmpul onomasiologic dominant este cel al prădătorilor: velociraptori, urşi, pantere, jaguari, coioți. În contrast cu această tendință, în întrecerile bazate pe îndemânare şi agerime (baseball-ul, de exemplu), numele echipelor sunt asociate cu denumirile unor zburătoare agile, cu penaj frumos colorat: păsări-cardinal, gaițe albastre, granguri etc.

De altfel, un editor sportiv american, Patrick Hruby, observa că numele echipelor sportive din S.U.A. pot fi fi puse în relație cu cinci clase de surse denominative: 1) coloritul echipamentului; 2) industria, geografia şi folclorul local; 3) triburile de amerindieni; 4) agresorii nautici şi 5) animalele. Dintre acestea, „animalele se bucură de cea mai multă atenție. *Leii* şi *Tigrii* au stăpânit jungla sportivă. În 1992, douăzeci şi patru de echipe din cele patru mari ligi sportive profesioniste, aveau denumiri animaliere, creând o încrengătură zoologică stridentă de peşti, zburătoare şi fiare. *Viespile* (din Charlotte) bâzâiau. *Pinguinii* (din Pittsburg) se clătinau. *Delfinii* (din Miami) înotau cu *Rechinii* (din Sah Jose). Au apărut „împrumuturi" inter-ligi (*Tigrii* şi *Bengalezii*), perechi părinte-pui (*Urşi*, *Ursuleți*) şi suficiente păsări pentru a umple un întreg ghid (*Ulii*, *Şoimi*, *Vulturi*, *Coțofene* şi *Pițigoi*)" (Hruby 2001: 1).

Popularitatea de care se bucură sporturile de echipă printre americani şi televizarea, la scară mondială, a unor competiții sportive internaționale au influențat, deocamdată marginal, perspectiva asupra denumirilor date echipelor sportive româneşti. Cei mai receptivi la influențe s-au dovedit jucătorii amatori, după cum o dovedesc numele unor echipe de baschet din Divizia de Onoare: *Vulturii Baia Mare*, *Fazanii Bucureşti*, *Rechinii Timişoara*, *Scorpionii Timişoara*, *Ursuleții Timişoara* etc. Astfel de denumiri imită numele echipelor americane de baschet şi se „confruntă", pe terenul limbii române, cu mai pretențioasele, dar caraghioasele xenisme englezeşti: Napoca *Dolphins*, *Dark Wolves* Arad, *Sharks* Arad, *Tigers* Arad etc.

Punerea în circulație a unei embleme este o modalitate de accentuare a identității sportive la fel de importantă ca și denumirea. Semnul iconic devine complementar numelui şi determină apariția unui supranume[7] care, de regulă, apare prin transpunerea lingvistică a imaginii de pe blazon. În calitate de semne cu motivare cultural-iconică, supranumele se impun în conştiința iubitorilor de sport şi fac parte din vocabularul oricărui gazetar sportiv. Astfel, jucătorii echipei de fotbal FC Liverpool sunt supranumiți *cormoranii*, pentru că pasărea respectivă figurează pe blazonul echipei, FC Dinamo Bucureşti este echipa *câinilor roşii*, *rechinii* sunt sportivii de la clubul Farul Constanța, *lupii* nu mai umblă prin pădure, ci fac parte din echipa Petrolul Ploieşti, iar cei mai cunoscuți *lilieci* joacă fotbal în Spania, la FC Valencia. În cazul în care mai multe echipe au acelaşi supranume, diferențierea se realizează după naționalitate, după locul de proveniență sau după culorile echipamentului sportiv. Pentru a fi deosebiți de *lupii* portughezi din echipa națională de rugby, fotbaliştii români care joacă la formația «Petrolul» Ploieşti sunt supranumiți *lupii galbeni*[8], *leii din Bănie*[9] (fotbaliştii de la clubul «Universitatea» Craiova) nu se confundă cu *leii*

---

[7] Pentru oservații asupra deosebirilor dintre porecle şi supranume, vezi Oancă (1996: 10-18). Autorul amintit consideră că poreclele „*sunt acele nume complementare care au caracter motivat şi afectiv şi ilustrează particularități fizice, psihice, lingvistice, geografice (etc.) (de obicei defecte) sau întâmplări memorabile din viața purtătorului lor, având la bază, de cele mai multe ori, o metaforă creată mai ales din şi pentru amuzament*" (1996: 12), în timp ce supranumele „*este numele complementar atribuit unei persoane care, prin preluarea lui de către colateralii acesteia sau descendenți funcționează ca nume de familie neoficializat (...). În categoria supranumelor mai intră numele etnice, numele date după titluri, ranguri sau profesiuni, după starea socială, originea locală etc., într-un cuvânt apelative denominative*" (*idem*).

[8] „ (...) „*lupii galbeni*" dau piept cu „cavalerii" bănățeni conduşi de Gheorghe Hagi", *Cotidianul*, 7.12.2005, autor: Florin Dobre; www.cotidianul.ro.

[9] „*Leii*" din Bănie au început deja să viseze la Craiova Maxima", *Gândul*, 30.07.2007, autor: Ionuț Pîrvulescu; www.gandul.info. Supranumele de *lei* este motivat de blazonul echipei.

din formația Sporting Lisabona, iar membrii echipei naționale de rugby, supranumiți „*urşii din Carpați*” se bucură de o faimă mai mare decât a *urşilor portocalii*[10] din echipa de fotbal Ceahlăul Piatra Neamț. Prin extensie, supranumele atribuit echipei este utilizat şi pentru a face referire la suporteri. Întrebuințate, aproape exclusiv, la plural, metaforicele embleme animaliere reflectă valoarea şi prestigiul de care se bucură echipele. Necunoaşterea acestor clişee sau raportarea accidentală la semnificația denotativă transformă ştirile sportive în surse involuntare de umor: „«***Cocoşii***» *şi* «***Pumele***» *dau startul Cupei Mondiale la Rugby*” (www.antena3.ro/sport/), „*Marius Nae și Florin Maxim au semnat cu* «***rechinii***»”[11], „*Forlan este dorit cu insistență de* «***lilieci***»”[12] etc.

Alteori, potențialul de ambiguitate este valorificat expresiv și persuasiv pentru a da naştere unor efecte umoristice, generate prin valențele discursului repetat, fie de tip cult, literar („*Câinii păcăliți de vulpe*”[13] - subtitlu care evocă numele unei cunoscute poveşti scrise de Ion Creangă, *Ursul păcălit de vulpe*), fie de tip popular, paremiologic („«***Cîinii***» *latră, înfrîngerile trec*”[14] - sintagmă inspirată de proverbul *Câinii latră, caravana trece*).

O a doua categorie de supranume se dezvoltă în raport cu denumirile unor animale emblematice pentru biodiversitatea unei anumite regiuni. *Tigrii*[15] coreeni din Asia, *elefanții*[16] africani din Coasta

---

[10] „ (...) „*urşii” portocalii* ai lui Gheorghe „Pinalti” Stefan au luat spăşiți calea spre poalele Pietricicăi”, *Gândul*, 8.08.2006, autor: Gabriela Doboş; www.gandul.info.

[11] *Telegraf de Constanța*, 10.08.2006, autor: Ionuț Coman; www.telegrafonline.ro.

[12] *Prosport*, 28.05.2007, autor: Vlad Economu; www. prosport.ro

[13] *Cotidianul*, 14.04.2006, autor: Florin Dobre; www.cotidianul.ro.

[14] *Cotidianul*, 26 iulie 2005, autor Ciprian Pîslaru; www.cotidianul.ro

[15] „Kim Pyung Seok, noul antrenor al „*tigrilor*” vrea să debuteze în forță”, *Ziua*, nr. 1217, 25.06.1998; www.ziua.ro.

[16] „De asemenea, mamele celor 23 de „*elefanți*” care alcătuiesc lotul Coastei de Fildeş au ținut să își manifeste susținerea în mod activ”, *Cotidianul*, 17.06.2006, autor: Alexandra Bădicioiu; www.cotidianul.ro.

de Fildeş, *leii neîmblânziţi*[17] din Camerun, *pumele*[18] argentiniene, *cangurii*[19] australieni etc. sunt doar câteva dintre emblemele metaforice animaliere care, în presa sportivă, capătă statut de etnonime, dat fiind că aceste supranume se întrebuinţează atunci când naţiunile respective participă la marile competiţii sportive pe echipe (fotbal, rugby, baschet etc.).

Un tip mai rar de metaforizare se manifestă prin apariţia supranumelor care, în mod obişnuit, sunt nume de animale mitice. Fără a fi simboluri culturale specifice unor popoare, ci, mai degrabă, clişee rezultate din convenţii jurnalistice, metaforele de acest tip au o circulaţie restrânsă. De pildă, sensul figurat al cuvântului *cerber* 'paznic neânduplecat' este folosit, prin extindere semantică, pentru a lăuda eficienţa unui portar sau apărător[20], înţelesul termenului *centaur* 'fiinţă imaginară, jumătate om, jumătate cal' a fost reconfigurat metaforic pentru a-i include şi pe motociclişti[21] iar *dragonii*[22] nu mai sunt monştri,

---

[17] „*leii neîmblânziţi*" au utilizat un echipament neregulamentar cu ocazia Cupei Africii pe Naţiuni (CAN) – ediţia 2004, desfăşurată în Tunisia", *Evenimentul*, 19.04. 2004; www.evenimentul.ro.

[18] „Bombă la Mondialele de rugby: *pumele* argentiniene au învins *cocoşul galic* !", *Gazeta Sporturilor*, 8.09.2007; www.gsp.ro.

[19] „Australia caută primul gol la Mondiale cu antrenorul care acum patru ani a robotizat fotbalul coreean", Cotidianul, 9 mai 2006, autor Daniel Spătaru, articolul „*Cangurii* mecanici"; www.cotidianul.ro.

[20] „Luminiţa Huţupan demonstrează în defensivă că este cel mai valoros „*cerber*" de până acum al competiţiei", cotidianul Ziua, 13 decembrie 2005, autor Tiberiu Rist, articolul „La un pas de semifinalele Mondialelor"; www.ziua.ro

[21] „Mai sunt doar două zile până la reînceperea sezonului competiţional al Campionatului Mondial de motociclism viteză, *centaurii* revenind pe pistă după o pauză de cinci săptămâni", Ziua, 20 august 1999, autor THL; www.ziua.ro.

[22] „Dar un meci rămâne doar un meci şi nu durează decât 90 de minute, iar apoi toţi pleacă acasă", a adăugat antrenorul care a câştigat, cu Porto, Cupa UEFA (2003), Liga Campionilor (2004) şi două titluri de campion al Portugaliei (2003, 2004), în doi ani de excepţie pentru „*dragoni*", Prosport, 28 decembrie 2006, articolul „Murinho speră să fie bine primit la Porto"; www.prosport.ro.

ci fotbalişti la FC Porto.

Rolul de marcă identitară al paranumelor metaforice demonstrează că, în competițiile sportive, specificul cultural este esențial în promovarea unui ansamblu mai larg de valori împărtăşite de susținătorii diverselor echipe. Dezvoltarea tehnologiilor moderne de informare în masă a condus la răspândirea acestui tip de modele onomasiologice, care, în mod paradoxal, devin reprezentative şi sunt larg acceptate tocmai pentru că reflectă particularul, culoarea locală, individualitatea culturală a unor comunități. În plan individual, acestui proces de expansiune a supranumelor sportive îi corespunde apariția poreclelor.

Presa sportivă joacă un rol central în impunerea poreclelor date sportivilor, ştiut fiind că, de multe ori, jurnaliştii sunt cei care născocesc poreclele. De exemplu, în lumea boxului, agresivitatea, forța şi vitalitatea sunt trăsături care determină analogia cu ferocitatea unor animale de talie mare sau medie. Din acest punct de vedere, mulți boxeri au porecle sugestive: *Pitbull-ul*[23], *Pantera*[24], *Leopardul*[25] etc. Aceleaşi trăsături au favorizat răspândirea unor porecle asemănătoare şi printre fotbalişti (jucători şi antrenori): *Fiara*[26], *Dulăul*[27], *Pantera*

---

[23] „În sfârşit, *Pitbullul* a „muşcat"", *Crai nou*, nr. 4462, 18.06.2007, autor: Cristian Marcu; www.crainou.ro.

[24] „Sorin "*Pantera*" Tănăsie a cucerit titlul european", *Prosport*, 30.09.2007, autor: Alexandru Enciu; www. prosport.ro

[25] „Mister 'KO' atacă '*Leopardul*'", *Cotidianul*, 17.05.2006, autor: Mirela Băsescu; www.cotidianul.ro.

[26] „'*Fiara*' Lăcătuş a format însă prefixul 666, iar demonii în alb şi roşu au început să-i chinuie pe oamenii lui Uhrin", *Gazeta Sporturilor*, 2.09.2007, autor: Valentin Şchiopu; www.gsp.ro.

[27] „Poreclit "*Dulăul*", mijlocaşul Cristian Todea (...)", *Gazeta Sporturilor*, 27.06.2007, autor: Dan Brie; „Viorel Hizo a gesticulat nervos mai tot timpul (...). La faza din minutul 47, "*Dulăul*" n-a mai suportat", *Gazeta Sporturilor*, 11.08.2007, autor: Eduard Apostol; www.gsp.ro.

(*neagră*)[28] etc. Alteori, agilitatea şi viteza de reacţie sunt caracteristicile pe care se bazează faima şi porecla unui sportiv: *Cobra*[29], *Pisica*[30], *Veveriţa*[31] etc. Acestor porecle li se adaugă asocierile glumeţe inspirate de înfăţişarea sau de personalitatea sportivilor (*Corbul*[32], *Cocoşul*[33], *Curcanul*[34] etc.) precum şi de personajele popularizate prin anumite produse media (filme, benzi desenate şi desene animate): *Omul Păianjen*[35], *Pantera Roz*[36]. Prezenţa unor astfel de porecle în textul jurnalistic dovedeşte pătrunderea oralităţii în limba scrisă şi impunerea colocvialităţii ca registru dominant în presa sportivă.

Una din trăsăturile stilistice ale publicisticii sportive este „*retorica ornării*" (Zafiu 2001: 123). De cele mai multe ori, mijloacele de

---

[28] „Două minute mai târziu, *Pantera* Semedo a prins aripi pe banda dreaptă", *Gazeta Sporturilor*, 27.06.2007, autor: Valentin Şchiopu; www.gsp.ro.

[29] „Adrian Ilie va fi noul manager general la Steaua", *Prosport*, 30.05.2007, autor: Dorinel Artene, articolul „'*Cobra*' se întoarce !"; www.prosport.ro.

[30] „Bogdan Lobonţ, a plecat în vacanţă la Firenze (...). "*Pisica*" va reveni în ţară săptămâna viitoare", *Gazeta Sporturilor*, 8.06.2007; www.gsp.ro.

[31] „Eu sunt bine pregătită", a declarat cea cunoscută sub numele de ring '*Veveriţa*'", *Prosport*, 19.03.2007; www.prosport.ro.

[32] „'*Corbul*', cum i se mai zice dinamovistului, e un tip mai tăcut, retras", *Gazeta Sporturilor*, 27.05.2007, autor necunoscut, articolul „În pat cu Dănciulescu"; www.gsp.ro.

[33] „Este poreclit "*Cocoşul*" datorită frizurii sale rebele. Este Ştefan Radu", *Gazeta Sporturilor*, 13.07.2007, autor: Eduard Apostol; www.gsp.ro.

[34] „(...) antrenorul Florin Cioroianu va sta cu sabia deasupra capului la partida cu CFR Cluj (...). "*Curcanul*" ar putea fi dat afară", *Gazeta Sporturilor*, 10.08.2007, autor: Marius Chiţu; www.gsp.ro.

[35] „Informaţia angajării lui Walter Zenga la Dinamo a fost postată şi pe site-ul personal al tehnicianului, dar şi pe cel oficial al lui Inter Milano, formaţia la care cel poreclit "*Omul Păianjen*" a cunoscut gloria.", *Gazeta Sporturilor*, 6.09.2007, autor: Ioana Mihalcea; www.gsp.ro.

[36] „Portarul Daniel Tudor s-a înţeles cu UTA pentru încă doi ani. (...) a explicat portarul, poreclit "*Pantera Roz*".", *Gazeta Sporturilor*, 5.06.2007, autor: Radu Romanescu; www.gsp.ro.

semnificare sunt orientate de o componentă imagistică dominantă, adică de un nucleu în jurul căruia se organizează o rețea de nuanțări adiacente. De pildă, un titlu precum „*Măgarul din turma lui Becali*”[37] pune în lumină atitudinea ironică a jurnalistului față de comportamentul unuia dintre conducătorii clubului FC Steaua Bucureşti. Dezvoltată prin prisma imaginarului animalier, semnificația conotativă de tip peiorativ îşi are originea într-una din poreclele atribuite lui Gigi Becali (*Oierul*). În consecință, înțelegerea textului se sprijină pe scenariu cognitiv de factură analogică: *oierul* este patronul, *turma* este echipa, iar *măgarul* este, în viziunea jurnalistului, fostul manager general al clubului, Mihai Stoica, care se face vinovat de violență comportamentală. În alte texte, analogia determină *convergența* între corelațiile metaforice: „În fotbalul românesc se pregăteşte o mişcare-surpriză, care nu vine nici dinspre *turma* lui Becali, nici de la *canisa* performantă a lui Borcea.”[38]. Alegerea termenului *turmă* pentru a denumi echipa patronată de „*oier*” este relaționată cu analogia metaforică *canisă – echipă*, corelația semantică implicită [*câini (roşii) - canisă*] fiind motivată de supranumele jucătorilor din formația FC Dinamo Bucureşti. Există, însă, şi texte în care şablonul imagistic apare ca efect al clişeizării: „*Inutili la începuturile istoriei acestui sport, deveniți „cavalerii în negru” mai târziu, arbitrii au ajuns nişte **cameleoni** fără de care nu se poate disputa nici un meci.*”[39]. Uzura la care a fost supus sfera de sensuri figurate ale cuvântului *cameleon* a generat apariția clişeului semantic şi o mică familie lexicală răspândită, cu precădere, în publicistică - *a (se) cameleoniza*, *cameleonizare*, *cameleonism*, *cameleonist*, *cameleonic* - aspect ce demonstrează importanța funcțional-expresivă a derivării, proces formativ perceput, probabil, ca mijloc de evitare a clişeizării.

În unele cazuri, comoditatea de a folosi clişeul metaforic

[37] *Cotidianul*, 27.07.2006, autor: Roxana Maha; www.cotidianul.ro.

[38] *Cotidianul*, 22.06.2007, autor: Ovidiu Drăgan; www. cotidianul.ro.

[39] *Cotidianul*, 30.06.2006, autor: Viorel Dobran; www.cotidianul.ro.

animalier reflectă fragilitatea gândirii manifestată prin enunțuri de un original umor involuntar: „*Într-o lume a fotbalului plină de* ***şacali*** *şi* ***hiene****, maestrul Emerich Ienei a fost întotdeauna un exemplu. Din toate punctele de vedere.*”[40]. Fireşte că intenția laudativă a autorului este onorabilă, însă convergențele semantice din enunț îl recomandă pe „*maestrul Emerich Ienei*” ca exponent al şacalilor şi hienelor, nicidecum un exemplu opus celui înfierat prin șabloanele imagistice animaliere.

Proximitatea onomasiologică și psihosocială dintre politică și sport le oferă jurnaliştilor posibilitatea de a valorifica potențialul conotativ al semnificației prin *schimbare metaforică*. Un subtitlu de tipul „***Bursucul*** *e în opoziție*”[41] atrage atenția tocmai prin trecerea de la jargonul sportiv (*Bursucul* – porecla antrenorului Dan Petrescu) la vocabula politică (*a fi în opoziție*). Un alt titlu, „***Guzganul*** *roş-albastru*”[42] îşi are originea expresivă într-un pamflet de succes: „*Este* ***un guzgan rozaliu****, alb în cap de câtă brânză de furat a-nfulecat. Răspunde la un nume de ființă umană, Viorel, numele de familie fiind cunoscut ca substantiv comun: hrebenciucul*”[43]. Devenită rapid poreclă a personajului menționat, sintagma *guzgan rozaliu* a fost prelucrată „cromatic” pentru a evidenția preferințele fotbalistice ale politicianului „gratulat” cu identitatea metaforică de *guzgan*: „*Atât PSD-istul Hrebenciuc cât și PRM-istul Dragomir merg pe mâna Stelei*”[44].

Un mecanism similar determină expresivitatea titlului „*Behăituri vămuite ieftin*”. Ludicul iese în evidență numai dacă cititorul face legătura între verbul *a vămui* (’a lua vamă’), termen specializat semantic pentru a denumi un anumit tip de reglementare administrativă și „*Vamă*”, porecla malițioasă atribuită fostului preşedinte al clubului FC Rapid Bucureşti: „*Dinu Gheorghe a fost amendat doar cu 700 euro*

---

[40] autor N. M. Tut, http://www.fcsteaua.ro/index/section/articles/article/2077.

[41] *Cotidianul*, 22.06.2007, autor: Ovidiu Drăgan; www. cotidianul.ro.

[42] *Cotidianul*, 6.04.2006, autor: Ovidiu Drăgan; www.cotidianul.ro.

[43] *Adevărul*, 21.03.2005, autor: Cristian Tudor Popescu; www.adevarulonline.ro.

[44] *Cotidianul*, 6.04.2006, autor: Ovidiu Drăgan; www.cotidianul.ro.

pentru dirijarea corului de „behehe" de la Rapid" [45]. Pasionații de fotbal vor fi înțeles imediat ce *războinic al luminii* a fost ținta „behăiturilor", chiar înainte de a fi terminat lectura articolului.

O altă modalitate dominantă de valorificare a resurselor expresive ale registrului imagistic animalier este *interferența* cu alte câmpuri onomasiologice, bine reprezentate în presa sportivă românească: *confruntarea armată*, *vânătoarea*, *reprezentația scenică*, etc. Co-prezența, în plan sintagmatic, a termenilor aparținând unor câmpuri neînrudite, conferă scrierilor sportive caracter de mozaic. Ca manifestare textuală a opțiunilor gazetarului, interferența câmpului animalier cu alte câmpuri lexicale pune în lumină fantezia jurnalistului animat de dorința de a relata întâmplările într-o manieră cât mai sugestivă. Într-un fragment precum „*Același Stancu a fost invitat spre poarta adversă, a acceptat pe loc și a predat geometrie cu un trasor la păianjen*"[46], interferența dintre câmpuri determină specificul expresiv și persuasiv al textului. Introdus prin intermediul *semanticii politeții* (*a fost invitat* spre poartă, *a acceptat* pe loc), jocul de fotbal devine o simbolică *lecție* (*a predat geometrie*) de atac (*trasor*) asupra porții adverse (*păianjen*). Imaginea pe care cititorul și-o formează despre partidă este dramatizată: atacantul pare un profesor ce acceptă politicos invitația de ține o lecție, dar se manifestă ca un soldat bine antrenat care le dă adversarilor o lovitură fulgerătoare și letală. În contextul amintit, semnificația figurată, dar specializată, în limbajul sportiv, a termenului *păianjen*, 'colțul de sus al porții de la unele jocuri sportive', asigură convergența metaforică a ansamblului și conturează imaginea definitorie a textului sportiv: atacantul este un țintaș iscusit care ochește și nimerește minusculul păianjen. Acest tip de imagine este recurent în presa sportivă actuală, după cum o dovedește o relatarea unui alt meci de fotbal: „*Predescu* "*torpilează*" *de pe dreapta o minge spre centrul*

---

[45] *Cotidianul*, 1.06.2006, autor: V.D.; www.cotidianul.ro

[46] *Gazeta Sporturilor*, 18.08.2007, autor: Alexandru Răduca; www.gsp.ro.

careului, “*Zaha*” *trece ca nevăzut pe lângă Goian şi Baciu, iar bistrițeanul catapultează mingea la păianjen*.”[47].

Într-un alt text, termenul *păianjen* devine nucleul de realizare a caracterizării unui fost mare jucător: „*Bălan era tipul jucătorului harnic, tenace, un mic* ***păianjen*** *care se agăța de orice minge ca de propria casă*”[48]. Sinonimia stilistică *jucător - păianjen* determină concretizarea unei valori semantice conotative care se deosebeşte de sensul specializat al cuvântului în discuție şi scoate în evidență una din cele mai facile modalități prin care jurnalistul încearcă să-i impună cititorului o viziune fabulatorie asupra realității. Cu alte cuvinte, metaforele animaliere sunt manifestări lingvistice ale subiectivității jurnalistului şi „*transformă textul în fabulă*” (Zafiu 2001: 57). Se întăreşte, astfel, constatarea că, în interiorul stilului publicistic, presa sportivă are o individualitate bine conturată sub aspect imagistic.

---

[47] *Prosport*, 14.04.2007, autor: Cristian Cucolaş; www.prosport.ro.

[48] *Prosport*, 28.09.2007, autor: Florin Caramavrov; www.prosport.ro.

Metafora științifică

Studiile dedicate metaforei s-au îmbogățit în ultimul sfert de veac cu numeroase contribuții privind uzul metaforei în discursul științific. Această creștere a interesului pentru caracteristicile și funcțiile metaforei științifice este probată atât de diversitatea ariilor asupra cărora cercetătorii s-au aplecat cât și de intensitatea dezbaterilor în care specialiștii s-au angajat. Foarte puține științe sau câmpuri de cercetare științifică au rămas neinvestigate din perspectiva recursului la metaforă. Astfel, într-una din cele mai recente cercetări (Herrmann 2013) sunt enumerate nu mai puțin de 14 arii de cercetare care au beneficiat în ultimii ani de monografii, studii și articole referitoare la metaforă. Deși menționează ramuri precum biologia, chimia, dreptul, economia, filosofia, fizica, istoriografia, medicina, neuroștiințele, pedagogia, psihoterapia, sociologia, științele administrative și științele mediului, lucrarea citată nu înglobează și cercetările asupra recursului la metaforă în științe precum lingvistica (Aitchinson 2013), geografia (Cresswell 1997) sau matematica (Núñez 2008, Pimm 1981, Pimm 1988), fapt ce ar fi permis formularea observației că metafora este prezentă nu numai în științele naturale, sociale sau umaniste, ci și în cele exacte. Constatarea de fond - anume că prezența metaforei în discursul științific (Brown 2003, Hoffman 1980, Reeves 2005), în cel academic (Herrmann 2013) sau în cel popularizare a științei (Goatly 1997, Loffler-Laurian 1994) este o realitate de netăgăduit - ar fi legitimat afirmația potrivit căreia departe de a fi „*simple ornamente sau figuri de stil periculoase și înșelătoare*” metaforele sunt constitutive cunoașterii și exprimării științifice (Gibbs 1994: 171).

Teza că metafora este „*un ingredient vital al gândirii și comunicării despre lumea observată științific*" (Brown 2003: 188) atrage atenția asupra unei vechi și furtunoase controverse pe care Umberto Eco (1983), cu o formulă inspirată, a denumit-o „*scandalul metaforei*". Ca „*fenomen semiotic permis de aproape toate celelalte sisteme semiotice*" (Eco 1983: 218), metafora a divizat lumea oamenilor de știință în adversari și adepți. Adversarii metaforei consideră că metafora este o piedică în calea cunoașterii și comunicării științifice deoarece „*contaminează înțelesurile precise și stabile pe care știința încearcă să le descopere dincolo de cuvintele la care recurge. Această contaminare metaforică compromite investigația științifică și integritatea raționamentului deductiv atât de des folosit în teoriile și explicațiile științifice.*" (Gibbs 1995: 170). Pe de altă parte, adepții metaforei, precum psihologul american Robert R. Hoffman (1980: 411), consideră că metafora are roluri euristice fundamentale pentru buna desfășurare a cercetării științifice: „*o metaforă poate indica noi direcții, noi demonstrații și noi experimente atât în privința testării de ipoteze cât și a operațiunii adicente de clasificare. O metaforă poate indica noi constructe și noțiuni teoretice sau le poate reinterpreta pe cele deja existente. O metaforă poate indica noi corelații structurale sau asemănări între constructele teoretice adică noi categorii de constructe și proprietăți. (...) Metafora poate indica noi relații funcționale care ar putea fi formalizate matematic. (...) În raport cu o teorie sau o ipoteză concurentă, o metaforă poate arăta că descrierea literală poate fi greșită (...).*".

Întrucât analiza și interpretarea atitudinilor oamenilor de știință față de metaforă nu se înscrie între obiectivele acestui studiu, în cele ce urmează expunerea va fi orientată către evidențierea a trei dintre aspectele implicate în dezbaterile privind importanța metaforei în discursul științific: a) sublinierea câtorva dintre caracteristicile metaforei științifice, b) evaluarea succintă a clasificărilor propuse de diverși autori și c) reliefarea funcțiilor dominante pe care metafora le îndeplinește în cunoașterea și comunicarea științifică.

Trecând în plan secund perspectiva tradițională, conform căreia metafora este un ornament expresiv, o figură de stil dezvoltată prin transfer de înțeles, vom adopta viziunea potrivit căruia metafora este un complex proces discursiv de corelare conceptuală și semiotică cu implicații de ordin cognitiv, comunicativ și lingvistic (Steen 2011). Așadar, natura procesuală a metaforei, condiția ei de fenomen cognitiv-semiotic dinamic, legat de context, se cuvine să primeze în raport cu mai vechea accepție prin care metaforei nu i se atribuia calitatea de "activitate", ci de "produs" al unei comparații subînțelese. Considerată ca activitate de cunoaștere și comunicare, metafora nu mai este limitată la un ansamblu de evidențe lingvistice mai mult sau mai puțin izolate ori de-contextualizate, ci este legată de creativitatea protagoniștilor actului de comunicare, pe de o parte, și de cadrele - istoric, cultural, situațional, lingvistic - în care un act comunicativ se manifestă, pe de altă parte. Înscrierea metaforei într-o perspectivă mai amplă privilegiază, credem, o interpretare mai nuanțată a așa-numitelor sensuri metaforice, prin posibilitatea de a discuta pertinența contextuală a înțelesurilor, însă nu prin decupaje artificiale, ci prin observarea dimensiunii cognitive a comunicării. În esență, punctul de vedere adoptat în prezentarea de față este de sorginte retorică, cu luarea în considerare a unora dintre achizițiile cognitivismului, în speță teoria metaforei conceptuale și teoria integrării conceptuale.

În calitate de discurs aflat în căutarea adevărului, discursul științific eludează apartenența strictă la unul din genurile retorice tradiționale, dat fiind că, prin ipostazele sale, el poate fi înscris în fiecare dintre cele trei genuri (Gross 2006: 25). Dacă invocăm criteriul cronologic - valorificat de Aristotel (2004: 103) pentru a distinge între *judiciar* (gen orientat spre fapte trecute), *demonstrativ* (gen orientat spre fapte actuale) și *deliberativ* (gen orientat spre fapte eventuale) - constatăm că omul de știință sondează trecutul, problematizează prezentul și scrutează posibilitățile viitorului. Înțelegerea resorturilor cognitive și semiotice care animă procesele de cunoaștere și comunicare științifică nu poate rămâne indiferentă la particularitățile și ipostazele

retorice ale discursului științific. Prin urmare, prezentarea din unghi retoric a caracteristicilor metaforei științifice, evaluarea clasificărilor propuse în literatura de specialitate de diverși autori precum și reliefarea funcțiilor îndeplinite de metaforă poate fi realizată în acord cu trei planuri de relevanță: *planul reprezentării*, *planul interacțiunii cu receptorul* și *planul textului*.

Planuri de relevanță a metaforizării

Planul reprezentării angajează obiectul cunoașterii științifice. Pentru a se „materializa", raționamentul este frecvent țesut în pânza unor concretizări imagistice care au menirea de a ilustra și de a cristaliza judecățile omului de știință. Științele abundă în astfel de arhitecturi imagistice, întemeiate pe metaforizare. În fizică, Niels Bohr a explicat structura atomului prin recurs la metafora „*sistemului solar*" (Pulaczewska 1999: 119). Așa cum plantele orbitează în jurul Soarelui, tot astfel electronii purtători purtători de sarcină negativă roiesc în jurul nucleului purtător de sarcină pozitivă, fiecărei orbite corespunzându-i un nivel de energie diferit. În biologie, Charles Darwin a preluat, din necesități retorice, unele din matricele conceptuale și terminologice ale fondatorilor comparativismului lingvistic pentru a le fructifica în apărarea tezei evoluției (Alter 1999 apud Mendívil-Giró 2004). În raport cu speciile, scrie Darwin (1909: 53), rasele sunt, „*ca și dialectele unei limbi*", „*fără o origine distinctă*". În lingvistică, prin August Schleicher, concepția lui Darwin este așezată la temelia naturalismului lingvistic[1], suprapunându-se peste concepția organicistă, de factură romantică, a părinților lingvisticii comparativ-istorice: „*Limbile sunt organisme naturale; ele nu au fost niciodată supuse voinței omului, au*

---

[1] *Die Darwinsche theorie und die sprachwissenschaft*, 1863. Am consultat versiunea în limba engleză a lucrării, *Darwinism Tested by the Science of Language*, John Camden Hotten, London, 1869. Merită reținută, cu titlu de exemplu, teza potrivit căreia „Regulile pe care Darwin le-a stabilit cu privire la speciile de animale și de plante se aplică și organismelor limbilor, adică în ceea ce privește trăsăturile lor principale" (Schleicher 1869: 30).

crescut și s-au dezvoltat după legi determinate, au îmbătrânit și au murit. Ca atare, ele se supun acelorași fenomene pe care le cuprindem sub numele de „viață". Drept urmare, știința limbii este o știință naturală, iar metodele ei sunt în genere aceleași ca ale oricărei științe naturale." (Schleicher 1869: 21-22). Recunoașterea diferitelor „straturi" de capital metaforic are o mare importanță în analiza metaforei științifice. Când lingvistul român Sextil Pușcariu scrie despre *organismul limbii*[2] sau despre *lupta cuvintelor pentru existență*[3], savantul român valorifică, pe de o parte, tradiția retorică a discursului științific din epoca istorismului și organicismului lingvistic, strălucit reprezentată de savanți precum Wilhelm von Humboldt sau Friedrich Schlegel (Morpurgo Davies 1998: 83 ș.u.), și, pe de altă parte, exploatează achizițiile naturalismului lingvistic, ivite din matca evoluționismului darwinian.

Exemplele pun în evidență faptul că, în discursul științific, unele constructe metaforice migrează de la o disciplină la alta, fiind, cel mai adesea, reînvestite cu noi accepții și valori.

Planul interacțiunii cu receptorul pune în valoare contractul retoric dintre emițător și receptor. Prin mijlocirea imaginii, indiferent de natura ei semiotică (iconică sau lingvistică), receptorul pătrunde în lumea de idei a emițătorului. Altfel spus, întâlnirea dintre protagoniști este supusă unei negocieri, iar această negociere este orientată de factori obiectivi și subiectivi. De pildă, un studiu asupra metaforelor prezente în scrierile de psihologie publicate în decurs de nouăzeci de ani în

---

[2] „*Îmbogățirea normală a limbii se face prin valorizarea elementelor vechi*, printr-o necurmată împrospătare a celulelor din organismul viu al limbii " (Pușcariu 1976: 398).

[3] „*de cele mai multe ori* lupta pe viață și pe moarte *se dă între cuvintele vechi și cele nouă*" (Pușcariu 1976: 194); „*Alteori – ca în cazul lui* față *și* obraz – *lupta între cei doi termeni e în plină desfășurare*" (Pușcariu 1976: 275); „*De la slavii de sud ne-a venit și* gleznă (harta 9), gît (harta 7) *și probabil și* burtă (harta 8), *care* se luptă *încă cu vechiul pîntece chiar în Muntenia, provincia care formează aria lui de răspîndire.*" (Pușcariu 1976: 347).

revista Asociației Americane de Psihologie, *Psychological Review*, a evidențiat faptul că tipurile de conceptualizare și exprimare metaforică se schimbă în timp, asemenea modelor, și reflectă tensiunile dintre diversele școli de gândire științifică (Gentner/Grudin 1985: 181-192).

Desemnările metaforice ale proceselor mentale au fost grupate în patru clase tematice: a) *metafore ale animatelor* (engl. animate-being metaphors), b) *metafore neurale* (engl. neural metaphors), c) *metafore spațiale* (engl. spatial metaphors) și d) *metafore sistemice* (engl. system metaphors). Au fost excluse din analiză metaforele goale de tipul „*sănătate mentală*" (mental health) sau „*creștere intelectuală*" (engl. intelectual growth) și metaforele idiosincratice, care nu au putut fi incluse în vreuna din clase. Autorii studiului au observat că în perioada de la finele veacului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea au dominat metaforele animatelor și cele spațiale. Între 1925 și 1945, pe fondul ascensiunii behaviorismului, cele două tipuri dominante de constructe metaforice au cunoscut un regres semnificativ, dar a crescut incidența de apariție a metaforelor neurale și sistemice, pentru ca între 1955 și 1975 să se constate o accelerare a prezenței metaforelor sistemice și spațiale. Mai departe, în interiorul clasei metaforelor sistemice s-a observat o deplasare a interesului specialiștilor dinspre metaforele mecaniciste, dominante la răscrucea veacurilor al XIX-lea și al XX-lea, către metafore sistemice împrumutate din matematică, fizică și cibernetică. În opinia autorilor, schimbările în preferința pentru anumite clase de constructe metaforice sunt, în primul rând, motivate de apartenența cercetătorilor la anumite școli de gândire științifică. Astfel, creșterea metaforelor neurale s-a datorat influenței gestaltismului, iar proliferarea metaforelor sistemice și spațile în scrierile din a doua jumătate a secolului al XX-lea a fost pusă pe seama emergenței psihologiei cognitive.

Astfel de schimbări semnalează că receptorului i se propun anumite tipuri de metaforizare care, în timp, devin canonice sau nu (Reeves 2005). Acest aspect atrage atenția asupra dimensiunii *epistemologice* a recursului la metaforă în discursul științific, în sensul

că prin metaforă este pusă în valoare ideologia unui autor, a unei școli sau a unui curent științific.

În *plan textual*, constructele metaforice asigură unitatea și coerența expunerii științifice și reflectă tipul de secvență discursivă la alcătuirea căruia metafora participă. Darian (2003) observă cu îndreptățire că în organizarea unei expuneri științifice intră, de regulă, secvențe[4] precum *clasificarea*, *definiția*, *experimentul*, *ilustrația*, *ipoteza* etc. și fiecare dintre ele are un specific structural și comunicativ în care metaforizarea îndeplinește roluri distincte. De exemplu, una din cele mai potente constructe imagistice întrebuințate în clasificări este *metafora iconografică a arborelui* (Pietsch 2012), folosită pentru a semnala existența afinităților și deosebirilor dintre diverse elemente ale realității sau dintre diverse aspecte ale gândirii omenești: „*Complexitatea structurală a arborelui – cu rădăcinile, trunchiul, ramurile bifurcate și frunzele sale – a fost considerată de-a lungul secolelor simbolul ideal pentru a înfățișa și cartografia ierarhii de cunoștințe și idei*" (Pietsch 2012: 1). Această metaforă vizuală își are originea în lucrările unor învățați din secolul al XVI-lea și s-a concretizat, în timp, în ipostaze grafice dintre cele mai diverse, fiind astăzi prezentă în instrumentarul multor, dacă nu tuturor științelor. Metafora iconografică a arborelui nu este exclusiv folosită în realizarea de clasificări. În lucrările unor mari lingviști, precum Lucien Tesnière (1959), metafora arborelui este întrebuințată pentru a *ilustra* segmentări enunțiative. În opera aceluiași lingvist, cititorul descoperă, în diverse *definiții*, „*modelul atomic*" al catenelor enunțiative, conceput după modelul catenelor chimice: „*Verbul se poate așadar compara cu un fel de* ***atom încârligat*** *(subl. aut.) susceptibil de a-și exercita atracția asupra unui număr mai mult sau mai puțin ridicat de actanți atât timp cât are un număr mai mare sau mai mic de cârlige pentru a-i ține agățați de el. Numărul de cârlige al unui verb și, prin urmare, numărul de actanți pe*

[4] Secvențele sunt redate în ordine alfabetică, nu în ordinea organizării lor textuale.

care acesta îi poate guverna constituie ceea ce vom numi ***valența*** *verbului.*" (Tesnière 1959: 238). De altfel, prestigiul științific al operei lui Tesnière a favorizat impunerea unei terminologii lingvistice ale cărei origini trebuie căutate îndeosebi în chimie și biologie: *atom*, *celulă*, *diviziune*, *enunțuri bifide*, *nucleu* și *nuclear*, *valență* (*ne*)*saturată* etc., multe *definiții* fiind prin excelență metaforice: „*Nucleul este în ultimă instanță entitatea sintactică elementară, materialul fundamental al eșafodajlui structural al enunțului și într-o anumită măsură celula constitutivă a unui organism viu*" (Tesnière 1959: 45).

Caracteristici ale metaforelor științifice

Exemplele menționate pentru a legitima necesitatea de a studia, din unghi retoric, cele trei planuri de relevanță a metaforizării în discursul științific permit observarea câtorva proprietăți ale metaforei științifice. O primă caracteristică este natura *convențională* a procesului de metaforizare științifică. Convenționalizarea evidențiază *fundamentul istoric* al constructelor metaforice la care oamenii de știință recurg. Metaforele științifice de succes, observă Gibbs (1994: 173), tind să devină, prin întrebuințare intensă, metafore tocite sau moarte. Ele se constituie în parte a cunoașterii și comunicării științifice abia după ce se supun unor procese firești de acomodare conceptuală și semiotică. Această considerație permite formularea ipotezei că metaforele științifice sunt *metafore tranzitive*. Urmându-l pe Tudor Vianu (1968), pentru care orice act de comunicare verbală este alcătuit dintr-un nucleu al comunicării și o zonă expresivă, vom comenta că metafora științifică lărgește zona expresivă a comunicării, dar nu detrimentul nucleului comunicării, așa cum se întâmplă în cazul metaforei poetice, ci în favoarea acestuia. Dacă metafora poetică este, în acord cu viziunea lui Vianu, un construct de tip reflexiv, metafora științifică poate fi considerată un construct de tip tranzitiv care nu „contractă" nucleul comunicării, ci îl „dilată", ceea ce înseamnă că metaforele științei nu dezmărginesc lumea, ci o plasticizează (Blaga 1969). Pentru a dezbate natura reflexivă sau tranzitivă a metaforei, Aitchison (2003: 40-41) fructifică distincția între *metafore deschise* (engl. *open-ended metaphors*)

și *metafore închise* (engl. *closed-off metaphors*) pentru a problematiza identitatea limbajului poetic în raport cu cel științific. Autoarea concluzionează că cele două tipuri de metaforă coexistă în opera poetică și în cea științifică, în condițiile în care, în anumite domenii ale științei, recursul la metaforă poate avea o complexitatea asemănătoare celei din ficțiunea literară.

Am sugerat deja că, în discursul științific, metafora este o oglindă în care se răsfrânge ideologia unui autor, a unei școli sau a unui curent. În calitate de mediu de reflexie a cunoașterii și comunicării științifice, metafora servește unor scopuri deopotrivă obiective și subiective. Comunicând prin metaforă, omul de știință se și comunică. În primul rând, omul de știință recurge la metaforă în scop *euristic*, pentru a descoperi ceva nou. Acest țel este atins prin folosirea *metaforelor constitutiv-teoretice* (engl. *theory constitutive metaphors*), „*părți indispensabile ale unei teorii științifice*" (Gibbs jr. 1994: 172). Metafora *valenței* dezvoltată de Tesnière este o astfel de metaforă deoarece prin mijlocirea ei a înflorit o întreagă clasă de studii lingvistice grupate sub denumirea generică de „*teorii ale valenței*". În al doilea rând, omul de știință se folosește de metaforă în scop *explicativ*, caz în care metafora facilitează și catalizează înțelegerea: „*metafora are capacitatea de a transpune chestiuni dificile într-un cadru concis și plauzibil*" (Buss/Jost 2006: 13). Metaforele care „*îndeplinesc un rol în predarea sau în explicarea teoriilor care, de altfel, pot fi complet sau aproape complet formulate în manieră non-metaforică*" (Gibbs jr. 1994: 172) sunt numite *metafore pedagogice* (engl. *pedagogical metaphors*). În sfârșit, nu trebuie neglijat faptul că, în discursul științific, procesul de metaforizare are și *fundament cultural*. „*Orice discurs*" - notează Carol Reeves (2005: 99) – „*este în același timp rezultat și cauză a culturii. Discursurile specializate ale științelor rezultă din și contribuie la închegarea valorilor colective și activităților care formează cultura științifică. Uneori, discursul științific modelează felul în care gândim și vorbim despre o temă, dar alteori norme culturale și sociale mai ample modelează felul în care oamenii de știință gândesc și vorbesc despre o anumită temă*". Fundația culturală a

constructelor metaforice este de netăgăduit dacă observăm că preferințele oamenilor de știință pentru anumite tipare canonice de metaforizare se schimbă în acord cu evoluția societății, a tehnologiei și a ideilor despre realitate. Spre exemplu, conceptualizarea metaforică MINTEA UMANĂ ESTE UN COMPUTER este de dată relativ recentă, fiind cristalizată, după unii cercetători, în anii 1960 (Girenzer/Goldstein 1996), însă fundamentul ei cultural este străvechi și are ca rădăcină analogia *organism - mecanism*. Originile domeniului metaforic al mecanicității sunt identificate de unii cercetători (Pulaczewska 1999: 163) în cântul al V-lea al poemului *De rerum natura,* scris de poetul latin Lucretius. În fizică mai ales, metafora lumii ca mecanism, „machina mundi", a cunoscut particularizări specifice fiecărei epoci culturale și irizări ideologice distincte, toate având însă un substrat comun: manifestările naturii și legile universului pot fi puse în ecuație cu funcționarea unui mecanism.

Fie că se ia ca reper *metafora mecanismului de ceasornic* (secolele XVI-XVIII), *metafora mașinii* (secolele XVIII-XX) sau *metafora computerului* (secolele XX-XXI), ceea ce atrage atenția asupra acestui cuprinzător model de explicare a realității este strânsa legătură cu modelul organicist. Mecanismul este un analogon al organismelor vii. Unii cercetători plasează ascuțirea concurenței dintre cele două modele metaforice în veacul al XVII-lea, odată cu dezvoltarea cartezianismului (Ruse, 2005), însă alți autori (Reeves 2005: 26) notează că imaginarea lumii ca mecanism, nu ca organism, fusese deja explicit formulată în scrierile astronomului Johanes Kepler.

În lumina considerațiilor și exemplelor de mai sus nu este lipsit de importanță să constatăm că în literatura de specialitate pe care am consultat-o sunt invocate adesea trei criterii de clasificare a metaforelor științifice: *criteriul tradiției științifice și al prestigiului autorului*, *criteriul structural* și *criteriul distribuțional.*

Clasificarea metaforelor științifice

În acord cu *criteriul tradiției științifice și al prestigiului autorului* se impune trasarea unei distincții între metaforele *generale* și cele

particulare.

Metaforele generale formează un bazin imagistic comun exploatat de mai toate științele. Datorită vechimii și viabilității lor, astfel de metaforizări alcătuiesc capitalul emblematic al cunoașterii și comunicării științifice. Din această clasă fac parte orchestrații foarte complexe precum *metafora organismului* sau *metafora mecanismului*.

Metaforele particulare sunt constructe specifice anumitor autori, anumitor școli de gândire sau anumitor grupuri de științe. Relativa lor individualitate legitimează presupunerea că, la origine, metaforele generale au fost metafore „de autor", devenite, cu timpul, metafore implicite (Slave 1991: 11-12) depozitate în bazinul comun și conservate în patrimoniul conceptual și denominativ al științelor. Prin contrast, *metaforele particulare* sunt explicite, în sensul că prestigiul și pertinența lor depind de un complex de factori precum autoritatea, influența și considerația de care se bucură cercetătorul în sânul comunității științifice, dar și gradul de stabilitate sau de inerție terminologică dintr-o anumită disciplină, în acord cu evoluția ei istorică.

Dacă valorificăm criteriul tradiției și al autorului, pe baza căruia se poate face deosebire între *metaforele particulare* și cele *generale*, vom observa că, prin actualizarea opoziției implicit - explicit, procesul de convenționalizare metaforică presupune, în discursul științific, existența și manifestarea a trei grade de intensitate metaforică (Buss/Jost 2006: 4):

Metaforele tocite sunt așa-numitele *metafore moarte*, *înghețate* sau *lexicalizate* pe care, din pricina deprinderii de a le folosi, membrii comunităților științifice nu le mai recunosc drept metafore. Internaționalizarea este un bun indicator al circulației și tocirii lor. De pildă, la baza unor termeni tehnici de uz curent în teoria și analiza limbii, precum *organism*, *mecanism* sau *radical* se află vechi tulpine metaforice: gr. *organon* 'unealtă', gr. *mekhane* 'dispozitiv, instrument', lat. *radix* 'rădăcină'. Diversele dicționare explicative și etimologice ale vocabularelor științifice (Elias 2007) arată cel mai bine cât de mult datorează știința modernă resurselor greco-latine.

Metaforele convenționale, numite și *metafore slabe*, sunt

constructe cărora membrii diverselor comunități științifice încă le recunosc și le exploatează potențialul imagistic. În mare parte, acestea sunt metafore care oglidesc autoritatea și prestigiul ideologiilor științifice. Sub aspect cognitiv și semiotic, acest prestigiu se concretizează în dezvoltarea unor concepte și terminologii distincte de la o școală la alta, de la un curent științific la altul.

Metaforele vii, numite și metafore *inovatoare* sau *puternice*, sunt metaforele care deschid noi orizonturi în cercetarea științifică. Această clasă de metafore este cel mai strâns legată de personalitatea creatoare a omului de știință. Spre exemplu, pe terenul lingvisticii generale, Sextil Pușcariu a remarcat potențialul euristic al analogiei pe care Vittore Pisani, reprezentant de seamă al școlii neolingvistice italiene, o dezvoltă între organizarea internă a limbii și stilurile arhitecturii[5]. Pe fundamentul pus de Pisani, E. Coşeriu va edifica distincţia *arhitectură* (limbă istorică) – *structură* (limbă funcţională), iar această opoziţie, fructificată mai apoi de alţi lingvişti, reliefează vitalitatea conceptualizării limbii ca arhitectură.

Criteriul structural este fructificat de autori precum Jean Molino (1979: 91-92) pentru a dezbate existența existența a trei tipuri de corelații prin mijlocirea cărora se dezvoltă procesul de metaforizare.

Metaforele calitative presupun existența unor corespondențe simple între noțiuni pe baza unor note considerate asemănătoare. Structura schematică a acestor metafore este de tipul [A este B]. De exemplu, în opera lingvistică a lui Sextil Pușcariu, metafore calitative

---

[5] *„Lingvistul italian V. Pisani aseamănă cu drept cuvînt structura internă a unei limbi cu stilurile arhitecturii. Dintr-o limbă se poate traduce în alta, înlocuind uneori numai cuvintele, precum de la o clădire a Renașterii se poate trece, prin modificarea ornamentației, la baroc sau rococo. Precum însă nu se poate trece de la stilul clasic la cel gotic printr-o simplă modificare de ornamentație exterioară, fiindcă întreaga clădire e „gîndită" altfel, tot astfel redarea unei expresii într-o limbă străină cere de multe ori o schimbare a structurii însăși. Felul cum se exprimă diferitele popoare corespunde unor mentalități diferite.*" (Pușcariu 1976: 11).

precum VORBITORUL E UN INGINER CONSTRUCTOR[6], SUNETELE SUNT CĂRTI DE JOC[7], UZUL LINGVISTIC E UN TIRAN[8] sunt, cel mai adesea, integrate în constructe metaforice de rang superior, precum metaforele relaționale sau tematice.

Metaforele relaționale se dezvoltă prin corespondențe multiple care implică raporturi și relații între noțiuni. Numite și *metafore filate*, aceste metafore sunt „cărămizile" folosite de „constructor" pentru a ridica edificiul discursiv. Tiparul acestor constructe metaforice este de tipul [A este pentru B, ceea ce C este pentru D]. Iată, de pildă, cum sunt corelate, în teoria și analiza limbii, aspecte ale domeniului GRAVITAȚIEI cu aspecte ale DEPENDENȚEI SINTAGMATICE: „*Așadar, cuvintele subsidiare sunt întrucâtva asemenea* ***sateliților căzuți*** *pe astrul în jurul căruia gravitau*" (Tesnière 1959: 57) sau „*În această* ***gravitație universală*** *a subordonaților imediați ai verbului în jurul acestuia, se pare că substantivele personale au tendința mai pronunțată decât altele de a nu se îndepărta de verb*" (Tesnière 1959: 131). Conceptualizarea „gravitațională" a relațiilor sintagmatice dintre constituenții unui enunț este, fără îndoială, un indicator al progreselor științifice făcute în domeniul astrofizicii, după cum, dacă citim scrierile unor reputați filologi din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, precum Max Müller, ne dăm seama de impactul metaforic al descoperirilor științifice din domeniul PATOLOGIEI: „*Atât de mare este virulența acestei schimbări fonetice [autorul descrie o lege fonetică indo-europeană – n.r.] încât uneori ea mănâncă întregul trup al cuvântului și lasă în urmă doar*

---

[6] „fiecare subiect grăitor e singur un inginer de poduri și șosele" (Pușcariu 1976: 106).

[7] „Nici o limbă nu face însă uz de toate aceste sunete, ci numai de o parte din ele, de obicei nu mai multe decât foile unui joc de cărți. Dar cât de nenumărate sunt posibilitățile de variație cu o pereche de cărți !" (Pușcariu 1976: 73).

[8] „Uzul este un tiran care pune stavilă pornirilor individuale și limitează posibilitățile variate de expresie la ceea ce a devenit normă pentru colectivitate" (Pușcariu 1976: 28).

bucăți putrede" (Müller 1899: 53).

Metaforele tematice, numite și *metafore fundamentale* (engl. *root-metaphors*) sau *arhetipuri* sunt constructele cu organizarea cea mai complexă. Ele implică corelări ample, sistematic organizate și susceptibile de a servi drept cadru de referință. Funcția lor euristică este pusă în lumină de prezența unor *câmpuri metaforice*. Tiparul schematic al acestor ansambluri metaforice este [X pentru Y], în care X și Y sunt domeniile onomasiologice corelate.

Molino (1979: 94) consideră că *metaforele tematice* sunt de trei feluri: a) *cu tematică preluată direct din experiența umană* (teme antropomorfice, științifice, culturale); b) *cu tematică binară*, care evidențiază puncte de vedere antitetice asupra realului (constant-schimbător; complex-simplu, reducționist-holistic, continuu-discontinuu, empiric-formal) și c) *cu tematică formală*, care dirijează preferința pentru legi exprimate sub forme particulare (principiul simplității, al constanței și al conservării, al extremelor, al imposibilității).

În istoria ideilor privind natura și funcțiile limbajului au fost deja identificate câteva metafore tematice dominante (Aitchison 2003: 42 ș.u.) cu mare potențial euristic și explicativ, intens folosite de cercetătorii în domeniul științelor limbajului. Astfel, la finele veacului al XVII-lea, filosoful John Locke a pus în circulație metafora conceptuală LIMBA ESTE UN CANAL DE TRANSMITERE A IDEILOR, impresionat, pare-se, de noul sistem de distribuție a apei pus în funcțiune la Londra, după marele incendiu din 1666. În veacul următor, părintele economiei moderne, Adam Smith avansa ideea că limbile omenești au principii de funcționare asemănătoare cu cele ale mașinilor, deși cu efecte adverse. În secolul al XIX-lea este pusă în circuitul ideilor despre limbă *metafora arborelui genealogic*, conceptualizare emblematică pentru comparativismul lingvistic. Prin activitatea științifică a lui Ferdinand de Saussure s-a impus, în veacul al XX-lea, *metafora jocului*, a cărei menire euristică a fost de a permite trasarea distincției între formă și substanță, pe de o parte, și pentru a sublinia importanța crucială a relațiilor dintre

„piesele” sistemului lingvistic. Se pot oferi și alte exemple, însă cele menționate sunt, credem, suficiente pentru a arăta că prezența metaforelor tematice în discursul științific legitimează ipoteza că în expunerea omului de știință este posibilă configurarea unui *sistem ierarhic de imagini*. În principiu, metaforele calitative pot participa la închegarea metaforelor relaționale, iar acestea pot contribui la dezvoltarea constelațiilor tematice.

Existența unui sistem ierarhic de constructe metaforice poate fi dovedită invocându-se și *criteriul distribuției* (Darian 2003: 97), în acord cu care se disting trei feluri de metafore științifice: *metafore izolate*, *metafore-ciorchine* (engl. *cluster metaphors*) și *metafore recurente*. Dacă izolarea nu este un criteriu forte pentru a evalua existența ierarhizărilor de imagini, gruparea și recurența metaforică ne pot ajuta să observăm statornicia corelațiilor prin care se dezvoltă câmpurile unui sistem imagistic.

Funcțiile metaforei științifice

În încercarea de a arăta că reliefarea funcțiilor îndeplinite de metaforă poate fi realizată în acord cu trei planuri de relevanță, *planul reprezentării*, *planul interacțiunii cu receptorul* și *planul textului*, se poate sublinia că în literatura de specialitate nu există o perspectivă unitară asupra rolurilor metaforei științifice. Unii autori insistă asupra funcțiilor de tip euristic (Hoffmann 1980) în timp ce alții subliniază importanța explicativă și ilustrativă a metaforei (Beger 2011). Dacă adaugăm că descrierea funcțiilor metaforei în discursul științific este, pe de o parte, discutată în relație cu discursul academic sau cu cel de popularizare a științei și, pe de altă parte, tratată în raport cu tipurile de secvențe discursive din care metaforele fac parte, se poate aprecia că inventarul funcțiilor atribuite metaforei este departe de a fi constituit. Totuși, câteva contribuții pot fi menționate. Analizând recursul la metaforă în discursul academic, Herrmann (2013: 41) evidențiază trei clase de funcții: funcții de tip *ideațional*, precum funcția teoretică, funcția referențială și cea conceptuală, funcții de tip *interpersonal*, cum ar fi funcția pedagogică, funcția explicativă, funcția argumentativă și cea

evaluativă și funcții de tip *textual*, ca de exemplu funcția de structurare textuală și funcția de asigurare a coeziunii.

Un alt autor (Goatly 1997: 300), realizează un tabel sinoptic al funcțiilor pe care le îndeplinește metafora în diverse genuri de discurs[9] și observă că în textele de popularizare a științei se manifestă următoarele funcții: 1) ideologică, 2) explicativă/ modelatoare, 3) de reconceptualizare, 4) argumentativă/ analogică, 5) textuală/structurantă și 6) informativă/de memorare/ de evidențiere.

Urmând o clasificare mai precisă, bazată pe analiza unui corpus de texte din fizică, o cercetătoare poloneză (Pulaczwska 1999: 66) dezvoltă o mai bună individualizare a funcțiilor metaforei științifice:

a) *funcție conceptual-teoretică*: metafora materializează abstracțiunile științifice și structurează modelele conceptuale și teoretice; ea redimensionează noțiunile și legitimează teoriile;

b) *funcție metateoretică*: constructele metaforice articulează și organizează perspectiva cercetătorului asupra obiectului cunoașterii;

c) *funcție denominativă*: prin metaforă se dezvoltă desemnări ale noțiunilor;

d) *funcție educativă*: pentru neinițiați, metafora înlesnește achizițiile conceptuale;

e) *funcție stilistică* sau *retorică*: metafora plasticizează exprimarea;

f) *funcție sociologică*: metafora evidențiază apartenența unui cercetător la o anumită comunitate științifică și favorizează mobilizarea resurselor necesare pentru dezvoltarea anumitor direcții de cercetare instituțională.

Pentru a unifica punctele de vedere exprimate în literatura de specialitate, aceste mănunchi de funcții trebuie corelate cu planurile de relevanță metaforică descrise anterior deoarece ele semnalează dacă metafora participă la problematizarea identității obiectului cunoașterii,

---

[9] Conversație, texte de popularizare a științei, publicitate tipărită în reviste, proză și poezie modernă.

dacă prin mijlocirea ei se negociază distanța retorică față de viziunea altui om de știință sau față altă categorie de receptori și dacă ia parte la formularea de definiții, ipoteze, exemplificări și argumente prin care se încheagă expunerea științifică.

De pildă, Sextil Pușcariu recurge frecvent la metafora tematică a CĂLĂTORIEI. Ea este una din matricele imagistice ale sintezei *Limba română*. În prefața lucrării, intitulată „Prezentare", metafora CĂLĂTORIEI este proiectată în planul interacțiunii cu receptorul și dezvoltă funcții de ordin educativ, stilistic și sociologic. Autorul introduce corespondența carte - oraș prin recurs la schema meraforei relaționale [Capitolele sunt pentru carte ceea ce cartierele sunt pentru oraș] și prelucrează, cu rost persuasiv și didactic, tema CĂLĂTORIEI DE ORIENTARE, al cărei scenariu este unul familiar: *lingvistul* este *ghidul turistic*, *cititorul* este *turistul*, *cartea* este *marele oraș*, *capitolele* ei sunt *cartierele*, dar pentru a cunoaște *specificul* orașului, adică *ideile despre limbă* cuprinse în carte, *turistul* are nevoie de *hărți*, de hărțile ALR. Ghidul „*ar fi bucuros dacă drumul făcut împreună ar deștepta în cetitor dorința să se întoarcă în muzeele văzute în treacăt, să se documenteze mai bine din colecțiile cuprinse în volumele viitoare*." (Pușcariu 1976: 12). Așadar, prin tema CĂLĂTORIEI DE ORIENTARE se stabilește cu cititorul pactul de lectură, i se aduc la cunoștință structura lucrării și așteptările autorului, îi este dezvăluită metodologia de lucru și este invitat să mai vină și altă dată în „oraș". În acest context, prin împletirea funcției sociologice cu funcția stilistică se stipulează condițiile contractului retoric dintre autor și cititor. Ghidul politicos și binevoitor deține competența, autoritatea și mijloacele de a-l îndruma pe turist prin oraș. La rândul său, cititorul are dorința, energia și resursele necesare pentru a vizita cele mai importante monumente ale orașului. Călătoria este, deci, în beneficiul turistului.

Problematizarea raportului *limbă-gândire* prin apel la imagistica CĂLĂTORIEI ține de planul reprezentării și este încifrată în strălucirile

unei frumoase bijuterii conceptuale. Cristalizată încă din prefață[10], ideea că limba și gândirea se luminează reciproc îndrumându-se una pe cealaltă este adunată într-o pagină de mare distincție intelectuală:

„*Cele dintâi limbi pe care istoria ni le-a păstrat, apar bogate și cu construcții gramaticale complicate; din cele mai vechi timpuri cuvintele în împerecherea lor nu sunt numai niște căi drepte, pe care gândurile să poată călători de la om la om, ci ne apar adesea ca drumuri șerpuite, cu legături multiple între ele, pe marginea cărora cresc flori parfumate și boschete tăinuite, în care gîndul să se poată ascunde la nevoie. Moștenind de la părinți aceste căi bătătorite de generații întregi, noi nu umblăm cu gîndurile noastre pe ele pasivi, ci fiecare subiect grăitor e singur un inginere de poduri și șosele, contribuind la întreținerea și lărgirea lor și găsind poteci nouă de legătură între cele vechi. Nu există trecător, oricît de umil, care să nu fi lăsat în trecere o urmă pe aceste căi, nu e minte gînditoare și inimă simțitoare care să nu fi contribuit la sporirea limbii*" (Pușcariu 1976: 106).

Limba este configurată ca spațiu intim și familiar al gândirii. Întovărășindu-se cu gândurile sale, omul călătorește pe drumurile vechi ale limbii păstrate din moși-strămoși, străbătând necunoscutul și tăind noi poteci care să-i deschidă vederea spre căile din vechime. Fiecare trecător își lasă urma gândurilor sale pe acest palimpsest nevăzut, iar drumurile nu sunt niciodată aceleași pentru toți drumeții.

Metafora fundamentală, LIMBA ESTE MIȘCARE, este, în acest fragment, deplină. Dacă limba este o mișcare a gândirii, nu e mai puțin

[10] „*Limba nu e - și acest lucru se recunoaște din ce în ce mai mult – numai un servitor al gîndirii, ci și un stăpîn al ei. Dacă e adevărat că omul vorbește așa cum cugetă, nu e mai puțin adevărat că omul cugetă după cum s-au deprins să vorbească înaintașii lui. În limba tradițională căutăm expresiile cele mai potrivite pentru a ne îmbrăca gîndurile, dar această limbă moștenită, cu anumite clișee și asociații constante, îndreaptă gîndurile noastre pe căile pe care s-au mișcat și cugetele înaintașilor noștri, stabilind o legătură trainică între fiii acestui neam, o f o r m a   m e n t i s națională.*" (Pușcariu 1976: 11)

adevărat că GÂNDIREA ESTE O MIŞCARE ÎN ŞI PRIN LIMBĂ. Probatoriul acestei contemplări a ființei limbii îl aflăm în începutul capitolului al IV-lea, „Trecutul", din partea a doua a lucrării, „Limbă și națiune", în care Pușcariu (1976: 317-319) examinează cuvintele care în limba română „*înseamnează „a se mișca dintr-un loc în altul*" și concluzionează că „*eflorescența frazeologică neobișnuită*" reflectă continuitatea traiului în matca spațiului etnogenetic. În contextul amintit, dominanta funcțională a imagisticii călătoriei este de ordin conceptual-teoretică.

În sfârșit, prin prelucrarea atentă a țesăturii imagistice a CĂLĂTORIEI se asigură stabilitatea și convergența exemplificărilor în întreg edificiul expozitiv. Fibrele particulare ale ilustrărilor sunt întețesute în imaginea călătoriei. Complexul imagistic devine sfera în care sunt cuprinse toate cazurile individuale:

„*Se spune de obicei despre cuvinte că ele călătoresc. Expresia aceasta figurată poate fi înțeleasă în două feluri: sau oamenii călătoresc și duc cu ei cuvintele dintr-un loc într-altul; sau oamenii stau pe loc și transmit prin comunicație cuvintele - și, în general, orice inovație de limbă – de la om la om.*" (Pușcariu,1976: 207).

Cu alte cuvinte, țesătura imagistică alcătuiește un cadru argumentiv vast, un fir al Ariadnei care călăuzește observarea și interpretarea proceselor lingvistice.

Tot în partea a doua a sintezei *Limba română. Privire generală*, la sfârșitul capitolului despre rolul factorului social în evoluția unei limbi, Pușcariu trasează distincția între limbile gramaticalizate și cele negramaticalizate. Limbile gramaticalizate, afirmă învățatul (1976: 369), sunt limbi disciplinate, ordonate, standardizate. Limbile negramaticalizate sunt limbi anarhice, plastice și bogate în nuanțe individuale. Pentru a legitima distincția, autorul preferă să fructifice

imagistica elocventă a CĂLĂTORIEI CU UN MIJLOC DE TRANSPORT[11] în locul recursului la exemple. Prin această tehnică se face o însemnată economie discursivă și cognitivă. Nefiind o miză conceptuală importantă pusă în joc, lingvistul renunță la efortul de a valida distincția prin apel la definiții, exemple și analiză comparativă, iar cititorul este dirijat să accepte ca indubitabilă distincția trasată de autor. În acest context, împletirea funcției conceptual-teoretice cu funcția stilistică are evident scop persuasiv. Forța imaginii proiectează în plan secund absența demonstrației care ar fi validat distincția conceptuală. Prin potențarea imaginii, expunerea rămâne unitară, concisă și percutantă. Deși ar trebui să țină de planul reprezentării, așa cum ar fi de așteptat, imagistica ține de planul structurării textului (se închide un capitol).

De altfel tehnica de a închide și deschide demonstrații și argumentări prin intermediul unor metafore tematice sau relaționale este marca de identitate retorică a lucrării lui Sextil Pușcariu.

Ceea ce pune în evidență această schematizare a funcționării metaforei în textul științific este că același construct sau scenariu metaforic poate fi proiectat, în funcție de organizarea conceptuală, argumentativă sau ilustrativă a textului științific, în planuri de relevanță distincte, iar în actul de receptare, impactul funcțional al delimitărilor este deosebit de la plan la plan. Studiul funcțiilor metaforei științifice trebuie în primul rând concentrat asupra contextului, iar analiza aplicată a literaturii științifice ar putea pune în lumină înălțimea de

---

[11] „*În limbile gramaticalizate vorbitorul se mișcă ca pe șine. Ca mecanicul de locomotivă, vorbitorul - și mai ales scriitorul – are să dirijeze numai viteze, să frîneze, să ia cotiturile și să înțeleagă semnele semaforului din gări, unde acarii îi deschid drumul. În cele negramaticalizate, ca a noastră, ne mișcăm – cînd cu automobilul, cînd cu carul cu boi – pe șosele și drumuri, pe care trebuie să ni le căutăm uneori singuri, în orice caz cotind mereu ca să nu ne ciocnim cu alții și ca să evităm hîrtoapele.*” (Pușcariu 1976: 369).

cuget a unei afirmații saussuriene, pe care o redăm în chip de încheiere: „*A proscrie figura înseamnă a ne erija în deținători ai tuturor adevărurilor, în vreme ce de fapt sîntem incapabili să spunem unde începe și unde se sfîrșește o metaforă*” (Saussure 2004: 233).

Bibliografie

*** *București. Ghid*, Editura Meridiane, București, 1962.

****Oxford Latin Dictionary*, Oxford, Clarendon Press, 1968.

****Studii de istoria limbii române literare. Secolul XIX*, vol. 2, Editura pentru literatură, București, 1969.

Aitchison, Jean, 2003, "Metaphors, models and language change", în Raymond Hickey (ed.), *Motives for Language Change*, Cambridge University Press, p. 39-53.

Alcock, Randal Hilbert, 1876, *Botanical Names for English Readers*, L. Reeve & Co., London.

Allan, Keith, Burridge, Kate, 2006, *Forbidden Words. Taboo and the Censoring of Language*, Cambridge University Press.

Allen, Irwing Lewis, 1983, *The Language of Ethnic Conflict: Social Organization and Lexical Culture*, Columbia University Press, New York.

Anderson, John M., 2007, *The Grammar of Names*, Oxford University Press

Andersson, Lars, Trudgill, Peter, 1990, *Bad Language*, Basil Blackwell, Cambridge, Massachusetts.

Andriescu, Alexandru, 1979, *Limba presei românești în secolul al XIX-lea*, Editura Junimea, Iași.

Anscombre, Jean-Claude, 1994, „Proverbes et formes proverbiales: valeur évidentielle et argumentative" în *Langue française*, vol. 102, nr. 1, p.95-107.

Anscombre, Jean-Claude, 2000, „Parole proverbiale et structures

métriques" în *Langages*, nr. 139, p. 6-26.
Aricescu, C. D., 1884, *Satire politice care au circulat în public, manuscrise și anonime între anii 1840-1866*, Editura tipografiei moderne Grigore Luis, Bucuresci.
Aristotel, 1998, *Poetica*, studiul introductiv, traducere şi comentarii de M. Pippidi, ediția a III-a, Editura Iri, Bucureşti.
Aristotel, 2004, *Retorica*, traducere, studiu introductiv și index de Maria-Cristina Andrieş, note și comentarii de Ștefan-Sebastian Maftei, Editura Iri, Bucureşti.
Austin, John L., 2005, *Cum să faci lucruri cu vorbe*, traducere de Sorana Corneanu, Editura Paralela 45, Piteşti.
Avram, Mioara, 1987, *Probleme ale exprimării corecte*, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti.
Bacalbașa, Constantin, 1927, *Bucureștii de altă dată. 1871-1884*, vol. I, Editura Ziarului „Universul", Bucureşti.
Bally, Charles, 1951, *Traité de stylistique française*, troisième edition, volume I, Geneve, Librairie Georg & Co, S.A., Librairie C. Klincksieck, Paris.
Batistella, Edwin, 2005, *Bad Language: Are Some Words Better than Others ?*, Oxford University Press.
Bauhini, Iohan [Bauhin, Johann], 1591, *De Plantis a' Divis Sanctis've Nomen Habentibus*, Apud Conrad Waldkirch, Basileae.
Beger, Anke, 2001, "Deliberate metaphors ? An exploration on the choice and functions of metaphors in US-American college lectures", *metaphorik.de*, vol. 21/2011, p. 39-60.
Bejan, Dumitru, 1991, *Nume româneşti de plante*, Editura Dacia, Cluj.
Bernhardt, Peter, 2008, *Gods and Goddesses in the Garden: Greco-Roman Mythology and the Scientific Names of Plants*, Rutgers University Press.
Bidu-Vrănceanu, Angela, Călăraşu, Cristina, Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana, Mancaş, Mihaela, Pană Dindelegan Gabriela, 2001,

Dicționar de științe ale limbii, Editura Nemira, Bucureşti.
Black, Elizabeth, 2006, *Pragmatic Stylistics*, Edinburgh University Press.
Blaga, Lucian, 1969, *Trilogia culturii. Orizont şi stil. Spațiul mioritic. Geneza metaforei şi sensul culturii*, Editura pentru Literatură Universală, Bucureşti.
Blaga, Lucian, 2003, „Studiul proverbului”, în *Zări şi etape*, Editura Humanitas, Bucureşti.
Bloomfield, Leonard, 1973, *Language*, George Allen & Unwin Ltd., London.
Borza, Alexandru (coord.), 1968, *Dicționar etnobotanic*, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti.
Bradley, Raymond, Swartz, Norman, 1998, *Possible Worlds. An Introduction to Logic and Its Philosophy*, fourth edition, Hackett Publishing Company, Indianapolis.
Britten, James, Holland, Robert, 1886, *A Dictionary of English Plant-Names*, Trübner & Co., Ludgate Hill, London.
Brown, Penelope, Levinson, Stephen C, 2004, *Politeness. Some universals in language usage*, Cambridge University Press.
Brown, Theodore L., 2003, *Making Truth: Metaphor in Science*, University of Illinois Press, Urbana.
Bussmann, Hadumod, 1996, *Routledge Dictionary of Language and Linguistics*, Routledge, London, New York.
Câmpeanu, Eugen, 1975, *Substantivul. Studiu stilistic*, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti.
Cesereanu, Ruxandra, 2003, *Imaginarul violent al românilor*, Editura Humanitas, Bucureşti.
Chilton, Paul, 2004, *Analysing Political Discourse: Theory and Practice*, Routledge, London, New York.
Chivu, Gheorghe (ed.), 2008, *Dictionarium valachico-latinum* (DVL), Editura Academiei Române, Bucureşti.
Ciompec, Georgeta, 1985, *Morfosintaxa adverbului românesc.*

Sincronie şi diacronie, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti.
Cioroianu, Adrian, „Cine a profitat de cultul lui Ceaușescu ?” în Historia, nr. 99/2010, p. 36-37.
Cook, Guy, 2003, *Applied Linguistics*, Oxford University Press, Oxford, New York.
Costache, Iulian, 2008, *Eminescu. Negocierea unei imagini*, Editura Cartea românească, București.
Coşeriu, Eugen, 1994, *Prelegeri şi conferințe* în *Anuar de lingvistică şi istorie literară*, Tomul XXXIII, 1992-1993, Editura Academiei Române, Iaşi.
Coşeriu, Eugen, 1999, *Introducere în lingvistică*, ediția a II-a, Editura Echinox, Cluj.
Coşeriu, Eugen, 2000, *Lecții de lingvistică generală*, Editura Arc, Chişinău.
Cresswell, Tim, 1997, “Weeds, Plagues, and Bodily Secretions: Geographical Interpretation of Metaphors of Displacement”, in *Annals of the Association of American Geographers*, vol. 87, no. 2 (June, 1997), Blackwell Publishers, p. 330-345.
Cruse, Alan, 2006, *A Glossary of Semantics and Pragmatics*, Edinburgh University Press.
Crystal, David, 2008, *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*, sixth edition, Blackwell Publishing.
Cuceu, Ion, 2006, *Dicționarul proverbelor româneşti*, Editura Litera Internațional, Bucureşti.
Cull, Nicholas J, Culbert, David, Welch, David, 2003, *Propaganda and Mass Persuasion. A Historical Encyclopedia, 1500 to the Present*, ABC Clio, Santa Barbara, California, Denver, Colorado, Oxford, England.
Culpeper, Johnathan, Bousfield, Derek, Wichmann, Anne, 2003, „Impoliteness revisited: with special reference to dynamic and prosodic aspects”, *Journal of Pragmatics*, 35 (2003) 1545-1579.

Culpeper, Jonathan, 1996, „Towards an anatomy of impoliteness”, *Journal of Pragmatics*, 25 (1996), 349-367.
Culpeper, Jonathan, 2011, *Impoliteness: Using Language to Cause Offence*, Cambridge University Press.
Darian, Steven, 2003, *Understanding the Language of Science*, University of Texas Press, Austin.
Darwin, Charles, 1909,*The Origin of Species*, P. F. Collier & Son, New York.
De Gubernatis, Angelo, *La Mythologies des plantes ou les légendes du règne végétal*, vol. I, 1878, vol. II, 1882, C. Reinwald & C-ie, Libraires-Editeurs, Paris.
Dirven, René, Polzenhagen, Frank, Wold, Hans-Georg, 2007, “Cognitive Linguistics, Ideology and Critical Discourse Analysis”, în Dirk Geeraerts & Hubert Cuyckens (editori), *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*, Oxford University Press, p. 1222 – 1240.
Drăganu, Nicolae, 1933, *Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și a onomasticei*, Imprimeria națională, București.
Drăgulescu, Constantin, 2010, *Dicționar explicativ al fitonimelor românești*, Editura Universității „Lucian Blaga”. Sibiu.
Dumistrăcel, Stelian, 1995, „Schimbarea şi „agresarea” numelui ca manifestări de *tabù* lingvistic” în *Limbaje şi comunicare*, Institutul European, Iaşi, p. 71-81.
Dumistrăcel, Stelian, 2006a, *Discursul repetat în textul jurnalistic*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iaşi.
Dumistrăcel, Stelian, 2006b, *Limbajul publicistic*, Institutul European, Iaşi.
Eco, Umberto, 1983, “The Scandal of Metaphor: Metaphorology and Semiotics”, translated from the Italian by Christopher Paci, in collaboration with the author, *Poetics Today*, Vol. 4, No. 2, p. 217-257.
Eliade-Rădulescu, I., 1916, *Echilibrul între antiteze*, ediție de V.

Haneş, 2 volume, Editura Minerva, Bucureşti.
Elias, Joseph S., 2007, *Science terms made easy*, Greenwood Press, Wesport.
Eminescu, Mihai, 1984, *Opere*, ediție critică întemeiată de Perpessicius, volumul XI, *Publicistică 17 februarie-31 decembrie 1880 „TIMPUL”*, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti.
Eminescu, Mihai, 1985, *Opere*, ediție critică întemeiată de Perpessicius, volumul XII, *Publicistică 1 ianuarie-31 decembrie 1881 „TIMPUL”*, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti.
Eminescu, Mihai, 1985, *Opere*, ediție critică întemeiată de Perpessicius, volumul XIII, *Publicistică 1882-1883*, *1888-1889 „TIMPUL”, „ROMÂNIA LIBERĂ”, „FÎNTÎNA BLANDUZIEI”*, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti.
Eminescu, Mihai, 1989, *Opere*, ediție critică întemeiată de Perpessicius, volumul X, *Publicistică 1 noiembrie 1877-15 februarie 1880 „TIMPUL”*, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti.
Eminescu, Mihai, 1998, *Opere politice*, vol. II, Editura Timpul, Iaşi.
Fauconnier, Gilles, 1994, *Mental Spaces: Aspects of Meaning Construction in Natural Language*, Cambridge University Press.
Fauconnier, Gilles, Turner, Mark, 2002, *The Way We Think. Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*, Basic Books, New York.
Florea, Viorica, 1981, „Observații asupra sensului numelui propriu”, în I. Pătruț (coord.), *Studii de onomastică*, vol. II, Cluj-Napoca, p. 47-57.
Florea-Marian, Simion, *Botanica poporană română*, vol. I, 2008, Editura Mușatinii, Suceava, vol. II și III, 2010, Editura Academiei Române, Suceava.
Folkard, Richard, 1892, *Plant Lore, Legends and Lyrics. Embracing*

the Myths, Traditions, Superstitions and Folk-Lore of the Plant Kingdom, second edition, Sampson Low, Marston & Company Limited, London.

Fontanier, Pierre, 1977, *Figurile limbajului*, ediție în limba română de Antonia Constantinescu, Editura Univers, Bucureşti.

Foucault, Michel, 2005, *Cuvintele și lucrurile*, traducere de Bogdan Ghiu şi Mircea Vasilescu, Editura Rao, Bucureşti.

Gavins, Joanna, 2007, *Text World Theory. An Introduction*, Edinburgh University Press.

Gavins, Joanna, Steen, Gerard (eds.), 2003, *Cognitive Poetics in Practice*, Routledge, London.

Geeraerts, Dirk, 2010, *Theories of Lexical Semantics*, Oxford University Press.

Gentner, Dedre, Grudin, Jonathan, 1985, "The Evolution of Mental Metaphors in Psychology: A 90-Year Retrospective", *American Psychologist*, Vol. 40, No. 2 (February 1985), p. 181-192.

Geyer, Michael, Fitzpatrick, Sheila (editori), 2009, *Beyond Totalitarianism. Stalinism and Nazism Compared*, Cambridge University Press.

Gibbs jr., Raymond W., 1994, *The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language, and Understanding*, Cambridge University Press.

Gibbs jr., Raymond W., 2001, „Proverbial themes we live by" în *Poetics*, vol. 29, nr. 3, p. 167-188.

Girenzer, Gerd, Goldstein, Daniel G., 1996, "Mind as Computer: Birth of a Metaphor", *Creativity Research Journal*, Lawrence Erlbaum Associates Inc., 1996, Vol. 9, Nos 2& 3, p. 131-144.

Giurescu, Constantin C., 1976, *Istoria pădurii românești din cele mai vechi timpuri pînă astăzi*, Editura Ceres, București.

Gledhill, David, 2008, *The Names of Plants*, fourth edition, Cambridge University Press.

Goatly, Andrew, 1997, *The Language of Metaphors*, , Routledge, London.
Goffman, Erving, 1956, *The Presentation of Self in Everyday Life*, University of Edinburgh, Social Sciences Research Centre.
Goffman, Erving, 1963, *Stigma: notes on the management of spoiled identity*, Prentice Hall.
Goga, Nicolae, 1987, „Verbalizări antroponimice în limba română actuală şi reflexele lor denotativ-conotativ semantice" în I. Pătruț (coord.), *Studii de onomastică*, vol. IV, Cluj-Napoca, p. 29-38.
Gonța, Alexandru, 1995, *Indicele numelor de persoane*, *Documente privind istoria României*, A. *Moldova. Veacurile XIV-XVI (1382-1625)*, Editura Academiei Române, București.
Goran, Vasile, 1982, „Aspecte funcționale ale poreclelor la copii" în I. Pătruț (coord.), *Studii de onomastică*, vol. III, Cluj-Napoca, p. 87-96.
Goran, Vasile, 1987, „Implicațiile stilistice ale poreclelor la copii" în I. Pătruț (coord.), *Studii de onomastică*, vol. IV, Cluj-Napoca, p. 168-183.
Graur, Al., 1965, *Nume de persoane*, Editura Ştiințifică, Bucureşti.
Greene, Edward Lee, Evermann, Barton Warren, 1912, *Carolus Linnaeus*, Christopher Sower Company, Philadelphia.
Grice, Paul, 1975, „Logic and Conversation" în Peter Cole, Jerry Morgan (editori), *Syntax and Semantics*, vol. 3, *Speech Acts*, Academic Press, New York.
Gross, Alan G., 2006, *Starring the Text: The Place of Rhetoric in Science Studies*, Southern Illinois University Press, Carbondale.
Groyn, Boris, 2008, *Art Power*, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London, England.
Gruiță, G., 2006, *Moda lingvistică 2007. Norma, uzul şi abuzul*, Paralela 45, Piteşti.

Grupul μ, 1974, *Retorică generală*, ediție în limba română de Antonia Constantinescu şi Ileana Littera, Editura Univers, Bucureşti.

Grzybek, Peter, 1987, „Fundations of Semiotic Proverb Study", în *Proverbium: Yearbook of International Proverb Scholarship*, The Ohio State University, nr. 4, 1987, p. 39-85.

Guiraud, Pierre, 1956, *L'argot*, Presses Universitaires de France, Paris.

Guțu Romalo, Valeria, 2003, *Corectitudine şi greşeală. Limba română de azi*, Editura Humanitas, Bucureşti.

Guțu-Romalo, Valeria, 2005, *Aspecte ale evoluției limbii române*, Editura Humanitas, Bucureşti.

Hangiu, I., 1987, *Dicționar al presei literare românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.

Heliade R., J., 1864, *Proces general între doe hordii și natio sau spoiții cu roșu și spoiții cu alb. Mysteru în doĕ acte*, Typographia Heliade și Asociații, Bucuresci.

Heliade Rădulescu, I., 1939, *Opere*, vol. I, ediție critică de D. Popovici, Editura pentru Literatură și Artă, București.

Heliade Rădulescu, I., 1984, *Scrieri alese*, ediție îngrijită de Vladimir Drimba, Editura Albatros, București.

Herrmann, Julia Berenike, 2013, *Metaphor in academic discourse*, teză de doctorat, Universitatea Vrije, Amsterdam.

Hoffman, R. R., Honeck, R. P., 1987, „Proverbs, pragmatics, and the ecology of abstract categories" în Haskell, R. (Ed.), *Cognition and symbolic structures*, Ablex, Norwood, NJ, p. 121–140.

Hoffman, Robert R., 1980, "Metaphor in science" în Richard P. Honeck & Robert R. Hoffman (editori), *Cognition and Figurative Language*, Lawrence Erlbaum Associates, Hilldale, p. 393-423.

Hoffmann, Hilmar, 1996, *The Triumph of Propaganda. Film and National Socialism, 1933-1945*, Berghahn Books, Providence, Oxford.

Honeck, Richard P., 1997, *A proverb in mind*, Lawrence Erlbaum Associates Inc.

Hruby, Patrick, 2001, „Endangered Species” în *The Washington Times*, 2 iunie 2001, p. 1.

Hughes, Geoffrey, 2006, *An Encyclopedia of Swearing. The Social History of Oaths, Profanity, Foul Language and Ethnic Slurs in the English-speaking World*, M. E. Sharpe, New York, London.

Humboldt, Wilhelm von, 2008, *Despre diversitatea structurală a limbilor şi influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității*, traducere de Eugen Munteanu, Editura Humanitas, Bucureşti.

Ibrăileanu, Garabet, 1998, *Scriitori români*, Editura Litera, Chişinău.

Iordan, Iorgu, 1975, *Stilistica limbii române*, Editura Ştiințifică, Bucureşti.

Irimia, Dumitru, 1997, *Morfo-sintaxa verbului românesc*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iaşi.

Irimia, Dumitru, 1999, *Introducere în stilistică*, Editura Polirom, Iaşi.

Irimia, Dumitru, 2011, *Curs de lingvistică generală*, ediția a treia, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iaşi.

Istrate, Mariana, 1982, „Supranume-pseudonime”, în I. Pătruț (coord), *Studii de onomastică*, vol. III, Cluj-Napoca, p. 124-133.

Ivănescu, G., 2004, *Curs de sintaxa limbii române moderne*, ediție, prefață şi note de Oana Popârda, Editura Junimea, Iaşi.

Jakobson, Roman, 1998, „Funcțiile limbii” în Ion Coteanu (editor), *Crestomație de lingvistică generală*, Editura Fundației „România de mâine”, Bucureşti.

Jay, Timothy, 1992, *Cursing in America. A psycholinguistic study of dirty language in the courts, in the movies, in the schoolyards and on the streets*, John Benjamins Publishing Company, Philadelphia, Amsterdam.

Kernbach, Victor, 1989, *Dicționar de mitologie generală*, Editura

Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti.

Kis, Emese, 1976, „Fundamente semiotice în delimitarea termenilor *poreclă/supranume*" în I. Pătruț (coord.), *Studii de onomastică*, vol. I, Cluj-Napoca, p. 127-142.

Kleiber, Georges, 1999, „Les proverbes: des dénominations d'un type «très très spécial»" în *Langue française*, vol. 123, nr. 1, p. 52-69.

Kogălniceanu, M., 1894, *Noul acatist al marelui voevod Mihail Sturdza*, Tipografia și fonderia de litere Thoma Basilescu, Bucuresci.

Körting, Gustav, 1901, *Lateinisch-Romanisches Wörterbuch*, Druck und Verlag von Ferdinand Schöningh, Paderborn.

Kövecses, Zoltan, 2004, *Metaphor and Emotion. Language, culture and body in human feeling*, Cambridge University Press.

Kövecses, Zoltán, 2010, *Metaphor. A Practical Introduction*, Oxford University Press.

Labov, William, 1972, „Rules for Ritual Insults", *Language in the Inner City: Studies in the Black English Vernacular*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia.

Lakoff, George, 1987, *Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*, The University of Chicago Press, Chicago, London.

Lakoff, George, Johnson, Mark, 1980, *Metaphors We Live By*, The University of Chicago Press, Chicago, London.

Leech, Geoffrey N., 1983, *Principles of Pragmatics*, Longman, London, New York.

Lemmon, G. T., 1878, "Honorary Names in Scientific Nomenclature", *Botanical Gazette*, vol. 3, No. 7 (Jul., 1878), pp. 61-64.

Lévi-Strauss, Claude, 1978, *Antropologia structurală*, Editura Politică, Bucureşti.

Lindsay, T.S., 1923, *Plant Names*, *The Sheldon Press*, London, The

Macmillan Co., New York and Toronto.
Linnaei, Caroli [Linné, Carl von], 1737, *Critica Botanica in qua Nomina Plantarum Generica, Specifica & Variantia Examini Subjiciuntur Selectiora Confirmatur Indigna Rejiciuntur; simulque Doctrina circa Denominationem Plantarum Traditur*, Apud Conradum Wishoff, Lugduni Batavorum.
Linné, Carl von, 2003, *Linnaeus' Philosophia Botanica* translated by Stephen Freer, Oxford University Press.
Loffler-Laurian, Anne-Marie, 1994, «Reflexions sur la métaphore dans les discours scientifiques de vulgarisation», *Langue française*, No. 101, 1994, p. 72-79.
Lyons, A. B., 1900, *Plant Names, Scientific and Popular*, Nelson, Baker & Co., Publishers, Detroit.
Maiorescu, Titu, 2003, *Critice*, Editura Litera Internațional, București, Chișinău.
Marcu Florin, Constant Maneca, 1986, *Dicționar de neologisme*, ediția a III-a, Editura Academiei R.S.R., București.
Mareike Buss, Jörg Jost, 2006, "Rethinking the connection of metaphor and topos", *Interlinguistica*, nr. 13 (I), 2002, p. 275-292, *http: www.metaphorik.de/aufsaetze/buss-jost.pdf*.
McEnnery, Tony, 2006, *Swearing in English. Bad language, purity and power from 1586 to the present*, Routledge, London, New York.
Mendívil-Giró, José-Luis, 2004, "Languages and Species: Limits and Scope of a Venerable Comparison", http://ling.auf.net/lingbuzz/000476/current.pdf%E2%80%8E
Michael, Robert, Doerr, Karin, 2002, *Nazi-Deutsch/Nazi German. An English Lexicon of the Language of the Third Reich*, Greenwood Press, Wesport, Connecticut, London.
Mieder, Wolfgang, 2004, *Proverbs: A Handbook*, Greenwood Press, Westport, Connecticut, London.
Miethe, Terance D., Hong Lu, 2005, *Punishment: A Comparative*

Historical Perspective, Cambridge University Press.
Milică, Ioan, 2009, *Expresivitatea argoului*, Editura Universității "Alexandru Ioan Cuza", Iași.
Molino, Jean, 1979, «Métaphores, modèles et analogies dans les sciences»», *Langages*, 12e année, no. 54, p. 83-102.
Moore, Colin, 2010, *Propaganda Prints. A history of art in the service of social and political change*, A&C Black Publishers Limited, London.
Morpurgo Davies, Anna, 1998. *Nineteenth-Century Linguistics*, in Giulio Lepschy (ed.), *History of Linguistics*, vol. IV, Longman, London, New York.
Müller, Max, 1899, *The Science of Language Founded on Lectures Delivered at The Royal Institution in 1861 and 1863*, new impression, vol. I, Longmans, Green and Co., London, Bombay.
Muntean, George, 1984, *Proverbe românești*, Editura Minerva, București.
Musselman, Lytton John, 2012, *A Dictionary of Bible Plants*, Oxford University Press.
Negreanu, Constantin, 1983, *Structura proverbelor românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
Negruzzi, Iacob, 2011, *Amintiri de la Junimea*, Editura Humanitas, București.
Niculiță-Voronca, Elena, 2008, *Datinile și credințele poporului român. Adunate și așezate în ordine mitologică*, 2 vol., Editura Saeculum Vizual, București.
Norrick, Neal, 1985, *How Proverbs Mean: Semantic Studies in English Proverbs*, Mouton, New Yok.
Núñez, Rafael, 2008, "Conceptual metaphor, human cognition, and the nature of mathematics", în Raymond W. Gibbs jr. (ed.), *The Cambridge Handbook of Metaphor and Thought*, Cambridge University Press, Cambridge, New York,

Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, São Paolo, p. 339-362.

Nybakken, Oscar E., 1959, *Greek and Latin in Scientific Terminology*, The Iowa State University Press, Ames, Iowa.

Oancă, Teodor, 1996, *Probleme controversate în cercetarea onomastică românească*, Editura „Scrisul românesc”, Craiova.

Oișteanu, Andrei, 2012, *Imaginea evreului în cultura română*, Editura Polirom, Iași.

Pamfile, Tudor, 2008, *Mitologia poporului român*, 2 vol., Editura Vestala, București.

Panu, George, 2013, *Amintiri de la Junimea din Iași*, Editura Polirom, Iași.

Panțu, Z. C., 1906, *Plantele cunoscute de poporul român*, Institutul de Arte Grafice și Editură „Minerva”, București.

Partridge, Eric, 1954, *Slang To-Day and Yesterday*, Routledge & Kegan Paul Ltd., London.

Pârvu, Constantin, 2002-2005, *Enciclopedia plantelor*, 4 vol., Editura Tehnică, București.

Pascu, G., 1916, *Sufixele româneşti*, Edițiunea Academiei Române, Bucureşti.

Perelman, Chaïm, Olbrechts-Tyteca, Lucie, 2012, *Tratat de argumentare. Noua retorică*, ediție în limba română de Aurelia Stoica, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași.

Pietreanu, Marica, 1976, „O cercetare de „socio-onomastică” aplicată la material românesc” în I. Pătruț (coord.), *Studii de onomastică*, vol. I, Cluj-Napoca, p.38-48.

Pietreanu, Marica, 1982, „Determinante onomastice apreciative în limbajul criticii şi istoriei literare” în I. Pătruţ (coord.), *Studii de onomastică*, vol. III, Cluj-Napoca, p. 261-274.

Pietsch, Theodore W., 2012, *Trees of Life. A Visual History of Evolution*, The John Hopkins University Press, Baltimore,

Maryland.

Pimm, David, 1981, “Metaphor and Analogy in Mathematics”, in *For the Learning of Mathematics*, Vol. 1, No. 3 (March 1981), Montreal, Quebec, Canada, FLM Publishing Association, p. 47-50.

Pimm, David, 1988, “Mathematical Metaphor”, in *For the Learning of Mathematics*, Vol. 8, No. 1 (February 1988), Montreal, Quebec, Canada, FLM Publishing Association, p. 30-34.

Piroska, Benedek, 1981, „Funcționarea numelui de familie în mediul rural” în I. Pătruț (coord.), *Studii de onomastică*, vol. II, Cluj-Napoca, p.12-25.

Piru, Al., 1971, *Introducere în opera lui I. Eliade Rădulescu*, Editura Minerva, București.

Pleşu, Andrei, 2004, *Obscenitatea publică*, Editura Humanitas, Bucureşti.

Plett, Heinrich, 1983, *Știința textului și analiza de text*, Editura Univers, București.

Ponzio, Augusto, 2004, „Ideology” în Posner, Roland, Klaus Robering şi Thomas A. Sebeok (eds.), *A Handbook of the Sign-Theoretic Foundations of Nature and Culture*, vol. 4, Walter de Gruyter, Berlin, New York, p. 3436-3448.

Popescu-Sireteanu, 2003, „Porecle și supranume din satul Drăgușeni, com. Șcheia, județul Iași”, în *Vechi nume românești*, Editura Vasiliana ’98, Iași, p. 160-179.

Pușcariu, Sextil, 1976, *Limba română*, vol. I, *Privire generală*, prefață de G. Istrate, note, bibliografie de Ilie Dan, Editura Minerva, București.

Pulaczewska, Hanna, 1999, *Aspects of Metaphor in Physics: Examples and Case Studies*, Max Nyemeyer Verlag, Tübingen.

Quattrocchi, Umberto, 2000, *CRC World Dictionary of Plant Names. Common Names, Scientific Names, Eponyms, Synonyms and Etymology*, Vol. I. A-C, vol. II. D-L, vol. III. M-Q, vol. IV. R-

Z, CRC Press, Boca Raton, London, New York, Washington D.C.

Quattrocchi, Umberto, 2006, *CRC World Dictionary of Grasses. Common Names, Scientific Names, Eponyms, Synonyms and Etymology*, Vol. I. A-C, vol. II. E-O, vol. III. P-Z, CRC Taylor & Francis Group, Boca Raton, London, New York.

Quintilian, 1974, *Arta oratorică*, traducere de Maria Hetco, 3 vol., Editura Minerva, Bucureşti.

Rad, Ilie (coord.), 2009, *Limba de lemn în presă*, Editura Tritonic, București.

Reeves, Carol, 2005, *The Language of Science*, Routledge, Taylor & Francis Group, London, New York.

Ricoeur, Paul, „Violence and Language”, *Journal of French and Francophone Philosophy*, vol. 10, no 2 (1998), p. 32-41.

Riemer, Nick, 2010, *Introducing Semantics*, Cambridge University Press, Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cape Town, Singapore, São Paolo, Delhi, Dubai, Tokyo.

Riffaterre, Michael, 1971, *Essais de stylistique structurale*, traductions par Daniel Delas, Flammarion, Paris.

Roșca, Luminița, 2006, *Mecanisme ale propagandei în discursul de informare. Presa românească în perioada 1985-1995*, Editura Polirom, Iași.

Rolland, Eugène, 1903, *Flore populaire ou histoire naturelle des plantes dans leurs rapports avec la linguistique et le folk lore*, tome IV, Librairie F. Staude, Paris.

Rovența-Frumuşani, Daniela, 2005, *Analiza discursului. Ipoteze şi ipostaze*, Editura Tritonic, București.

Ruse, Michael, 2005, “Darwinism and mechanism: metaphor in science”, *Studies in History and Philosophy of Biological and Biomedical Sciences*, Elsevier, Vol. 36 (2005), p. 285-302.

Ruxăndoiu, Pavel, 2003, *Proverb şi context*, Editura Universității din București.

Saussure, Ferdinand de, 1998, *Curs de lingvistică generală*, ediție în limba română de Irina Izverna Tarabac, Editura Polirom, Iași.

Saussure, Ferdinand de, 2004, *Scrieri de lingvistică generală*, traducere de Luminița Botoşineanu, Editura Polirom, Iaşi.

Sălăvăstru, Constantin, 2009, *Discursul puterii*, Editura Tritonic, Bucureşti.

Schapira, Charlotte, 1999, *Les stéréotypes en français. Proverbes et autres formules*, Ophrys, Paris.

Schapira, Charlotte, 2000, „Proverbe, proverbialisation et déproverbialisation" în *Langages*, vol. 34, nr. 139, p. 81-97.

Schleicher, August, 1869, *Darwinism Tested by the Science of Language*, John Camden Hotten, London.

Schmidt, Bettina E., Schröder, Ingo W. (editori), 2001, *Anthropology of Violence and Conflict*, Routlegde, London.

Searle, John R., 1981, *Expression and Meaning. Studies in the Theory of Speech Acts*, Cambridge University Press, Cambridge, London, New York, New Rochelle, Melbourne, Sydney.

Sorohan, Elvira, 1982, *Ipostaze ale revoltei la Heliade Rădulescu și Eminescu*, Editura Minerva, București.

Sperber, Dan, Deirdre Wilson, 2004, "Relevance Theory" în Laurence R. Horn, Gregory Ward (editori), *The Handbook of Pragmatics*, Blackwell Publishing, p.607-632.

Sperber, Dan, Wilson, Deirdre, 1995, *Relevance: Communication and Cognition*, Blackwell Publishing.

Stati, Sorin, Bulgăr, Gheorghe, 1979, *Analize sintactice şi stilistice*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti.

Stearn, William T., 1983, *Botanical Latin*, third edition, revised, David & Charles, Newton Abbot, London, North Pomfret.

Steen, Gerard, 2011, "From three dimensions to five steps: The value of deliberate metaphor", *metaphorik.de*, vol. 21/2011, p. 83-110.

Stoichițoiu-Ichim, Adriana, 2001, *Vocabularul limbii române*

actuale. Dinamică, influențe, creativitate, Editura All, Bucureşti.

Stoichițoiu-Ichim, Adriana, 2006, *Creativitate lexicală în româna actuală*, Editura Universității din Bucureşti.

Tabarcea, Cezar, 1982, *Poetica proverbului*, Editura Minerva, Bucureşti.

Taylor, Archer, 1962, *The Proverb and An Index to the Proverb*, Folklore Associates, Hatboro, Pennsylvania, Rosenskilde and Bagger, Copenhagen, Denmark.

Taylor, Philip M., 2003, *Munitions of the mind*, third edition, Manchester University Press, Manchester, New York.

Teodorescu, Cristiana-Nicola, 2000, *Patologia limbajului comunist totalitar*, Editura Scrisul Românesc, Craiova.

Teodorescu, G. Dem., 1885, *Poesii populare române*, Tipografia modernă Gregorie Luis, Bucuresci.

Tesnière, Lucien, 1959, *Éléments de syntaxe structurale*, préface de Jean Fourquet, Librairie C. Klincksieck, Paris.

Thiselton-Dyer, T. F., 1889, *The Folk-lore of Plants*, D. Appleton and Company, New York.

Tocilescu, Grigore G., Țapu, Christea N., 1980, *Materialuri folcloristice*, 3 vol., Editura Minerva, Bucureşti.

Tomescu, Domnița, 1998, *Gramatica numelor proprii în limba română*, Bucureşti, Editura All Educațional.

Tomescu, Domnița, 2001, *Numele de persoană la români. Perspectivă istorică*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic.

Ungerer, Friedrich, Schmid, Hans-Jörg, 1996, *An Introduction to Cognitive Linguistics*, Longman, London, New York.

Ungureanu, V. M., 1981, „Antroponime în expresii și proverbe", în I. Pătruț (coord.), *Studii de onomastică*, vol. II, Cluj-Napoca, p. 205-222.

Ungureanu, V. M., 1987, „Contribuții la studiul „terapeuticii" prin onomastică la români", în I. Pătruț (coord.), *Studii de*

onomastică, vol. IV, Cluj-Napoca, p. 259-270.

Uritescu, Dorin N., 1993, *De la chioşcari la vesternizare*, Editura Humanitas, Bucureşti.

Váczy, Kálmán, Ardelean, Aurel, Bartók, Katalin, 1999, *Carl Linné (1707-1778). Viață, operă, destăinuiri*, Editura Risoprint, Cluj-Napoca.

Van Dijk, Teun, 2002, "Political discourse and political cognition" în Paul A. Chilton, Christina Schäffner (editori), *Politics as Text and Talk*, John Benjamins, Amsterdam, Philadelphia.

Vianu, Tudor, 1957, *Problemele metaforei şi alte studii de stilistică*, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, Bucureşti.

Vianu, Tudor, 1968, *Studii de stilistică*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti.

Vom Bruck, Gabriele, Bodenhorn, Barbara (eds), 2006, *The Anthropology of Names and Naming*, Cambridge University Press.

Vossler, Karl, 1972, „Limbile naționale ca stiluri", traducere de Sanda Ioanovici-Munteanu, în Mihail Nasta şi Sorin Alexandrescu (ed.), *Poetică şi stilistică. Orientări moderne*, Bucureşti, Editura Univers, p. 5 – 25.

Watts, Donald C., 2007, *Elsevier's Dictionary of Plant Lore*, Elsevier, Amsterdam, Boston, Heidelberg, London, New York, Oxford, Paris, San Diego, San Francisco, Singapore, Sydney, Tokyo.

Whorf, Benjamin L., 1956, *Language, thought and reality*, The Techonology Press of Massachusetts Institute of Technology and John Wiley & Sons, Inc., New York, London.

Widdowson, H. G., 1996, *Linguistics*, Oxford University Press, Oxford, New York.

Wilson, John, 2001, "Political discourse" în Deborah Schiffrin, Deborah Tannen, Heidi E. Hamilton (editori), *The Handbook of Discourse Analysis*, Blackwell Publishers, Oxford, UK, Malden, Massachusetts, USA, p. 398-415.

Wood, G. W., 1894, „On the Classification of Proverbs and Sayings of the Isle of Man”, Folklore, vol. 5, nr. 3 (sept. 1894), p. 229-274.

Zafiu, Rodica, 2001, *Diversitate stilistică în româna actuală*, Editura Universităţii din Bucureşti.

Zafiu, Rodica, 2007, *Limbaj şi politică*, Editura Universităţii din Bucureşti

Zafiu, Rodica, 2010, *101 cuvinte argotice*, Editura Humanitas, București.

Zanne, Iuliu, 1895-1912, *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia*, 10 volume, București.

Redactor: *Simona Modreanu*

Editura JUNIMEA, Iaşi – ROMÂNIA,
Strada Pictorului nr. 14 (Ateneul Tătăraşi),
cod 700320, Iaşi,
tel./fax. 0232-410427
e-mail: junimeais@yahoo.com
www.editurajunimea.ro

PRINTED IN ROMANIA